

**ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА ЮРІЯ БУГАЯ»**

Л. В. ВЕРБІВСЬКА

**СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО
БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ,
МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Монографія

Київ

2021

УДК 334.722:004

В31

Рекомендовано до друку вченою радою Закладу вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет Імені академіка Юрія Бугая» (протокол № 03/2122 від 30 листопада 2021 р.).

Рецензенти:

Бондаренко Валерій Михайлович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та реклами Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Вовк Вікторія Яківна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Державного біотехнологічного університету Міністерства освіти і науки України.

Стоянова-Коваль Світлана Савівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування Одеського державного аграрного університету Міністерства освіти і науки України.

Вербівська Л. В.

В31 Стратегічний розвиток електронного бізнесу в системі національної економіки України: теорія, методологія, практика : монографія. Київ: ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая», 2021. 320 с.

ISBN 978-617-7932-28-3

У монографії розглянуто теоретичні, методологічні та прикладні аспекти функціонування та розвитку системи електронного бізнесу в національній економіці.

Становлення інформаційної моделі суспільства впливає на розвиток усіх без винятку економічних систем, включаючи підприємницьку діяльність. Сьогодні сучасні інформаційно-комунікаційні технології змінюють усталені моделі ведення бізнесу, сприяють виникненню нових видів підприємницької діяльності, які взаємопов'язані між собою і об'єднують активне використання зазначених технологій у своїй роботі. Поступово підвищується роль таких видів діяльності в розвитку національної економіки. Окреслене зумовлює важливість проведення нових досліджень особливостей здійснення підприємницької діяльності, окремих її видів на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій, розгляду їх як єдиної системи з метою пошуку заходів активізації розвитку такого виду діяльності.

Монографія може становити інтерес для викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти, наукових працівників, фахівців у сфері електронного бізнесу.

УДК 334.722:004

ISBN 978-617-7932-28-3

© Л. В. Вербівська Л.В., 2021

© Заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет Імені академіка Юрія Бугая», 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ	
1.1. Сутність та особливості ведення електронного бізнесу	15
1.2. Передумови зародження та чинники розвитку електронного бізнесу	34
1.3. Основні напрямки електронного бізнесу та його роль у розвитку національної економіки	46
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	
2.1. Методичні засади дослідження системи електронного бізнесу	60
2.2. Система електронного бізнесу та основні принципи її функціонування і розвитку	79
2.3. Науково-методичний підхід до здійснення емпіричного дослідження системи електронного бізнесу	94
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	
3.1. Макроекономічне середовище розвитку системи електронного бізнесу	107
3.2. Аналіз особливостей функціонування бізнес-середовища для розвитку системи електронного бізнесу	117
3.3. Сучасні тенденції функціонування інформаційного середовища розвитку системи електронного бізнесу України	136

РОЗДІЛ 4. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	162
4.1. Інституціональне середовища функціонування та розвитку системи електронного бізнесу	162
4.2. Екосистема електронного бізнесу та особливості її формування в умовах становлення цифрової економіки	177
4.3. Основні перешкоди розвитку системи електронного бізнесу в Україні.....	191
РОЗДІЛ 5. НАУКОВО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	207
5.1. Науково-концептуальні положення забезпечення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу	207
5.2. Пріоритетні напрями активізації розвитку системи електронного бізнесу в Україні	222
5.3. Економіко-математичне моделювання розвитку системи електронного бізнесу в системі національної економіки України.....	238
ВИСНОВКИ.....	260
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	270
ДОДАТКИ	311

CONTENTS

INTRODUCTION	7
SECTION 1. THEORETICAL PROVISIONS OF ENSURING STRATEGIC DEVELOPMENT OF E-BUSINESS	15
1.1. Essence and peculiarities of e-business conducting	15
1.2. Prerequisites of the origin and factors of the e-business development	34
1.3. Main directions of e-business and its role in the national economy development	46
SECTION 2. METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE RESEARCH OF THE E-BUSINESS SYSTEM IN THE NATIONAL ECONOMY	60
2.1. Methodological provisions of the research of the e-business system	60
2.2. E-business system and basic principles of its functioning and development	79
2.3. Scientific-methodological approach to carry out the empiric research of the e-business system.....	94
SECTION 3. CURRENT STATE OF THE E-BUSINESS SYSTEM DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	107
3.1. Macroeconomic environment of the e-business system development	107
3.2. Analysis of the peculiarities of the business environment functioning for the e-business development	117
3.3. Modern tendencies of the information environment functioning of the e- business system development in Ukraine	136
SECTION 4. INSTITUTIONAL PROVISIONS OF THE E-BUSINESS SYSTEM DEVELOPMENT IN UKRAINE	162
4.1. Institutional environment of the functioning and development of the e-business system.....	162

4.2. Ecosystem of e-business and peculiarities of its formation in the conditions of digital economy	177
4.3. Main obstacles of the e-business system development in Ukraine	191
SECTION 5. SCIENTIFIC-APPLIED PROVISIONS OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF E-BUSINESS IN THE NATIONAL ECONOMY SYSTEM OF UKRAINE.....	207
5.1. Scientific-conceptual provisions on ensuring strategic development of the e-business system	207
5.2. Priority areas of activation of the development of the electronic business system in Ukraine	222
5.3. Economic-mathematical modelling of the e-business system development in the national economy system in Ukraine.....	238
CONCLUSIONS	260
REFERENCES	270
ANNEXES	311

ВСТУП

Процеси інформатизації сьогодні впливають на всі сфери суспільства. Особливу роль вони відіграють у розвитку національної економіки. Поступово нові інформаційно-комунікаційні технології змінили усталені моделі ведення бізнесу в усіх сферах та галузях господарства, сприяли виникненню нових напрямів підприємницької діяльності. У більшості розвинутих країн світу сьогодні вже сформувалася система електронного бізнесу, яка активно розвивається у результаті створення та поширення нових інформаційно-комунікаційних технологій. У сучасних умовах активне використання зазначених технологій є невід'ємною складовою забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності.

В Україні у сфері електронного бізнесу існують системні проблеми, які стримують його розвиток, а саме: високий рівень змінності нормативно-правового забезпечення регулювання і підтримки господарських відносин у цій сфері; нестабільність макроекономічного середовища; низький рівень фінансового забезпечення економічних суб'єктів, які займаються електронним бізнесом; недостатня роль державних інститутів у розвитку цього виду бізнесу, відсутність цілісного підходу до формування та реалізації стратегії майбутнього розвитку цієї сфери; незначна роль саморегульованих організацій у процесах регулювання підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу; відсутність механізмів забезпечення зростання довіри економічних суб'єктів до використання послуг в окресленій сфері; низький рівень цифрової грамотності населення та ін.

Окреслене актуалізує необхідність створення в країні умов для активізації функціонування суб'єктів підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу, формування збалансованої та узгодженої стратегії розвитку такого виду бізнесу, що вимагає проведення нових наукових досліджень у даному напрямку.

Теоретико-методологічні основи розвитку системи електронних послуг у своїх працях вивчали такі українські вчені: І. Болотинюк, Н. Борейко, О. Вишневський, О. Воробйова, Л. Гліненко, Н. Дрокіна, М. Дубина, О. Желіховський, О. Зайцева, К. Краус, А. Крутова, В. Ляшенко, М. Макарова, С. Маловичко, О. Манжура, А. Муленко, О. Омельченко, В. Павлова, Д. Пілевич, Ю. Робул, С. Родіонов, Ю. Сафонов, Н. Селіванова, Р. Тополевський, Л. Третьякова, І. Трубін, С. Філіппова, А. Чучковська, О. Шалева, К. Шапошников, О. Юдін, О. Яворська, а також закордонні науковці: Н. Банди (N. Banda), А. Бжозовська (A. Brzozowska), К. Комб (C. Combe), Ф. Поллак (F. Pollák), Р. Хамед (R. Hamed), Ю. Чжен (Yu. Zheng), Ч. Чень (Zh. Chen), В. Шу (W. Shu), Д. Шцеулов (D. Šceulovs).

Враховуючи наукові результати, які були отримані зазначеними вченими, зауважимо, що теоретичні, методологічні, методичні та практичні положення активізації функціонування електронного бізнесу залишаються недостатньо вивченими та вимагають уточнення і обґрунтування.

Метою роботи є поглиблення теоретико-методологічних і методичних засад забезпечення стратегічного розвитку електронного бізнесу та розробка практичних рекомендацій для активізації його розвитку в системі національної економіки.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлено такі наукові та практичні завдання:

- обґрунтувати сутність електронного бізнесу та визначити його ознаки;
- дослідити передумови виникнення та роль електронного бізнесу в розвитку національної економіки;
- визначити основні напрями електронного бізнесу та з'ясувати його роль у розвитку національної економіки;
- описати природу системи електронного бізнесу, її основні функції;
- конкретизувати методологічні положення функціонування та розвитку системи електронного бізнесу;
- поглибити методичні підходи до дослідження стану системи електронного бізнесу;

- здійснити аналіз та конкретизувати базові тенденції функціонування системи електронного бізнесу в Україні;
- охарактеризувати особливості функціонування інституціонального середовища розвитку системи електронного бізнесу;
- виявити та систематизувати перешкоди розвитку системи електронного бізнесу;
- з'ясувати концептуальні положення адаптаційного механізму стратегічного розвитку системи електронного бізнесу в національній економіці;
- запропонувати рекомендації щодо стратегічного розвитку системи електронного бізнесу;
- описати особливості стратегічного розвитку системи електронного бізнесу в умовах макроекономічних трансформацій на основі використання інструментарію економіко-математичного моделювання.

Об'єктом дослідження є процес розвитку електронного бізнесу в національній економіці України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади, науково-методичні підходи та практичний інструментарій забезпечення стратегічного розвитку електронного бізнесу з метою розбудови національної економіки України.

Монографія складається з п'яти розділів.

У першому розділі проаналізовано стан наукових досліджень у сфері електронного бізнесу, основні наукові концепції розгляду категорії «електронний бізнес», виокремлено її базові змістовні ознаки, розглянуто передумови та чинники виникнення та розвитку цього виду підприємницької діяльності, його основні напрямки і роль у розбудові національної економіки.

У другому розділі на основі використання методології системного підходу обґрунтовано сутність категорії «система електронного бізнесу», описано особливості її становлення та функціонування, компонентний склад, розглянуто базові принципи розвитку, сформульовано методологічні положення дослідження

цієї системи. Також використано наукові положення інституціонального аналізу для обґрунтування підходу щодо опису зовнішнього середовища, у якому функціонує система електронного бізнесу.

У третьому розділі висвітлено результати дослідження актуальних тенденцій функціонування системи електронного бізнесу, розглянуто та обґрунтовано макроекономічні умови, в яких розвивається даний вид бізнесу в Україні, проаналізовано поточний стан бізнес середовища в країні та досліджено базові тренди розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, їхній вплив на підприємницьку діяльність та загалом національну економіку.

У четвертому розділі представлено використання інституціонального аналізу для дослідження системи електронного бізнесу, розкрито сутність екосистеми такого виду підприємницької діяльності, виокремлено та розглянуто роль інститутів у його розвитку та систематизовано основні формальні і неформальні інституції, які формуються та трансформуються сьогодні у результаті впливу процесів інформатизації і цифровізації, обґрунтовано їхнє місце у функціонуванні зазначеної системи.

У п'ятому розділі обґрунтовано особливості забезпечення стратегічного розвитку електронного бізнесу, описано та поглиблено концептуальні положення адаптаційного механізму такого розвитку, сформульовано й систематизовані базові заходи подальшого розвитку системи електронного бізнесу, проведено на основі використання методологічних положень економіко-математичного моделювання аналіз впливу економічних показників на подальший розвиток зазначеної системи.

Отримані нові теоретичні, методологічні та прикладні засади дослідження системи електронного бізнесу дають змогу розширити економічну науку новими знаннями, поглибити розуміння особливостей розвитку підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Розроблені практичні рекомендації з їх поступовим впровадженням сприятимуть розвитку системи електронного бізнесу в Україні.

INTRODUCTION

Informatization processes today effect all spheres of society. They are relevant for the national economy development. Gradually, new information and communication technologies changed the established business models in all spheres and branches of the economy, contributed to the emergence of new directions in the entrepreneurial activity. In the majority developed countries of the world today, an electronic business system has already been formed, which is actively developing due to the creation and wide spread of new information and communication technologies. In modern conditions, active use of these technologies is an integral component of ensuring competitiveness of business entities.

In Ukraine today there are systematic problems in e-business that hold back its development, namely: high variability level of regulatory and legal provision of the regulation of support of economic relations in this area; instability of macroeconomic environment; low level of financial support of economic entities engaged in e-business; insufficient role of state institutions in the development of this type of business, lack of the holistic approach to the formation and implementation of the strategy for future development of this sphere; insignificant role of self-regulatory organizations in regulating the entrepreneurial activity in the e-business sphere; lack of the mechanisms to ensure trust growth of economic entities in the use of services in the defined area; low level of digital literacy of the population, etc.

The outlined actualizes the need to create conditions in the country for active functioning of business entities in the e-business sphere, the formation of a balanced and coordinated strategy for the development of this type of business, which requires new scientific research in this direction.

Theoretical-methodological foundations of the development of e-services system were studied by the following Ukrainian scientists in their works: I. Bolotynyuk, N. Boreiko, O. Vyshnevsky, O. Vorobyova, L. Glinenko, N. Drokina, M. Dubyna,

O. Zhelikhovsky, O. Zaytseva, K. Kraus, A. Krutova, V. Liashenko, M. Makarova, S. Malovychko, O. Manzhura, A. Mulencko, O. Omelchenko, V. Pavlova, D. Pilevych, Yu. Robul, S. Rodionov, Yu. Safonov, N. Selivanova, R. Topolevsky, L. Tretyakova, I. Trubin, S. Filippova, A. Chuchkovska, O. Shaleva, K. Shaposhnikov, O. Yudin, O. Yavorska, and the following foreign scientists: N. Banda, A. Brzozowska, C. Combe, F. Pollák, R. Hamed, Yu. Zheng, Zh. Chen, W. Shu, D. Šceulovs.

Considering the outcomes obtained by the mentioned scientists, we'd like to note that theoretical, methodical, methodological and practical provisions of the activation of the e-business functioning remain insufficiently studied and require clarification and justification.

The purpose of the paper is to deepen theoretical, methodical and methodological foundations of ensuring strategic development of e-business and develop practical recommendations for the activation of its development in the national economy system.

To achieve this goal, the following scientific and practical tasks are set in the paper:

- substantiate the essence of e-business and determine its features;
- research the prerequisites of the origin and role of e-business in the national economy development;
- define the main directions of e-business and specify its role in the national economy development;
- describe the nature of the e-business system, its main functions;
- specify methodological provisions of the functioning and development of the e-business system;
- deepen methodological approaches to the research of the state of the e-business system;
- carry out the analysis and specify basic tendencies of the e-business functioning in Ukraine;
- characterize the features of the institutional environment functioning of the e-business system development;

- find out and systematize the obstacles for the development of the e-business system;
- specify conceptual provisions of the adaptive mechanism of strategic development of the e-business system in the national economy;
- propose recommendations concerning strategic development of the e-business system;
- describe the features of strategic development of the e-business system in the conditions of macroeconomic transformations using the tools of economic-mathematical modelling.

The object of the research is a process of the e-business development in the national economy of Ukraine.

The subject of the research are theoretical-methodological provisions, scientific-methodic approaches and practical tools set to ensure strategic development of the e-business system aimed at the development of the national economy of Ukraine.

The Monograph consists of five sections.

In Section 1, the state of scientific research in the e-business sphere, the main scientific concepts of the category essence of “e-business” are analyzed, its basic contextual features are singled out, prerequisites and factors of the origin and development of this type of the entrepreneurial activity, its main directions and role in the national economy development are considered.

In Section 2, using the system approach methodology, the essence of the “e-business system” category is substantiated, features of its formation and functioning, a component composition are described, the basic principles of the development are considered, methodological provisions of this system research are formulated. Moreover, scientific provisions of the institutional analysis to substantiate the approach for the environment description where the e-business system operates, are described.

In Section 3, the outcomes of the research of the relevant tendencies of the functioning of the e-business system are lightened, macroeconomic conditions in which this type of business develops in Ukraine are considered and substantiated,

current state of the business environment in the country is analyzed and basic trends of the development of information and communication technologies, their impact on the entrepreneurial activity and the national economy in general are analyzed.

In Section 4, the use of the institutional analysis to study the e-business system is presented, the essence of the ecosystem of this type of the entrepreneurial activity is revealed, the role of the institutions in its development is singled out, and the main formal and informal institutions, which are formed and transformed today because of the impact of the processes of informatization and digitalization are specified, their position in the functioning of the mentioned system is substantiated.

Section 5, features of the provision of strategic development of the e-business are substantiated, conceptual provisions of the adaptive mechanism of this development are described and deepened, the basic measures of further development of the e-business system are formulated and systematized, using methodological provisions, economic-mathematical modelling of the impact analysis of economic indicators on further development of the mentioned system is conducted.

The obtained new theoretical, methodological and applied principles of the study of the e-business system make it possible to extend economic science with new knowledge, deepen the understanding of the peculiarities of the entrepreneurial activity development using information and communication technologies. The developed practical recommendation with their gradual implementation will contribute to the development of the e-business system in Ukraine.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ

1.1. Сутність та особливості ведення електронного бізнесу

Сучасні процеси диджиталізації, які активно розвиваються в усьому світі, найбільший вплив здійснюють на розвиток національних економік, змінюючи базові принципи функціонування підприємств, галузей та секторів господарства. Активне використання нових інноваційних технологій у процесах виробництва, реалізації, купівлі товарів і послуг поступово змінює традиційні підходи до організації системи управління підприємствами, збуту продукції, маркетингової діяльності й інших сфер функціонування суб'єктів господарювання.

У сучасних умовах, крім змін, які відбуваються в окремих сферах національного господарства, також активно зароджуються та розвиваються нові напрями здійснення підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Система електронного бізнесу розвивається сьогодні найшвидшими темпами в розвинутих країнах і кожного року до неї приєднуються нові виробники та покупці товарів і послуг. Саме це впливає на важливість проведення нових досліджень цієї системи з метою поглиблення теоретичних, прикладних положень її функціонування та розвитку.

Зазначимо, що нині у сфері електронного бізнесу науковцями вже сформований значний науковий доробок, який постійно зростає. Саме процеси цифровізації економічних відносин сприяли прискоренню розвитку електронного бізнесу фактично в усіх країнах світу. На сьогодні зазначений напрям проведення досліджень є актуальним і до його дослідження залучається дедалі більше науковців. Аналіз стану таких досліджень, їх кількості, структури дозволяє сьогодні прослідкувати не

лише історичні особливості формування інтересу вчених до вивчення електронного бізнесу, але й частково зробити висновки про розвиток цього виду бізнесу, виокремити за потреби окремі етапи в його зародженні та функціонуванні.

Загалом аналіз стану досліджень у будь-якій сфері прийнято здійснювати за допомогою використання бібліометричного аналізу. Сутність цього аналізу полягає у виокремленні базової сукупності наукових праць у певній сфері та здійснення аналізу такої сукупності робіт за різними критеріями (періоди, територія, джерела публікацій і т. ін.). Саме бібліометричний аналіз дозволяє визначити актуальність теми дослідження, визначити рівень інтересу науковців до проведення досліджень у певній сфері, ідентифікувати основні наукові школи та окремих учених, які досліджують конкретні питання. Враховуючи окреслене, застосуємо методологію бібліометричного аналізу для вивчення сучасного стану досліджень у сфері електронного бізнесу.

Для проведення такого аналізу використаємо інформаційні ресурси наукометричної бази Scopus для відбору публікацій, у темі яких трапляються слова «електронний» та «бізнес». Наприкінці 2020 року кількість таких наукових публікацій у зазначеній базі даних складала 3539 од. Кількість зазначених робіт по роках представлена на рис. 1.1.

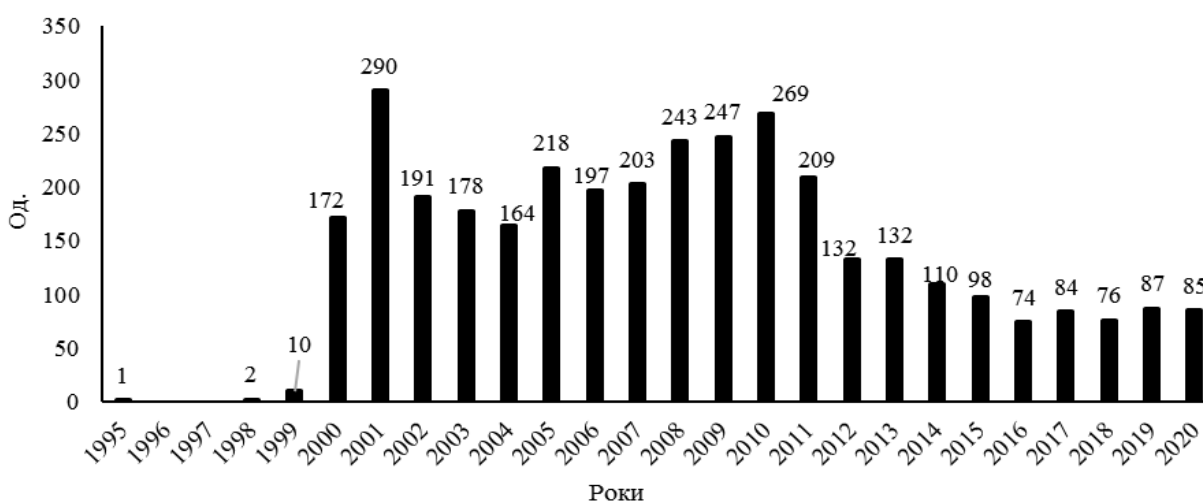

Рис. 1.1. Кількість наукових публікацій, у темі яких трапляються слова «електронний» та «бізнес» (e-business)

Джерело: складено на основі даних наукометричної бази Scopus [192].

Отже, дані рис. 1.1 свідчать, що наукові роботи, у темі яких трапляються слова «електронний» та «бізнес», почали виникати наприкінці 90-х років ХХ ст. Це можна пояснити активним розвитком інформаційних технологій, виникненням мережі Інтернет та використанням її потенціалу для здійснення підприємницької діяльності. Протягом 2000-2010 рр. відбулося швидке зростання кількості наукових робіт у цій сфері, оскільки в межах національної економіки почали створюватися та активно розвиватися нові напрями господарської діяльності, які стали відігравати помітну роль в економічному розвитку країн. Наприклад, у 2000 р. таких робіт було 172 од., а вже у 2010 р. – 269 од. Найбільша кількість наукових публікацій була додана до бази даних Scopus у 2001 р. – 290 од. Протягом 2006-2010 рр. також спостерігаємо зростання інтересу науковців до дослідження питань, які стосуються розвитку електронного бізнесу, особливостей його функціонування.

Однак дані рис. 1.1 також свідчать, що після 2010 року відбулося поступове зниження кількості наукових робіт у сфері електронного бізнесу. Якщо у 2010 р. їх було 269 од., то у 2020 р. – лише 85 од., тобто за десять років кількість таких публікацій знизилася у 2,5 рази. При цьому цілком логічним є те, що сфера електронного бізнесу розвивається сьогодні ще швидшими темпами, ніж це було десять років тому. Таке зниження кількості наукових публікацій у сфері електронного бізнесу, на наш погляд, пов'язаний із двома причинами:

1) швидкий розвиток сфери електронного бізнесу призвів до поступового розвитку окремих його напрямів, які на сьогодні також уже є значними складовими цієї сфери й кількість наукових робіт, у яких вивчаються окремі напрями зазначеного виду бізнесу, постійно зростає, формуючи окремі нові напрями досліджень;

2) зниження кількості наукових робіт, у яких використовується термін «електронний бізнес» і, враховуючи сучасні процеси цифровізації глобальної економіки, вплив нових інформаційних технологій на функціонування всіх еко-

номічних суб'єктів, підвищення кількості робіт, у яких науковці вже використовують назву «цифровий бізнес». Наприкінці 2020 р. у базі даних Scopus була 1721 наукова робота, у темі яких згадувалася ця назва. На рис. 1.2 представлено інформацію про кількість таких робіт у 1992-2020 рр.

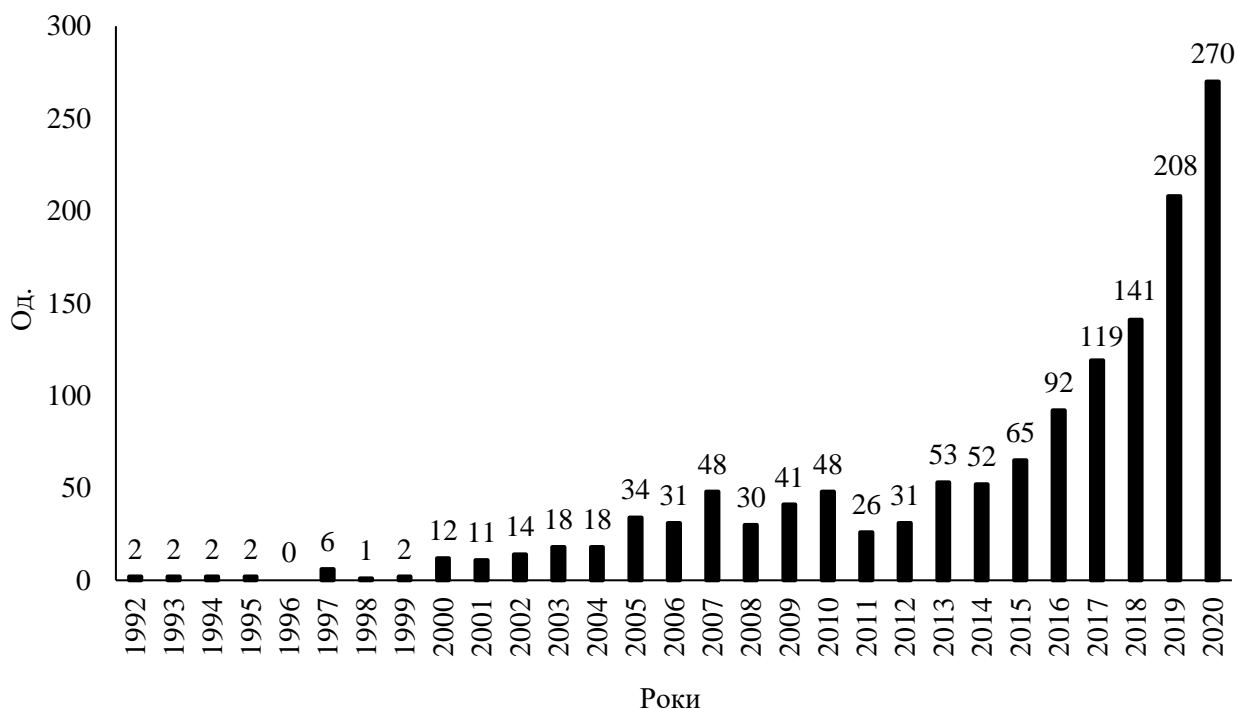

Рис. 1.2. Кількість наукових публікацій, у темі яких трапляються слова «цифровізація» та «бізнес» (e-business)

Джерело: складено на основі даних наукометричної бази Scopus [193].

Дані рис. 1.2 лише підтверджують припущення про зниження кількості наукових робіт, у назві теми яких використовуються слова «електронний» та «бізнес», через зростання праць, у яких вивчаються вже особливості розвитку цифрового бізнесу. Така ситуація є цілком закономірною, враховуючи активний процес розробки та впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах суспільства.

Якщо розглядати саме структуру окреслених вище публікацій за науковими напрямками (табл. 1.1), то стає зрозумілим, що, враховуючи специфіку цього виду бізнесу, найбільше наукових робіт підготовлено вченими в галузі комп'ютерних

наук. Це можна пояснити тим, що електронний бізнес за своєю природою об'єктивно залежить від стану розвитку мережі Інтернет, продуктивності роботи комп'ютерної техніки й низки їхніх технічних характеристик. Відповідно і розвиток цього виду бізнесу значною мірою зумовлювався розвитком сучасних інноваційних технологій у цій сфері. Фактично динаміка розвитку електронного бізнесу досить чітко відображає тренди впровадження нових інформаційних технологій у господарську діяльність.

Таблиця 1.1

Кількість наукових статей у базі даних Scopus за науковими напрямками, у темі яких трапляються слова «електронний» та «бізнес» (e-business)

Наука	Кількість, од.	Наука	Кількість, од.
Комп'ютерні науки	1958	Економіка, економетрика та фінанси	231
Бізнес, менеджмент та бухгалтерський облік	1259	Хімічна інженерія	167
Інженерія	879	Матеріалознавство	96
Науки про прийняття рішень	460	Медицина	64
Соціальні науки	395	Енергетика	63
Математика	280	Мистецтво та гуманітарні науки	42

Джерело: складено на основі даних наукометричної бази Scopus [192].

Друге місце за кількістю наукових робіт, у яких трапляються слова «електронний» та «бізнес» (табл. 1.1), після комп'ютерних наук посідає сфера бізнесу, менеджменту та бухгалтерського обліку, що цілком є зрозумілим, враховуючи природу електронного бізнесу та його економічну сутність.

Досить цікавою є інформація про структуру наукових публікацій, у темі яких трапляються слова «електронний» та «бізнес», за країнами. Ця інформація представлена в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

*Кількість наукових статей у базі даних Scopus за країнами,
у темі яких трапляються слова «електронний» та «бізнес» (e-business)*

Країна	Кількість, од.	Країна	Кількість, од.
Китай	690	Гонконг	64
Сполучені Штати Америки	604	Малайзія	63
Великобританія	313	Греція	53
Австралія	214	Італія	53
Німеччина	156	Нідерланди	48
Тайвань	94	Португалія	48
Канада	80	Японія	47
Індія	80	Франція	44
Південна Корея	71	Індонезія	43
Іспанія	69	Австрія	39

Джерело: складено на основі даних наукометричної бази Scopus [192].

Таким чином, аналізуючи дані табл. 1.2, можна констатувати, що найбільше досліджень у сфері електронного бізнесу було проведено китайськими дослідниками. Загальна кількість опублікованих ними наукових робіт становила 690 од. Також окреслена сфера цікавою була для дослідників із США (604 од.), Великої Британії (313 од.), Австралії (214 од.) та Німеччини (156 од.). Отже, найбільша кількість публікацій у сфері електронного бізнесу спостерігається у країнах, де такий бізнес є найбільш розвинутим і де існують уже сьогодні глобальні суб'єкти підприємницької діяльності в цій сфері. До таких суб'єктів належать Amazon (США), Ebay (США), Rakuten (Японія), Таобао (Китай), Walmart (США), AliExpress (Китай) та ін. Якщо проаналізувати інформацію про країни, дослідники яких найбільше вивчали питання розвитку цифрового бізнесу, то в цьому напрямі рейтинг таких країн відрізняється від переліку країн, наведених у таблиці 1.2 (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

*Кількість наукових статей у базі даних Scopus за країнами,
у темі яких трапляються слова «цифровий» та «бізнес» (e-business)*

Країна	Кількість, од.	Країна	Кількість, од.
Сполучені Штати Америки	240	Швеція	43
Німеччина	201	Франція	39
Об'єднане Королівство	149	Швейцарія	38
Російська Федерація	125	Індія	36
Китай	86	Австрія	35
Італія	81	Данія	34
Австралія	72	Нідерланди	34
Індонезія	64	Японія	33
Фінляндія	58	Канада	31
Іспанія	58	Португалія	31

Джерело: складено на основі даних наукометричної бази Scopus [193].

Дані таблиці 1.3 свідчать, що найбільше дослідники вивчали питання розвитку цифрового бізнесу, його роль у розбудові економіки країни, особливості ведення підприємницької діяльності в епоху становлення цифрової економіки в США, вченими яких було за всі роки аналізу підготовлено 240 публікацій у цій сфері. Лідерами за проведенням досліджень щодо розвитку цифрового бізнесу також є Німеччина (201 од.), Велика Британія (149 од.), Російська Федерація (125 од.), Китай (86 од.), Італія (81 од.) та ін. Зауважимо, що цей напрям здійснення досліджень є порівняно новим, проте досить перспективним, враховуючи складні й невідворотні процеси становлення цифрової економіки в усьому світі, активне залучення інформаційних технологій до власної роботи значною кількістю суб'єктів господарювання, починаючи від глобальних корпорацій, закінчуючи мікропідприємствами.

Проведення нових досліджень у напрямі вивчення особливостей створення та розвитку електронного бізнесу на сьогодні є надзвичайно актуальними, враховуючи значний потенціал нових технологій в економічній сфері. Саме це зумовлює формування окремих центрів проведення таких досліджень у всьому світі. У таблиці 1.4

представлено основні наукові та освітні установи, у яких активно проводяться дослідження в цьому напрямі. Зауважимо, що в наведеному переліку виділені лише ті установи, працівники яких найбільше підготували наукових публікацій, що потрапили до наукометричної бази даних Scopus. При цьому подібні дослідження також проводяться і в інших установах по всьому світі, проте не так активно.

Таблиця 1.4

Основні наукові та освітні установи, працівниками яких підготовлено найбільшу кількість публікацій, у темі яких трапляються слова «електронний» та «бізнес» (e-business)

Назва закладу вищої освіти	Кількість публікацій, од.	Країна
Університет Фенікса	27	США
Міський університет Гонконгу	25	Китай
Університет Кертіна	25	Австралія
Мельбурнський королівський технологічний університет	24	Австралія
Дослідницький центр IBM Thomas J. Watson	23	США
Харбінський технологічний інститут	22	Китай
Китайський університет наук про Землю	21	Китай
Університет Цінхуа	20	Китай
Університет Брюнеля	19	Велика Британія
Технологічний університет Сіднея	19	Австралія
Університет Монаша	18	Австралія
Університет Нового Південного Уельсу	17	Австралія
Чжецзянський університет	16	Китай
Загребський університет	16	Хорватія
Університет штату Пенсільванія	15	США
Центральний фінансово-економічний університет	14	Китай
Баптистський університет Гонконгу	14	Китай
Йоркський університет	14	Велика Британія
Шанхайський університет фінансів та економіки	14	Китай
Університет Трас-ос-Монтес і Альто-Доуро	13	Португалія
Національний університет Сінгапуру	13	Сінгапур
Університет Ковентрі	13	Велика Британія
Уханьський університет	13	Китай
Університет Едіт Коуен	13	Австралія

Джерело: складено на основі даних наукометричної бази Scopus [192].

Дані таблиці 1.4 свідчать, що найбільше досліджень у сфері електронного бізнесу було проведено в Університеті Фенікса (27 од.), Міському університеті Гонконгу (25 од.), Університеті Кертіна (25 од.), Мельбурнському королівському технологічному університеті (24 од.), Дослідницькому центрі IBM Thomas J. Watson (23 од.) та ін. Китай є лідером з-поміж усіх країн за кількістю наукових та освітніх установ, у яких їхні працівники сукупно опублікували найбільшу кількість публікацій. У рейтингу двадцяти перших окреслених установ установи з Китаю посіли 9 позицій. Це свідчить про вагомий інтерес з боку не лише окремих китайських учених, а окремих університетів, наукової спільноти до проведення досліджень в зазначеній сфері [33].

Проведемо більш детальне дослідження сутності наукових робіт, у назві яких трапляються слова «електронний» та «бізнес». Це реалізуємо на основі аналізу ключових слів, які найчастіше використовуються авторами в таких публікаціях. Саме такі ключові слова дають уявлення про зміст окреслених публікацій та їхні основні об'єкти дослідження. Таким чином, у таблиці 1.5 представлено відповідну інформацію.

Аналіз інформації, яка представлена в таблиці 1.5, свідчить, що в значній кількості наукових робіт (1992 од.) найчастіше електронний бізнес досліджують у контексті вивчення питань розвитку електронної комерції, функціонування зазначеного напрямку такого виду бізнесу. Зазначимо, що серед усіх видів електронного бізнесу саме електронна комерція як окремий напрям підприємницької діяльності, що здійснюється на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, найактивніше досліджується науковцями в усьому світі.

Таблиця 1.5

*Кількість ключових слів, які є в статтях у базі даних Scopus,
у темі яких трапляються слова «електронний» та «бізнес» (e-business)*

Ключові слова	Кількість згадувань, од.	Ключові слова	Кількість згадувань, од.
Electronic Commerce	1992	World Wide Web	144
EBusiness	875	E-commerce	143
E-business	810	Strategic Planning	141
Internet	364	Competition	139
Information Technology	282	Information Management	133
Information Systems	223	Supply Chain Management	131
E-Business	209	Websites	124
Industry	169	Customer Satisfaction	121
Marketing	146	Web Services	120
Sales	145	Electronic Business	115

Джерело: складено на основі даних наукометричної бази Scopus [192].

Цілковим зрозуміле найчастіше використання в наукових публікаціях із вивчення електронного бізнесу таких слів, як «EBusiness», «E-business» та синонімічних до них слів. Проте велика кількість ключових слів стосується саме технічної сфери забезпечення розвитку електронного бізнесу, що також підтверджує значну кількість наукових робіт у цій сфері, а саме в межах комп'ютерних наук.

Якщо загалом проаналізувати набір ключових слів, які представлені в таблиці 1.5, то більша кількість із них стосується сфери продажу, торгівлі або технічних аспектів, які пов'язані з організацією підприємницької діяльності у сфері комерції (електронна комерція, маркетинг, продажі, конкуренція, задоволення клієнтів, управління ланцюгами поставок тощо). Однак якщо проаналізувати інформацію про ключові слова, які використовуються в наукових публікаціях, у темі яких трапляються слова «диджиталізація» та «бізнес», то маємо дещо іншу ситуацію. Відповідна інформація представлена в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

*Кількість ключових слів, які є у статтях у базі даних Scopus,
у темі яких трапляються слова «цифровий» та «бізнес» (e-business)*

Ключові слова	Кількість згадувань, од.	Ключові слова	Кількість згадувань, од.
Digital Transformation	212	Digital Economy	78
Digital Business	152	Electronic Commerce	70
Digital Technologies	116	Commerce	69
Business Models	114	Digital Business Ecosystems	68
Information Systems	113	Business Model Innovation	59
Ecosystems	102	Competition	58
Business Model	100	Information Management	56
Business Modeling	97	Strategic Planning	50
Digitalization	83	Information Use	49
Innovation	79	Internet	46

Джерело: складено на основі даних наукометричної бази Scopus [193].

Аналіз даних таблиці 1.6 дозволяє зробити висновок, що в переважній більшості публікацій у досліджуваній сфері розглядаються питання не лише розвитку окремих напрямів підприємницької діяльності, а трансформація загалом бізнесу в усіх сферах економіки, зміна моделі ведення такої діяльності. При цьому активно розглядаються питання формування ефективно діючої системи інформаційного менеджменту на основі використання нових цифрових технологій, що сприяє трансформації усталених підсистем підприємства, а саме: маркетингу, менеджменту та виробництва. Пізнання особливостей формування інформації, її збору, обробки за допомогою інноваційних інструментів, прийняття на основі отриманих даних відповідних рішень, стають невід'ємною складовою забезпечення ефективності функціонування економічних систем, що відображається в сучасних наукових роботах в економічному напрямі.

Враховуючи результати проведеного бібліометричного аналізу, можна стверджувати, що й сьогодні актуальними, враховуючи динамічний розвиток

електронного бізнесу в епоху становлення цифрової економіки, залишаються питання поглиблення розуміння природи такого виду бізнесу, особливостей його виникнення та розвитку.

Таким чином, проведемо дослідження сутності цього виду бізнесу та його змістовних ознак. Таке дослідження, на наш погляд, доцільно проводити, реалізуючи такі два етапи:

1) розглядаючи сутність дефініції «бізнес» з метою обґрунтування змісту такої категорії з подальшим його використанням при розгляді сутності електронного бізнесу і визначення його змістовних ознак;

2) розглядаючи наявні в науковій літературі підходи до розуміння змісту категорії «електронний бізнес», систематизацію таких підходів, уточнення їхніх специфічних рис та відмінностей.

Погоджуємося з позицією М. С. Лебеденко, яка зауважує, що беручи до уваги, що частина бізнес-процесів підприємствами сьогодні здійснюється без застосування інноваційних технологій, ми розрізняємо поняття «бізнес» та «електронний бізнес» як самостійні категорії, межа між якими поступово стирається [144].

Розпочнемо дослідження з розгляду сформованих у наукових роботах підходів до розуміння змісту категорії «бізнес». Зазначимо, що цілком логічним розглядати бізнес як вид підприємницької діяльності або як господарську діяльність. Проте обґрунтування сутності цієї економічної дефініції не є простим.

Термін «бізнес», або еквівалентне йому поняття «підприємництво», є багатозначним. За відомими визначеннями діалектичної методології воно має багаторівневу сутність. Етимологічно поняття «бізнес» походить від давньоанглійського «bisid», що означає «активний», «діловий», «зайнятий роботою». Отже, уже в давньому розумінні слова було закладено декілька змістових значень. Зрозуміло, що в історичному розвитку суспільства змістове навантаження цього поняття багаторазово зростає [143, с. 112]. Наведемо окремі концепції розгляду його змісту.

Зокрема, в Економічному словнику під редакцією Г. В. Осовської, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадського пропонується два підходи до розгляду сутності категорії «бізнес», а саме: бізнес – діяльність, спрямована на одержання прибутку шляхом створення, виготовлення та реалізації певної продукції чи надання послуг; бізнес – загальноекономічний термін, що характеризує сферу діяльності господарюючого суб'єкта і його економічних інтересів [190, с. 24]. В Економічному словнику за редакцією В. І. Нечаєва, П. В. Михайлушкіна також наведено досить схоже трактування окресленої дефініції: «бізнес – економічна діяльність, яка спрямована на отримання прибутку; справа, яка дозволяє отримати прибуток» [303, с. 31]. У Словнику з менеджменту за редакцією А. Воронкова та Т. Колосової зазначено, що «бізнес – будь-який вид безпосередньої діяльності з метою отримання доходу; економічна діяльність суб'єкта в умовах ринкової економіки, націлена на отримання прибутку шляхом створення і реалізації певної продукції або послуги» [64, с. 15].

К. О. Калаченкова зауважує, що «бізнес – ініціативна, на власний ризик, економічна діяльність усіх учасників ринкової економіки з метою отримання прибутку [127, с. 17]. К. Є. Орлова розглядає «бізнес як підприємницьку діяльність економічних суб'єктів, а також систему їх ділових відносин із компонентами зовнішнього середовища» [185, с. 10].

Отже, аналіз представлених у різних джерелах підходів до розгляду сутності бізнесу дозволяє виокремити його класичні, специфічні ознаки:

- 1) являє собою певний господарський процес;
- 2) здійснюється економічними суб'єктами;
- 3) відображає процес взаємодії між економічними суб'єктами;
- 4) опосередковується у своїй реалізації рухом фінансових ресурсів, товарів і послуг;
- 5) метою здійснення є отримання прибутку (доходу та, у підсумку, прибутку) [138; 303].

Таким чином, бізнес як економічна категорія відображає господарські відносини, які виникають у процесі надання відповідних послуг, продажу товарів одними економічними суб'єктами іншим з метою отримання прибутку. Окреслену категорію досить часто розглядають у контексті дослідження господарських відносин, які виникають при здійсненні підприємницької діяльності саме малими та середніми підприємствами, фізичними особами-підприємцями. Загалом ці економічні суб'єкти є основними суб'єктами в розвитку й електронного бізнесу, виступаючи переважно продавцями товарів, послуг за допомогою мережі Інтернет.

Розвиток саме електронного бізнесу полягає в тому, що в межах реалізації відповідного бізнесу власниками активно використовуються електронні технології при реалізації основної діяльності. Без використання сучасних інформаційних, цифрових інновацій такий вид бізнесу існувати не може. Розуміння сутності таких технологій також є абстрактним у науковій літературі, оскільки, з одного боку, цілком зрозуміло, що в середовищі впровадження сучасних інновацій усі суб'єкти підприємницької діяльності намагаються долучитися до процесу активного оновлення та залучення нових технологій у систему виробництва, продажу, організації і т. ін. Проте не в усіх випадках можна назвати відповідний вид діяльності електронним бізнесом. З іншого боку, підприємства, які також активно використовують окреслені інновації, можуть перетворити усталену модель власного бізнесу в окремий вид електронного бізнесу та продовжувати здійснювати свою діяльність у тій же сфері, що й раніше.

Питання зародження та розвитку електронного бізнесу є доволі складними, оскільки становлення відповідного напряму підприємницької діяльності пов'язано зі значною кількістю чинників та тими різними трансформаціями, які такі фактори зумовили.

Концепції «електронного бізнесу» та «електронної комерції» виникли в США у 1980-х роках у результаті розвитку більш ранніх ідей глобальної інформаційної економіки, що становили теоретичну основу створення внутрішньо-фірмових і корпоративних інформаційних мереж для використання інформаційних технологій у процесі функціонування організацій [157].

На сьогодні не можна поділити всіх суб'єктів підприємницької діяльності на тих, які виключно здійснюють електронний бізнес, і тих, які не займаються цим напрямом. За останні роки економічні відносини у сфері розвитку електронного бізнесу значно ускладнилися і відбувалася ґрунтовна дифузія з класичними процесами розвитку бізнесу. Така ситуація також зумовлює необхідність проведення досліджень у сфері теоретичного обґрунтування сутності електронного бізнесу та особливостей його розвитку в сучасних умовах.

Проведемо дослідження сутності електронного бізнесу через виокремлення та аналіз сформованих у науковій літературі концепцій розуміння цієї дефініції. Окремі такі концепції представлені в таблиці 1.7.

Таблиця 1.7

Наукові підходи до розгляду сутності категорії «електронний бізнес»

Сутність трактування	Джерело
1	2
Електронний бізнес (E-business) – підвищення ефективності бізнесу, засноване на використанні інформаційних технологій, для того, щоб забезпечити взаємодію ділових партнерів і створити інтегрований ланцюжок доданої вартості [54, с. 55].	Висоцька В. Особливості проектування і впровадження систем електронної комерції. <i>Вісник Національного університету «Львівська політехніка»</i> . 2008. № 631: Інформаційні системи та мережі. С. 55–77.
Електронний бізнес – вид підприємництва, який здійснюється на основі інформаційних технологій для перетворення зв'язків підприємства з постачальниками, партнерами і клієнтами, з метою поліпшення загальної ефективності бізнесу та вдосконалення бізнес-процесів (виробництва, управління запасами, розробки продукту, управління ризиками, фінансів, управління знаннями та людськими ресурсами) [103, с. 185].	Євтушенко Д. Д. Електронний бізнес, електронна комерція, інтернет-торгівля: сутність та взаємозв'язок понять. <i>Бізнес Інформ</i> . 2014. № 8. С. 184–188.
Електронний бізнес – це перетворення основних бізнес-процесів компанії шляхом впровадження інтернет-технологій, націлене на підвищення ефективності діяльності. Електронним бізнесом є ділова активність, яка використовує можливості глобальних інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків фірм [114, с. 11].	Зайцева О. О., Болотинюк І. М. Електронний бізнес: навчальний посібник / за наук. ред. Н. В. Морзе. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2015. 264 с.

Продовження табл. 1.7

1	2
Електронний бізнес – це будь-яка ділова активність, що використовує можливості глобальних інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків з метою створення прибутку [161, с. 1012].	Марусей Т. В. Основні тенденції розвитку ринку електронної комерції в Україні. <i>Економіка і суспільство</i> . 2018. Вип. 14. С. 1011–1015.
Електронний бізнес (е-бізнес) розглядають як інтеграцію систем, процесів, організацій, ланцюгів, що створюють вартість, а також ринків, які використовують Інтернет і пов'язані з ним технології та концепції [177].	Науменкова С. В., Міщенко С. В. Ринок фінансових послуг. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 532 с.
Е-бізнес – це якісно нова модель інтегрованої економічної діяльності, яка базується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій та мереж як унікального макроекономічного середовища та основного засобу виробництва для оперативної комерційної та фінансової діяльності з метою підвищення ефективності наявних або широкого, динамічного розвитку нових сегментів бізнесу та отримання стабільного соціально-економічного ефекту [254, с. 60].	Страхарчук В., Страхарчук А. Концептуальні засади електронного банківського бізнесу. <i>Молодь і ринок</i> . 2012. № 4 (87). С. 59–64.
Електронний бізнес – це ділова активність, що використовує можливості глобальних інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків компанії з метою створення прибутку [207].	Попова М. І. Електронний бізнес в Україні. <i>Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки</i> : зб. наук. пр. 2004. Вип. 6. С. 349-351.
Електронний бізнес – засіб господарського обороту, в межах якого господарська діяльність у цілому чи окремі її етапи переносяться у мережевий простір через електронний спосіб взаємодії [105, с. 51].	Єфремова К. В. Державна політика та електронний бізнес в Україні. <i>Право та інновації</i> . 2015. № 1. С. 50-54.
Електронний бізнес – підприємницька діяльність, що використовує сучасні інформаційно-комунікаційні технології для отримання прибутку [76, с. 17].	Дзюбіна А. В., Коpecь К. О., Дзюбіна Г. Р. Диференціація основних складових електронного бізнесу. <i>Вісник Національного університету «Львівська політехніка»</i> . Серія: <i>Проблеми економіки та управління</i> . 2018. № 897, вип. 2. С. 16-19.
Під електронним бізнесом треба розуміти будь-яку ділову активність із використанням сучасних інформаційних мереж, метою якої є отримання прибутку [266, с. 45].	Тополевський Р. Б., Дзюбіна А. В., Дзюбіна К. О. Правові засади ведення електронного бізнесу в Україні у контексті юридичної футурології. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i> . 2017. № 2. С. 44–47.

Продовження табл. 1.7

1	2
Електронний бізнес – це вид економічної діяльності компаній через комп'ютерні мережі, зокрема, Інтернет, з метою отримання прибутку [263, с. 24].	Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція: навч. посіб. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 244 с.
Під електронним бізнесом ми розуміємо будь-яку діяльність, яка використовує інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) [165, с. 6].	Меджибовская Н. С. Электронный бизнес: компендиум и практикум: учебное пособие. Одесса: ВМВ, 2013. 200 с.
Електронний бізнес – це форма бізнесу, що реалізується за допомогою перетворень бізнес-процесів організації, націлених на підвищення ефективності діяльності компанії, забезпечення взаємодії ділових партнерів, створення інтегрованого ланцюга доданої вартості, шляхом впровадження в них інформаційних та телекомунікаційних технологій та систем [274, с. 63].	Филин С. А., Никольская Н. В. Электронный бизнес экономики информационного общества. <i>Финансы и кредит</i> . 2006. № 16. С. 60-71.
Електронний бізнес – це діяльність організації на основі інтернет-технологій, у якій усі бізнес-процеси автоматизовані, він розвивається на основі використання інформаційних ресурсів та створює ланцюги доданої вартості [52, с. 262].	Вильхивская О. В. Сущность понятия «электронный бизнес» и этапы его развития. <i>Бизнес Информ</i> . 2012. № 8. С. 255-262.
Електронний бізнес – реалізація бізнес-процесів з використанням інформаційних і телекомунікаційних технологій та систем [144].	Лебедеенко М.С. Основні поняття та моделі електронного бізнесу. <i>Ефективна економіка</i> . 2014. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3836
Електронний бізнес (e-business) – ділова активність, що використовує можливості глобальних інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків компанії з метою створення прибутку [130, с. 219].	Касатонова І. А. Програми електронної форми взаємодії суб'єктів економічних відносин держави. <i>Глобальні та національні проблеми економіки</i> . 2018. Вип. 23. С. 218-223.
Електронний бізнес – це вид економічної діяльності компаній через комп'ютерні мережі, зокрема, Internet, з метою отримання прибутку [53].	Винник Л. Основні поняття електронного бізнесу. <i>Сучасні тенденції веб-комунікацій</i> . 2014. Режим доступу: URL: http://webstyletalk.net/node/960
Електронний бізнес – це операції з продажу або споживання товарів і послуг, що здійснюються між комерційними суб'єктами господарювання, домашніми господарствами, приватними особами, органами влади і іншими організаціями з використанням Інтернету й інших мереж передачі даних [56, с. 151].	Вінарік Л. С., Васильєва Н. Ф. Механізм забезпечення онлайн-електронного бізнесу. <i>Економіка промисловості</i> . 2010. № 2. С. 151-156.

Закінчення табл. 1.7

1	2
Електронний бізнес – це ділова активність, що використовує можливості глобальних інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків компанії з метою створення прибутку [155].	Макарова М. В. Електронна комерція: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 272 с.
Електронний бізнес є процес використання інформаційних технологій для більш повної підтримки бізнес-операцій [314].	Kleindl В. А. Strategic Electronic Marketing: Managing E-Business. Mason: Thomson, 2002. 428 p.
Електронний бізнес – діяльність організації чи індивіда, орієнтована на отримання прибутку, у якій основні бізнес-процеси, і навіть зовнішні та внутрішні зв'язки здійснюються і забезпечуються з допомогою електронних технологій [160].	Мартовой А. В. Сущность и основные характеристики электронного бизнеса, электронной коммерции, электронного и интернет-маркетинга. <i>Проблемы материальной культуры. Экономические науки.</i> С. 146-152.

Джерело: складено авторкою.

Враховуючи сукупність представлених у таблиці 1.7 підходів до розгляду сутності категорії «електронний бізнес», зазначимо наявність поліваріативності розгляду сутності цієї дефініції. Враховуючи окреслені підходи, можна констатувати наявність таких узагальнених концепцій трактування сутності електронного бізнесу:

1) *інформаційний*: електронний бізнес – будь-яка діяльність, у межах якої використовуються інформаційно-комунікаційні технології;

2) *раціональний*: електронний бізнес – процес забезпечення ефективності підприємницької діяльності за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій;

3) *трансформаційний*: електронний бізнес – процес удосконалення бізнес-процесів та сприяння їх якісному розвитку;

4) *конститутивний*: електронний бізнес – новий вид бізнесу, основна діяльність у межах якого пов'язана з обов'язковим використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Більшість науковців погоджуються, що електронний бізнес є видом підприємницької діяльності, яка здійснюється за допомогою мережі Інтернет та інших інформаційних технологій. На наш погляд, варто також уточнювати при

розгляді сутності цього виду бізнесу, що для віднесення підприємницької діяльності до електронного бізнесу, саме основна, тобто операційна діяльність, повинна не просто здійснюватися за допомогою інформаційних технологій, але й залежати від них. Саме окреслені технології визначають зміст такої діяльності, її природу.

У межах цього підрозділу монографії проведено бібліографічний аналіз стану досліджень у сфері електронного бізнесу. Для цього було використано аналітичну інформацію наукометричної бази даних Scopus та виокремлено і згруповано всі наукові публікації, в темі яких трапляються слова «електронний» та «бізнес». Це дозволило провести аналіз кількості таких робіт протягом 1995-2020 рр., виокремити відповідні тенденції та зміни, ідентифікувати періоди активного розвитку цього виду бізнесу. З метою поглиблення саме теоретичних положень розвитку електронного бізнесу як наряду підприємницької діяльності проведено аналіз концептуальних підходів до розгляду сутності категорії «електронний бізнес», що реалізовано на основі аналізу змісту дефініції «бізнес», визначенні її специфічних ознак. Систематизація та вивчення концепцій учених до розгляду змісту категорії «електронний бізнес» дозволила встановити поліваріантність трактувань цієї категорії. У підсумку, запропоновано зміст категорії «електронний бізнес» розглядати таким чином: *електронний бізнес – економічна діяльність, яка обов'язково здійснюється за допомогою використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що пронизують усі операційні процеси, з метою отримання прибутку.*

Важливою складовою дослідження електронного бізнесу як сучасного наряду підприємницької діяльності, що активно розвивається, є розуміння особливостей розвитку такого виду бізнесу, факторів, які визначають його функціонування у стохастичному економічному середовищі. Ці питання будуть розглянуті в наступному підрозділі монографії.

1.2. Передумови зародження та чинники розвитку електронного бізнесу

Сучасний розвиток світової економіки безпосередньо залежить від активної розробки та впровадження новітніх інформаційних технологій у всі сфери господарської діяльності. На сьогодні такі інноваційні технології кардинально змінюють бізнес-процеси, формують нову парадигму функціонування і розвитку суб'єктів підприємницької діяльності. Особливістю таких технологій є те, що вони проникли фактично вже в усі сфери національного господарства, відіграють важливу роль також у процесах споживання, обміну, виробництва й розподілу.

Серед багатьох напрямів розвитку інформатизації суспільства особливу увагу останнім часом приділяють проблемі переходу ринкової економіки на рівень електронної. В умовах найбільшого поширення інформаційних комп'ютерних технологій не є винятком і масштабність електронного бізнесу всіх галузей і суб'єктів господарювання. Зі збільшенням населення планети й мобілізації ресурсів електронна економіка не обмежується бізнесом електронної торгівлі та сервісів, а стосується кожного аспекту життя: культури, охорони здоров'я, освіти, фінансової сфери [130, с. 218].

Такий активний розвиток інформаційних технологій привів до формування цифрової економіки в усьому світі. Безпосередньо в межах цієї моделі економіки суб'єкти підприємницької діяльності також активно залучаються до процесів використання новітніх інформаційних інновацій, продукують їх, реалізують та застосовують у своїй операційній діяльності.

Доречно зауважує Д. Д. Євтушенко, що «на сьогоднішній день економіка України переживає новий етап розвитку – вона стає більш орієнтованою на інформаційно-комунікаційну сферу господарювання. В умовах глобалізації та постійного розвитку економічних процесів інформація набуває все більшої цінності і це насамперед пов'язано зі стрімким розвитком інформаційних технологій. При цьому Інтернет змінив сам спосіб ведення бізнесу – тепер він є невід'ємною частиною здійснення комерційної діяльності» [103, с. 184].

Сфера електронного бізнесу є невід’ємною складовою становлення інформаційної, а сьогодні вже цифрової економіки. Активний розвиток такої сфери супроводжується передусім впровадженням цифрових технологій у господарську діяльність. Відповідно електронний бізнес є тим видом підприємницької діяльності, як зазначалося, у межах якого основна діяльність економічних суб’єктів безпосередньо пов’язана й залежить від використання інформаційних технологій. Окреслена сфера вже є невід’ємною складовою сьогодні національної економіки і з кожним роком розвивається дедалі швидшими темпами. Виникнення нових інформаційних технологій, які дозволяють підвищити ефективність функціонування суб’єктів господарювання, приводить і до значних змін у бізнес-процесах.

Таким чином, актуальними є питання щодо поглиблення теоретичних положень функціонування електронного бізнесу, розуміння передумов його виникнення, розвитку. Дослідження основних чинників, які впливають на цей вид бізнесу, рівень його розвитку також є важливими, оскільки дозволяють сформулювати уявлення про зовнішнє середовище, у якому розвиваються підприємства, які залучені до зазначеної сфери. Відповідно ці питання будуть розглянуті в поточному підрозділі монографії.

Електронний бізнес як узагальнена система, яка поєднує всі господарські відносини, що виникають між економічними суб’єктами у процесі виробництва товарів, послуг, їх продажу, обміну та споживання, зобов’язаний своїм швидким розвитком насамперед активному створенню та використанню інформаційних, цифрових технологій суб’єктами господарювання. Також новий імпульс до розвитку цього виду підприємницької діяльності здійснила пандемія COVID-19, оскільки значна кількість підприємств змушені були перейти до режиму онлайн-продажів, придбання необхідних товарів, сировини, комплектуючих виключно мережу Інтернет, щоб вижити у складних умовах економічної реальності [9, с. 420].

Роль інформаційних технологій, включаючи Інтернет, у розвитку електронного бізнесу активно сьогодні вивчається в наукових роботах. До авторів, які проводили такі дослідження, належать такі: О. Бозуленко, І. Жалба, Н. Писаренко, З. Євдокимова, А. Мартовий, М. Корягін, І. Плотніченко, Н. Макаренко, О. Шульга, І. Касатанова, А. Одарченко, К. Сподар та ін.

Зокрема О. Бозуленко, І. Жалба зазначають, що з-поміж найбільш значущих досягнень інформаційних технологій у ХХ столітті варто назвати появу та розвиток Інтернету. У сучасному світі Інтернет є найбільшим відкритим сховищем інформації з різних галузей людської діяльності. Створення мережі Інтернет сприяло швидкому розвитку електронного бізнесу. Традиційний бізнес продовжує активно освоювати Інтернет. Нині найшвидше збільшується чисельність сайтів у категоріях, що стосуються власності, товарів, послуг, бізнесу та кар'єри [15, с. 364].

Н. Л. Писаренко, З. Р. Євдокимова також констатують, що Інтернет у наші часи – це ціла індустрія, яка швидко проникає в усі галузі людської діяльності. Саме сьогодні ця індустрія перебуває в стадії стрімкого зростання, яке збережеться в найближчі десятиліття [199, с. 349]. Подібну позицію підтримують і А. Одарченко, К. Сподар: виникнення і швидке поширення у світі електронного бізнесу зумовлене низкою об'єктивно необхідних для цього умов і передумов. Передусім це високий рівень комп'ютеризації суспільства. Крім того, для швидкого поширення електронного бізнесу необхідно, щоб інформаційний і технологічний потенціал Інтернету перевищив деякий критичний рівень, що відкриває доступ до нього не тільки порівняно обмеженого круга елітарних користувачів, але й широких мас населення. Ще однією передумовою електронізації бізнесу є досягнення певного рівня інтеграції (інформаційної і технологічної) внутрішньо корпоративних інформаційних систем та Інтернет [181, с. 343; 229].

У свою чергу, О. Макаренко зауважує, що інтернет-технології забезпечили переміщення у віртуальний простір майже всієї економічної інфраструктури. Інтернет став торговельним майданчиком для всіх видів товарів та послуг, у тому числі фі-

нансових, страхових, консалтингових тощо. Швидкість передачі інформації та поширення доступу до інтернет-середовища, простота у використанні та низькі ціни дозволяють потрапляти на ринок будь-яким підприємствам незалежно від розміру та матеріальної бази. Пошуки шляхів надання інформації про власний продукт, одержання інформації для прийняття управлінських рішень та управління нею у великих обсягах її циркуляції в інтернет-просторі на різноманітних інтернет-ресурсах, стають базою для основної конкурентної переваги – інформаційної [155].

Не можна не погодитися з А. Мартовим, що очевидним для всіх визначень електронного бізнесу є його зв'язок із технологіями, які й служать його основою. Говорячи про взаємозв'язок (відношенні – прибираємо) між різними типами технологій, треба зазначити, що цифрові технології невіддільні від комп'ютерних, які є фізичною основою їх існування. Інтернет заснований на комп'ютерних та цифрових технологіях є глобальною мережею інформаційних мереж. Інформаційні технології сприяють передачі, одержанню, обробці, зберіганню та поданню інформації та історично з'явилися значно раніше за цифрові технології [160, с. 147]. М. В. Корягін, І. Б. Плотніченко, досліджуючи питання методичного оцінювання ефективності електронної комерційної діяльності підприємств, також зазначають, що останніми роками вітчизняні суб'єкти господарювання прискорено запроваджують сучасні інформаційно-комунікаційні технології та рішення щодо створення інформаційних ресурсів і застосування електронних технологій для ведення бізнесу з метою підвищення конкурентоспроможності [135, с. 299]. Отже, Інтернет та рівень його розвитку є однією з найбільш важливих умов виникнення віртуальних відносин серед економічних суб'єктів.

Враховуючи системний характер існування електронного бізнесу як окремого напрямку підприємницької діяльності, цілком логічним є те, що окреслена система розвивалася поступово й у своєму функціонуванні пройшла декілька етапів [193; 303; 161; 105]. Основні передумови, які, наш погляд, сприяли виникненню електронного бізнесу та його подальшому розвитку, крім мережі Інтернет, представлені на рис. 1.3.

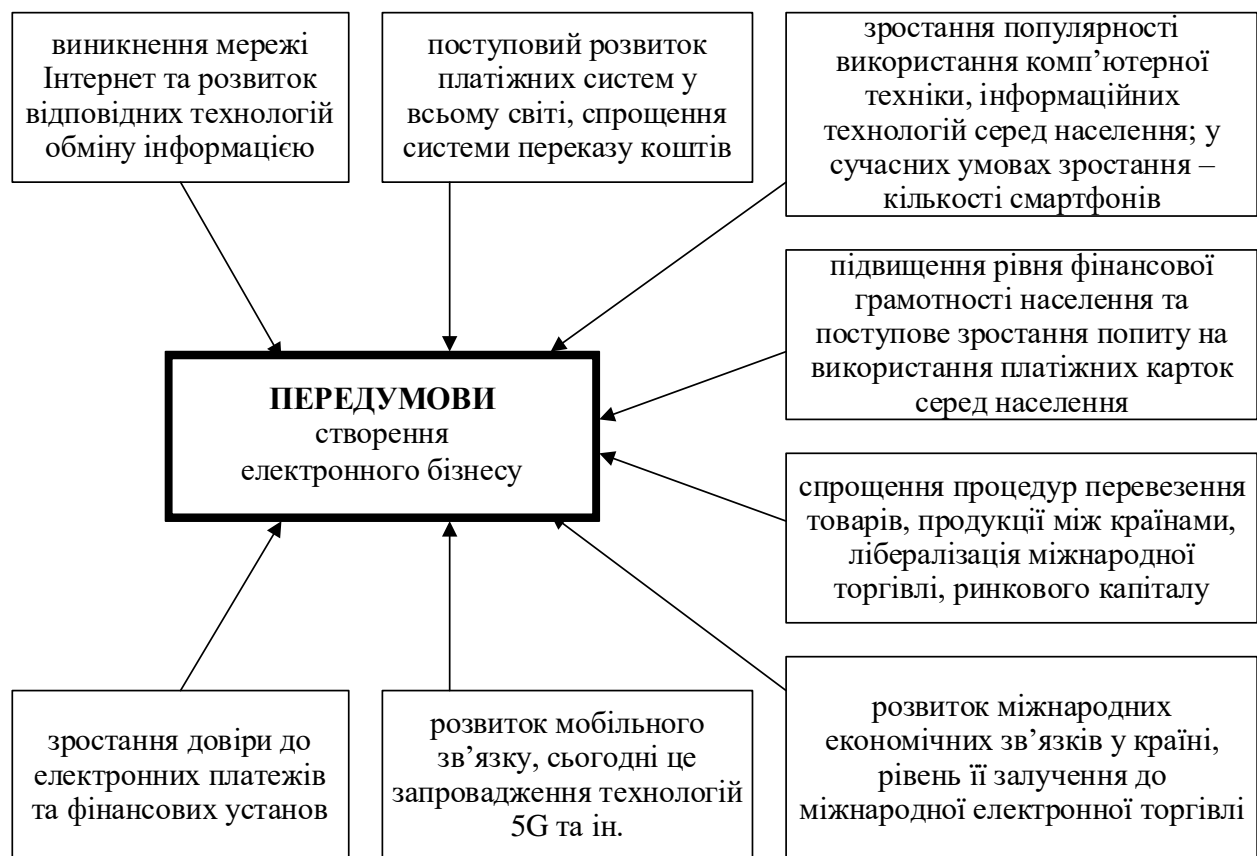

Рис. 1.3. Передумови формування та розвитку електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою з урахуванням [103; 114, с. 154; 64; 165, с. 45; 159].

Електронний бізнес як важливий елемент розвитку різних сфер і галузей національної економіки нині також важливу роль відіграє в розвитку інноваційних технологій у сфері інформатизації, цифровізації господарських відносин в інших сферах та галузях. Взагалі макросистемний характер електронного бізнесу як об'єкта дослідження, вимагає детального розгляду зовнішнього середовища, у якому такий бізнес розвивається. Саме в межах такого середовища виникають різні чинники, які безпосередньо впливають на функціонування всіх суб'єктів підприємницької діяльності, які залучені до цього виду бізнесу. Розглянемо їх сутність детальніше.

Наприклад, С. Філін, Н. Нікольська, розглядаючи розвиток електронного бізнесу в межах інформаційного суспільства, усі чинники, які впливають на такий розвиток, поділили на дві групи (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Концептуальні положення систематизації чинників
розвитку електронного бізнесу

Джерело: [274, с. 71].

Аналізуючи дані рис. 1.4, можна констатувати, що дійсно є значна кількість чинників, які можуть як позитивно, так і негативно впливати на розвиток електронного бізнесу. Кількість таких факторів є знаною і більшою, ніж це представлено на рис. 1.4. Проте зазначені чинники є загальними та важливими для забезпечення подальшого функціонування такого бізнесу, оскільки в сукупності вони формують сприятливе/несприятливе середовище для економічних суб'єктів, які бажають або займатися підприємницькою діяльністю, використовуючи інформаційні технології, або мають бажання використовувати такі технології для придбання товарів, послуг і т. ін.

Загалом, чинників, які впливають на розвиток електронного бізнесу, є значна кількість. Однак їхній вплив є різним, як і сила такого впливу. На рис. 1.5 представлена ще одна концепція класифікації базових факторів, які впливають на розвиток електронного бізнесу в країні.

Рис. 1.5. Чинники розвитку електронного бізнесу в Україні

Джерело: складено авторкою з урахуванням [45; 70; 76; 263; 266; 292].

Електронний бізнес як вид підприємницької діяльності зароджувався поступово й у багатьох країнах часто розвивався стихійно без існування будь-якого інституційного забезпечення. Проте з часом у цьому напрямку почалось формування законодавства. Найбільша увага органів державної влади була спрямована на регулювання ринків електронних фінансових послуг, враховуючи їхню важливість для стабільності фінансової системи.

Враховуючи складну сутність електронного бізнесу та наявність окремих напрямів підприємницької діяльності, які використовують інформаційно-комунікаційні технології для власного розвитку, на розвиток такого бізнесу одночасно впливають чинники, які можуть бути як системними, так і притаманними лише окремим напрямам підприємницької діяльності. Саме тому електронний бізнес як велика, макроекономічна система за своїми властивостями та природою зазнає впливу чинників національного, глобального характеру. Наприклад, фактори регіональної, територіальної дії є менш важливими, оскільки однією з переваг цього виду бізнесу є можливість створення транскордонних зв'язків між економічними суб'єктами різних типів, включаючи малі підприємства. Однак на національному рівні це зробити складніше, враховуючи необхідність реєстрації бізнесу, попри його перебування виключно в мережі Інтернет. Тобто серед значної кількості окреслених факторів, також існує значна диференціація між силою їхнього впливу на розвиток зазначеного типу бізнесу, яка також залежить від різних умов.

Глобальність системи електронного бізнесу робить її значно чутливою до впливів різних чинників, які можуть виникати в різних країнах і на різних континентах. Система електронного бізнесу сприяла й поглиблює глобалізацію світової економіки, забезпечує зменшення перешкод для продажу товарів, надання послуг. Електронний бізнес зробив взаємодію між різними типами економічних суб'єктів транснаціональною, що раніше було притаманно великим корпораціям і світовим фінансовим установам.

Також, крім традиційних факторів, які впливають на розвиток електронного бізнесу, важливою складовою забезпечення його розвитку в країнах різного рівня економічного розвитку є якість сформованої інституціональної системи – системи формальних і неформальних інституцій, які існують у суспільстві. Важливу роль у цій системі відіграють саме неформальні чинники, а саме: національна ментальність, фінансова та цифрова грамотність, інформаційна грамотність, передусім рівень довіри в суспільстві між громадянами, органами державної влади та підприємцями. Окреслені неявні чинники саме в розвитку електронного бізнесу відіграють одну з ключових ролей, оскільки забезпечити їхній позитивний вплив складно. Для цього повинен пройти тривалий період формування у суспільстві ефективно функціонуючих відповідних інститутів та інституцій. Також це пов'язано з тим, що електронний бізнес – це нова сфера, нові напрями підприємницької діяльності, нові способи їх реалізації. Відповідно, участь у такому бізнесі вимагає нових знань, підходів, компетентностей як від споживачів, так і від надавачів відповідних послуг, покупців і продавців товарів та іншої продукції.

На рис. 1.6 представлено вплив електронного бізнесу на різних економічних суб'єктів. Зауважимо, що розвиток такого бізнесу впливає на органи державної влади, проте такий вплив особливо оцінюється через зміну національної економіки, зростання темпів її розвитку внаслідок інформатизації, диджиталізації підприємницької діяльності.

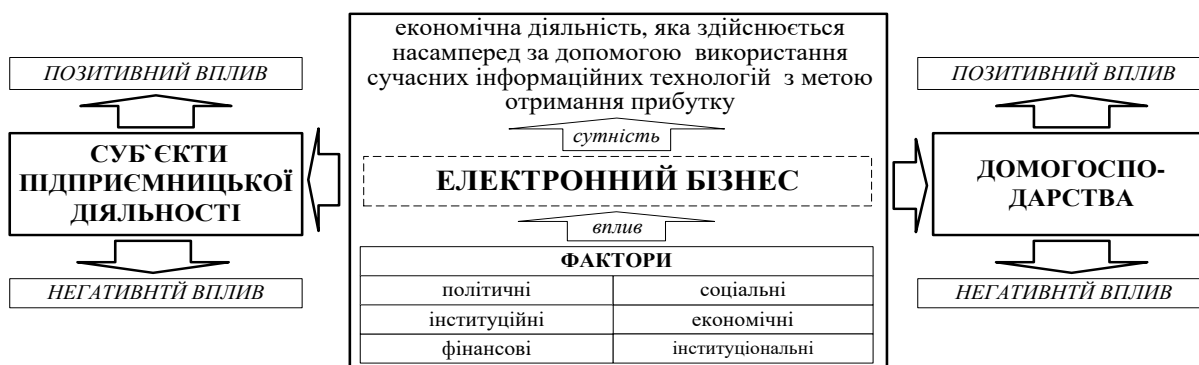

Рис. 1.6. Особливості впливу електронного бізнесу на діяльність окремих суб'єктів підприємницької діяльності

Джерело: складено авторкою з урахуванням [35; 20, с. 10; 300, с. 162; 59, с. 128; 199; 62; 120, с. 54].

Розглянемо роль електронного бізнесу в розвитку економічних суб'єктів детальніше.

Отже, для суб'єктів підприємницької діяльності притаманні такі позитивні наслідки активного розвитку інформаційних технологій у своїй діяльності:

- ✓ прискорення процесу прийняття рішень;
- ✓ підвищення конкурентоспроможності підприємств;
- ✓ розширення ринків збуту товарів, послуг;
- ✓ доступ до онлайн-ресурсів підприємств, які здобули значних успіхів, можливість запозичення маркетингових, технологічних ідей;
- ✓ можливість збільшувати асортимент товарів, оскільки не потрібно всю продукцію виставляти у фізично існуючому магазині;
- ✓ можливість формувати власну репутацію та тим самим підвищувати довіру до своєї діяльності потенційних клієнтів;
- ✓ підвищення гнучкості бізнесу, можливість його ведення з різних територій, країн;
- ✓ індивідуалізація попиту, що дає можливість краще задовольняти потреби клієнтів;
- ✓ нові можливості моніторингу, вивчення поведінки клієнтів, їхніх нових потреб, бажань, зміни споживання;
- ✓ нові можливості маркетингу для просування та продажу товарів, послуг;
- ✓ зниження витрат на обмін інформацією.

До негативних наслідків активного розвитку електронного бізнесу суб'єктами підприємницької діяльності належать такі:

- високий рівень залежності від інформаційних технологій, які фактично лежать в основі такого бізнесу;
- залежність від якості Інтернету, його стабільності на прийнятних умовах оплати;

- залежність від професійності відповідних кадрів, особливо в інформаційній сфері;
- залежність від функціонування логістичних, платіжних систем, які об'єктивно потрібні для ведення електронного бізнесу;
- необхідність забезпечувати належний рівень інформаційної безпеки, унеможливити витік корпоративної інформації;
- підвищена конкуренція за клієнтів, які мають доступ до пропозицій значної кількості виробників, продавців у всьому світі;
- підвищений рівень шахрайства в Інтернеті, які негативно можуть впливати на репутацію.

Домогосподарства в результаті розвитку електронного бізнесу також отримують додаткові можливості і, відповідно, нові загрози для власного функціонування. До можливостей належать такі:

- ✓ розширений асортимент товарів, продукції, доступ до продукції іноземних виробників у всьому світі;
- ✓ замовлення товарів, послуг можливо здійснювати в будь-який час;
- ✓ можливість підвищувати власну кваліфікацію, використовуючи послуги онлайн-освіти;
- ✓ економія часу, оскільки товари, продукти можливо замовити онлайн, можливо отримати консультацію від професіоналів онлайн;
- ✓ можливість ознайомитися з відгуками покупців на товари, послуги, що сприяє більш виваженому їх вибору;
- ✓ зручність вибору товарів, замовлення послуг, більш раціональний та виважений підхід до цього, оскільки споживач має час ознайомитися з усіма відгуками та параметрами товарів, коли йому буде зручно.

З-поміж загроз, які можуть виникати при онлайн-купівлі товарів, використанні послуг за допомогою мережі Інтернет, варто виокремити такі:

- можливість витрачання більшого часу на придбання товарів онлайн;

- формування зайвого попиту на товари, послуги, які раніше не завжди були потрібними, придбання в реальності непотрібних речей;
- забезпечення безпеки персональних даних, інформації про банківські рахунки тощо;
- можливість отримати товар, продукцію через певний час після замовлення, а не одразу, як це відбувається у звичайному магазині;
- шахрайства в Інтернеті в роботі різних підприємств електронного бізнесу, можлива втрата власних коштів та ін.

Отже, у межах цього підрозділу проведено дослідження передумов, чинників, які впливали на виникнення та нині визначають розвиток електронного бізнесу, зокрема конкретизовано базові групи таких факторів. Встановлено, що електронний бізнес відіграє важливу роль у розвитку не лише національних економік, а всієї світової економіки, що підвищує важливість врахування глобальних тенденцій економічного розвитку суб'єктами господарювання, які здійснюють свою підприємницьку діяльність у цьому напрямку. Також у межах підрозділу увага приділена виокремленню і конкретизації різних аспектів функціонування підприємств, домогосподарств у результаті активного розвитку електронного бізнесу в системі національної економіки. З'ясовано, що роль такого бізнесу є складною для економічних суб'єктів, а її особливості залежать від сили впливу різних чинників на розвиток зазначеного виду бізнесу.

Цілком зрозуміло, що впливаючи на стан окремих суб'єктів господарювання, розвиток електронного бізнесу кумулятивно призводить до трансформаційних процесів у межах усєї національної економіки будь-якої країни. Саме особливості такого впливу будуть розглянуті в наступному підрозділі монографії.

1.3. Основні напрямки електронного бізнесу та його роль у розвитку національної економіки

Впровадження сучасних інформаційних, цифрових технологій поступово змінює умови функціонування суспільства, впливаючи фактично на всі аспекти його розвитку. Об'єктивність використання таких технологій сьогодні зумовлена значними перевагами, які суттєво превалюють над недоліками використання зазначених технологій. Цілком зрозуміло, що цифрові технології мають значний недосліджений, не використаний потенціал до застосування. Крім того, вони розвиваються надзвичайно швидко й одні технології активно стимулюють розвиток нових цифрових інновацій.

Нині найбільш активно цифрові технології почали використовувати в економічній сфері, оскільки їх застосування дає змогу значно знизити витрати та підвищити ефективність здійснення господарської діяльності. Проте в інших галузях господарства зазначені технології є об'єктивно необхідною умовою для реалізації такої діяльності. Загалом сукупність окреслених видів діяльності, які утворюються у віртуальному просторі на основі використання сучасних цифрових технологій, відображає вже цілісний напрям електронного бізнесу, який нині за своєю сутністю є складною системою економічних відносин.

Електронний бізнес як сфера господарської діяльності активно розвивається в усьому світі. Особливий поштовх до його розвитку зробила пандемія COVID-19 та надзвичайно швидкий розвиток інноваційних технологій у сфері платежів, продажу, маркетингу тощо. Погоджуємося з позицією Д. Пілевич, що сучасний розвиток економіки розвинутих країн відбувається під тиском процесів інформатизації суспільства, які кардинально змінюють усталені бізнес-моделі функціонування суб'єктів підприємницької діяльності, впливають на формування споживчої поведінки фізичних осіб і забезпечують органи державної влади новими інструментами для підвищення ефективності власної роботи [202, с. 68]. Окреслене актуалізує питання поглибленого вивчення особливостей розвитку електронного бізнесу, його ролі в розвитку національної економіки, оскільки цілком зрозуміло, що інноваційні

технології та їх активне використання є об'єктивною умовою прискорення розвитку національного господарства та формування нового типу економічної системи – цифрової економіки як у межах окремих країн, так і в усьому світі.

Розвиток електронного бізнесу сьогодні вже є невід'ємною складовою забезпечення та розбудови національної економіки. Сучасні інформаційні, комунікаційні технології впливають на функціонування всіх без винятку суб'єктів підприємницької діяльності, починаючи від невеликих приватних підприємств і завершуючи великими корпораціями. Цілком зрозуміло, що активний розвиток нових цифрових технологій у бізнес-середовищі зумовлений наявністю значної кількості переваг, які дозволяють отримати такі технології при провадженні підприємницької діяльності (оперативність, зниження невиробничих витрат, скорочення циклу виробництва та продажу, відкритість і т. ін.) [283, с. 28]. Однією з важливих передумов розвитку електронного бізнесу є те, що сучасні технології дозволяють підвищити рівень конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, оскільки конкуренція між виробниками, продавцями, які здійснюють свою діяльність, наприклад, у мережі Інтернет, є значною. Також споживачі товарів, послуг чекають від підприємств активного використання інформаційно-комунікаційних технологій. Це робить підприємства сучасними, їхню діяльність – актуальною, а товари, послуги – доступними.

Електронний бізнес як окремий вид бізнесу, який активно розвивається в межах національної економіки, пройшов у своєму розвитку досить швидкий етап становлення, оскільки залежить від стану розробок і впровадження нових технологій, а такі інновації, як засвідчує історія, розвивалися стрімкими темпами. Кожний новий етап розвитку інформаційно-комунікаційних технологій сприяв розбудові й електронного бізнесу, долученню нових видів підприємницької діяльності до здійснення її за допомогою таких технологій. Розвиток окресленого виду бізнесу в межах національної економіки пов'язаний із двома складовими. Насамперед це, як зазначалося, розвиток інформаційних, а сьогодні вже цифрових технологій, наявність сприятливих умов для їх розробки, реалізації, впровадження і експорту, та створені умови для ведення підприємницької діяльності.

Розглянемо більш детально роль електронного бізнесу в розвитку національної економіки. Зауважимо, що такий взаємозв'язок є досить умовним, оскільки окреслений бізнес також є частиною національного господарства будь-якої країни. Однак у межах такого виду бізнесу виникають окремі, нові імпульси, які стимулюють економічну діяльність у країні, сприяють формуванню умов для прискорення економічного розвитку. Відповідно, це й зумовлює доцільність розгляду електронного бізнесу не як окремого компонента національної економіки, а як окремої системи, яка здатна впливати на її розвиток.

Цілком логічним є те, що фактично всі економічні системи взаємопов'язані складними відносинами між собою і формують єдину макроекономічну систему у вигляді національної економіки. Усі господарські відносини, що виникають і розвиваються в суспільстві, є складовими такої системи і взаємодіють зі значною кількістю інших її складових. Електронний бізнес, якщо його розглядати як цілісний об'єкт, певну систему відносин, також взаємодіє з різними економічними системами в межах економіки країни, які також впливають і на його розвиток. Таким чином, враховуючи окреслене, можливо виокремити два концептуальні виміри взаємодії національної економіки та електронного бізнесу (рис. 1.7).

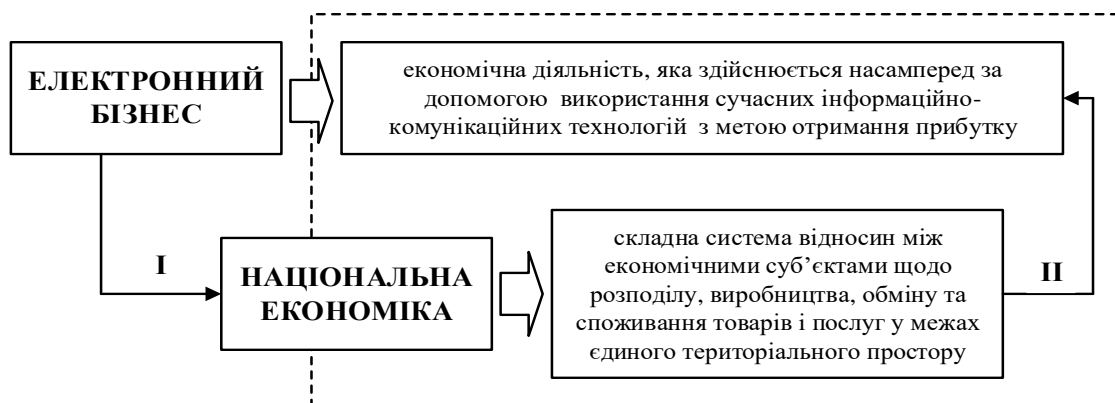

Рис. 1.7. Особливості взаємовпливу між національною економікою
та системою електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою на основі [35; 293; 323; 40; 31].

Аналізуючи рис. 1.7, зауважимо, що така концепція пізнання ролі електронного бізнесу в розвитку національної економіки розглядається виключно з теоретичного погляду, оскільки зрозуміло, що дві окреслені макроекономічні системи є невід'ємними складовими одна одної. Проте для конкретизації ролі такого бізнесу в економічному розвитку країни розглянемо виокремлені виміри детальніше.

I (вимір екзогенного впливу) – у цьому випадку електронний бізнес варто розглядати як окрему систему, яка здійснює вплив на розвиток національної економіки. У такому контексті зазначений вид бізнесу у своєму розвитку формує нові імпульси для активізації економічної діяльності, сприяє формуванню нових напрямів підприємницької діяльності, дає змогу залучати нових суб'єктів господарювання, створювати нові ринки товарів і послуг. Цілком зрозуміло, що потенціал електронного бізнесу до власного розвитку та значному впливу на розвиток національної економіки буде лише зростати, враховуючи постійно зростаючий попит у суспільстві на нові технології. На рис. 1.8 представлені окремі напрями позитивного впливу електронного бізнесу на розвиток національної економіки.

Враховуючи інформацію, наведену на рис. 1.8, також зазначимо, що роль електронного бізнесу полягає не лише у формуванні умов для активізації підприємницької діяльності економічних суб'єктів, але, що найважливіше, окреслені суб'єкти досить часто самостійно залучаються до процесу розробки й використання нових інформаційних технологій, які в майбутньому поступово змінюють наше життя. Саме такий складний процес саморозвитку позитивно впливає і на функціонування національного господарства. Також окремі підприємства, які змогли досягнути значних результатів у власній сфері господарювання, з часом можуть створювати нові підприємства в інших галузях та сферах економіки, формуючи вже мультиплікативні ефекти для економічного розвитку країни.

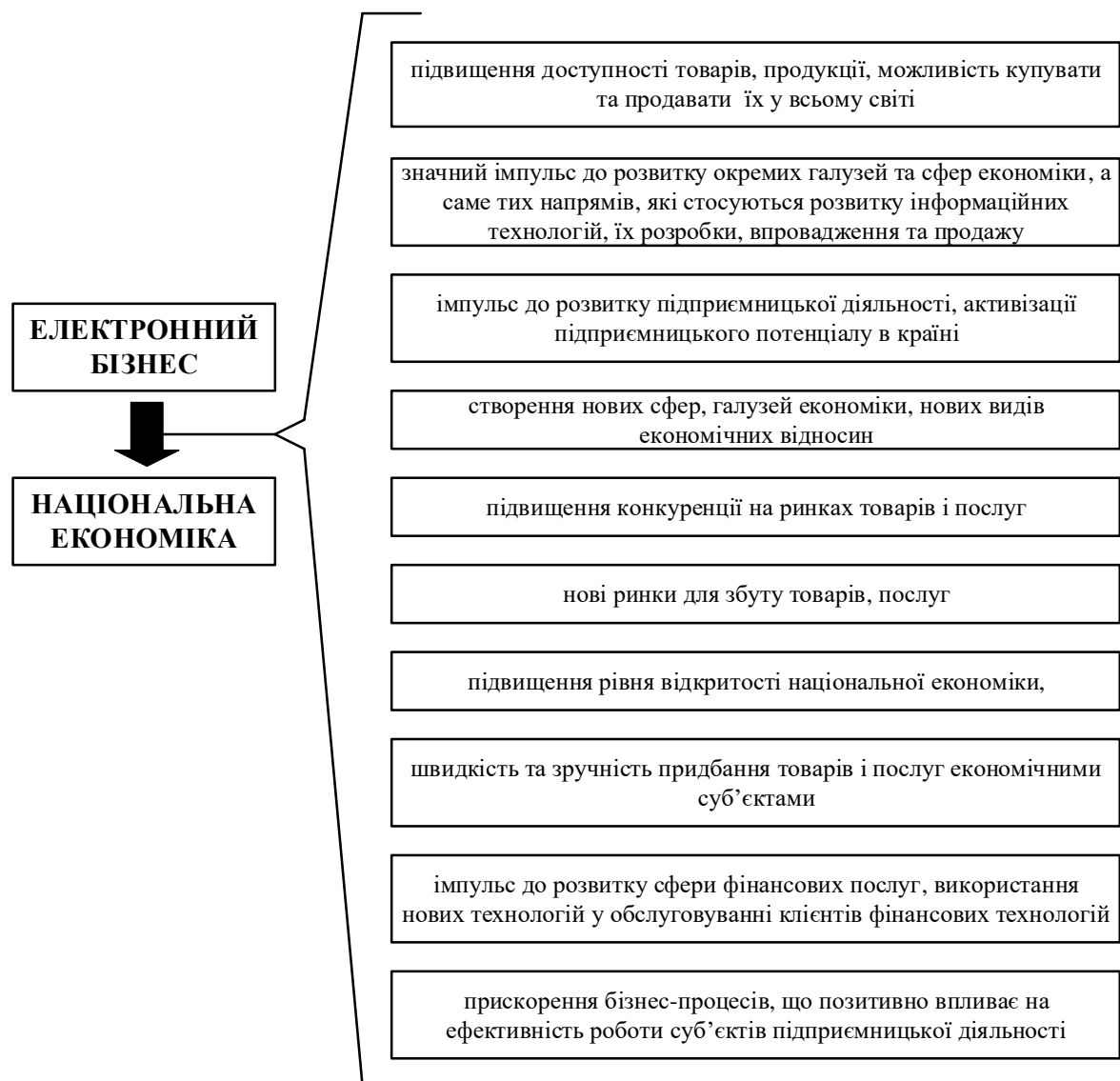

Рис. 1.8. Основні напрямки позитивного впливу електронного бізнесу на розвиток національної економіки

Джерело: складено авторкою на основі [55; 65; 79; 114; 312; 326].

II (вимір ендогенного впливу) – сутність цього виміру полягає в розгляді впливу національної економіки на розвиток електронного бізнесу, оскільки такий вплив є об'єктивним, враховуючи, що окреслений вид бізнесу є її частиною.

Електронний бізнес за своєю природою є підприємницькою діяльністю, а її розвиток зумовлюється сформованими в межах країни умовами для здійснення такої діяльності. Також такий вид бізнесу поєднує в собі різні напрями та види

економічної діяльності, розвиток яких досить часто регламентується різними інституційними нормами та правилами. Саме це ускладнює часто процес впровадження нових технологій багатьма підприємствами, оскільки, наприклад, норми законодавства, не дозволяють їх використання або значно ускладнюють швидке використання переваг нових інновацій як у межах операційної діяльності, так і у сфері управління суб'єктами господарювання. Проте сьогодні процес мінімізації бюрократичних процедур за допомогою використання нових цифрових технологій також активно відбувається в усіх країнах.

Отже, розвиток електронного бізнесу в системі національної економіки зумовлюється такими умовами та чинниками:

- наявність національного законодавства в частині здійснення підприємницької діяльності, ведення бізнесу в різних сферах та галузях економіки;
- вплив макроекономічної стабільності на розвиток усіх компонентів національного господарства;
- наявність умов для розвитку підприємницької діяльності, доступності фінансових ресурсів для реалізації нових проєктів;
- місце національної економіки в глобальній системі економічних відносин;
- розвиток інфраструктури в країні, яка активно використовується у процесі провадження електронного бізнесу;
- стабільність функціонування фінансових установ, ефективність їхнього розвитку;
- рівень соціально-економічного розвитку громадян, їхня купівельна спроможність;
- рівень тіньової економіки та корупції в країні та інші потенційні економічні чинники, які можуть впливати на розвиток електронного бізнесу.

Враховуючи, значну залежність розвитку електронного бізнесу від умов здійснення підприємницької діяльності, більшість урядів розвинутих країн намагається створити максимально привабливі умови для ведення бізнесу загалом і,

відповідно, електронного бізнесу зокрема. Насамперед на законодавчому рівні приймаються стратегічні документи щодо розвитку економіки в епоху цифровізації економічних відносин. При цьому розробляються заходи щодо розвитку і підприємницької діяльності за допомогою використання сучасних технологій, створюються умови для активного розвитку і відповідної інформаційно-комунікаційної інфраструктури.

З іншого боку, саме використання цифрових технологій також допомагає урядам створювати сприятливі умови для суб'єктів підприємницької діяльності в частині спрощення взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування. Використання таких технологій дозволяє:

- мінімізувати потенційні прояви корупційних дій з боку працівників органів державної влади та місцевого самоврядування;
- підвищити якість надання послуг через використання онлайн-механізмів взаємодії;
- спростити процес обробки даних громадян, підвищити якість опрацювання інформації;
- сформувати єдині реєстри інформації про громадян, якими можуть користуватися різні органи державної влади та місцевого самоврядування, що значно підвищує якість обслуговування;
- у свою чергу, розробка нових технологій у цій сфері також стимулює і попит з боку органів державної влади та місцевого самоврядування на відповідних фахівців, необхідні послуги у сфері ІТ;
- підвищити рівень відповідальності громадян, оскільки цифрові технології дозволяють тримати постійний зв'язок між ними та органами державної влади та місцевого самоврядування шляхом надсилання смс, нагадувань, ведення власних сторінок у соціальних мережах, використання чат-ботів для інформування населення щодо необхідності здійснення тих або інших заходів, подачі документів і т. ін.;

– значну роль цифрові технології відіграють у фінансовій системі, у частині швидкості та зручності отримання виплат з державного та місцевих бюджетів пенсій, соціальної допомоги, стипендій, заробітної плати тощо.

Як уже зазначалося, сфера електронного бізнесу являє собою систему відносин, які відбуваються із залученням сучасних цифрових технологій. Ця сфера постійно розвивається і розширюється. Пандемія COVID-19 значно прискорила розвиток цього виду бізнесу, залучивши велику кількість нових суб'єктів підприємницької діяльності. Можна стверджувати, що й надалі зазначена сфера буде активно розвиватися та змінюватися відповідно до нових тенденцій розвитку інформаційних технологій і загальних трендів розбудови світової економіки.

Розглянемо більш детально основні напрями підприємницької діяльності, які доцільно віднести до сфери електронного бізнесу. Зауважимо, що в наукових роботах трапляються різні концептуальні підходи до виокремлення складових у межах цього виду бізнесу. Проаналізуємо їхній зміст.

У. О. Балик, М. В. Колісник зазначають, що електронний бізнес являє собою складний взаємообумовлений комплекс компонентів, до яких належать: засоби обміну інформацією; системи електронного документообігу; корпоративні представництва в кібернетичному просторі, інтегровані з іншими підсистемами компанії; засоби глобального пошуку інформації, збору та спільного використання знань; системи електронної торгівлі для організації продажу та закупівель; методи та принципи управління ресурсами (матеріальними, фінансовими, людськими); способи взаємодії з партнерами та клієнтами; системи обліку ресурсів (склад, логістика) тощо [6, с. 13-14]. Проте в межах такого підходу цілком зрозуміло, що не виокремлені всі найбільш на сьогодні значні напрями підприємницької діяльності, які належать до електронного бізнесу. Наприклад, електронний маркетинг уже є сферою зі значними обсягами фінансових ресурсів. Ця сфера сьогодні розвивається дуже швидкими темпами, враховуючи доступність та частоту використання різних гаджетів людьми.

Д. Д. Євтушенко при розгляді сутності таких понять, як електронний бізнес, електронна комерція, інтернет-торгівля, визначаючи їхній зміст, конкретизує складові електронного бізнесу, зокрема: електронний маркетинг, електронні аукціони, електронна пошта, електронна освіта, електронні НДР і ДКР, електронні банки, електронну комерцію [103, с. 188]. Загалом можна погодитися з таким підходом, але варто зазначити, що на сьогодні сфера електронних НДР і ДКР не сформувалася, особливо в Україні, і чітко стверджувати, що цей напрям є частиною електронного бізнесу складно. Також не зовсім зрозуміла логіка віднесення електронної пошти до видів електронного бізнесу.

В. Стойка, М. Палош, розглядаючи розвиток фінансових послуг у системі електронного бізнесу, зауважують, що до видів такого виду бізнесу належать такі: електронні магазини, електронні аукціони, електронні платіжні системи, електронний маркетинг, електронна комерція, електронні ЗМІ тощо [253, с. 130]. Подібний підхід підтримує також і О. Шалева, яка стверджує, що базовими складовими електронного бізнесу є електронна комерція, використання електронних платіжних систем, проведення фінансового аналізу, надання маркетингових послуг, пошук співробітників та продавців, партнерські відносини та ін. [287, с. 9]. Зазначимо, що виокремлення електронної комерції як окремого напрямку у сфері електронного бізнесу також потребує уточнення, оскільки такий вид комерції є складноструктурованою системою зі своїми компонентами та підсистемами. У переважній більшості наукових робіт констатується, що саме електронна комерція є основною, найбільш значущою частиною електронного бізнесу. Підтримуємо цю позицію, оскільки поняття «бізнес» і «комерція» є досить схожими за своїм змістовним наповненням.

Проте є наукові підходи, за якими досить часто електронну комерцію отожднюють з електронним бізнесом, конкретизуючи їхні ідентичні напрямки. У цьому контексті правильно зазначає М. Попова, що електронний бізнес треба розглядати як систему взаємопов'язаних елементів: електронної комерції, електронного маркетингу та електронного постачання. Водночас оскільки електронна

комерція є основною складовою електронного бізнесу, то в сучасній літературі часто ці поняття використовують як рівнозначні [207]. Однак, наприклад, Н. Писаренко, З. Євдокимова стверджують, що електронна комерція є найважливішим складовим елементом електронного бізнесу. До неї належать електронний обмін інформацією (англ. *Electronic Data Interchange*), електронний рух капіталу (*Electronic Funds Transfer*), електронна торгівля (*E-Trade*), електронні гроші (*E-Cash*), електронний маркетинг (*E-Marketing*), електронний банкінг (*E-Banking*), електронні страхові послуги (*E-Insurance*) тощо [199].

В. Страхарчук, А. Страхарчук у структурі електронного бізнесу пропонують виокремлювати такі види: електронна торгівля, електронна реклама, електронний маркетинг, електронний рекрутинг тощо [254, с. 60]. Проте, на наше переконання, електронна реклама є частиною сфери електронного маркетингу. Саме тому недоцільно виділяти такий напрям як окрему складову електронного бізнесу. В. Марченко, Д. Галай стверджують, що електронний бізнес це маркетинг, торгівля, консультаційні послуги, фінансові послуги, платіжні системи, підтримка партнерських відносин) [162, с. 117].

Л. Шостак, А. Мохнюк зауважують, що сьогодні можна виділити такі основні форми електронного бізнесу: електронна комерція; електронна банківська діяльність (Інтернет-банкінг); електронні брокерські послуги (Інтернет-трейдинг); електронні аукціони; електронна пошта; електронні моли; електронні страхові послуги. Найбільш поширеним та розвинутим видом бізнесу в інтернет-середовищі є електронна торгівля [297, с. 125].

С. Філін, Н. Нікольська пропонують у межах електронного бізнесу виокремлювати електронну комерцію (*e-commerce*), інтернет-послуги, управління виробничими процесами, контентні Інтернет-сервіси [274].

М. Макарова взагалі пропонує поділяти електронний бізнес на дві великі сфери: автоматизацію внутрішніх бізнес-процесів компанії та інформатизацію її зовнішніх відносин [156, с. 49].

У свою чергу, Д. Страусс і Р. Фрост зауважують, що електронний бізнес є комбінацією таких елементів (2001 р.):

$$EB = EC + BI + CRM + SCM + ERP, \quad (1.1)$$

де EB (Electronic Business) – електронний бізнес;

EC (Electronic Commerce) – електронна комерція;

BI (Business Intelligence) – комерційна поінформованість підприємства;

CRM (Customer Relationships Management) – управління відносинами зі споживачами;

SCM (Supply Channel Management) – управління каналами розподілу (постачання);

ERP (Enterprise Resource Planning) – планування ресурсів підприємства [328; 160, с. 146].

Отже, аналізуючи наукові підходи науковців до розгляду окремих видів електронного бізнесу, на наш погляд, у межах такого бізнесу доцільно виокремлювати насамперед такі складові (рис. 1.9):

1) *електронний маркетинг (e-маркетинг)* – сфера розробки, просування, рекламування товарів, продукції та послуг виключно за допомогою використання інформаційних технологій, можливостей мережі інтернет [267];

2) *електронна комерція (e-commerce)* – у вузькому розумінні це сфера торгівлі, торгово-посередницької діяльності, яка пов'язана з продажем товарів і послуг у мережі Інтернет, за допомогою використання різних гаджетів [114]. Якщо розглядати електронну комерцію у широкому розумінні як взагалі будь-яку підприємницьку діяльність, то за своїм змістом такий вид комерції буде корелювати із сутністю електронного бізнесу загалом;

3) *електронний банкінг (e-banking)* – напрям у сфері електронного бізнесу, який пов'язаний із реалізацією та продажем послуг банківськими установами за допомогою використання сучасних інформаційних технологій [88];

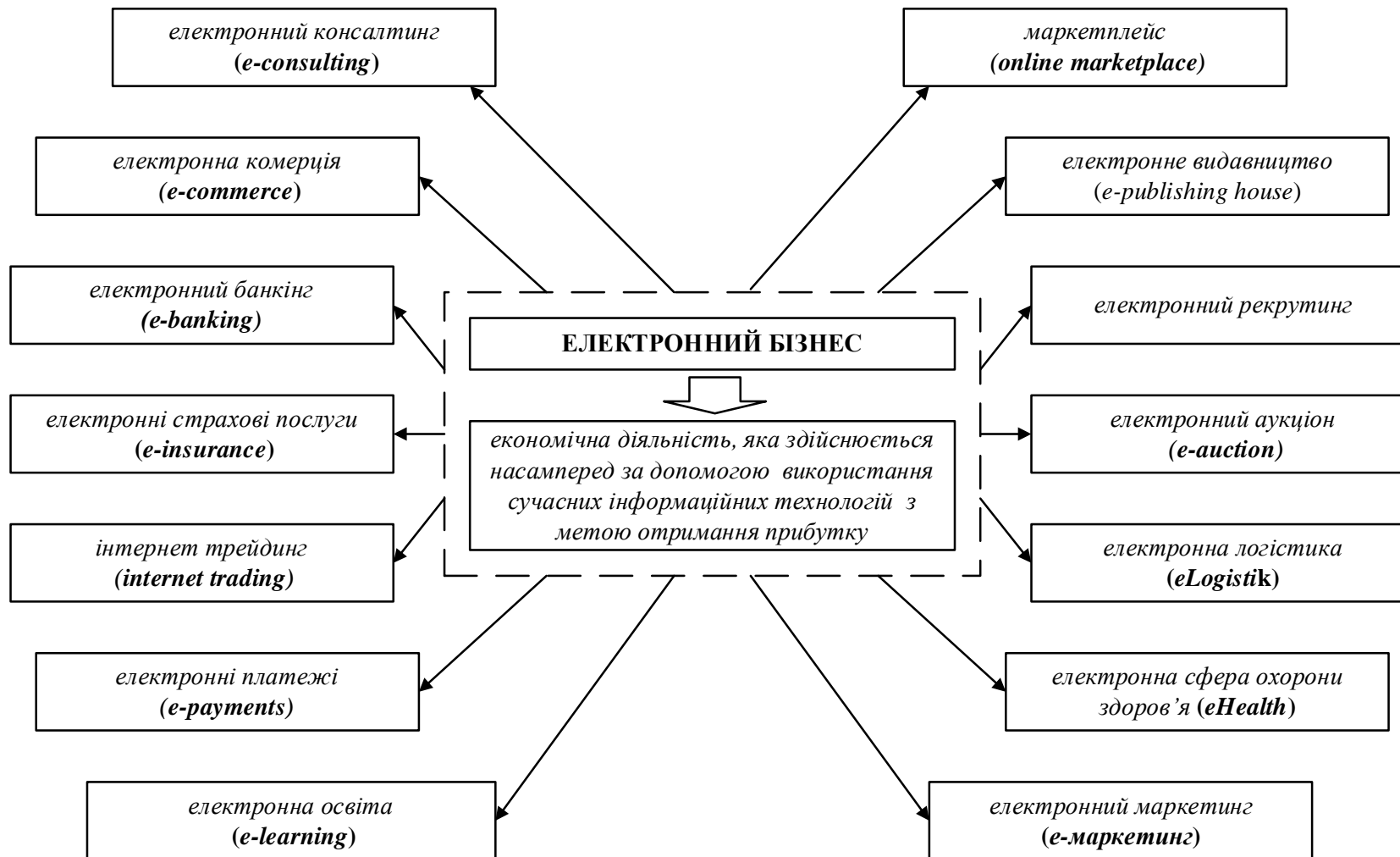

Рис. 1.9. Основні напрямки електронного бізнесу в Україні

Джерело: складено авторкою з урахуванням [84; 85; 111; 137; 169; 242; 280; 295; 332].

4) *електронні страхові послуги (e-insurance)* – сфера продажу страховими компаніями власних страхових продуктів у мережі Інтернет;

5) *інтернет трейдинг (internet trading)* – використання інформаційних технологій, мережі Інтернет для отримання доступу до торгівлі на валютній, фондовій та товарній біржах;

6) *електронні платежі (e-payments)* – переказ коштів між різними економічними суб'єктами за допомогою використання мережі Інтернет. Нині цей напрям бізнесу активно розвивається в усьому світі, оскільки швидкий переказ коштів є зручним способом оплати товарів та послуг;

7) *електронний консалтинг (e-consulting)* – надання консультацій у різних сферах господарювання за допомогою використання інформаційних технологій, надання необхідної інформації клієнтам, проведення онлайн-консультацій і т. ін.;

8) *електронна освіта (e-learning)* – надання тренінгів, проведення занять онлайн; також до цієї сфери варто віднести можливість навчання без викладача, виключно за допомогою інформаційних технологій;

9) *електронна сфера охорони здоров'я (eHealth)* – надання консультацій лікарями онлайн, використання інформаційних технологій у роботі медичних закладів. В Україні такий вид надання медичних послуг лише починає розвиватися і саме поняття eHealth більше асоціюється з державною електронною системою здоров'я. Проте в найбільш розвинутих країнах eHealth є складною системою, яка включає значну кількість напрямів у сфері охорони здоров'я, функціонування яких можливе лише на основі використання інформаційних інновацій у цій сфері;

10) *електронне видавництво (e-publishing house)* – отримання замовлень та видавництво матеріалів у мережі Інтернет. Також до цього виду електронного бізнесу можна віднести діяльність з поширення відповідного контенту;

11) *електронний рекрутинг* – надання послуг із пошуку та найму працівників. на сьогодні такий спосіб працевлаштування є досить ефективним. Спеціальні інформаційні платформи акумулюють значну кількість інформації про тих осіб, які шукають роботу, та тих із них, які шукають нових працівників;

12) *електронний аукціон (e-auction)* – вид електронного бізнесу, який полягає в наданні можливостей для продавців продавати власний товар, продукцію на основі результатів аукціонів, у яких беруть участь потенційні покупці [301];

13) *маркетплейс (online marketplace)* – інформаційна платформа, на якій значна кількість виробників створюють продукцію для клієнтів. Споживачі можуть порівнювати ціни, умови продажу, обирати найкращого виробника та постачальника, ознайомлюватися з відгуками на товари та продавців;

14) *електронна логістика (eLogistik)* – надання послуг доставки їжі, товарів та продукції за допомогою використання мережі Інтернет, відстежування в електронному режимі переміщення товарів та кур'єрів. Також до цього виду можна віднести послуги таксі, які використовують сучасні додатки та інформаційні технології для надання власних послуг [261].

Таким чином, отримані результати проведеного дослідження дозволяють констатувати значну складність вичерпного визначення всіх складових сфери електронного бізнесу, оскільки поступово значна кількість різних видів підприємницької діяльності переходить в онлайн-режим, або активно поєднують традиційний спосіб ведення бізнесу з можливостями електронного бізнесу. Окреслений процес буде відбуватися й надалі, враховуючи значні темпи розвитку цифрової економіки в усьому світі.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

2.1. Методичні засади дослідження системи електронного бізнесу

Електронний бізнес на сьогодні є важливою складовою здійснення підприємницької діяльності. Активний розвиток інформаційних технологій, спрощення доступу до мережі Інтернет, значний рівень поширення смартфонів та інших електронних пристроїв сприяли створенню нових видів господарювання, які функціонують виключно на основі використання сучасних цифрових технологій. Особливого розвитку окреслений вид бізнесу отримав у результаті коронакризи та запровадження локдауну в багатьох країнах. Заборона виходу з дому активізувала попит на послуги доставки товарів, надання послуг через мережу Інтернет та змусила багатьох підприємців досить швидко організувати свій бізнес онлайн за допомогою використання сучасних технологій. Під час кризи також додаткового імпульсу до розвитку отримали логістичні підприємства, які здійснюють доставку товарів, продуктів, система платіжних переказів.

Електронний бізнес сьогодні трансформується в результаті зміни зовнішнього економічного середовища, у якому функціонує цей вид підприємницької діяльності. Роль цієї системи в розвитку національного господарства лише зростає. Саме це й зумовлює підвищений інтерес науковців до проведення досліджень у цій сфері, поглиблення теоретичних, методологічних та прикладних аспектів розвитку електронного бізнесу. Це все зумовлює важливість пошуку нових наукових підходів до вивчення електронного бізнесу.

У межах першого розділу монографії нами було описано сутність електронного бізнесу, з'ясовано його складну природу та особливості розвитку в су-

часних умовах становлення. Проте для поглибленого вивчення цього виду підприємницької діяльності необхідно застосувати більш широкий набір наукових методів, використання яких дає змогу ґрунтовніше вивчити такий вид, визначити роль та місце електронного бізнесу в національній економіці, описати зовнішнє середовище, у якому здійснюється зазначений вид підприємницької діяльності. Саме цим питанням буде приділений другий розділ монографії.

Дослідження будь-якого об'єкта відбувається через обґрунтування насамперед когнітивного процесу пізнання такого об'єкта, який, у свою чергу, полягає в конкретизації методів вивчення та принципів, яких необхідно дотримуватися під час аналізу досліджуваного об'єкта. Відповідно вивчення електронного бізнесу як наукового об'єкта пізнання вимагає розробки власних методологічних положень. У межах поточного підрозділу монографії обґрунтуємо та конкретизуємо такі положення.

Розглянемо передусім сутність методології як науки та її роль у проведенні досліджень. Можна стверджувати, що методологія – це сукупність уявлень про правила використання способів пізнання та їхню сутність для вивчення різних об'єктів. Ця наука є універсальною та пронизує всі сфери науки як сфери людської діяльності. Представимо декілька наукових підходів до розгляду сутності методології:

1) методологія наукового пізнання є своєрідним ученням про систему апробованих принципів, норм і методів науково-пізнавальної діяльності, про форми, структуру та функції наукового пізнання і передбачає розробку методів, прийомів і способів дослідження у конкретній галузі знань [230];

2) методологія – система теоретичних положень, які в межах теорії розкривають філософські та предметні світоглядні положення шляхом формулювання принципів, методів та інструментарію пізнавальної, освітньої і прагматичної діяльності над об'єктом реального світу з метою виявлення наукових фактів, узагальнення їх в емпіричні закономірності та закони, які описують його як явище [25];

3) методологія наукового дослідження аналізує переважно методи і засоби пізнання, що використовуються вченими як на емпіричній, так і на теоретичній стадії наукового дослідження [191];

4) методологія – наука про систему принципів, методів, норм пізнання, що створюються та обґрунтовуються з метою використання їх для виявлення закономірностей зародження, функціонування та розвитку різних явищ, процесів і об'єктів реального світу [82].

5) у широкому розумінні методологія розглядається як спосіб усвідомлення побудови науки і методів її роботи, а у вузькому – як сукупність принципів, методів, прийомів і процедур дослідження, що застосовуються в тій чи іншій спеціальній галузі знань (конкретна наукова методологія) [2].

Таким чином, аналізуючи сутність методології як науки, можливо виокремити основні її особливості, а саме:

1) методологія – наука про процес та засоби пізнання навколишнього світу;

2) методологія – сукупність усіх методів та принципів дослідження, які варто використовувати для пізнання різних за своєю природою об'єктів;

3) методологія – наука, яка постійно розвивається, оскільки постійно відбувається пошук нових методів, підходів для проведення досліджень, змінюються та удосконалюються вже сформовані традиційні методи пізнання;

4) методологія – наука про науку, оскільки в її межах аналізуються базові закономірності розвитку і науки як сфери людської діяльності, невід'ємною складовою розвитку сучасного суспільства.

Отже, враховуючи окреслені наукові концепції щодо розгляду сутності методології, можна сформулювати та обґрунтувати методологічну основу проведення дослідження електронного бізнесу. Цілком логічним допустити, що така основа значною мірою зумовлена природою досліджуваного об'єкта, особливостями його функціонування в межах зовнішнього середовища. Відповідно, на наш погляд, дослідження електронного бізнесу безпосередньо повинно враховувати такі специфічні риси цього виду діяльності, а саме:

1) електронний бізнес – цілісний об’єкт, який характеризує низку видів підприємницької діяльності, які здійснюються на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій;

2) електронний бізнес функціонує та розвивається в мінливому, турбулентному економічному середовищі, у якому формуються різні чинники зовнішньої дії, які впливають на підприємницьку діяльність у цьому напрямку;

3) електронний бізнес безпосередньо пов’язаний із функціонуванням інших економічних систем;

4) електронний бізнес – вид підприємницької діяльності, якому притаманний еволюційний шлях власного зародження і розвитку;

5) електронний бізнес – результат об’єктивних процесів залучення інформаційно-комунікаційних технологій в економічну сферу;

6) електронний бізнес – підприємницька діяльність, яка залежить від рівня розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у країні;

7) електронний бізнес – діяльність, розвиток якої досить тісно пов’язаний з рівнем економічного розвитку в країні, визначається загальними макроекономічними чинниками та сформованим бізнес-середовищем для здійснення господарської діяльності.

Отже, враховуючи специфічні особливості електронного бізнесу як об’єкта пізнання, на наше переконання, можна запропонувати таку методологічну основу дослідження цього виду підприємницької діяльності, яка представлена на рис. 2.1.

Розглянемо представлені на рис. 2.1 методологічні положення дослідження сутності електронного бізнесу більш детально. Насамперед варто констатувати, що у процесі такого пізнання науковцями використовується спектр загальних та спеціальних методів дослідження. Загалом метод – це спосіб, за допомогою якого науковець проводить дослідження об’єктів навколишнього світу.

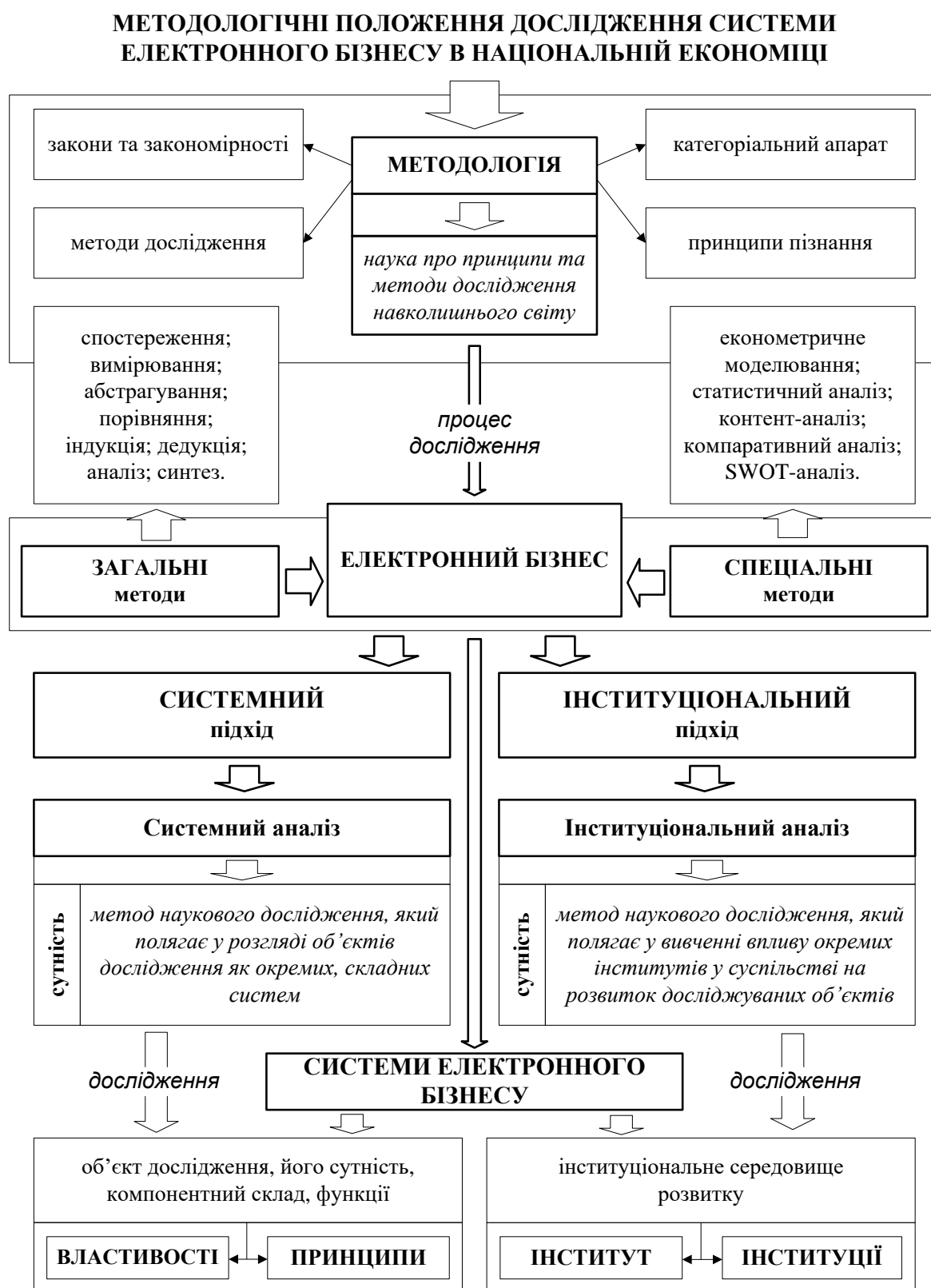

Рис. 2.1. Методологічна концепція розгляду сутності системи електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою з урахуванням [34; 136; 279; 87].

На рис. 2.2 представлена універсальна концепція наукового пізнання, у якій метод відіграє одну з ключових ролей.

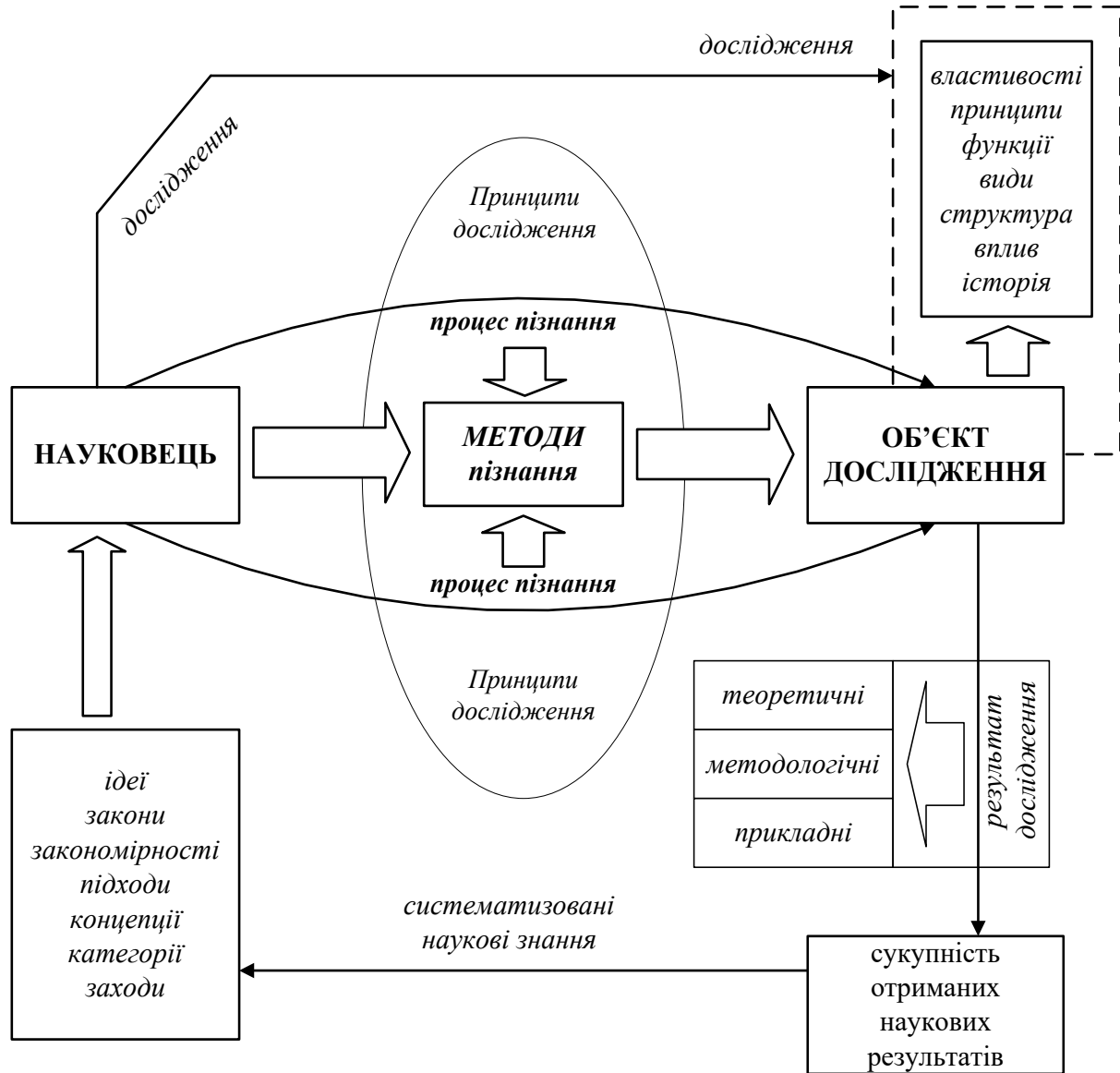

Рис. 2.2. Концепція наукового пізнання об'єктів, процесів та явищ
Джерело: складено автором.

Отже, аналіз рис. 2.2 дає змогу конкретизувати місце методів дослідження в усьому когнітивному процесі вивчення об'єктів різної природи. Розглянемо сутність «методу» як наукової категорії докладніше.

Г. Бірта, Ю. Бургу зауважують, що метод (грец. – спосіб пізнання) – у самому широкому сенсі слова – «шлях до чого-небудь», спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій її формі [13, с. 19]. Подібний підхід підтримує А. Конверський, стверджуючи, що метод (від грецької *metodos*) у широкому розумінні слова – «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, теорія, вчення, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач [187, с. 24].

О. В. Крушельницька розглядає метод наукового дослідження як систему розумових і (або) практичних операцій (процедур), які спрямовані на вирішення певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети [63]. А. Грабченко, В. Федорович, Я. Гаращенко зазначають, що метод є шляхом пізнання, що дослідник прокладає до свого предмета, керуючись певною гіпотезою [69, с. 14-15].

С. Важинський, Т. Щербак пропонують метод розглядати як спосіб досягнення поставленої мети. Метод об'єднує суб'єктивні та об'єктивні аспекти пізнання. Метод є об'єктивним, оскільки дозволяє відображати дійсність та її взаємозв'язки. Отже, метод є програмою побудови та практичного застосування теорії [23, с. 37].

Отже, метод – це спосіб, який використовує науковець для дослідження конкретного об'єкта.

Враховуючи сутність електронного бізнесу, для його детального вивчення доцільно застосувати спектр наукових підходів, до яких, на наш погляд, належать такі:

1) *загальні методи*: спостереження; вимірювання; абстрагування; порівняння; індукція; дедукція; аналіз; синтез;

2) *спеціальні методи*: економетричне моделювання; статистичний аналіз; контент-аналіз; компаративний аналіз; SWOT-аналіз.

Окреслені методи є загалом загальноприйнятими підходами, які використовуються науковцями для проведення досліджень в економічній сфері. Значна кількість представлених методів є універсальними та використовуються також і в інших науках. Спектр методів, які доцільно використовувати в тому, або іншому дослідженні, завжди визначається природою того об'єкта, який планується вивчати, а тому в межах різних досліджень можуть використовуватися різні методи. Також варто зауважити, що важливу роль у виборі методів відіграє не лише загальний об'єкт, який плануємо вивчати, але й та його частина, яка перебуватиме в центрі аналізу. Саме це зумовлює ситуацію, коли той самий об'єкт досліджується різними науками, у межах яких застосовуються притаманні саме їм методи пізнання.

Окремий метод наукового дослідження за своєю природою дозволяє визначити, описати окремі особливості функціонування досліджуваного об'єкта, проте цілісно його дослідити дозволяє саме поєднаний у своїй сукупності науковий підхід, у межах якого всі методи поєднуються в єдину логічно побудовану систему взаємопов'язаних елементів. Враховуючи це, на наше переконання, для детального вивчення електронного бізнесу доцільно застосувати два наукові підходи:

1) *системний підхід* – для конкретизації сутності електронного бізнесу, розгляду цього виду підприємницької діяльності як складної, структурованої системи, цілісного, єдиного об'єкта пізнання, якому притаманні власні функції, властивості, принципи;

2) *інституціональний підхід* – для ґрунтового та всеохопного опису середовища, у якому розвивається електронний бізнес, конкретизації тих інститутів, які здатні впливати на здійснення підприємницької діяльності в цій сфері, уточнення та обґрунтування сукупності інституцій, які формуються в сучасному суспільстві в результаті впливу інформаційно-комунікаційних технологій та трансформуються з урахуванням нових умов ведення господарської діяльності.

Розглянемо теоретичну та методологічну сутність окреслених підходів більш детально та проаналізуємо їхні особливості використання для пізнання електронного бізнесу.

Системний підхід є класичним методом дослідження явищ та окремих об'єктів. У межах економіки цей підхід отримав особливе поширення, враховуючи нематеріальну природу таких систем та необхідність проведення їх детального аналізу з конкретизацією взаємозв'язків між економічними суб'єктами, доступними ресурсами та наявними обмеженнями щодо їх використання. Виникнення та поширення системного підходу зумовлено укрупненням та ускладненням систем, що вивчаються, потребою в управлінні та інтеграції. У загальному вигляді системний підхід є логічним поєднанням функціонального, ситуаційного та факторного підходів [109].

Таким чином, є закономірним, що системний підхід за своєю сутністю пов'язаний із пізнанням окремих об'єктів як цілісних утворень, систем. Відповідно для розуміння природи цього підходу також актуальним є питання щодо конкретизації змісту поняття «система». Представимо деякі підходи до його розгляду:

1) система – множина взаємозв'язаних, взаємозалежних елементів будь-якої природи, які поєднані за деякими системними ознаками, утворюють єдине ціле та підпорядковані певній спільній меті [291];

2) система у вузькому значенні – це порядок, зумовлений цілеспрямованим розміщенням усіх складових у певній ієрархії або логічному підпорядкуванні, а в розгорнутому – це динамічна, самоорганізуюча, багатофункціональна структура, усі компоненти якої взаємодіють та зумовлюють синергетичний ефект, спрямований на досягнення позитивного результату [230, с. 55];

3) системою є сукупність об'єктів і процесів, званих компонентами або елементами, взаємопов'язаних і таких, що взаємодіють між собою, які утворюють єдине ціле, таке, що володіє властивостями, не властивими складовим його компонентам, узятим окремо [203, с. 12];

4) система – комплекс взаємопов'язаних елементів, який утворюється та функціонує в межах певного середовища на основі дії механізмів внутрішніх, зовнішніх зв'язків через вхідні та вихідні потоки і має чітку мету [95, с. 9];

5) система – множина елементів, що складають єдність, їхніх зв'язків і взаємодій між собою і зовнішнім середовищем, що створюють властиву цій системі цілісність, якісну визначеність і цілеспрямованість [281];

6) система – цілісний об'єкт дослідження, який цілеспрямовано виділений дослідником у процесі наукового пізнання, має певну окремо ідентифіковану мету функціонування, складається з компонентів та їх взаємозв'язків, взаємодіє з іншими об'єктами реальності, які становлять зовнішнє середовище [82, с. 45].

7) система, як цілісне утворення, визначається природою елементів, що входять до неї, і характером зв'язків, що встановлюються між ними, тобто структурою, і сама впливає на елементи, обумовлюючи відповідну зміну їхніх властивостей і якостей. Здобуваючи певну цілісність, система співвідноситься зі своїми елементами як ціле із частинами і, власне кажучи, виражає певний вид діалектики цілого та частини [260].

Таким чином, урахування змісту окреслених положень щодо розгляду сутності системи як наукової категорії дозволяє стверджувати, що система є цілісним об'єктом, якому притаманна складна структура та єдина для всіх її компонентів мета функціонування. Погоджуємося з позицією М. Дубини, що, враховуючи зміст дефініції «система», системний підхід доцільно розглядати як теоретичний науковий підхід, якому притаманна універсальність і сутність якого полягає в розгляді досліджуваного об'єкта як цілісної системи, явища, що складається з окремих компонентів та взаємозв'язків між ними [82, с. 47]. Отже, поступове використання алгоритму системного підходу дозволяє досить детально описати різні аспекти формування, функціонування та розвитку будь-якої системи. Саме така універсальність та зручність у застосуванні робить системний підхід найбільш використовуваним методом дослідження, насамперед в економічній науці.

Представимо декілька наукових концепцій розгляду сутності системного підходу:

1) системний підхід – найбільш розроблена методологія вивчення складних явищ і процесів, яка дозволяє здійснювати цілісний аналіз у процесі пізнання, практично реалізувати принцип, за яким соціальна система розглядається як живий організм, що перебуває в постійному розвитку [260];

2) системний підхід – спосіб мислення, прогнозування та планування складних слабоструктурованих процесів у відкритих соціо-еколого-економічних системах [109];

3) системний підхід до управління – це набір якихось загальновизнаних принципів управління; це спосіб мислення стосовно організації та управління в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Як спосіб управління, системний підхід ґрунтується на розумінні об'єкта управління як цілісності, на виявленні різноманіття його внутрішніх і зовнішніх зв'язків; сукупність пов'язаних, узгоджених методів і засобів управління економікою, галуззю, підприємством, підрозділом та ін. [77];

4) системний підхід – це метод, у якому всі зв'язки, елементи, функції та проблеми розглядаються у вигляді взаємопов'язаного цілого. Завданням системного підходу є формування на рівні спеціальної методології загальнонаукових принципів, положень, понять, форм та методів системних досліджень, відповідно до яких кожен об'єкт, поданий як система, розглядається не тільки як деяке самостійне ціле, а також як частина системи вищого рівня складності (макросистеми) з усіма її суттєвими взаємозв'язками щодо інших об'єктів, які входять до складу цієї макросистеми [19];

5) системний підхід до управління інноваціями – органічне поєднання, комплексність, єдність організаційного, економічного, фінансового, нормативно-правового регулювання процесів створення і поширення інновацій на різних рівнях: на рівні держави загалом, на регіональному рівні, на рівні окремого підприємства, організації, установи – при тісному взаємозв'язку всіх управлінських інструментів і рішень [55, с. 274];

6) системний підхід полягає в комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх, як єдиного цілого, з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин [188, с. 26];

Отже, аналізуючи представлені наукові концепції до розгляду сутності системного підходу, зауважимо, що важливою перевагою такого підходу є його як універсальний характер, так і можливість детально і логічно проводити вивчення окремих об'єктів, групуючи та систематизуючи отримані наукові результати.

Враховуючи значні темпи розвитку підприємницької діяльності на основі застосування сучасних цифрових технологій, особливості такої діяльності, її дослідження як єдиного, цілісного утворення, окремої системи є доречним та важливим, що зумовлено такими причинами:

- 1) спрощений підхід до дослідження електронного бізнесу як єдиної, цілісної системи зі своїми властивостями, закономірностями розвитку;
- 2) можливість визначити основні змістовні ознаки, які визначають той або інший вид підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу;
- 3) можливість на основі спільного аналізу визначати загальні проблеми та перешкоди в розвитку всіх видів електронного бізнесу;
- 4) можливість об'єднання зусиль підприємців, які займаються різними видами бізнесу, за допомогою цифрових технологій, інших економічних суб'єктів з метою удосконалення інституційних умов ведення підприємницької діяльності в цьому напрямі тощо.

Зауважимо, що з погляду системного підходу, будь-який складний об'єкт є порівняно самостійною системою, яка має власний склад елементів, структуру як форму зв'язків між ними; вирізняється функціями елементів і цілісності, єдністю внутрішнього й зовнішнього середовища; підпорядковується певним законам розвитку як цілісності, так і її складових [251]. Отже, дослідження електронного бізнесу за допомогою використання системного підходу полягає в конкретизації змісту категорії «система електронного бізнесу». Це буде реалізовано в наступному підрозділі монографії.

Розглянемо тепер сутність інституціонального підходу та особливості його використання у процесі дослідження електронного бізнесу. Зазначений підхід за своїм змістом, еволюцією формування є складною концепцією, яка

сформувалася на початку ХХ ст. і активно розвивається сьогодні. Історичні передумови зародження інституціоналізму були зумовлені перебудовою в ринковій системі під впливом монополізації економіки, соціальними суперечностями, збільшенням масових суспільних організацій та рухів, втратою безсумнівності неокласичної теорії про самостійність конкурентного ринку та невтручання держави, а також її неспроможністю роз'яснити непрості процеси, що відбуваються в економіці індустріальних країн [125; 67, с. 91-92].

У своїй історії інституціоналізм постійно розвивався, змінювався, доповнювався новими ідеями та течіями. Загалом у межах економічної науки інституціоналізм є однією з найбільш важливих концепцій ХХ ст., у межах якої було сформульовано нові наукові результати щодо розвитку економічних систем, їх трансформації. Важливий внесок у формування цієї наукової течії відіграли такі науковці: М. І. Туган-Барановський, Р. Коуз, Д. Норт та О. Уїльямсон, П. В. Проскурін, А. А. Ткач, У. Гамільтон, С. В. Степаненко, Т. Б. Веблен, Дж. Коммонс та У. Мітчелл, Е. де Сото, Дж. К. Гелбрейт та ін.

Окреслити, використовуючи один підхід, сутність інституціоналізму доволі складно. Т. В. Усюк зауважує, що економічна категорія «інституціоналізм» (англ. *institutionalism, institutional economics*; від лат. *institution* – спосіб дії, звичай, порядок, вказівка), у широкому розумінні, це концепція економічної теорії, яка в економічній системі синтезує роль соціальних, правових, організаційних, політичних, етичних, ментальних, економічних інституцій у процесі їх функціонування [272, с. 169].

У свою чергу, В. Ф. Горшенін констатує, що для інституціонального підходу притаманна більша реалістичність, за якою індивід, фірма або держава мають функціонувати за умов невизначеності, неповної або викривленої інформації. Інституціоналісти не розглядають економіки як систему, що здатна функціонувати у стані оптимальної рівноваги, припускаючи можливість нерівно-

важних ситуацій або наявності декількох точок рівноваги, які не завжди є оптимальними, забезпечуючи тим самим альтернативність у прийнятті управлінських рішень у різних ситуаціях [66].

Ю. Д. Радіонов зазначає, що інституціональна теорія як науковий напрям поглиблює вчення про людей і суспільство в системі розвитку економічної думки та соціального управління, розкриваючи сутність «...творення неформальних інститутів як сукупності певних установок, правил гри, трансакцій, прийнятих обмежень, так і інституцій як формальних установ, закладів чи їх частин [228, с. 37].

Таким чином, аналізуючи представлені концепції розгляду сутності інституціоналізму як наукової теорії, можна виокремити такі характерні її риси:

– тривалий історичний процес розвитку, зміна концепцій, постійне вдосконалення сформульованих теоретичних положень напрямку;

– концепція пов'язана з розглядом ключових її понять «інститут», «інституція» і похідних від їх категорій;

– концепція описує складні взаємозв'язки, які відбуваються в суспільних системах і впливають на функціонування окремих об'єктів дослідження, включаючи економічні системи. Доречно констатує О. Є. Попов, що інституціональна економічна теорія (інституціоналізм) є широко відомим напрямом економічної науки, сфера дослідження якого містить різні види інститутів суспільства (економічні, соціокультурні, політичні, індивідуально-особистісні та ін.), а також стосується визначення характеру впливу зазначених інститутів на економічні (насамперед на ринковий обмін товарами й послугами) і загальносуспільні процеси [206, с. 7];

– течія має більш теоретичний характер, оскільки описує взаємовплив між різними підсистемами, вплив чинників на їхній розвиток різної природи, функціонування яких складно вичерпано описати за допомогою формалізованих методів;

– у межах течії економічні системи розглядаються як об'єкти, що еволюціонують, змінюються в результаті трансформації зовнішнього середовища, у якому вони розвиваються;

– особлива роль відводиться опису та аналізу впливу політичних інститутів на розвиток економічних систем, вагома увага приділена обґрунтуванню ролі влади у функціонуванні таких систем та ін.

Враховуючи окреслене, конкретизуємо причини, за якими застосування теорії інституціоналізму є доречним для здійснення поглибленого вивчення електронного бізнесу як напряму економічної діяльності. На наше переконання, до їх числа належать такі:

1) електронний бізнес розвивається відповідно до розвитку зовнішнього середовища, у якому відбуваються постійні зміни;

2) електронний бізнес функціонує в інституціональному середовищі, що являє собою сукупність інститутів та інституцій, які постійно змінюються і змінюють характер впливу на підприємницьку діяльність у цьому напрямку;

3) електронний бізнес – підприємницька діяльність, а тому важливу роль у її розвитку відіграє система державного регулювання, відповідно до якої формуються правила гри, яких необхідно дотримуватися для ведення зазначеного виду підприємницької діяльності;

4) електронний бізнес – бізнес, який будується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій, яким притаманний еволюційний характер змін;

5) електронний бізнес – сукупність видів підприємницької діяльності, яким притаманний інноваційний характер, що зумовлює залежність розвитку електронного бізнесу від рівня сприйняття таких інновацій бізнес-середовищем та загалом суспільством. У цьому контексті одну з вирішальних ролей у розвитку цього виду бізнесу відіграють сформовані в суспільному просторі інституції.

Безпосередньо питання використання інституціонального підходу для дослідження електронного бізнесу пов'язані з розглядом таких понять, як «інститут» та «інституція». Саме в поєднанні між собою ці поняття формують інституціональне середовище, у якому й відбувається розвиток електронного бізнесу. Дослідження такого середовища дає змогу більш ґрунтовно вивчити особливості функціонування та розвитку електронного бізнесу.

Розглянемо сутність «інститут» та «інституція» детальніше. Аналіз їхнього змісту є надскладним завданням економічної науки, оскільки у процесі свого історичного розвитку інституціоналізм як наука течія, як уже зазначалося, постійно трансформувалася під впливом нових ідей, поглядів науковців. Усе це призводило і до зміни підходів до розгляду змісту зазначених категорій. Свою роль у розмежуванні цих понять відіграла й радянська школа дослідження інституціоналізму, у межах якої і почали використовувати два окремі терміни «інститут» та «інституція». У переважній більшості наукових робіт закордонних учених ці категорії розглядаються як синонімічні. Проте у рамках вітчизняних досліджень поступово кожна з таких категорій набула власного розуміння. На рис. 2.3 представлені концепції до розгляду змісту категорії «інститут».

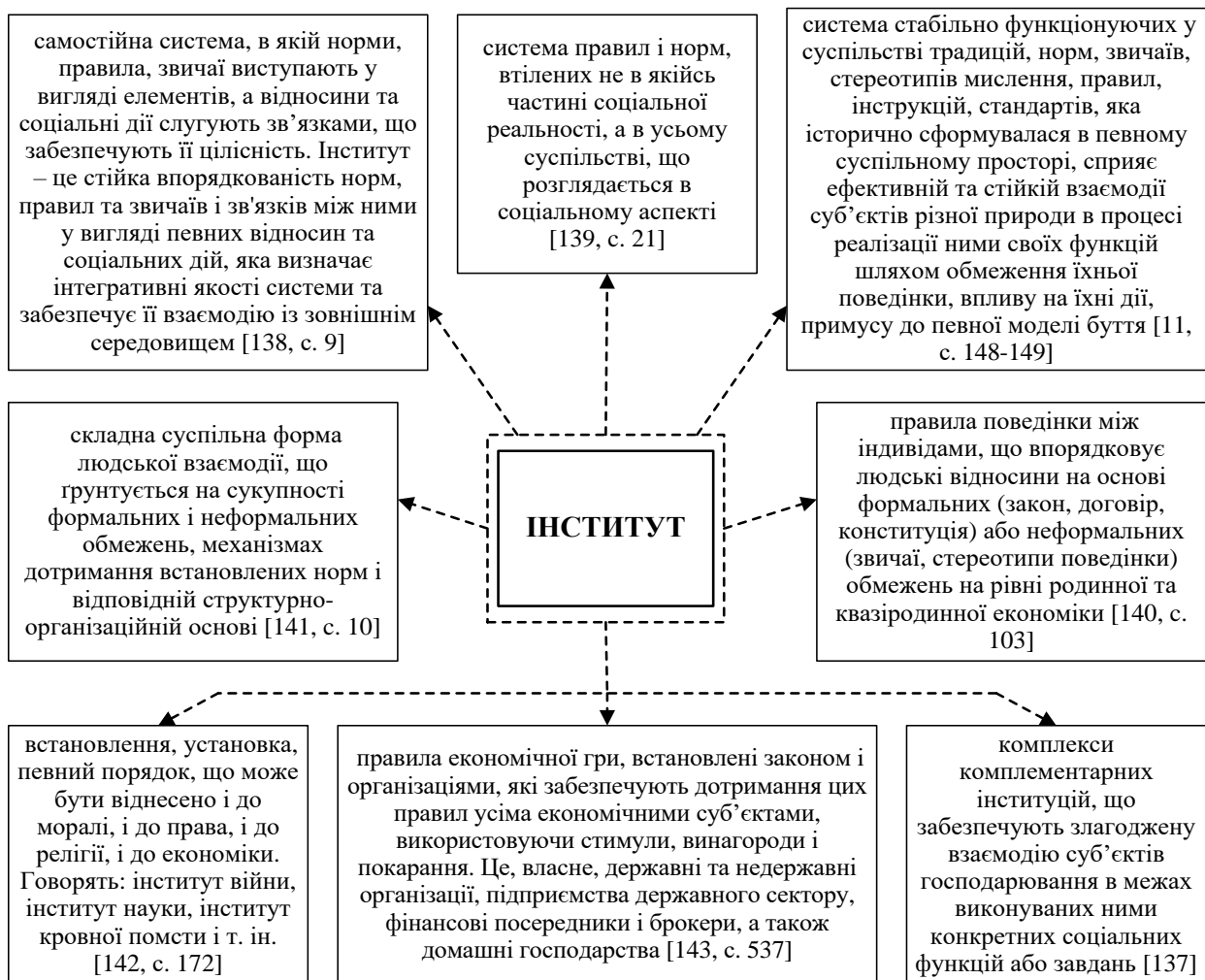

Рис. 2.3. Наукові підходи до розгляду сутності категорії «інститут»

Джерело: складено авторкою.

Отже, враховуючи дані рис. 2.3, можна зазначити, що в науковій літературі сьогодні існує значна кількість наукових концепцій розгляду сутності категорії «інститут». Проте як засвідчує досвід, враховуючи значний спектр підходів до її розгляду, у межах окремих досліджень автори постійно конкретизують власний підхід до розуміння цієї категорії та, зважаючи на це, реалізують свої дослідження. Така ситуація є виправданою, враховуючи всепроникливий характер інститутів, їхню складну природу формування, становлення в суспільстві, взаємодії та впливу на розвиток різних за своєю природою суспільних систем. У межах монографії інститут будемо розглядати як окремий суб'єкт суспільства, сформовану ним об'єктну систему, які в сукупності являють собою невіддільну частину суспільства, формують інституціональний простір суспільної системи.

Електронний бізнес являє собою підприємницьку діяльність, яка здійснюється в межах економічної системи, а отже, і загалом у просторі суспільних відносин. Саме тому розвиток такого бізнесу залежить від якісної роботи основних інститутів, які сформовані та функціонують у державі. Така залежність є об'єктивною і буде існувати завжди. Відповідно для пізнання особливостей розбудови, активізації такої діяльності важливими й обов'язковими до вивчення є питання зміни діючих інститутів у суспільстві, удосконалення їхньої роботи таким чином, щоб їхній вплив поступово ставав сприятливим для ведення зазначеного типу бізнесу. Особливу роль серед сукупності всіх інститутів, які функціонують у межах ринкової економіки, відіграють державні інститути влади. Роль таких інститутів у розвитку електронного бізнесу буде розглядатися більш детально в четвертому розділі монографії.

Розглянемо тепер сутність категорії «інституція», яка найчастіше використовується в межах інституціонального аналізу. Представимо декілька наукових підходів до розгляду її змісту:

1) інституції – стабільно функціонуючі в суспільстві традиції, норми, звичаї, стереотипи мислення, правила, інструкції та стандарти [82, с. 148];

2) інституція – система, що включає тверді (офіційні) обмеження (правила і характеристики примусу) і м'які (неофіційні) обмеження (стандарти поведінки і стереотипи мислення), які забезпечують досягнення оптимальної організації, координації і стимулювання поведінки економічних суб'єктів і приводить до скорочення трансакційних витрат [132, с. 100];

3) інституції – це соціальні форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів і результатів економічної діяльності, що забезпечують еволюцію системи суспільного розподілу праці на підставі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів і порядків [14, с. 56];

4) інституції – циркулююча у суспільстві спадкова інформація. Ця циркуляція утворює інституційний цикл. Кожній фазі інституційного циклу відповідає певний фазовий стан інституції [126, с. 128];

5) інституції визначають механізми регулятивних впливів на учасників обміну, наповнюючи їх правилами, нормами, традиціями й оформлюючи функціональну спроможність до набуття результативних ефектів від поведінки суб'єкта й об'єкта регулювання [131, с. 20].

Представлені наукові підходи до розгляду сутності категорії «інституція» не дають вичерпного, однозначного розуміння її змісту. Досить часто трактування понять «інститут» та «інституція» є однаковими. Проте цілком можна ствердно констатувати, що інституції пов'язані з процесами функціонування суспільства, виникненням та утвердженням в ньому правил поведінки, зокрема й економічних суб'єктів. У межах монографії інституції будемо розглядати в більш широкому розумінні змісту цієї категорії як сукупність норм, правил, які утворилися в суспільстві еволюційним шляхом, трансформуються відповідно до нових умов розвитку суспільства.

Відповідно, враховуючи важливість та об'єктивність функціонування інституцій у межах будь-якого суспільства, вони здійснюють також постійний вплив на розвиток інших суспільних систем, включаючи й економічні системи.

Інституції дуже важливі для забезпечення розвитку електронного бізнесу, оскільки ведення цієї підприємницької діяльності вимагає не лише наявності якісних та ефективно діючих інститутів, але і сприятливого інституціонального середовища, у якому сформувалися такі норми, моделі поведінки споживачів відповідних послуг, які в сукупності створюють міцний фундамент для зародження внутрішнього потенціалу до розвитку такого бізнесу. Детальний розгляд сукупності інституцій, які відіграють важливу роль у розвитку окресленого виду підприємницької діяльності, буде проведений у четвертому розділі монографії.

Отже, у межах поточного підрозділу монографії розглянуто методологічні положення дослідження електронного бізнесу. Зокрема увага приділена сутності та особливостям використання системного та інституціонального підходів для вивчення зазначеного виду підприємницької діяльності. На наше переконання, саме використання сформульованих положень дозволяє провести глибокий аналіз не лише цього виду бізнесу, але й описати економічне середовище, у якому він формується та розвивається. Це дає змогу в подальшому конкретизувати і слабкі місця в розвитку електронного бізнесу в країні, оперуючи інформацією про найбільш важливі аспекти забезпечення його стратегічного розвитку в майбутньому.

Для кращого розуміння електронного бізнесу як складного об'єкта дослідження, опису його видів та їх взаємозв'язків використаємо методологію системного підходу для проведення дослідження цього виду підприємницької діяльності. Результати такого аналізу представлено в наступному підрозділі монографії.

2.2. Система електронного бізнесу та основні принципи її функціонування і розвитку

Розвиток нових інформаційних технологій у сучасному світі приводить до поступової зміни інших сфер життєдіяльності людини, створення нових систем, у розвитку яких такі технології відіграють ключову роль. Значного впливу окреслених технологій нині зазнають економічні системи різної природи та рівнів. Впровадження цифрових технологій дозволяє підвищити ефективність функціонування таких систем. Це, у свою чергу, формує підвищений попит на нові інформаційні технології, що прискорює швидкість їх розробки та впровадження.

Особливу роль сьогодні інформаційні технології відіграють у розвитку суб'єктів підприємницької діяльності, створюючи нові перспективні напрями господарювання, дозволяючи оптимізувати бізнес-процеси та позитивно впливати на якість і результативність роботи підприємств. Саме окреслене сприяло зацікавленості вчених у проведенні досліджень у сфері електронного бізнесу як нового, перспективного напрямку реалізації господарської діяльності.

Розвиток електронного бізнесу в сучасних умовах є важливою складовою розбудови національної економіки країни, оскільки значна кількість підприємств, які надають свої послуги або продають товари на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій, сьогодні вже не тільки використовують такі технології, але й активно їх розробляють, удосконалюють та створюють нові інноваційні продукти для інших суб'єктів підприємницької діяльності. Таким чином, окреслені підприємства стають центрами продукування інновацій та відіграють ключову роль у розбудові національного господарства значної кількості розвинутих країн. Це зумовлює важливість дослідження цього напрямку підприємницької діяльності, створення умов для поступового залучення економічних суб'єктів до системи електронного бізнесу.

У попередньому підрозділі монографії було сформульовано методологічні положення дослідження електронного бізнесу. Серед запропонованих базових наукових підходів для вивчення особливостей здійснення підприємницької діяльності в цій сфері визначено системний підхід. У зв'язку з цим використаємо його основні положення для опису електронного бізнесу як цілісного об'єкта пізнання. Відповідно, спочатку розглянемо сутність категорії «система електронного бізнесу», обґрунтуємо, що електронний бізнес – це складна макроекономічна система, яка розвивається відповідно до окремих закономірностей і має власні, внутрішні джерела як розвитку, так і руйнування.

У науковій літературі вже сформульовані декілька поглядів на системну природу електронного бізнесу. Наприклад, У. О. Балик, М. В. Колісник стверджують, що електронний бізнес являє собою складний взаємодіючий та взаємозумовлений комплекс компонентів, до яких належать: засоби обміну інформацією; системи електронного документообігу; корпоративні представництва в кібернетичному просторі, інтегровані з іншими підсистемами компанії; засоби глобального пошуку інформації, збору та спільного використання знань; системи електронної торгівлі для організації продажу та закупівель; методи та принципи управління ресурсами (матеріальними, фінансовими, людськими); способи взаємодії з партнерами та клієнтами; системи обліку ресурсів (склад, логістика) тощо [6, с. 13-14].

Л. О. Чорна, О. В. Бородавченко, Н. О. Чорна зауважують, що електронний бізнес являє собою складний взаємодіючий та взаємозумовлений комплекс компонентів, до яких належать: підсистеми обміну інформацією; підсистеми електронного документообігу; підсистеми управління ресурсами (матеріальними, фінансовими, людськими); підсистеми глобального пошуку інформації, збору та спільного використання знань; корпоративні представництва в кібернетичному просторі, інтегровані з іншими підсистемами компанії; підсистеми електронної торгівлі для організації продажу та закупівель; підсистеми взаємодії з партнерами та клієнтами; підсистеми обліку ресурсів (склад, логістика)

тощо [283, с. 29]. С. А. Філін, Н. В. Нікольська зазначають, що під системою (моделлю) електронного бізнесу розуміється весь комплекс технологічних та організаційних процесів, які забезпечують умови нормальної взаємодії учасників електронного ринку [274, с. 66] (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Класифікація систем (моделей) електронного бізнесу

Джерело: [274, с. 66].

Розглядати сутність категорії «система електронного бізнесу», що доцільно здійснювати на основі використання запропонованих раніше в монографії авторських підходів щодо трактування таких категорій, як «система» (підрозділ 2.1) та «електронний бізнес» (підрозділ 1.1). Враховуючи це, можна констатувати, що *система електронного бізнесу – цілісний, єдиний об'єкт дослідження, що являє собою сукупність відносин між економічними суб'єктами, які відбуваються в процесі купівлі, продажу, виробництва та обміну товарами й послугами за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій, має власну мету функціонування, складну композицію побудови та взаємодіє з іншими системами зовнішнього середовища*. Модель такої системи представлена на рис. 2.5.

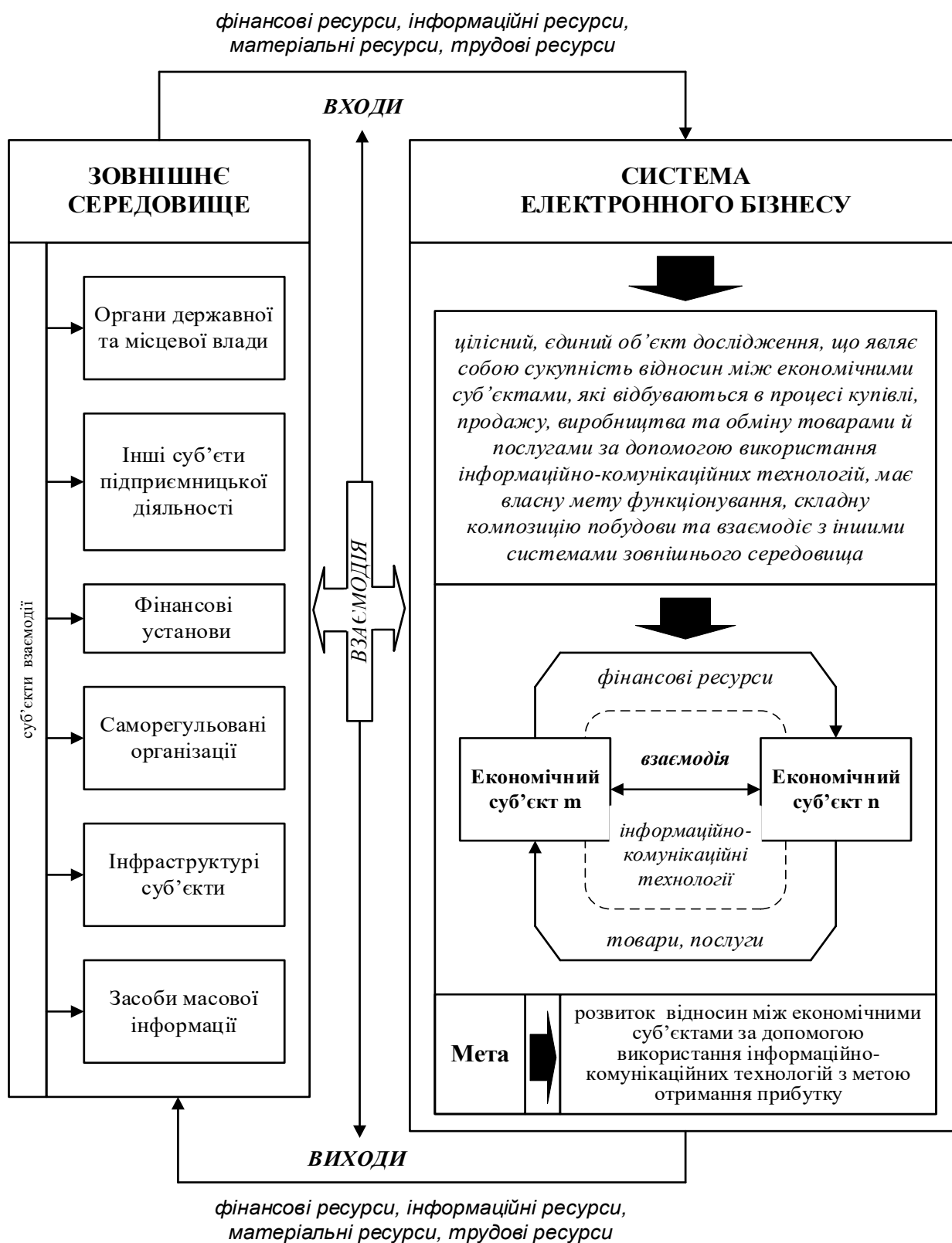

Рис. 2.5. Модель системи електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою на основі [81; 36; 58; 10; 39; 46].

Аналізуючи інформацію рис. 2.5, зауважимо, що, як і будь-яка система, система електронного бізнесу має складну структуру і взаємодіє зі значною кількістю інших систем, впливаючи на їхній розвиток та отримуючи від них інформацію для власного подальшого функціонування. Розглянемо структуру цієї системи більш детально.

Конкретизувати композиційну побудову системи електронного бізнесу доволі складно сьогодні, враховуючи значний перелік можливих варіантів відносин, які виникають між економічними суб'єктами в межах такої системи. Саме тому, на наш погляд, доцільно виокремити окремі ознаки, за якими можна ідентифікувати основні компоненти зазначеної системи. Безумовно, перелік таких ознак може бути розширений.

На нашу думку, доцільно виокремити такі ознаки групування елементів системи електронного бізнесу:

- 1) ознака змістовності;
- 2) ознака суб'єктності.

Розглянемо їхню сутність докладніше.

Ознаку змістовності варто розглядати як спосіб виокремлення компонентів зазначеної системи залежно від тих видів економічної діяльності, які можливо віднести до електронного бізнесу. Цілком логічним є те, що перелік таких видів на сьогодні вже є значним і однозначно їх виокремити дуже складно. Також розвиток нових цифрових технологій, пандемія COVID-19 привели до того, що перелік напрямів ведення бізнесу за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій постійно збільшується. На рис. 2.6 нами виділено основні з них, у межах яких, у свою чергу, також можна виділити окремі напрями підприємницької діяльності. Також окреслені компоненти системи електронного бізнесу сьогодні досліджуються науковцями як окремі складні економічні системи, яким притаманні власні функції, принципи та властивості.

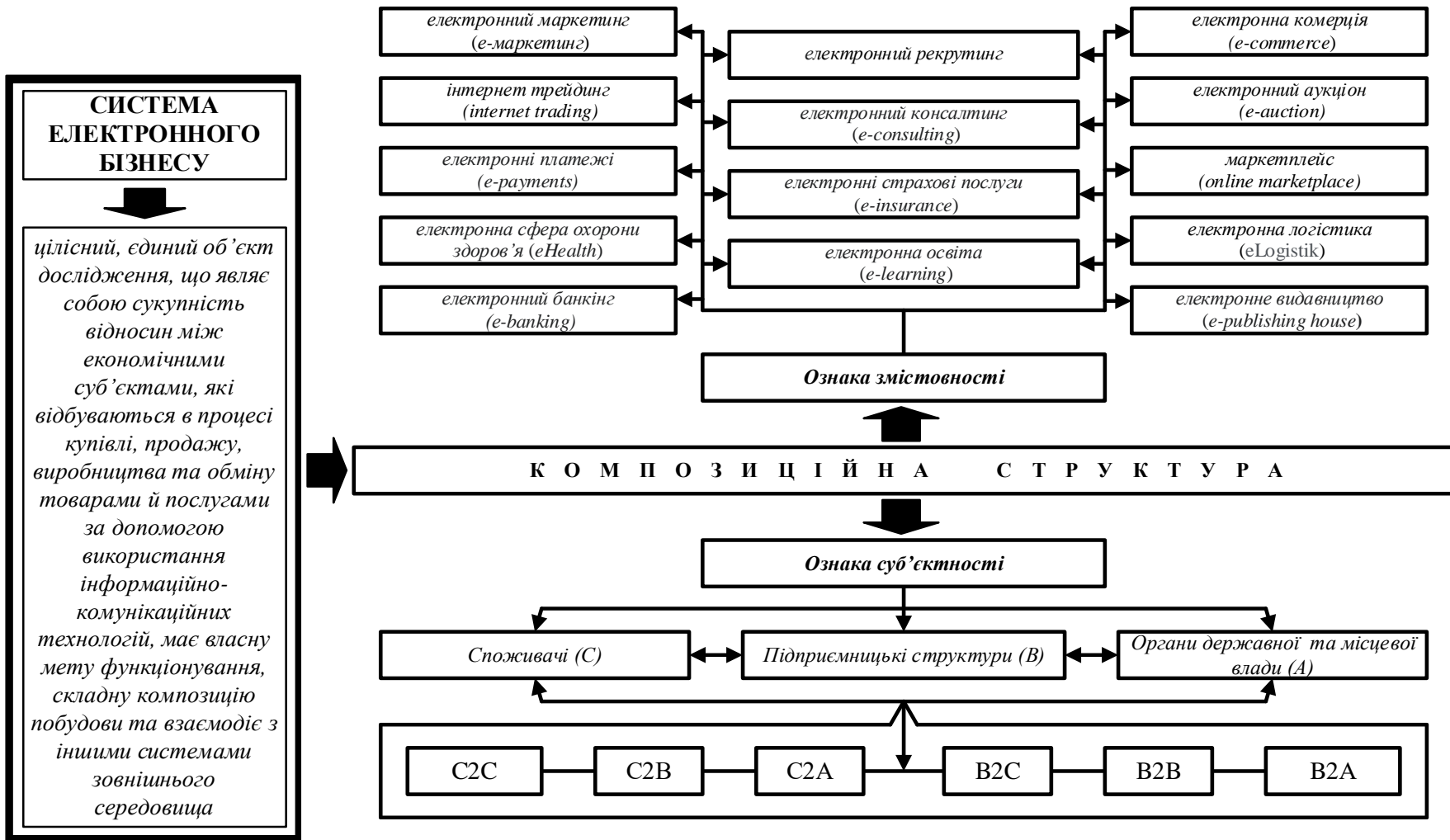

Рис. 2.6. Наукові підходи до визначення структури системи електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою з урахуванням [283; 312; 225; 245; 49; 48].

Сутність *ознаки суб'єктності* полягає в дослідженні напрямів електронного бізнесу на основі аналізу особливостей взаємозв'язку між окремими економічними суб'єктами, які взаємодіють між собою у процесі надання та отримання відповідних товарів, послуг за допомогою активного використання саме інформаційно-комунікаційних технологій. Прийнято виділяти таких основних суб'єктів: споживачі (С), виробники (В) та адміністрація або органи державної та місцевої влади (А). Крім зазначених, у наукових роботах деякі науковці також виокремлюють додаткових суб'єктів. Наприклад, інколи науковці окремо виділяють групу фінансових установ.

Отже, за ознакою суб'єктності можливі різні варіанти взаємодії між основними суб'єктами в системі електронного бізнесу, кожному з яких притаманні власні ознаки, особливості та специфічні риси зародження і розвитку відповідних відносин. У сукупності такі відносини також складають систему електронного бізнесу і є за своїм змістом окремими її компонентами. Таким чином, використання окремих підходів до розгляду композиційної структури системи електронного бізнесу лише підкреслює складну побудову цієї системи, її постійний розвиток і дозволяє розглядати той або інший варіант композиції залежно від цілей дослідження такої системи.

Також розгляд системи електронного бізнесу як окремого об'єкта полягає в аналізі особливостей взаємодії такої системи з іншими системами. Зауважимо, що зазначена система, як уже зазначалося, є великою, відкритою макроекономічною системою, якій притаманні загальні властивості таких системи, а саме: історичність, динамічність, цілеспрямованість, адаптивність, комунікативність та ін. Відповідно, враховуючи природу такої системи, її взаємодія з іншими подібними системами є об'єктивним процесом.

На рис. 2.5 було виокремлено окремі типи систем, економічних суб'єктів, з якими зазначена система взаємодіє. Цілком зрозуміло, що органи державної влади та місцевого самоврядування мають змогу впливати на якість інституційного забезпечення розвитку підприємницької діяльності на основі використання

інформаційно-комунікаційних технологій, досить часто самостійно використовують послуги таких економічних суб'єктів. Окремо доцільно виокремити фінансові установи, які, з одного боку, надають послуги підприємствам як традиційні фінансові установи, а з іншого – активно використовують потенціал цифрових технологій для покращення якості надання фінансових послуг, підвищення зручності придбання фінансових продуктів економічними суб'єктами. Окреслені установи сьогодні вже відіграють важливу роль не тільки у використанні сучасних інновацій, але й активно їх розробляють для власної діяльності. Важливу роль у цьому процесі також відіграють фінансові компанії (FinTech компанії), які реалізують окремі стартапи у фінансовій сфері, створюючи сучасні цифрові технології, адаптуючи вже наявні інновації під умови функціонування вітчизняних фінансових установ.

Зауважимо, що важливу роль у розвитку системи електронного бізнесу сьогодні відіграють інфраструктурні об'єкти, до яких належать логістичні компанії, системи зв'язку, частково платіжні системи. Враховуючи, що до системи електронного бізнесу прийнято відносити підприємства, які переважну частку власної операційної діяльності здійснюють за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій, то вплив інфраструктурних об'єктів на їхній розвиток є значним, на відміну від підприємств, які займаються традиційними видами підприємницької діяльності. Саме це й підвищує важливість розвитку таких об'єктів у країні, що є об'єктивною умовою і забезпечення розвитку системи електронного бізнесу загалом. Саме в цих напрямках держава повинна відігравати важливу роль у розвитку окреслених інфраструктурних об'єктів, стимулюючи інвесторів вкладати кошти в їх створення, а іноді самостійно долучатися до цього.

Розвиток електронного бізнесу є важливою компонентою забезпечення інноваційного розвитку національної економіки. Активне впровадження технологій електронної комерції, використання платіжних систем уже сьогодні є невід'ємною складовою економічної діяльності всіх суб'єктів господарської діяльності. З кожним роком роль нових сфер економіки, які виникають у результаті

розвитку сучасних інформаційних технологій, лише зростає, а їхній вплив на розвиток національної економіки постійно збільшується. Крім того, уже наявні галузі національного господарства трансформуються в результаті впливу нових чинників, особливо нових можливостей, які продукують зазначені технології, і тим самим як долучаються до сфери електронного бізнесу у вигляді продавців, надавачів послуг, так і розвивають цю сферу як клієнти суб'єктів підприємницької діяльності, що функціонують виключно на основі використання інформаційних технологій.

Наприклад, досвід провідних світових держав (США, Канада, країн ЄС) засвідчує, що електронна комерція посідає чільне місце в системі основних пріоритетів цих країн і є потужним важелем економічного зростання, необхідною платформою для переходу національних економік на якісно новий виток розвитку. Подібний досвід підтверджує доречність і обумовлює актуальність пошуку нових ефективних способів розвитку електронного бізнесу на вітчизняних підприємствах [65, с. 335].

Електронний бізнес за своїм змістом є економічною діяльністю, яка здійснюється за допомогою використання сучасних інформаційних технологій з метою отримання прибутку [36, с. 61; 103, с. 185; 207; 202]. Таке визначення є абстрактним, проте дозволяє узагальнити окремі види підприємницької діяльності, які доцільно відносити до цього виду бізнесу. Із системного підходу система електронного бізнесу – цілісний, єдиний об'єкт дослідження, що являє собою сукупність відносин між економічними суб'єктами. На рис. 2.7 представлено основні теоретико-методологічні положення функціонування системи електронного бізнесу. Розглянемо їхній зміст детальніше.

Насамперед у процесі аналізу особливостей функціонування окресленої системи варто враховувати, що для функціонування такої системи притаманні властивості, принципи, функції, які є класичними для економічних систем, які розвиваються у відкритому нестабільному середовищі.

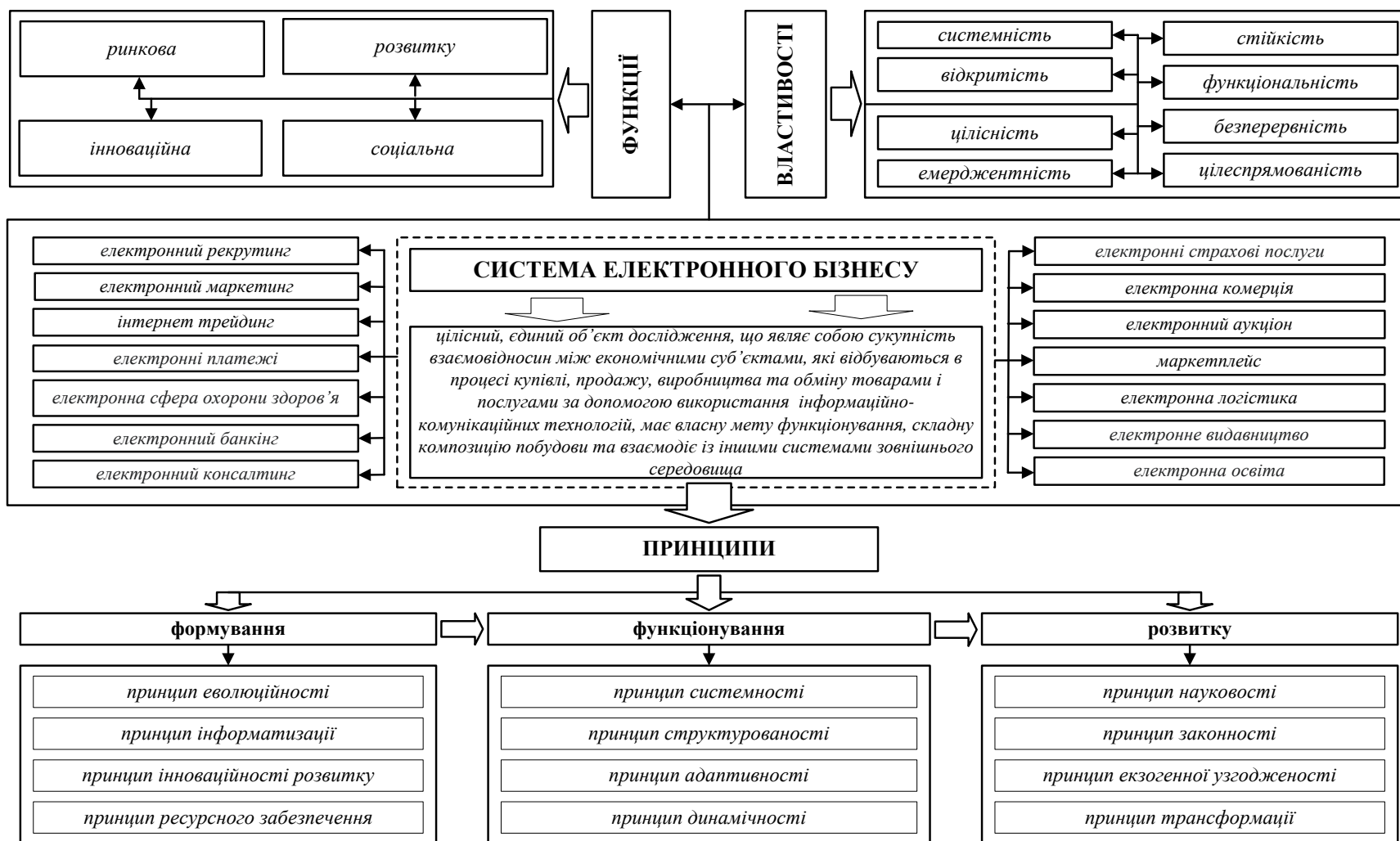

Рис. 2.7. Концептуальні положення функціонування системи електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою на основі [82; 35; 294; 114].

Відповідно для системи електронного бізнесу притаманними є такі особливості функціонування і розвитку.

1. Розвиток системи у змінному, відкритому до екзогенних збурень середовищі, що не дозволяє чітко описати всі закономірності майбутнього розвитку зазначеної системи, передбачити всі сценарії її функціонування.

2. Розвиток системи електронного бізнесу відбувається циклічно відповідно до етапів розвитку світової економіки, національних господарств окремих країн; також важливий вплив на розвиток системи електронного бізнесу відіграють етапи інноваційного розвитку, розробка нових технологій, швидкість їх впровадження та застосування.

3. Система електронного бізнесу є складною системою, яка містить значну кількість підсистем різної природи (рис. 2.5). Розвиток таких компонентів визначає і розвиток зазначеної системи. Важливою складовою розуміння особливостей її функціонування є те, що ця система постійно розвивається, а кількість її компонентів збільшується, оскільки процес переходу окремих видів господарської діяльності активно відбувається й сьогодні, навіть у тих сферах, де раніше підприємці не розглядали такі можливості (наприклад, продаж продуктів).

4. Важливу роль у розвитку системи електронного бізнесу відіграє відповідна інфраструктура. Враховуючи специфіку функціонування такої системи, інфраструктура є об'єктивно необхідною умовою для розвитку зазначеної системи, оскільки визначає її функціонування рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у країні [184, с. 168]. Без належного функціонування підприємств у цій сфері забезпечити використання сучасних технологій для підприємницької діяльності неможливо [245; 104, с. 303-304]. Таким чином, для розвитку системи електронного бізнесу притаманними є свої особливості функціонування та розвитку. Відповідно у такої системи є і власні, притаманні тільки їй, функції. Варто зазначити, що спектр таких функцій із розвитком зазначеної системи поступово розширювався в результаті зростання ролі системи електронного бізнесу в розвитку національної економіки. Розглянемо такі функції детальніше.

Ринкова функція – сутність цієї функції системи електронного бізнесу полягає в тому, що розвиток такої системи дає змогу розвивати ринок товарів, послуг і в багатьох випадках сприяти його глобалізації і формуванню. Можливість замовлення товарів у всьому світі для різних потреб різних економічних суб'єктів значно ускладнює розвиток світової економіки. Функціонування системи електронного бізнесу значно спрощує процес формування господарських відносин між виробниками та продавцями товарів, виключно між продавцями. Таким чином, уже сформувалися нові ринки міжнародних товарів, які раніше продавалися виключно офлайн і не в усіх країнах.

Функція розвитку – сутність цієї функції полягає в тому, що система електронного бізнесу своїм функціонуванням сприяє розвитку національної економіки, формує нові сфери господарської діяльності, сприяє прискоренню економічних процесів. Також така система позитивно впливає і на розвиток суб'єктів підприємницької діяльності, створює нові імпульси та можливості для їх функціонування, відкриваючи нові ринки сировини, товарів, збуту продукції. Розвиток зазначеної системи сприяє залученню країн до системи міжнародної торгівлі, міжнародних ринків капіталів та функціонування світової платіжної системи. Варто зазначити, що функція розвитку за своєю сутністю є багатоаспектною функцією, оскільки, враховуючи всі переваги функціонування системи електронного бізнесу, позитивний вплив відбувається на рівні економічних суб'єктів, окремих територій, галузей та загалом країн.

Інноваційна функція – сутність цієї функції полягає в тому, що система електронного бізнесу, є за своєю сутністю інноваційною системою, результатом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у всьому світі. Фактично всі складові такої системи у своєму функціонуванні пов'язані з такими технологіями і їх подальший розвиток також зумовлений удосконаленням окреслених інформаційних інновацій. Така ситуація сприяла тому, що на початкових етапах влас-

ного розвитку економічні суб'єкти, які починали займатися підприємницькою діяльністю на основі використання інформаційних технологій, намагалися використати їхній потенціал для власної роботи, адаптувати такі інновації для здійснення бізнесу. Проте сьогодні значна кількість суб'єктів підприємництва самостійно створюють інновації для забезпечення власного розвитку, реалізують інноваційні рішення для використання іншими підприємствами. Саме така ситуація сприяє тому, що система електронного бізнесу стає джерелом розробки інноваційних продуктів, технологій і в багатьох країнах відіграє ключову вже роль у розвитку національних інноваційних систем.

Соціальна функція – сутність цієї функції системи електронного бізнесу полягає в тому, що сьогодні на основі використання сучасних інформаційних технологій для багатьох суб'єктів господарювання значно простішим стає відкриття власної справи. Наприклад, продаж через спеціальні платформи товарів, послуг вимагає менших витрат для організації такого виду підприємницької діяльності. Також за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій простіше рекламувати власну діяльність, шукати нових партнерів, нових постачальників сировини і т. ін. Такий спосіб ведення бізнесу дуже зручний для фізичних осіб як додаткове джерело отримання доходів. Розвиток системи електронного бізнесу сприяє зниженню безробіття, активізації підприємницького потенціалу населення, формуванню можливостей отримати додаткові доходи.

Розглядаючи властивості системи електронного бізнесу, варто зауважити, що такій системі притаманні всі системні властивості, які є в інших макроекономічних систем. Загалом дослідження електронного бізнесу як окремої системи є важливим з позиції вивчення цього виду підприємницької діяльності як єдиного об'єкта, який складається з різних за природою, проте однакових за сутністю напрямів бізнесу. Саме оперування категорією «система електронного бізнесу» дозволяє узагальнено підійти до вивчення різних напрямів економічної

діяльності, яка здійснюється виключно за допомогою використання інформаційних технологій. Відповідно, властивості такої системи можна конкретизувати при поетапному застосуванні системного підходу до вивчення природи електронного бізнесу, а саме використання таких етапів аналізу: системно-компонентний; системно-структурний; системно-цільовий; системно-функціональний; системно-ресурсний; системно-історичний; системно-інтеграційний; системно-комунікаційний.

Якщо розглядати методологічні положення функціонування і розвитку системи електронного бізнесу в частині виокремлення принципів такої системи, то, на наш погляд, доцільно такі принципи поділити на три великі групи: принципи формування, принципи функціонування та принципи розвитку. Сутність цих принципів полягає в тому, що такі принципи є об'єктивно існуючими правилами, нормами, існування яких сприяє розвитку зазначеної системи, конкретизує особливості її функціонування та відмінності від інших систем. На рис. 2.7 наведено окремі базові принципи зазначеної системи. Розглянемо групи таких принципів більш детально [247, с. 311-312].

Принципи формування – сукупність принципів, наявність яких сприяла розвитку з початку окремих видів підприємницької діяльності за допомогою використання інформаційних технологій, а далі формуванню самої системи електронного бізнесу. До групи таких принципів належать ті, без дотримання яких така система не могла утворитися.

Принципи функціонування – сукупність базових принципів, які лежать в основі роботи системи електронного бізнесу й дотримання яких дозволяє забезпечити сприятливі умови для розвитку видів підприємницької діяльності в цій сфері. Беззаперечно, варто розуміти, що процес функціонування будь-якої системи досить тісно пов'язаний із процесом її розвитку. Досить часто ці два процеси відокремити складно. Однак функціонування передусім припускає відсутність регресу в роботі певної системи і стабільну її роботу. Розвиток насамперед

передбачає прогрес у розвитку, перехід системи на якісно новий рівень власного існування. Відповідно дотримання принципів функціонування необхідне для нормальної роботи системи, але недостатньо для створення умов її подальшого якісного розвитку.

Принципи розвитку – сукупність принципів, які пов’язані саме з процесами поступового розвитку системи електронного бізнесу, її трансформації з метою підвищення ефективності функціонування. Розвиток є процесом поетапного переходу певної системи з одного стану в інший, у результаті чого така система краще виконує власні функції. Система електронного бізнесу за своєю сутністю перебуває сьогодні в процесі свого постійного розвитку, трансформації та перебудови. Це пов’язано насамперед зі стрімкими процесами цифровізації світової економіки, зміною поколінь інформаційних технологій. Саме наявність впливу таких технологій, їх постійне удосконалення та поширення об’єктивно впливають на функціонування бізнесу в усьому світі. Проте при цьому процес розвитку може бути активізованим також іншими чинниками, наприклад, зміною інституційних умов для здійснення підприємницької діяльності на основі використання інформаційних технологій, впровадженням механізмів підтримки нових бізнес-ідей у цій сфері, розробки зручних сервісів для підприємців, які б спрощували рутинні операції, що пов’язані з їхньою економічною діяльністю.

Таким чином, у межах цього підрозділу монографії на основі використання методології системного підходу розглянуто сутність та конкретизовано теоретико-методологічні положення функціонування та розвитку системи електронного бізнесу. Це дозволило обґрунтувати зміст такої системи, описати її особливості функціонування в межах національної економіки. При цьому також важливими залишаються питання аналізу сучасного стану зазначеної системи, розробки наукових підходів до реалізації такого дослідження, опису економічного середовища, у якому окреслена система функціонує. Ці питання будуть розглянуто в наступному підрозділі монографії.

2.3. Науково-методичний підхід до здійснення емпіричного дослідження системи електронного бізнесу

Економіка як складна система господарських відносин за своєю природою є тією системою, яка передусім змінюється під впливом нових інноваційних технологій. Їх активне впровадження дозволяє забезпечити зростання ефективності різних економічних підсистем, враховуючи функціонування окремих господарюючих суб'єктів, розвиток галузей національного господарства. Особливий вплив інформаційно-комунікаційні технології на сьогодні здійснюють на розвиток суб'єктів підприємницької діяльності, які функціонують у різних сферах економіки. Саме значний потенціал таких технологій до формування позитивних змін у веденні бізнесу, забезпечення зростання ефективності роботи таких суб'єктів, підвищують їхній інтерес до впровадження зазначених технологій, здійснення нових розробок. У підсумку активного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій сьогодні спостерігаємо за активним розвитком нових галузей сфер економіки, включаючи систему електронного бізнесу.

У попередньому підрозділі монографії досить детально розглянуто концептуальні положення щодо функціонування системи електронного бізнесу, її сутність з позиції системного підходу, функції та принципи. Проте цілком зрозуміло, що невід'ємною частиною дослідження зазначеної системи є аналіз сучасних тенденцій її функціонування, поточного стану розвитку окремих напрямів підприємницької діяльності, які в сукупності складають зазначену систему. Для реалізації такого аналізу необхідно розробити методичний підхід до проведення емпіричного дослідження такої системи, у межах якого доцільно конкретизувати основні його етапи, показники, котрі доцільно аналізувати в межах такого дослідження.

Емпіричний аналіз є невід'ємною складовою проведення економічних досліджень. Сутність цього аналізу полягає у формальному (за допомогою формальних, а не змістових методів і прийомів) опрацюванні певного масиву емпіричної економічної інформації, під якою розуміють інформацію, що може бути «вилучена» безпосередньо з реальної практики господарювання [96]. Іншими словами,

емпіричні дослідження – спостереження і дослідження конкретних явищ, експеримент, а також узагальнення, класифікація та опис результатів дослідження і експерименту, впровадження їх у практичну діяльність людей [11].

Емпіричний аналіз за своєю природою є цілісно побудованим науковим підходом, методом для проведення досліджень, який містить у собі сукупність гармонійно поєднаних інших методів пізнання. До їх числа належать такі:

1) спостереження, вимірювання, порівняння та експеримент – загальні, базові методи емпіричного дослідження, отримані результати від застосування яких використовуються іншими методами пізнання;

2) формальні, арифметичні методи пізнання, що базуються на принципі сумативності;

3) статистичні методи (компаративний аналіз, статистичний аналіз, індексний аналіз), які дозволяють систематизувати аналітичні масиви інформації, визначати динаміку зміни економічних показників і т. ін.;

4) економетричні методи для опису взаємозв'язку між різними економічними явищами, процесами та показниками;

5) соціологічні методи, які базуються на замірах суб'єктивних оцінок результативності певних процесів;

6) графоаналітичні методи, які використовують для наочного представлення статистичної інформації.

Отже, нами описано основні складові емпіричного аналізу, базові методи, які використовуються в результаті його здійснення. Емпіричний аналіз, як уже зазначалося, є невід'ємною складовою проведення дослідження економічних систем різної природи. Не є винятком і система електронного бізнесу. До особливостей проведення такого аналізу зазначеної системи належать такі:

1) відсутність розробленої та офіційно затвердженої методології щодо збору інформації про підприємницьку діяльність у сфері електронного бізнесу; сьогодні Державна служба статистики України вже декілька років акумулює та надає інформацію про впровадження підприємствами сучасних інформаційно-

комунікаційних технологій, проте про активність підприємств на електронному ринку товарів і послуг залишається недостатньо інформації;

2) відсутність розробленої методології звичайно призводить до відсутності кумулятивних статистичних даних про розвиток системи електронного бізнесу;

3) наявність фрагментарної аналітичної інформації про розвиток окремих видів підприємницької діяльності в системі електронного бізнесу, яку готують саморегулювні організації або окремі аналітичні центри, котрі здійснюють дослідження в цій сфері;

4) окремі дані про розвиток електронного бізнесу надаються в рамках вивчення різних галузей національної економіки, які пов'язані з підприємницькою діяльністю в системі електронного бізнесу; наприклад, при вивченні питань зовнішньої, внутрішньої торгівлі досліджуються тенденції розвитку електронної комерції;

5) швидка змінність статистичної інформації, її неповний обсяг та складність уніфікації з метою формування узагальнених показників про функціонування системи електронного бізнесу;

6) у системі електронного бізнесу спостерігаємо різні темпи розвитку окремих видів підприємницької діяльності, в основі яких є використання інформаційно-комунікаційних технологій, що обумовлює і різну роль таких видів у розбудові зазначеної системи;

7) складність отримання узагальнених показників, які б давали змогу визначити напрями розвитку системи електронного бізнесу, вимагає використання всього спектра статистичних, економіко-математичних методів;

8) необхідність проведення детального аналізу економічного та інформаційного середовища, у якому розвивається система електронного бізнесу, що обумовлюється такими причинами:

– відкритість такої системи, що створює залежність її розвитку від загального макроекономічного становища в країні;

- залежність розвитку від інституційного середовища, впливу органів державної влади на розвиток підприємницької діяльності;
- взаємозв'язок з іншими галузями національної економіки;
- розвиток системи відповідно до нових розробок у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, їх адаптації під підприємницьку діяльність та ін.

Таким чином, враховуючи окреслені положення про роль емпіричного аналізу у проведенні дослідження системи електронного бізнесу, обґрунтуємо методологічні положення його здійснення (рис. 2.8).

Розглянемо особливості аналізу окреслених напрямів детальніше та охарактеризуємо особливості формування загального економічного і інформаційного середовища для розвитку системи електронного бізнесу. Також зауважимо, що сформульована методика є універсальною і може використовуватися для аналізу розвитку зазначеної системи в різних країнах.

Макроекономічне середовище – частина економічного середовища, у межах якої відбуваються процеси створення умов для формування відповідних моделей економічної поведінки суб'єктів господарювання. Макроекономічне середовище складне та неоднорідне. Зв'язки макроекономіки із середовищем залежать від типу середовища і можуть мати як безпосередній, так і опосередкований характер. Середовище національної економіки задане досить жорстко, що підкреслює велику залежність її поведінки від середовища й означає, що остання виконує щодо економіки важливі функціональні аспекти [164, с. 68; 151].

Макроекономічне середовище формується в результаті впливу значної кількості чинників різної природи. Важливу роль при цьому відіграють державні інститути, які розробляють та реалізують в країні монетарну, фіскальну, валютну, грошово-кредитну політики, які в сукупності складають основу економічної політики. Окреслений вид середовища досліджувати досить складно, оскільки в його межах відбуваються складні економічні процеси, які пов'язані з функціонуванням усіх економічних суб'єктів, їх взаємодією між собою.

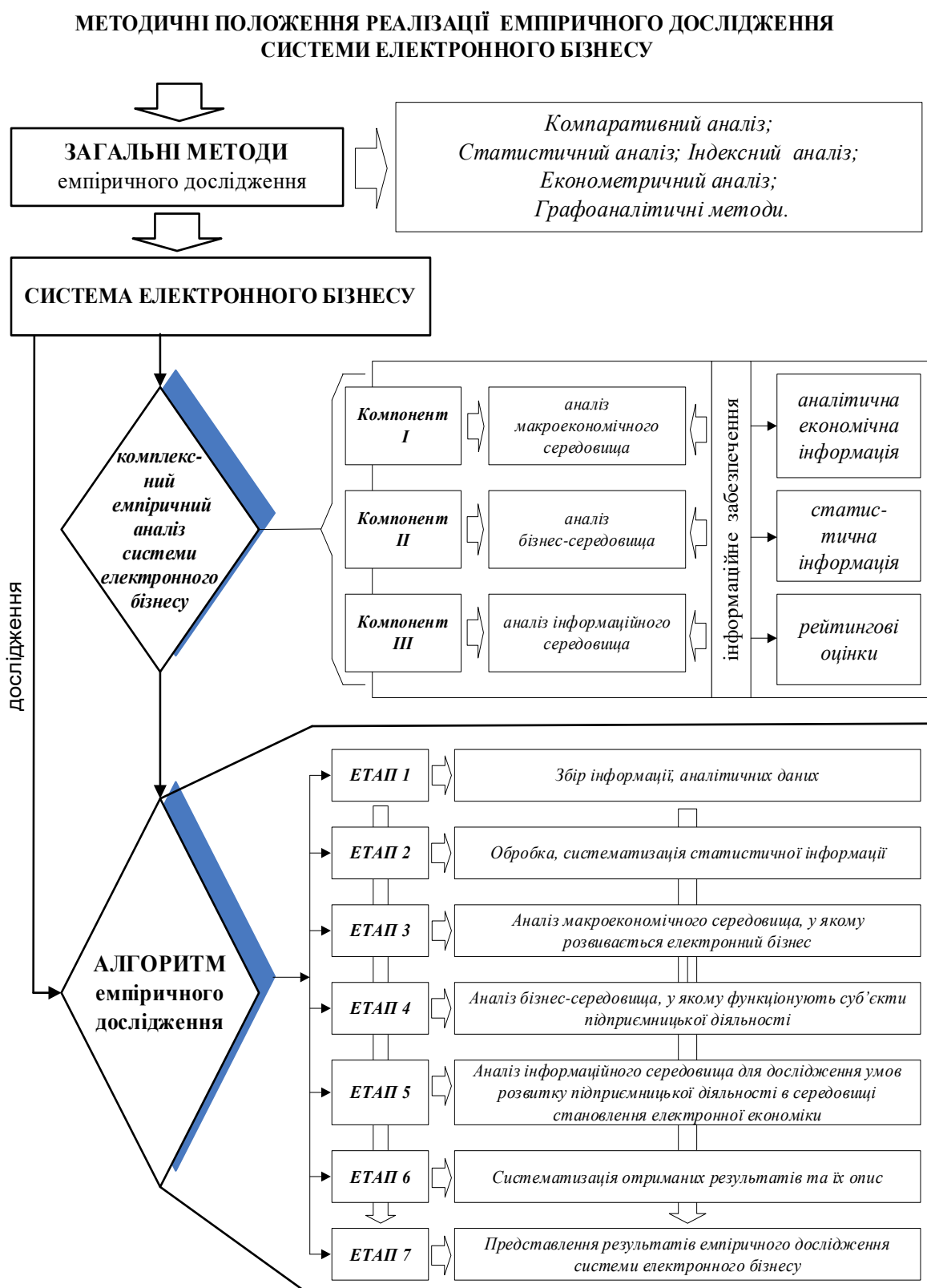

Рис. 2.8. Методичні положення емпіричного дослідження системи електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою з урахуванням [30; 43; 44].

Поділяємо підхід І. П. Макаренка, що системне макроекономічне середовище це: середовище, що формується грошовою, валютною і фінансовою системами та їхніми ринками, а також цінами товарних ринків та ринку праці; середовище опосередкованого впливу інструментів макроекономічної політики (монетарних, фінансових, валютних) на суб'єкти господарювання; середовище прискорення розвитку економіки шляхом активізації процесів самоорганізації суб'єктів економічних відносин на основі соціального капіталу, відсоткових ставок, наявних доходів і валютних курсів. «Держава» впливає інструментами макроекономічної (бюджетної і фіскальної) політики: дохідної та видаткової частин державного бюджету, державного боргу (борговими інструментами). «Центральний банк» впливає інструментами монетарної політики: обліковою ставкою, нормою резервування, операціями на відкритому ринку, операціями на валютному ринку тощо [152, с. 54; 153].

Аналіз макроекономічного середовища здійснюється на основі дослідження макроекономічних показників. До них належать: валовий внутрішній продукт, рівень інфляції, рівень безробіття, курс національної валюти, середня заробітна плата, показники державного бюджету. Окреслений перелік можна розширити, якщо необхідно, новими параметрами. Для вивчення тенденцій функціонування макроекономічного середовища, у якому здійснюють свою діяльність суб'єкти підприємництва у сфері електронного бізнесу, зазначених показників, на наше переконання, буде достатньо.

Бізнес-середовище – це середовище, у якому функціонують та розвиваються суб'єкти підприємницької діяльності. Звичайно бізнес-середовище та макроекономічне середовище між собою пов'язані онтологічно. Однак у межах бізнес-середовища вже акцент в аналізі робиться не на загальних економічних показниках функціонування національного господарства, а на тих параметрах, які характеризують насамперед рівень привабливості інвестиційного клімату для ведення підприємницької діяльності, зокрема й у сфері електронного бізнесу.

М. І. Мельник стверджує, що бізнес-середовище – це сукупність окремих суб'єктів економіки (з їх взаємозв'язками і відносинами) і факторів навколишнього (зовнішнього) середовища, які впливають на них [167, с. 251]. Подібний підхід підтримує також Ю. В. Набока, зауважуючи, що бізнес-середовище можна визначити як сукупність факторів, у межах яких здійснюється господарська діяльність, з метою отримання прибутку [173, с. 194]. О. І. Пікулик зауважує, що бізнес-середовище – складна, багатовимірна, багатофункціональна система, яка включає сукупність усіх зовнішніх та внутрішніх умов діяльності суб'єктів господарювання, які значною мірою впливають на ефективність їх функціонування. Бізнес-середовище формується чинниками економічного, політичного, правового, соціального, екологічного, культурного характеру, сукупність яких створює умови для функціонування бізнесу економічних суб'єктів конкретного суспільства, здійснення ними ділових відносин та функцій [201, с. 25-26].

Таким чином, можна конкретизувати особливості бізнес-середовища, до яких варто віднести такі:

- бізнес-середовище є частиною суспільного середовища та в ідеалі слугує підвищенню національного багатства і добробуту;
- бізнес-середовище має властивості територіальної цілісності, у межах якої формується діловими людьми;
- функцією якості бізнес-середовища є ефективність економічних процесів у країні;
- бізнес-середовище формується факторами (правового, політичного, соціального, економічного характеру), сукупність яких створює умови для функціонування;
- розвиток залежить від якості та ефективності функціонування інституційного забезпечення;
- формує умови для зміни економічної поведінки суб'єктів господарювання та ін. [167, с. 252; 298].

Аналіз бізнес-середовища можливо проводити за значною кількістю показників, враховуючи залежність його розвитку від значної кількості чинників різної природи, проте, на наш погляд, таке середовище в контексті сучасного стану

системи електронного бізнесу доцільно аналізувати за такими параметрами: обсяг банківського кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, відсоткові ставки за позиками для підприємств, враховувати показники легкості ведення бізнесу й індексу конкурентоспроможності. Зауважимо, цей перелік показників можливо розширити, враховуючи ті види суб'єктів підприємницької діяльності, які досліджуються. Проте для системи електронного бізнесу, як зазначалося, не існує кумулятивних параметрів для дослідження.

Інформаційне середовище – це простір, у якому розвиваються інформаційно-комунікаційні технології, формуючи умови для активного їх використання у діяльності суб'єктів господарювання. Процеси формування зазначеного типу середовища, його розвитку є дуже складними, оскільки вони пов'язані зі створенням і адаптацією різних за своєю природою інформаційних інновацій. Це і зумовлює складність проведення досліджень інформаційного середовища, а особливо його впливу на функціонування економічних суб'єктів.

Конкретизуємо детальніше сутність інформаційного середовища як об'єкта дослідження. Представимо декілька наукових підходів до розгляду цього поняття:

1) інформаційне середовище – сукупність технічних і програмних засобів збереження, обробки й передачі інформації, а також політичних, економічних і культурних умов реалізації процесів інформатизації. Результатом розгортання процесу інформатизації, власне, і створюється інформаційне середовище [100, с. 296];

2) інформаційне середовище – це сукупність способів, засобів та правил передачі/обміну інформацією, що використовуються конкретною одиницею в системі управлінської діяльності [305, с. 29];

3) інформаційне середовище – частина інформаційного простору, що характеризується мінімальною територією поширення та обмеженою кількістю суб'єктів інформаційної діяльності, а також зумовлюється своєрідним інформаційним мікрокліматом, що включає сукупність способів, прийомів, заходів та умов безпосереднього здійснення інформаційної діяльності [241, с. 142];

4) інформаційне середовище – сукупність технічних і програмних засобів зберігання, обробки і передачі інформації, а також політичні, економічні та культурні умови реалізації процесів інформатизації [124];

5) інформаційне середовище – це комплекс взаємопов’язаних умов, які впливають на діяльність учасників комунікації, що взаємодіють між собою за допомогою сучасних засобів комунікації із залученням мультимедійних технологій, з метою подальшого розвитку міжособистісних взаємин. З іншого боку, інформаційне середовище – це сукупність зв’язків, які виникають між учасниками комунікації та формуються під впливом зовнішніх чинників [60, с. 154];

6) інформаційне середовище – світ інформації навколо людини і світ його інформаційної діяльності [154, с. 106; 298].

На рис. 2.9 представлено модель інформаційного середовища та його базові структурні складові й особливості функціонування.

Враховуючи окреслені теоретичні положення щодо сутності інформаційного середовища, конкретизуємо також особливості реалізації підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу у його межах. До них належать такі:

– необхідність забезпечення та розвитку відповідних технічних та програмних засобів для організації підприємницької діяльності;

– необхідність забезпечення безпечного збереження значної кількості інформації про окремі аспекти здійснення підприємницької діяльності, створення додаткових копій або використання хмарних технологій для збереження даних;

– необхідність наймання кваліфікованих працівників у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, програмного забезпечення для організації роботи зі значними масивами даних, або передача цих функцій на аутсорсинг;

– підвищення рівня оперативності реагування на нову отриману інформацію, відгуки клієнтів, партнерів;

– постійний розвиток і удосконалення сформованої в межах підприємства інформаційної системи з метою підвищення ефективності інформаційного менеджменту та ін.

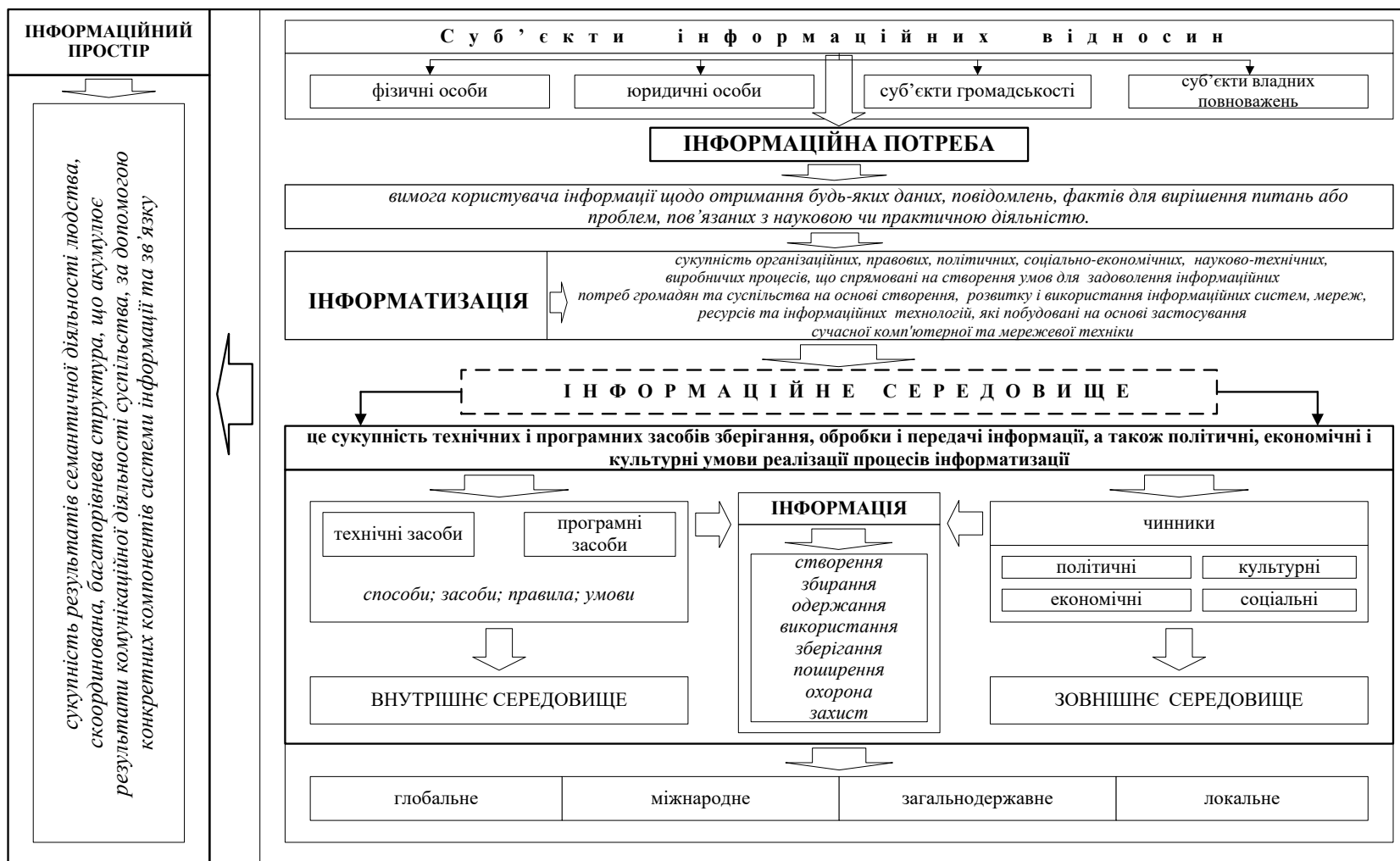

Рис. 2.9. Модель інформаційного середовища та його базові структурні складові

Джерело: складено авторкою на основі [217; 218; 101; 271; 74; 329; 318; 186].

Таким чином, можна однозначно стверджувати, що інформаційне середовище є невід’ємною складовою розвитку системи електронного бізнесу, основою здійснення підприємницької діяльності у цьому напрямку. Відповідно аналізувати інформаційне середовище, на наше переконання, доцільно насамперед за рейтинговими показниками, які обчислюють різні міжнародні організації. Такий підхід дозволяє чіткіше зрозуміти сучасний стан розвитку всієї інформаційної сфери в країні та виділити ті перешкоди, які стримують розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Основні рейтингові показники, які варто аналізувати в контексті дослідження інформаційного середовища, у якому функціонує система електронного бізнесу, представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Рейтингові показники розвитку інформаційного середовища

№ з/П	Назва рейтингу	Сутність
1	2	3
1	<i>Рейтинг цифрової конкурентоспроможності</i>	Рейтинг складається Інститутом менеджменту. У дослідженні оцінюється швидкість технологічних перетворень, які відбуваються в країнах, тим самим допомагаючи формувати управлінські рішення державної політики у сфері конкурентоспроможності національної економіки, а також стратегічних бізнес-рішень. Метою рейтингу цифрової конкурентоспроможності є оцінка рівня сприйняття країною цифрових технологій, що ведуть до трансформації в урядовій практиці, бізнес-моделях і суспільстві загалом. У 2020 році дослідження охоплювало 63 країни, кожна з яких у рейтингу оцінювалась на основі аналізу 50 індикаторів за трьома основними показниками: «Знання»; «Технології»; «Майбутня готовність».
2	<i>Рейтинг країн світу за індексом інновацій</i>	Рейтинг складається Міжнародною бізнес-школою INSEAD, Корнелльським університетом і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності з 2007 року. Глобальний індекс інновацій складений з 82 різних змінних, які детально досліджують широке впровадження інновацій, з урахуванням політичного та економічного середовища, рівня освіти, інфраструктури та складності бізнес-середовища. Рейтинг 2020 року складений на основі аналізу, яким було охоплено 131 країну світу.

Продовження табл. 2.1

1	2	3
3	<i>Індекс мережевої готовності</i>	Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index – NRI) - це комплексний показник, що характеризує рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (далі - ІКТ) і цифрової економіки в країнах світу. Показник розроблено ще в 2002 році і раніше випускався Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) і міжнародною школою бізнесу INSEAD. У 2019 Індекс був ґрунтовно перероблений і переданий у відання некомерційної організації Інститут Портуланс (Portulans Institute). Індекс мережевої готовності є комплексним показником, який вимірює рівень розвитку ІКТ та цифрової економіки в країнах світу за 62 основними параметрами, які об'єднані в чотири основні групи: Технології; Люди; Управління; Вплив.
4	<i>Рейтинг талантів країн світу</i>	Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів – це щорічне порівняльне дослідження, яке намагається визначити рівень людського капіталу/таланту та його зв'язок із конкурентоспроможністю. Цей індекс вперше був опублікований у 2013 році. Звіт за 2021 рік, містить рейтинги 134 країн за критеріями розвитку, залучення і утримання талантів.
5	<i>Рівень свободи Інтернету</i>	Оцінка рівня свободи Інтернету в країнах світу щорічно проводиться міжнародною неурядовою організацією Freedom House. При цьому автори дослідження підкреслюють, що визнають існуючі культурні відмінності, національні інтереси і різні рівні економічного розвитку держав, проте керуються універсальними критеріями свободи інформації. Цей стандарт поширюється на всі країни і території, незалежно від географічного положення, етнічного або релігійного складу населення, а також рівня розвитку. Дослідження свободи Інтернету проводиться організацією Freedom House з 2011 року і засноване на методології експертних оцінок. Інформацію для проєкт збирають як зарубіжні кореспонденти, так і консультанти Freedom House. Використовуються також дані міжнародних організацій та національних інститутів, урядових звітів, інформації місцевих і міжнародних засобів масової інформації тощо.
6	<i>Рейтинг країн світу за рівнем розвитку е-урядування</i>	Індекс розвитку електронного урядування (Global E-Government Development Index (EGDI)) є комплексним показником і базується на середньозваженому значенні трьох стандартних індексів: Індексу телекомунікаційної інфраструктури; Індексу людського капіталу; Індексу онлайн-послуг. EGDI оцінює готовність і можливість національних державних структур використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для надання громадянам державних послуг. Усі країни, охоплені цим дослідженням, ранжуються в рейтингу на основі зваженого індексу оцінок.

Джерело: систематизовано авторкою на основі [74; 329; 318].

Поступовий аналіз окреслених у таблиці 2.1 рейтингів дозволяє оцінити тенденції розвитку інформаційного суспільства в країні та конкретизувати сучасні умови, у яких функціонує система електронного бізнесу. Це, у свою чергу, дозволяє чіткіше й вичерпано обґрунтувати наявні проблеми в розвитку зовнішнього середовища, у якому така система розвивається.

Отже, у другому розділі монографії основна увага була приділена формуванню методологічних підходів до дослідження системи електронного бізнесу. На основі аналізу методологічних положень, які використовуються в теорії науки для здійснення аналізу об'єктів навколишнього світу, було конкретизовано такі положення для дослідження зазначеної системи. Також важлива увага була приділена конкретизації сутності системного та інституціонального підходів як базових концепцій, які доцільно застосувати для поглибленого вивчення електронного бізнесу.

Використання системного підходу дозволило визначити сутність системи електронного бізнесу, конкретизувати її властивості, функції та принципи, тобто поглибити теоретичні знання про цю систему. Систематизація положень інституціонального аналізу дозволила виокремити базові його категорії (інститути, інституції), які будуть використані для опису інституціонального середовища, у якому така система функціонує.

У межах параграфу також описано особливості використання емпіричного методу дослідження для ґрунтовного вивчення актуальних тенденцій розвитку системи електронного бізнесу, в межах якого запропоновано аналізувати три базові компоненти для опису зовнішнього середовища, в якому здійснюється підприємництва діяльність на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій, до яких віднесено такі: макроекономічне середовище, бізнес-середовище та інформаційне середовище. Детальний аналіз сутності окреслених компонент дозволив описати сукупність базових показників, які доцільно аналізувати при дослідженні системи електронного бізнесу. Такий аналіз буде проведений у наступному розділі монографії.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Макроекономічне середовище розвитку системи електронного бізнесу

Розвиток системи електронного бізнесу беззаперечно залежить від економічних умов, у якому така система функціонує. Саме тому аналіз таких умов є важливою складовою дослідження зазначеної системи. У поточному підрозділі монографії, враховуючи методичні положення підрозділу 2.3, проведемо аналіз макроекономічного середовища, у якому сьогодні здійснюється підприємницька діяльність на основі інформаційно-комунікаційних технологій.

Насамперед варто зазначити, що в Україні протягом останніх більше ніж двадцять років спостерігається перманентний процес розгортання кризових ситуацій та поступового відновлення економіки після них. Незважаючи на економічний розвиток першого десятиліття незалежності країни, коли вся господарська система перебувала у складних, турбулентних умовах, у наступні роки спостерігалися періоди значного розвитку економіки. Однак наявність коротких циклів у господарському розвитку країни завжди деструктивно впливало на інвестиційний клімат, а в поєднанні з поганим функціонуванням інститутів у країні призводило до ситуації, за якої економіка розвивалася не завдяки ефективній державній політиці, а завдяки ринковим механізмам, які спонукали до такого розвитку, та кон'юнктурі світових ринків товарів і послуг.

Активне залучення та впровадження інформаційних технологій в Україні почалося з часу поступової побудови інформаційної фізичної інфраструктури й завжди відбувалося на основі світових досягнень та імпорту таких технологій.

На жаль, у країні не вдалося побудувати інноваційну модель розвитку національної економіки й у сучасних умовах розбудова національного господарства відбувається виключно за рахунок впровадження передових світових технологій, які в переважній більшості випадків створюють в інших країнах.

Процеси глобалізації та інтернаціоналізації сприяли постійному залученню національного господарства України до світової економіки, що також сприяло зближенню її з економічно розвинутими країнами, дозволяло залучати іноземні інвестиції особливо в ті сектори та галузі економіки, які в країні мали значний потенціал до розвитку, а продукція яких могла бути конкурентоспроможною на світових ринках товарів, сировини та продукції.

Україна має колосальний внутрішній потенціал для забезпечення власного економічного розвитку, проте постійно, через відсутність ефективно функціонуючого інституціонального середовища, зіштовхується з новими деструктивними кризовими явищами, які суттєво впливають на її поточний економічний розвиток. Більш того, Україна завжди складніше і з більшими втратами виходить із кризових станів у порівнянні з іншими країнами при однакових вхідних умовах розвитку кризових ситуацій.

За весь період незалежності України макроекономічна ситуація завжди мала тенденцію до різких змін, особливо в бік погіршення. Досить часто причинами кризових ситуацій ставали політичні події, соціальна напруженість у суспільстві. Помаранчева революція, яка відбулася в країні у 2004 році, загалом привела до якісних і системно глибоких позитивних реформ у розвитку країни. Після революції країна отримала значні обсяги іноземних інвестицій, активно почала розвиватися банківська система країни. У цей період спостерігалися одні з найбільших темпів економічного розвитку в історії країни. Проте світова фінансово-економічна криза загальмувала розвиток і призвела до глибоких економічних потрясінь, які вплинули на фінансове становище фактично всіх громадян. Наслідки цієї кризи досі спостерігаються в економіці країни, особливо у функціонуванні банківської системи.

Революція гідності, анексія Криму та Антитерористична операція на Сході призвели до дуже складного економічного становища в країні, яке було зумовлено виключно внутрішніми політичними подіями та зовнішнім латентним конфліктом з Російською Федерацією. Проте після цих подій Україна в господарській сфері почала активно зближатися з країнами ЄС і фокус економічного життя перейшов на західні кордони країни. Окреслені політичні події мали деструктивний вплив не лише на розвиток економіки, але і призвели до складних суспільних трансформацій, виїзду значної кількості громадян за кордон, внутрішній міграції, підвищенню рівня напруги між громадянами на українській та анексованих, окупованих територіях, поступовому занепаду економічних, культурних зв'язків із громадянами та загалом суб'єктами господарювання, які залишилися на таких територіях.

Беззаперечно, усі перераховані події деструктивно впливали й на розвиток процесів становлення інформаційної економіки в Україні, не дозволяли створити міцну основу для інноваційного розвитку країни. Однак, з іншого боку, інформатизація, цифровізація дали новий поштовх розвитку економіки, підприємницькій діяльності. Кожного разу з поступовим відновленням економіки, використовуючи потенціал інформаційно-економічних технологій, до підприємницької діяльності залучалися все нові й нові користувачі таких технологій. На сьогодні питання ролі окреслених технологій у посткризовому відновленні економічного розвитку ще потребує нових досліджень. Проте цілком зрозуміло, що окреслені технології сьогодні відіграють важливу роль у розвитку фактично всіх галузей та сфер економіки України.

Відповідно розвиток підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу також відбувалося стихійно. Еволюційно виникали все нові види такого бізнесу, що обумовлювалося винайденням нових інформаційних інновацій. Однак попри вмонтовану в такі технології властивість до саморозвитку, сама система електронного бізнесу залежить у своєму функціонуванні від стану національної економіки. Проведемо більш детальний аналіз сучасних тенденцій макроекономічного розвитку України у 2006-2020 рр.

На рис. 3.1 представлено дані щодо динаміки обсягу ВВП України.

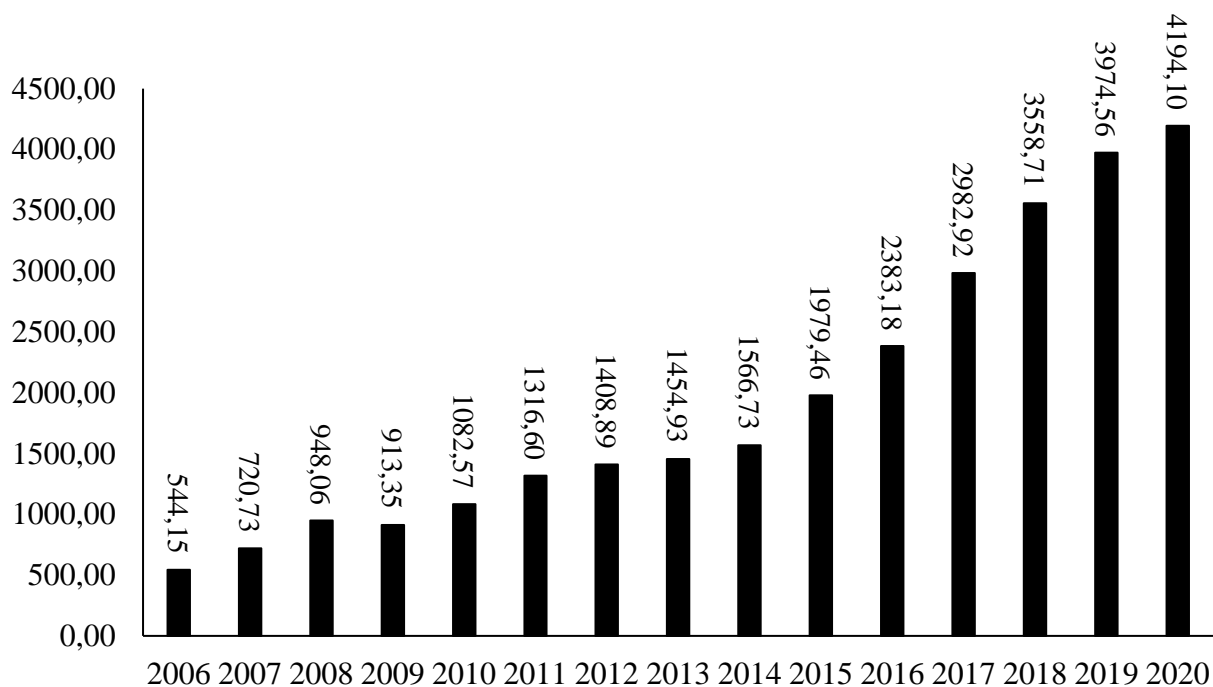

Рис. 3.1. Обсяги ВВП в Україні в 2006-2020 рр., млрд грн

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Таки чином, наприкінці 2020 р. обсяг ВВП в Україні становив 4,19 трлн грн. З даних рис. 3.1 можна зробити висновки, що загалом протягом 2006-2020 рр. окреслений показник постійно збільшується. Проте темпи його зростання є неоднорідними, що свідчить про наявність в окремих періодах складних умов для забезпечення стабільного економічного розвитку.

У 2006 р. ВВП в Україні становив 544,15 млн грн. Тобто за більше ніж п'ятнадцять років цей показник збільшився у більше ніж 7,7 раза. У середньому кожного року ВВП в Україні збільшувався на 5,0 %, що є непоганим показником для розвинутих країн.

У цьому випадку у процесі аналізу розглядаємо саме номінальний вираз ВВП України, ті статистичні показники, які надані Державної службою статистики України. Однак для проведення більш об'єктивного дослідження тенденцій

економічного розвитку країни у 2006-2020 рр. доцільно аналізувати більш реальну вартість представлених даних. У цьому випадку доречним є перерахувати показник ВВП у дол. США, враховуючи курс національної валюти наприкінці кожного року (рис. 3.2).

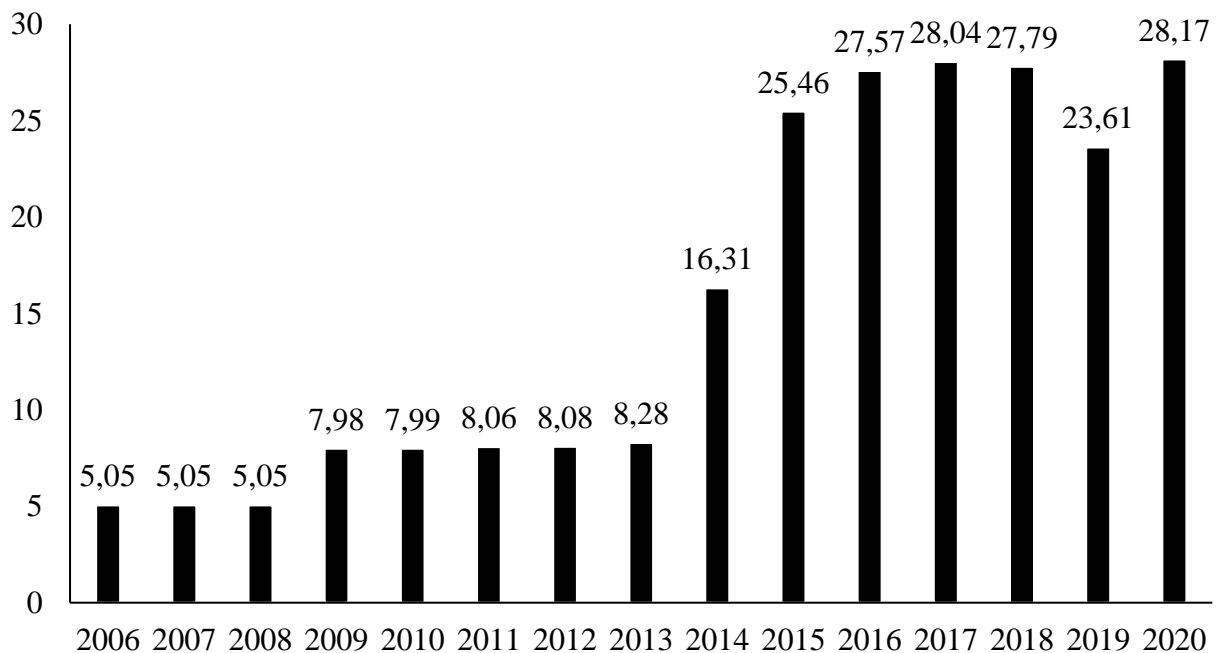

Рис. 3.2. Курс національної валюти у 2006-2020 рр., грн за 1 дол. США

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Отже, з даних рис. 3.2 бачимо, що для гривні як національної валюти України притаманними є процеси турбулентності та стохастичності, що впливає на зміну її реальної вартості щодо дол. США. Фактично курс гривні віддзеркалює ситуацію в економічному розвитку країни, і це дуже добре видно з даних рис. 3.2. У кожному з найбільш складних періодів розвитку національного господарства можемо спостерігати зниження реальної вартості національної валюти (2014, 2015 рр.).

Зважаючи на дані рис. 3.2, визначимо тепер обсяги ВВП України у 2006-2020 рр. у дол. США. Результат розрахунків представлений на рис. 3.3.

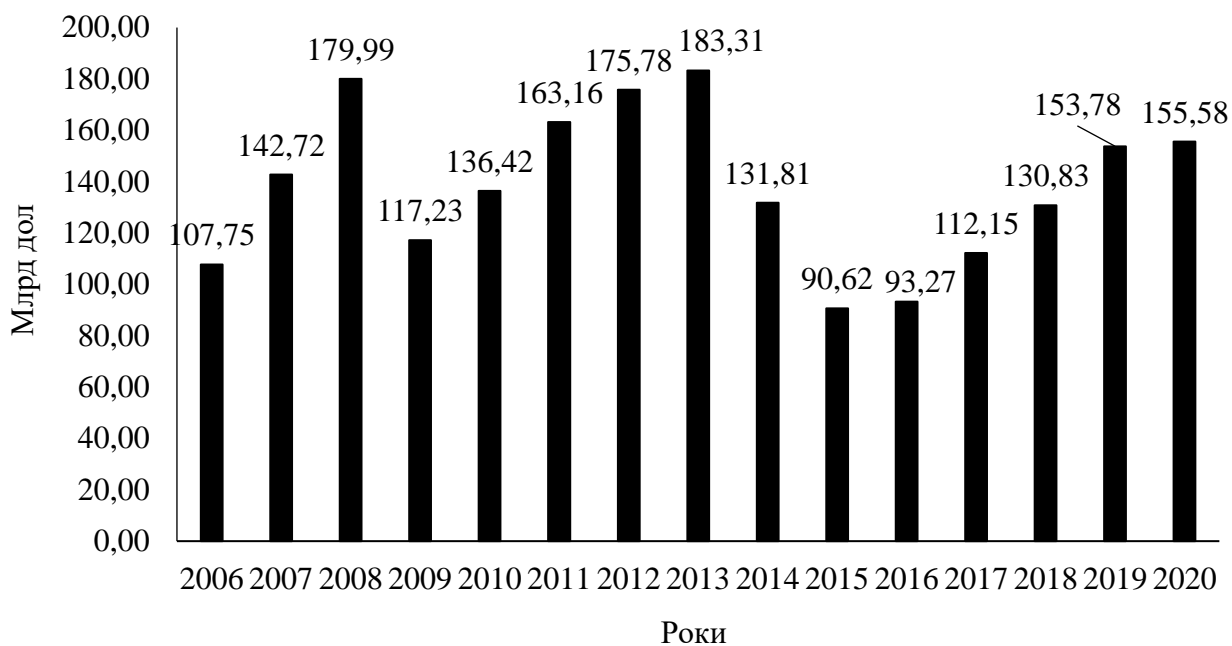

Рис. 3.3. Обсяги ВВП в Україні в 2006-2020 рр., дол. США

Джерело: складено авторкою.

Отже, з даних рис. 3.3 можна зробити висновок, що динаміка зміни реального ВВП в Україні у 2006-2020 рр. не є ідентичною динаміці цього показника, номінованого в національній валюті. Наприкінці 2020 рр. реальний обсяг ВВП становив 155,58 млн дол. США, що більше за аналогічний показник 2019 р. і менше за показник 2008 року. Тобто за майже п'ятнадцять років обсяг ВВП в Україні в реальності не змінився. Країна виробляє більше товарів, послуг, але реальна їхня вартість залишається на тому ж рівні.

Найбільші показники ВВП України протягом 2006-2020 рр. були зафіксовані у 2008 р. та 2013 р. – передкризові роки, після яких у 2009 р. у національній економіці відобразилися всі наслідки фінансово-економічної кризи 2007-2008 рр., а у 2014 році відбулася Революція гідності, після якої в країні відбулися складні економіко-політичні події, які призвели до найбільшого спаду економічного розвитку за всю історію країни. У 2015 рр. реальний обсяг ВВП України був меншим за показник навіть 2009 р.

Також варто зазначити, що після економічного спаду 2009 р. Україні знадобилося близько чотирьох років, щоб досягнути докризовий (2008 р.) показник ВВП. При цьому країна досі, протягом семи років, так і не змогла за рівнем ВВП повторити показник 2013 р. Якщо у 2013 р. ВВП становив 183,31 млрд дол. США, то у 2020 р., як зазначалося, всього 155,58 млрд дол.

Розглянемо тепер ще один показник, який впливає на реальну вартість ВВП, а саме розмір інфляції. Відповідні показники представлені на рис. 3.4.

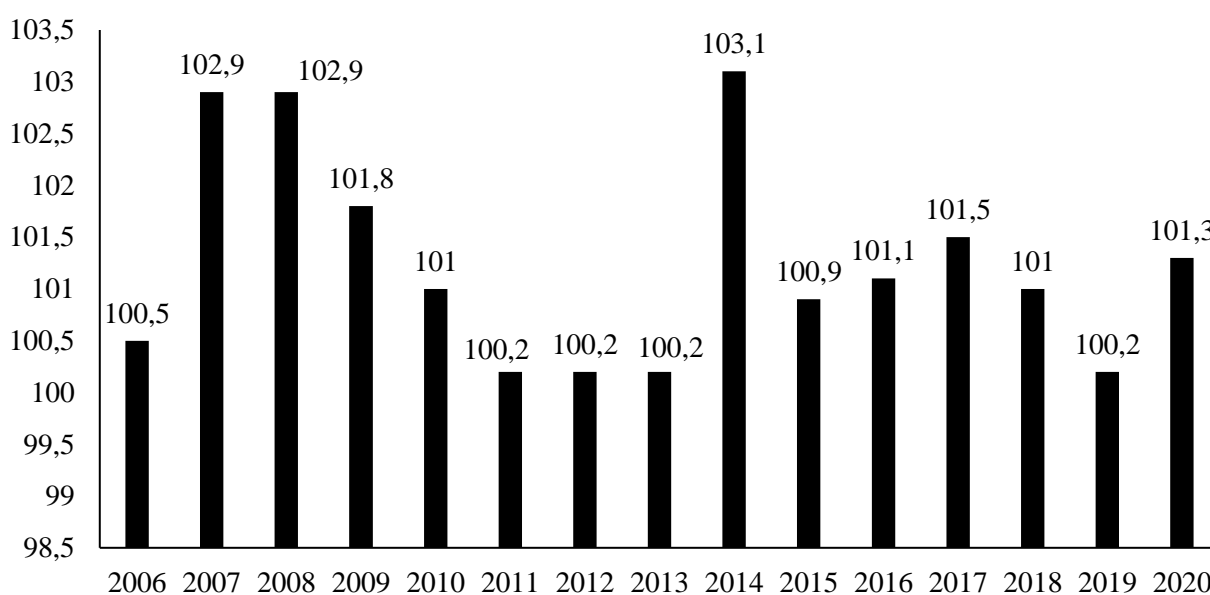

Рис. 3.4. Індекс інфляції в Україні в 2006-2020 рр.

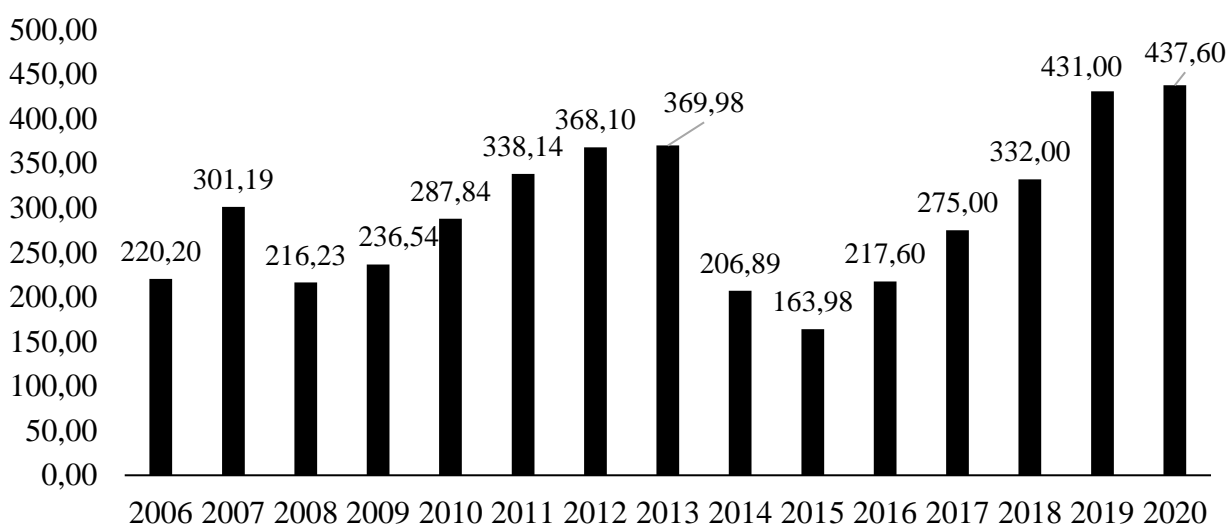
Джерело: складено авторкою на основі [192].

Отже, аналізуючи дані рис. 3.4, можна констатувати найвищі показники інфляції в Україні у знову ж таки 2008-2014 рр., що зумовлено значним погіршенням економічного розвитку в країні, знеціненням національної валюти та підвищенням унаслідок цього цін, насамперед на імпортні товари, а в подальшому на решту товарів і послуг.

Аналіз рівня інфляції у 2006-2020 рр. також дозволяє зауважити цікаву тенденцію зміни цього показника. Якщо після 2008 р індекс інфляції в Україні постійно знижувався до 2013 р., то після значного стрибка показника у 2014 році

протягом наступних 7 років змінюється ситуативно. Найнижчий рівень зафіксовано у 2019 р. – 100,2, а одні з найвищих у 2017 та 2020 роках. Так, ситуація свідчить про досить складні деструктивні процеси в економіці. Якщо нестабільність цін у 2020 р. можливо пояснити наслідками коронакризи, то у 2017 році це скоріше є результатом незбалансованої грошово-кредитної політики НБУ. Тим не менше, загальні показники інфляції в Україні в порівнянні з іноземними країнами залишаються досить високими, що ускладнює процес підвищення реального рівня соціально-економічного забезпечення громадян.

Проаналізуємо поведінку показника середньої заробітної плати в Україні, оскільки це один із ключових макроекономічних показників, аналіз якого дозволяє зрозуміти потенціал домогосподарств щодо купівлі нових товарів, послуг. Зростання цього показника завжди свідчить про розвиток ключових галузей національної економіки, а зниження реальної вартості середньої заробітної плати дає підстави стверджувати про виникнення і розвиток негативних тенденцій у функціонуванні економіки країни в довгостроковій перспективі, оскільки суттєво підвищити цей показник дуже складно за короткостроковий період. Статистична інформація про зазначений показник представлена на рис. 3.5.

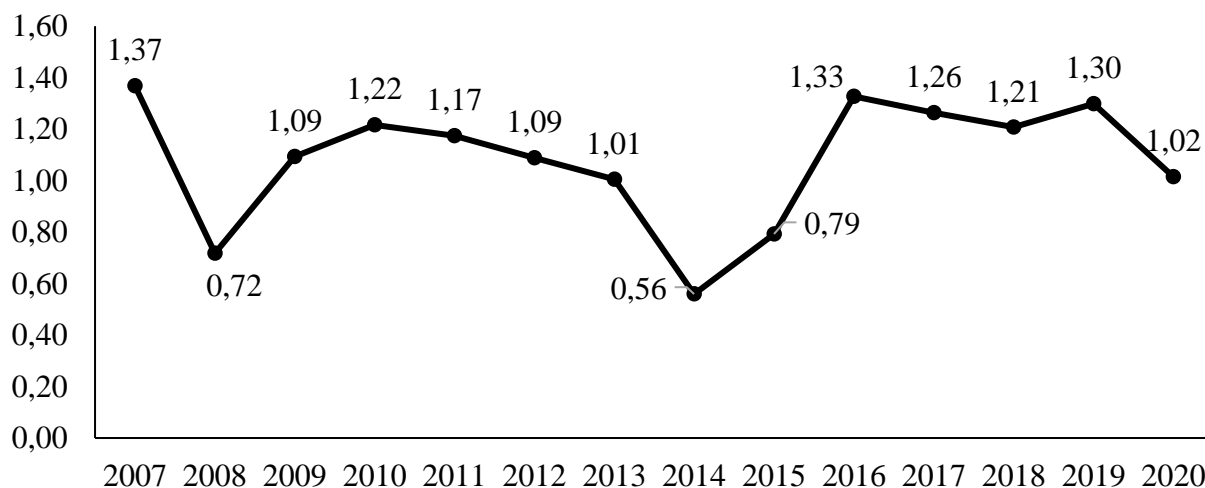

*Рис. 3.5. Розмір середньої заробітної плати в Україні
у 2006-2020 рр., дол. США*

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Отже, наприкінці 2020 р. середня заробітна плата в Україні становила 437,6 дол. США. У цьому випадку одразу аналізуємо реальну вартість цього показника. Це найбільший рівень за весь період, який аналізується. Якщо у 2006 р. окреслений показник становив 220,2 дол. США, то за п'ятнадцять років він збільшився майже вдвічі. Найвищі показники реальної середньої заробітної плати були зафіксовані у 2012-2013 рр., 368,1 і 369,98 дол. США, та у 2019-2020 рр., 431,0 та 437,6 дол. США відповідно. Найнижчий рівень зазначеного показника виявився у 2015 р. – 163,98 дол. США, що пов'язано з наслідками економіко-політичної кризи в Україні у 2014-2015 рр.

Проведемо аналіз динаміки приросту середньої заробітної плати в Україні у 2006-2020 рр. Відповідна інформація представлена на рис. 3.6.

*Рис. 3.6. Приріст розміру середньої заробітної плати в Україні
в 2006-2020 рр.*

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Таким чином, аналізуючи результати індексного аналізу зміни середньої заробітної плати в Україні у 2006-2020 рр., можемо констатувати різний темп її зміни протягом усього періоду, за який здійснюється аналіз. З рис. 3.5 чітко видно, що незважаючи на високий рівень цього показника у 2020 р. (437,6 дол.

США), темп його зростання сповільнився в цьому році в порівнянні з показниками 2016-2019 рр. Це також може свідчити про наявність певних складнощів у забезпеченні економічного розвитку України.

Таким чином, враховуючи результати проведеного аналізу макроекономічного розвитку України у 2006-2020 рр., можемо зробити такі висновки:

1) для України притаманним є нестійкий економічний розвиток, який постійно супроводжується періодичними кризами;

2) періодично виникають складні не лише економічні кризові явища, але й відбувається загострення соціальних та політичних відносин у суспільстві;

3) відновлення макроекономічного розвитку відбувається досить складно та тривалий час після періодів спаду;

4) макроекономічні кризи впливають на всі без винятки галузі та сфери національного господарства, бюджету систему та функціонування фінансового ринку в країні;

5) кризові ситуації завжди супроводжуються значним рівнем девальвації національної валюти, що деструктивно в подальшому впливає на реальні доходи громадян, відновлення яких також відбувається тривалий період;

6) висока залежність від імпорту, особливо у сферах використання сучасних інноваційних технологій, після кризових спадів супроводжується в короткостроковому періоді зниженням рівня використання таких технологій та відповідних товарів, які створені на основі їх використання та ін.

Отже, аналіз макроекономічного середовища в Україні засвідчує складні економічні процеси, які відбуваються в країні протягом останніх п'ятнадцяти років. Відсутність довгострокових періодів розвитку впливають на здійснення підприємницької діяльності, стримують вкладення довгострокових інвестицій. Така ситуація також змінює психологію ведення бізнесу, орієнтацію суб'єктів підприємницької діяльності на короткострокові результати. Також періодичні кризові

ситуації, які завжди дуже негативно впливають на функціонування всієї фінансової системи, стримують і процеси формування недорогих фінансових ресурсів для розвитку підприємницької діяльності.

Таким чином, враховуючи окреслене, можемо констатувати, що система електронного бізнесу в Україні постійно розвивається у складних турбулентних макроекономічних умовах. З одного боку, це значно ускладнює здійснення підприємницької діяльності, розвиток фізичної інформаційної, цифрової інфраструктури, які є критично важливими для функціонування такої системи. Проте, з іншого боку, саме унікальність електронного бізнесу, можливість виробляти відповідні послуги суб'єктами підприємницької діяльності в електронному вигляді, а споживачам їх купувати онлайн, забезпечує зниження витрат підприємців, дозволяє здійснювати надання послуг постійно і з різних місць. Більш детально особливості бізнес-середовища, у якому здійснюється сьогодні в Україні підприємницька діяльність на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій, буде розглянуто в наступному підрозділі монографії.

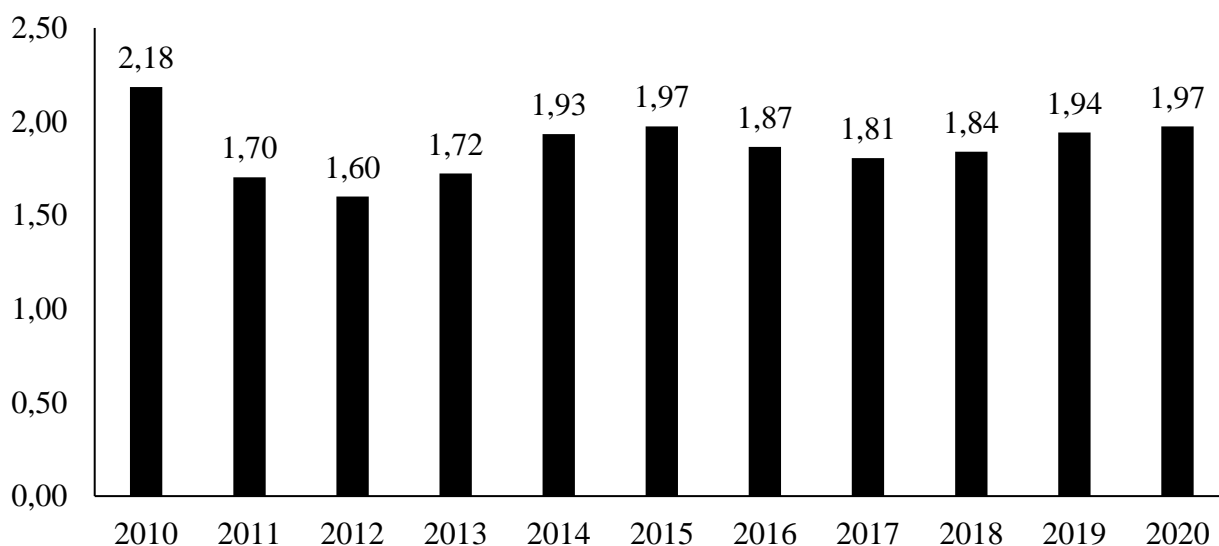
3.2. Аналіз особливостей функціонування бізнес-середовища для розвитку системи електронного бізнесу

Аналіз бізнес-середовища є від'ємною складовою опису сучасних тенденцій функціонування зовнішнього середовища, у якому розвивається система електронного бізнесу. Сприятливі умови для ведення підприємницької діяльності в країні активізують її економічний розвиток, зокрема використання господарюючими суб'єктами сучасних методів ведення підприємницької діяльності, включаючи діяльність, яка пов'язана з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

У попередньому підрозділі монографії основна увага була сфокусована на розгляді особливостей формування макроекономічного середовища в Україні, у якому розвиваються система електронного бізнесу. Було визначено, що такому середовищу притаманний високий рівень турбулентності та перманентно виникаючі

кризові ситуації, які деструктивно впливають на привабливість бізнес-середовища та стримують розвиток підприємницької діяльності. У межах поточного підрозділу монографії розглянемо сучасні тенденції функціонування суб'єктів господарювання в Україні, окремі умови їхньої роботи та проаналізуємо індексні показники, які загалом характеризують рівень привабливості бізнес-середовища в країні.

Розпочнемо дослідження з аналізу сучасних тенденцій функціонування суб'єктів господарювання в Україні. На рис. 3.7 представлено дані про кількість таких суб'єктів у країні у 2010-2020 рр.

*Рис. 3.7. Кількість діючих суб'єктів господарювання в Україні
у 2010-2020 рр., млн од.*

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Отже, наприкінці 2020 р. було зафіксовано 1,97 млн од. зазначених суб'єктів. Це більше аналогічного показника 2019 р. на 30 тис. суб'єктів. Загалом, аналізуючи динаміку окресленого показника протягом 2006-2020 рр., можна констатувати стабільну кількість зазначених суб'єктів протягом 2014-2020 рр. Після складних економічних та політичних подій в країні у періоді 2016-2018 рр. їх кількість дещо зменшилася, але враховуючи глибину економічної кризи, зменшення не є суттєвим і могло бути більш значним.

Більшу частину в структурі кількості суб'єктів господарювання займають фізичні особи-підприємці. На кінець 2020 р. їх кількість становила 1,6 млн од., тобто понад 81,0 %. Відповідна інформація представлена на рис. 3.8.

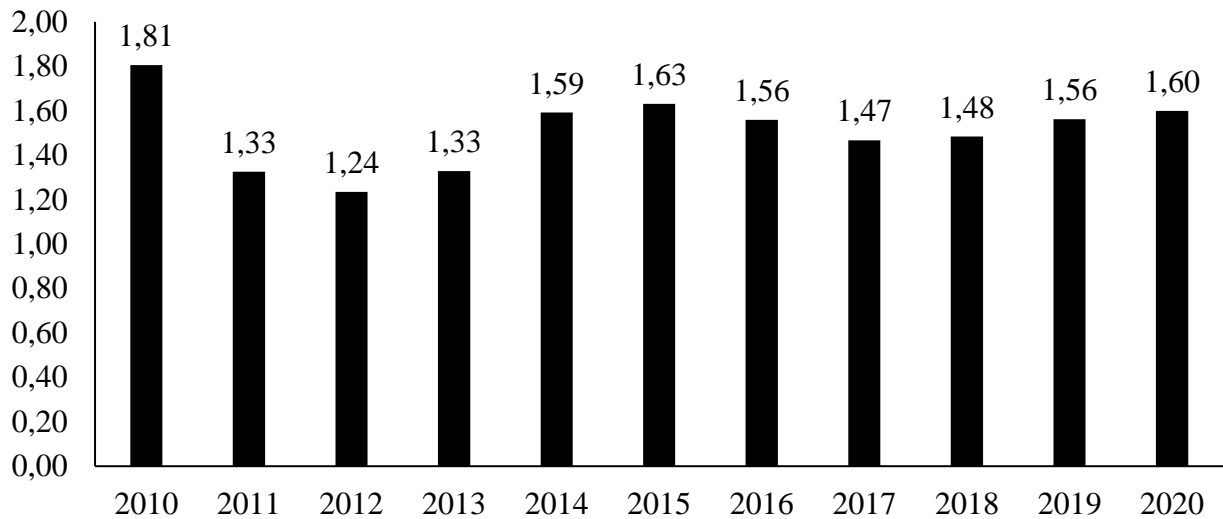

Рис. 3.8. Кількість фізичних осіб-підприємців в Україні у 2010-2020 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Аналізуючи дані рис. 3.8 зауважимо, що тренд зміни кількості фізичних осіб-підприємців фактично відображає загальний тренд зміни кількості суб'єктів господарювання. Таким чином, більшість з таких суб'єктів в Україні займаються власною справою і тому в нашій країні є значний потенціал до розвитку електронного бізнесу, використання його переваг фізичними особами-підприємцями для власного функціонування та розширення діяльності. Це й зумовлює потребу насамперед у проведенні заходів щодо підвищення цифрової грамотності не лише потенційних споживачів електронних послуг, але і їх надавачів, що сприятиме забезпеченню зростання конкуренції на ринках електронних послуг і загалом розвиватиме всю систему електронного бізнесу в Україні.

На противагу значній кількості фізичних осіб-підприємців кількість підприємств в Україні є не такою значною і на кінець 2020 р. становила 408,2 тис. од. (рис. 3.9). Загалом, враховуючи економічний спад і, відповідно, зменшення кількості таких суб'єктів господарювання у 2015-2017 роках, показник 2020 р. так і

не наблизився до аналогічного показника за 2012 рік. Це ще раз підтверджує глибину економічної кризи та її деструктивний вплив на здійснення підприємницької діяльності в країні.

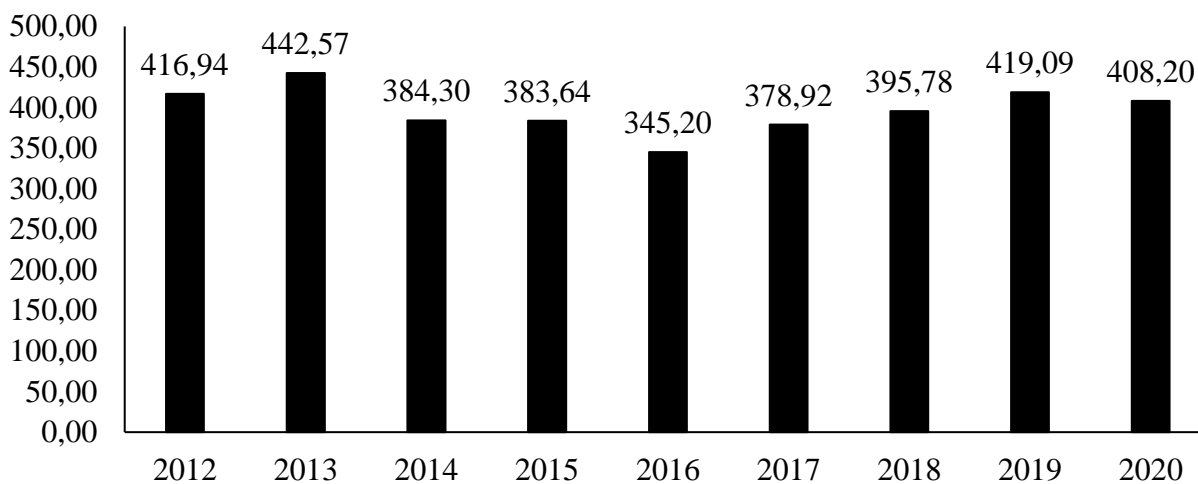

Рис. 3.9. Кількість діючих підприємств в Україні у 2010-2020 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Враховуючи інформацію рис. 3.9, зазначимо, що у 2020 р. також спостерігається спад кількості підприємств у порівнянні з даними 2019 р. Якщо у 2019 р. було в Україні зареєстровано 419,09 тис. од., то у 2020 р. їх кількість зменшилася на більш ніж десять тисяч. Основною причиною такого спаду можна вважати коронакризу, яка призвела до погіршення економічного стану в країні, зниженню активності підприємств, зменшенню попиту на сировину та продукцію, які експортувалися.

Розглянемо структуру підприємств за їх розмірами. Це є важливим аспектом дослідження особливостей функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в системі електронного бізнесу, оскільки великі підприємства звичайно мають здатність більш активніше використовувати нові можливості цифрової економіки у своєму розвитку. З іншого боку, саме малим та мікропідприємствам нові інформаційно-комунікаційні технології дозволяють знано трансформувати бізнес, швидше адаптуватися на відміну від великих, середніх підприємств під умови зовнішнього середовища. Відповідна інформація про структуру діючих підприємств в Україні представлена у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Кількість діючих підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010–2020 роки

Рік	Усього, одиниць	У тому числі							
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства		з них мікропідприємства	
		одиниць	у % до загальної кількості діючих підприємств відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загальної кількості діючих підприємств відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загальної кількості діючих підприємств відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загальної кількості діючих підприємств відповідного виду діяльності
2010	378810	586	0,2	20983	5,5	357241	94,3	300445	79,3
2011	375695	659	0,2	20753	5,5	354283	94,3	295815	78,7
2012	364935	698	0,2	20189	5,5	344048	94,3	286461	78,5
2013	393327	659	0,2	18859	4,8	373809	95,0	318477	81,0
2014	341001	497	0,1	15906	4,7	324598	95,2	278922	81,8
2015	343440	423	0,1	15203	4,4	327814	95,5	284241	82,8
2016	306369	383	0,1	14832	4,9	291154	95,0	247695	80,8
2017	338256	399	0,1	14937	4,4	322920	95,5	278102	82,2
2018	355877	446	0,1	16057	4,5	339374	95,4	292772	82,3
2019	380597	518	0,1	17751	4,7	362328	95,2	313380	82,3
2020	373822	512	0,1	17602	4,7	355708	95,2	307871	82,4

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Отже, аналізуючи дані табл. 3.1, варто зазначити, що на відміну від даних рис. 3.9, у цій таблиці не враховуються установи, які за своєю природою надають фінансові послуги. Саме тому кількість підприємств відрізняється. Отже, на кінець 2020 р. в Україні з всієї кількості підприємств більшість, а саме, 95,2 % були малими підприємствами. Загальна їх кількість становила 355,7 тис. од. Починаючи з 2016 р. кількість саме підприємств цього виду постійно зростає. Якщо у 2016 р. їх загалом було 291,15 тис. од., то за п'ять років таких підприємств стало на 64 тис. більше. У цьому контексті такі висновки доцільно робити, аналізуючи зміни в економічному розвитку країни після кризи 2014 р. Також зауважимо, що кількість малих підприємств, яка була зафіксована у 2020 р., є характерною і для показника 2011 р. Тобто протягом десяти років, зважаючи на періоди економічної турбулентності, кількість таких суб'єктів залишається сталою.

Також, якщо аналізувати далі інформацію табл. 3.1, то можемо зробити такі висновки. Протягом 2010-2020 років спостерігається поступове зменшення кількості великих (з 0,2 до 0,1 %) та середніх підприємств (з 5,5 до 7,7 %). Натомість питома вага мікропідприємств зростає. У 2010 р. вона складала 79,3 %, а вже у 2020 р. – 82,4 %. Це свідчить про те, що в країні сьогодні не сформована результативна промислова політика і саме великі підприємства, які складають її ядро, не отримують належних імпульсів до власного розвитку. Натомість мікропідприємства, які простіше створювати, здійснюючи досить невеликі фінансові інвестиції, поступово розвиваються в усіх без винятку видах економічної діяльності.

Проведемо тепер аналіз обсягів реалізованої підприємствами продукції в Україні у 2010-2020 рр. Відповідна інформація представлена на рис. 3.10.

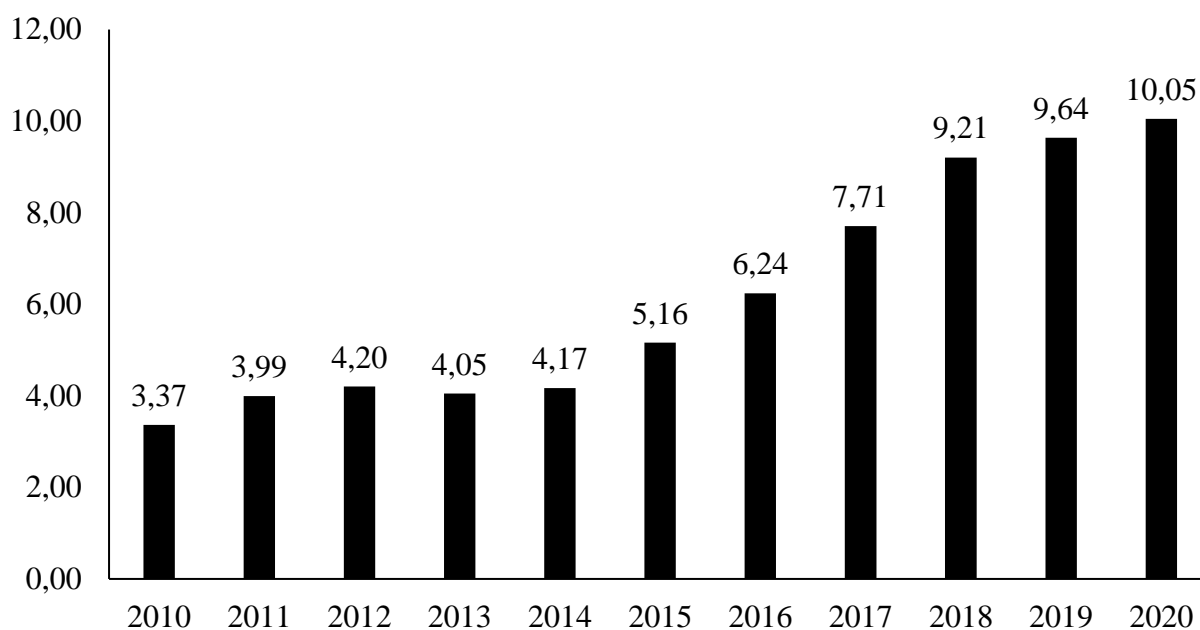

Рис. 3.10. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств
в Україні у 2010-2020 рр., трлн грн

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Отже, наприкінці 2020 р. в Україні підприємствами було реалізовано продукції (товарів, послуг) на загальну суму 10,05 трлн грн. Це більше аналогічного показника 2019 р. на 410,0 млн. грн. Загалом за період, за який проводиться аналіз, спостерігаємо динаміку збільшення окресленого показника. З 2006 р. по 2020 р. його значення зросло майже втричі.

Проте окреслені дані є номінальним виразом здійснених продаж відповідних товарів і послуг. Враховуючи складні періоди макроекономічної нестабільності, цілком логічним допустити, що реальна вартість наведених даних про обсяг реалізованої продукції є іншою. На рис. 3.11, враховуючи тренд зміни курсу гривні щодо долара США, представлено інформацію про обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) у доларах США.

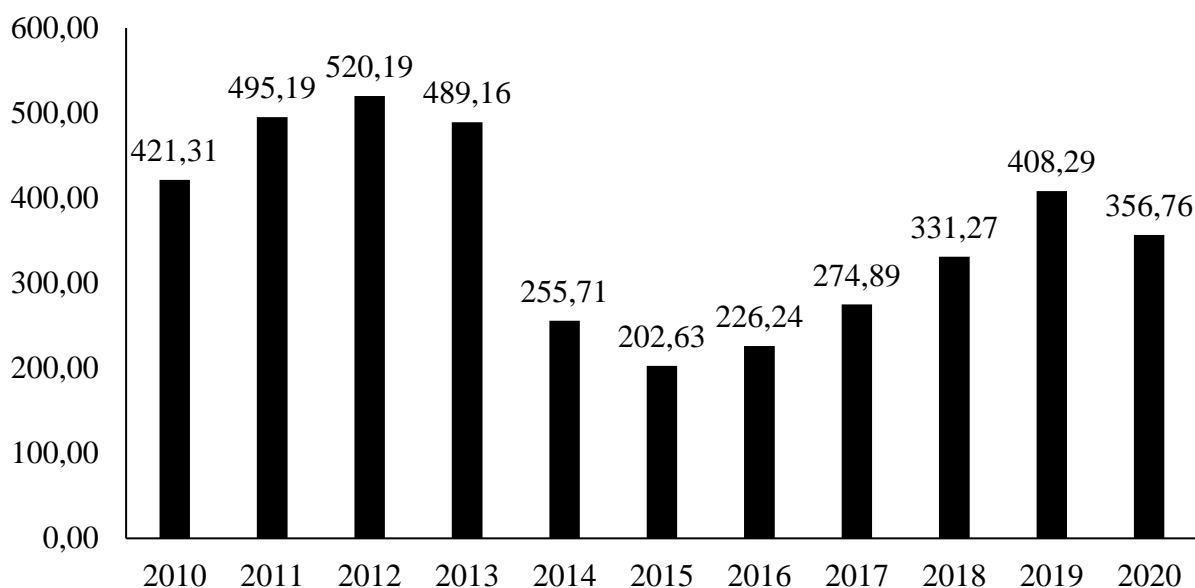

Рис. 3.11. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств в Україні у 2010-2020 рр., млн дол. США

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Таким чином, з даних рис. 3.11 одразу видно, що реальна вартість обсягу реалізованої продукції у 2020 р. становить 356,76 млрд дол. США, що менше аналогічного показника 2019 р. на 52 млрд дол. США. Отже, у 2020 році порушився тренд позитивного зростання окресленого показника, який почався у 2016 р. після різкого спаду у 2014-2015 рр. Представлення показника обсягу реалізованої продукції підприємствами в Україні в доларах США одразу віддзеркалює реальну економічну ситуацію, які відбувалася протягом останніх десяти років в країні. Зауважимо також, що зазначений показник у 2020 р. за своїм значенням так і не досяг аналогічних докризових параметрів (дані 2010-2013 років). Це свідчить про глибокі кризові явища в економіці країни у 2014-2015 роках і про деструктивний вплив COVID-19 на обсяг реалізованої продукції. Це підтверджується інформацією про спад цього показника у 2020 р.

Проаналізуємо інформацію про структуру обсягу реалізованої продукції підприємствами в Україні у залежності від їх розміру. Відповідні дані наведені в табл. 3.2.

Представлена інформація фактично дублює тренди зміни кількості підприємств за їх типами. З табл. 3.2 видно, що протягом останніх десяти років питома вага великих підприємств у формуванні обсягу реалізованої продукції постійно знизилася. Якщо у 2006 р. вона становила 41,6%, то у 2020 р. – уже 36,1. Натомість питома вага мікропідприємств зросла з 16,9% у 2006 році до 20,5% у 2020 році.

Також цікавим є факт, що якщо аналізувати тренди зміни обсягів реалізованої продукції за різними типами підприємств, то можна зауважити, що протягом 2010-2020 рр. великі підприємств значно скоротили цей показник у 2013 році, середні підприємства – також у 2013 році (2012 р. – 1,8 трлн грн, а у 2013-2014 рр. – 1,7 трлн грн). Проте саме малі підприємства постійно нарощували обсяги реалізованої продукції протягом усього періоду, за який проводиться аналіз. Це ще раз підкреслює саму гнучкість малих підприємств, їхню здатність швидко адаптуватися під нові зовнішні вимоги та продовжувати господарські діяльність.

Також зауважимо, що якщо загалом розглядати структуру реалізованої продукції за розмірами тих суб'єктів, які її продали, то на кінець 2020 р. в Україні приблизно 37 % від загального обсягу такої продукції здійснили великі підприємства, майже 44,0 % – середні підприємства та 20,5 % – малі підприємства. Тобто незважаючи на значний розвиток малих підприємств, їх постійне зростання в кількості, питома вага реалізованої ними продукції хоч і зростає поступово у 2006-2020 рр., але залишається поки що найменшою серед всіх типів підприємств.

Таблиця 3.2

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств в Україні у 2010-2020 рр., трлн грн

Рік	Усього, трлн грн	У тому числі							
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства		з них мікропідприємства/	
		трлн грн	у % до загаль- ного показника відповідного виду діяльності	трлн грн	у % до загального показника відповід- ного виду діяльності	трлн грн	у % до загаль- ного показника відповідного виду діяльності	трлн грн	у % до загаль- ного показника відповідного виду діяльності
2010	3,4	1,4	41,6	1,4	41,5	0,6	16,9	0,2	5,4
2011	4,0	1,8	44,5	1,6	40,3	0,6	15,2	0,2	4,8
2012	4,2	1,8	41,9	1,8	42,1	0,7	16,0	0,2	5,1
2013	4,1	1,7	42,4	1,7	41,1	0,7	16,5	0,2	5,3
2014	4,2	1,7	41,8	1,7	41,3	0,7	16,9	0,2	5,5
2015	5,2	2,1	39,8	2,2	42,0	0,9	18,2	0,3	6,0
2016	6,2	2,4	38,3	2,7	42,8	1,2	18,9	0,4	5,8
2017	7,7	2,9	38,0	3,3	42,8	1,5	19,2	0,5	6,5
2018	9,2	3,5	38,2	3,9	42,6	1,8	19,2	0,6	6,5
2019	9,6	3,6	37,7	4,2	43,2	1,8	19,1	0,6	6,4
2020	10,0	3,6	36,1	4,4	43,4	2,1	20,5	0,7	7,0

Джерело: складено авторкою на основі [192].

Таким чином, аналіз показників кількості підприємств, які функціонують у межах національної економіки України, обсягів реалізованої продукції такими суб'єктами господарювання дозволяють стверджувати, що в Україні до 2019 р. спостерігався період поступового, досить тривалого відновлення економіки після кризи 2014-2015 рр. за багатьма показниками навіть у 2016 р. не були досягнуті докризові їх значення. Також приведені аналітичні дані констатують результати впливу COVID-19 на економічний розвиток країни, у тому числі й підприємницьку діяльність.

Важливу роль у формуванні сприятливого бізнес-середовища відіграє рівень розвитку фінансової системи в країні. Насамперед важливими є обсяги фінансових ресурсів, які можуть формуватися в національній економіці й направлятися на розвиток підприємницької діяльності. Саме доступність інвестиційних, кредитних коштів для суб'єктів господарювання є важливою складовою активізації їхньої діяльності.

В Україні історично склалося, що найбільший вплив серед всіх фінансових установ на економічний розвиток країни здійснюють банківські установи. Саме ці суб'єкти господарювання мають значні фінансові ресурси для їх надання в тимчасове користування іншим економічним суб'єктам. Протягом усіх років незалежності країни комерційні банки активно кредитували різні види підприємств, сприяючи їх поступовому розвитку. Проаналізуємо окремі показники кредитування економічних суб'єктів цими фінансовими установами. Відповідна інформація представлена на рис. 3.12.

Отже, на кінець 2020 р. в Україні банківськими установами було загалом надано всім суб'єктам господарювання понад 33,0 млрд дол. США. Тренд лінії динаміки обсягів кредитування свідчить, що на кінець 2020 р. сукупний портфель позик значно знизився, а нових позик видавалося набагато менше. Зазначимо, що навіть у 2015 році банківськими установами було видано кредитів на загальну суму 42,07 млрд дол. США, у 2016 р. – 36,99 млрд дол. США. Таким

чином, можна констатувати досить складну ситуацію на ринку кредитних послуг України, за якої позики банківськими установами надаються виключно позичальникам з хорошою кредитною історією і під досить високі відсотки.

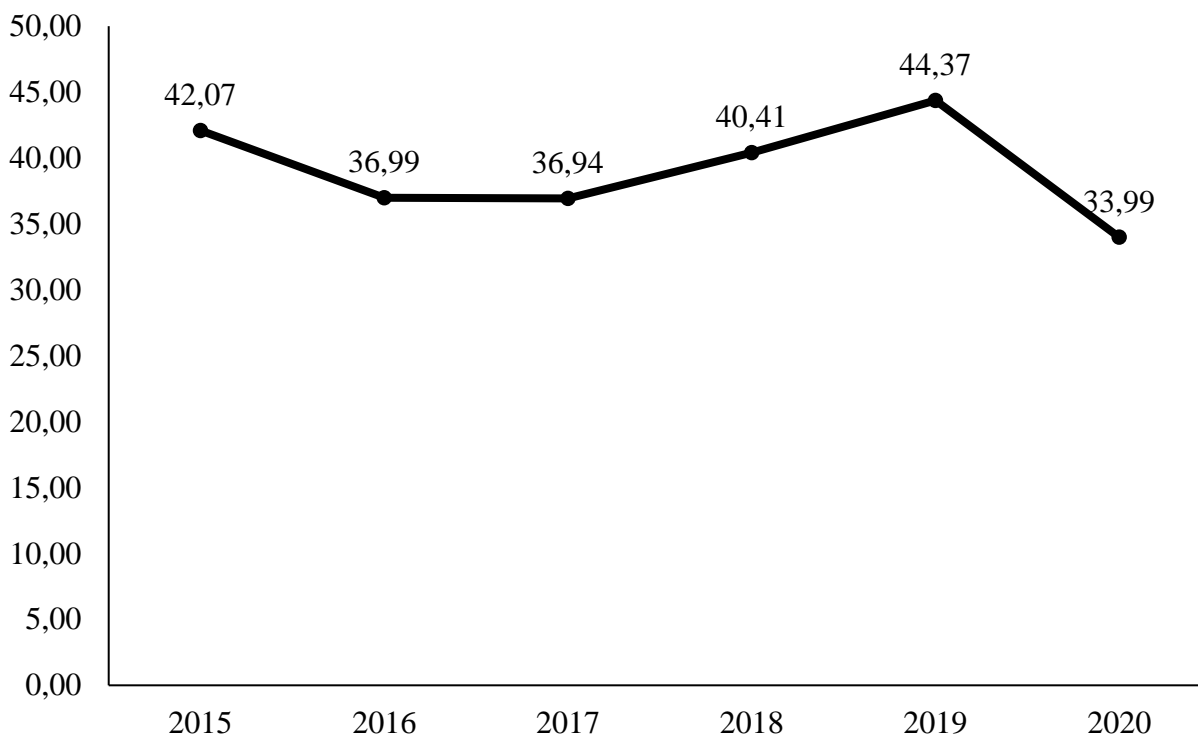

Рис. 3.12. Динаміка обсягів банківських кредитів, які були надані економічним суб'єктам у 2015-2020 рр. в Україні

Джерело: складено авторкою на основі [195].

Якщо проаналізувати структуру виданих банківськими установами позик за типами позичальників, то більшу частину всіх позик банківські установи в Україні серед усіх суб'єктів господарювання надають підприємствам різних типів. На рис. 3.13 представлено інформацію про обсяги банківського кредитування підприємств.

Аналізуючи дані рис. 3.13, можна констатувати, що на кінець 2020 р. портфель позик банківських установ, що були надані суб'єктам підприємницької діяльності, становив 26,52 млрд дол. Це менше аналогічного показника за 2019 р. на 8,68 млрд дол.

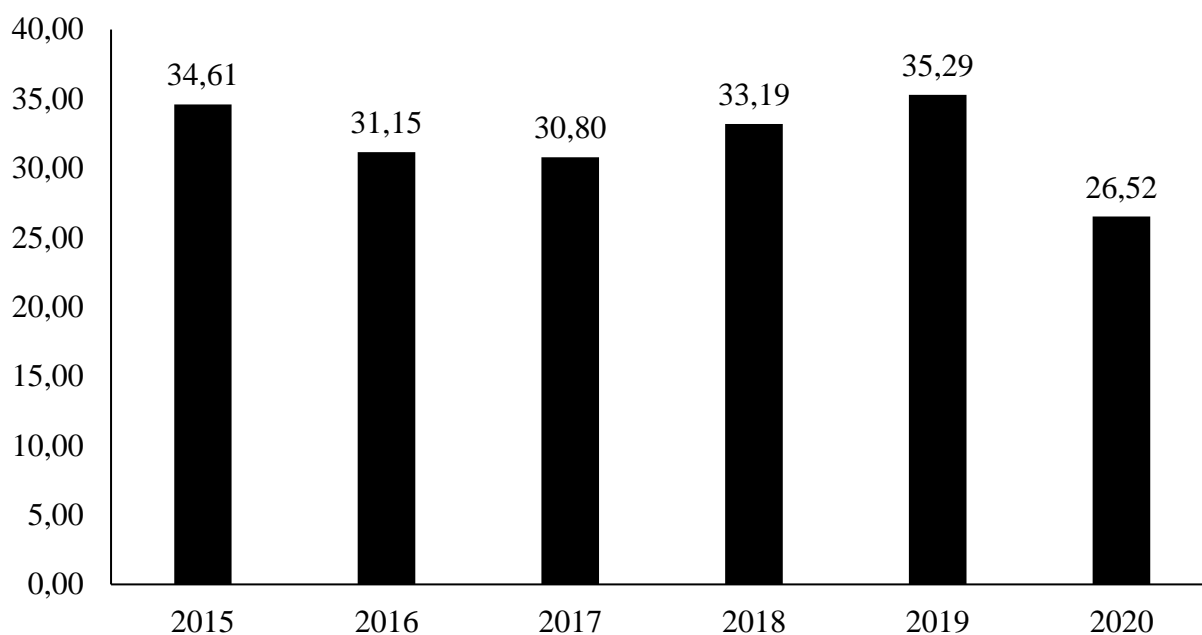

Рис. 3.13. Динаміка обсягів банківських кредитів, які були надання суб'єктам підприємницької діяльності у 2015-2020 рр. в Україні

Джерело: складено авторкою на основі [195].

Таким чином, тренд динаміки обсягу виданих банками позик суб'єктам підприємницької діяльності повторює загальний тренд обсягу виданих позик, що свідчить про значне скорочення позик, які отримують зазначені суб'єкти від банківських установ в Україні. Така ситуація значно стримує розвиток підприємницької діяльності в країні, у т. ч. і перешкоджає розбудові системи електронного бізнесу. Однією з причин такого положення є вартість позик, яка на сьогодні не є прийнятною для більшості підприємців. Інформація про вартість банківських кредитів представлена на рис. 3.14.

Вартість позик є одним з найважливіших параметрів, які дійсно здатні впливати на економічний розвиток в країні. Саме тому центральні банки більшості розвинутих країн світу постійно шукають компроміси між дотриманням низьких відсотків за позиками та стримуванням індексу інфляції. Доступні фінансові ресурси є важливими для суб'єктів підприємницької діяльності, які розвиваючись потребують таких коштів.

Проте в Україні після фінансово-економічної кризи 2007-2008 рр. усі банківські установи переглянули свої умови кредитної політики і надавати позики під невеликі відсотки не було жодних причин, як інституційних, так і реально економічних. Після складних процесів повернення кредитів у результаті кризових ситуацій, девальвації національної валюти, банківські установи в Україні досить стали обережними особливо у видачі значних сум позик великим підприємствам. Фінансово-економічна криза 2014-2015 рр. мала надзвичайно складний і негативний вплив на всю банківську систему України. У цей період у межах такої системи відбувалися надскладні процеси інституційних трансформацій, очищення її від нестабільних установ та зміни принципів роботи комерційних банків і їх взаємодії з НБУ. У результаті було проведено шокові реформи та значно підвищено рівень фінансової стійкості функціонуючих банківських установ. Проте макрофінансова ситуація склалася таким чином, що в системі не було дешевих кредитних позик і суб'єкти підприємницької діяльності мали змогу або брати кредити під надвисокі як для бізнесу проценти, або розвиватися виключно на основі власних фінансових ресурсів.

Отже, дані рис. 3.14 засвідчують, що вартість позик у національній валюті в Україні завжди була високою в порівнянні з іншими розвинутими країнами. Лише в останні роки відсотки за кредитами для суб'єктів підприємницької діяльності поступово почали знижуватися. Проте наслідки коронакризи, тривалого періоду дорогих грошей не призвели до значного підвищення попиту на такі кошти. Тобто така ситуація не особливо вплинула на збільшення обсягів виданих позик. В останні роки також спостерігаємо і за суттєвим зниженням вартості валютних кредитів. Однак ці позики банки надають виключно тим суб'єктам господарювання, які мають валютні надходження. Криза 2007-2008 рр. продемонструвала, що валютні кредити можуть бути джерелом надзвичайно глибоких кризових явищ у межах фінансової системи, а тому видавати такі позики варто обережно й відповідально.

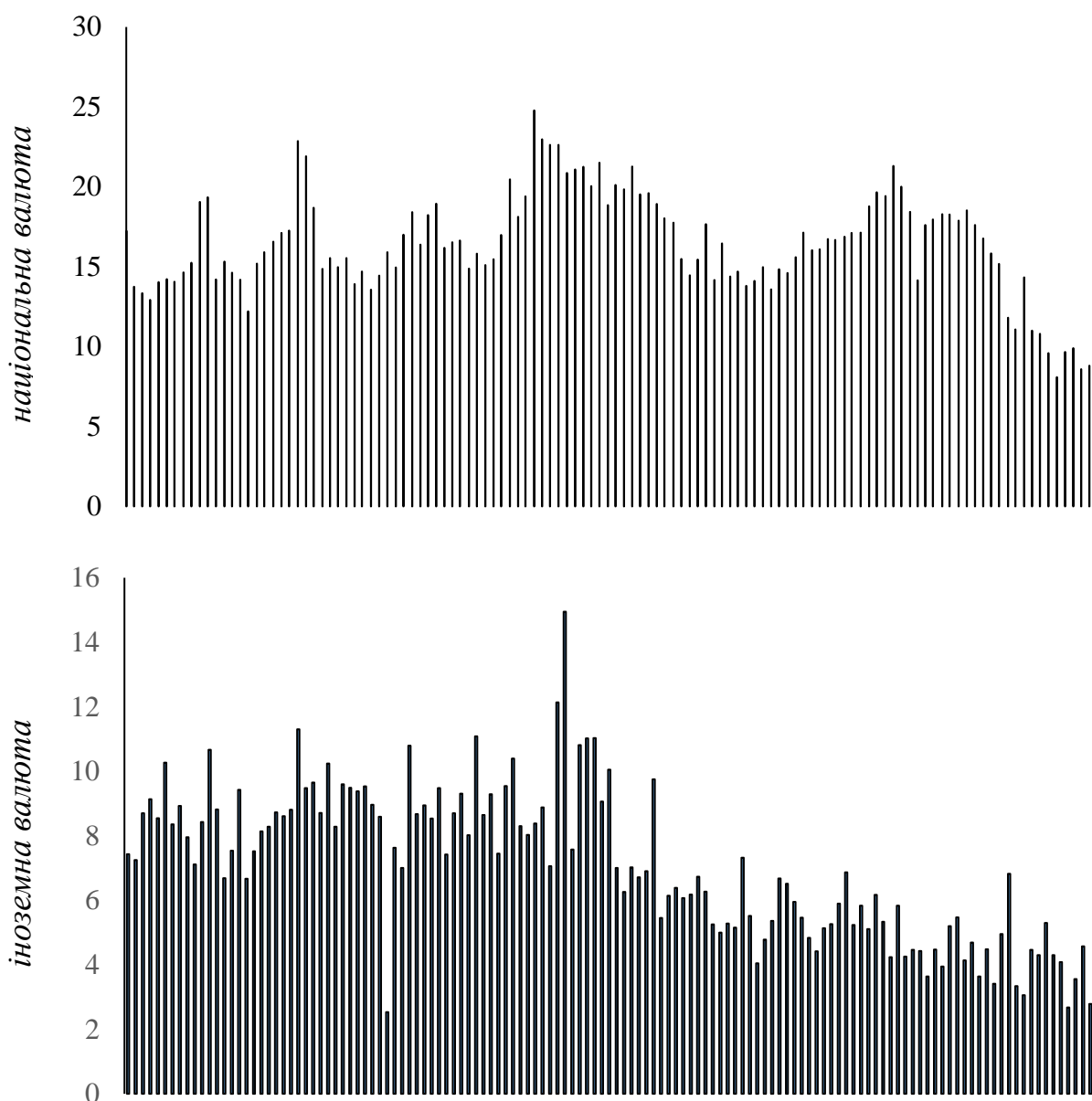

Рис. 3.14. Динаміка вартості кредитних ресурсів, які надавалися банківськими
установами в Україні у 2011-2020 рр. (щомісячні показники)

Джерело: складено авторкою на основі [195].

У підрозділі 2.3 монографії зазначалося, що оцінити сучасні тенденції сформованого в країні бізнес-середовища для здійснення підприємницької діяльності можливо також і через аналіз окремих рейтингів, які формуються відомими міжнародними консалтинговими компаніями або світовими фінансовими інститутами з метою визначення рівня інвестиційної привабливості в країні, оцінки

якості інституціонального середовища здійснення підприємницької діяльності. Проаналізуємо декілька таких рейтингів, щоб з'ясувати особливості бізнес-середовища в Україні та загалом рівень конкурентоспроможності країни.

У табл. 3.3 представлено інформацію про позиції окремих країн у світовому рейтингу їх конкурентоспроможності, який був визначений за даними 2020 р.

Таблиця 3.3

Рейтинг конкурентоспроможності країн у 2020 році

Рейтинг	Назва країни	Рейтинг	Назва країни
1	Сінгапур	11	Тайвань
2	Данія	12	Ірландія
3	Швейцарія	13	Фінляндія
4	Нідерланди	14	Катар
5	Гонконг	15	Люксембург
6	Швеція	16	Австрія
7	Норвегія	17	Німеччина
8	Канада	18	Австралія
9	Об'єднані Арабські Емірати	19	Велика Британія
10	Сполучені Штати Америки	20	Китай

Джерело: [74].

Таким чином, аналізуючи дані табл. 3.3, можна констатувати, що за рейтингом конкурентоспроможності найвище місце посідає Сінгапур. Саме ця країна змогла створити такі умови для ведення підприємницької діяльності та загалом розвитку економіки й суспільства, які сприяють залученню капіталу, свободі бізнесу, мінімальному втручання держави. Також до десятки лідерів у цьому рейтингу увішли фактично найбільш розвинуті країни світу, що є цілком логічним. Саме в цих країнах сьогодні створюються проривні інноваційні технології, відбувається їх дифузія із соціальними процесами та експорт в інші країни світу.

Україна в рейтингу конкурентоспроможності країн посіла у 2020 р. 55-е місце після Колумбії (54-е місце) та перед Бразилією (56-е місце). За рік країна втратила 1 позицію і перебуває в шостій десятці рейтингу. Найбільш складна

ситуація з ефективністю роботи інституцій, дотриманням чинного законодавства та його ефективністю. Проте варто зазначити, що протягом тривалого часу Україна поступово покращує свої позиції в цьому рейтингу. Якщо у 2014 році вона посідала 84-е місце, то в 2020 р., як зазначалося – 55-е місце (рис. 3.15).

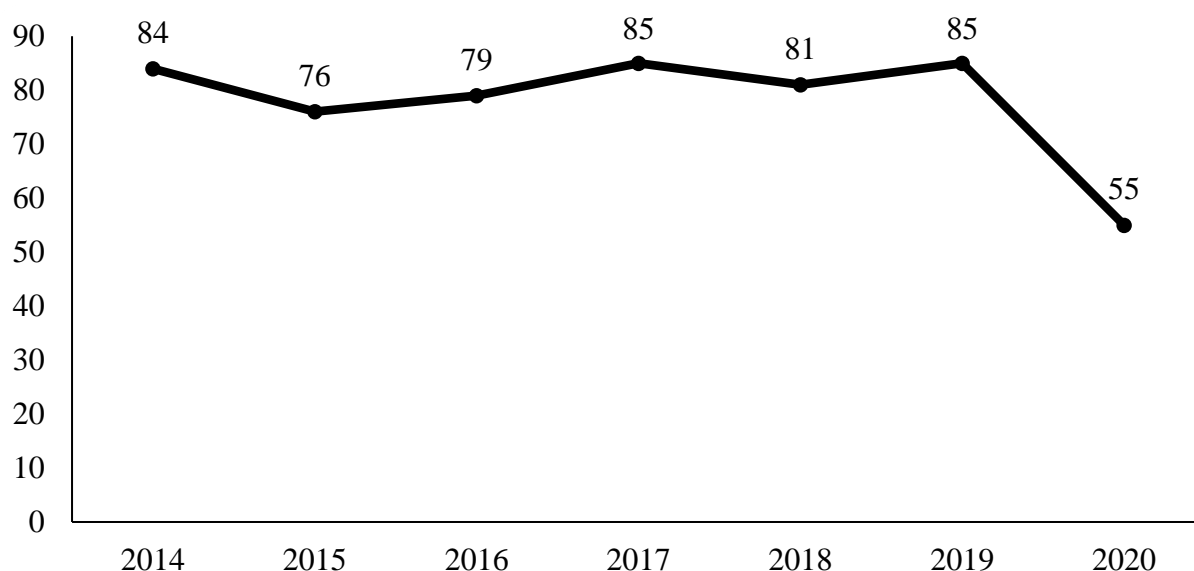

Рис. 3.15. Рейтинг конкурентоспроможності країн у 2020 році

Джерело: [74].

Одним із показників, що описує якість бізнес-середовища в країні, є рейтинговий індекс легкості ведення бізнесу – індекс, який визначається у процесі дослідження можливої реалізації підприємницької діяльності, що узагальнюється Світовим банком на основі річних даних. Проєкт Doing Business дозволяє об’єктивно оцінити законодавство, пов’язане з регулюванням бізнесу, і його застосування в 183 країнах, а також в окремих містах на національному та регіональному рівнях. Країни ранжуються за сприянням ведення бізнесу з 1-го до 183-го місця. Висока позиція в індексі легкості ведення бізнесу означає, що регуляторний клімат сприяє веденню бізнесу [170, с. 310].

Загальний індекс базується на десяти внутрішніх індикаторах:

1. Започаткування бізнесу – процедури, час, витрати та мінімальний капітал для заснування підприємства.

2. Робота з дозволами на будівництво – процедури, час та витрати на будівництво складу.

3. Підключення до системи електропостачання.

4. Реєстрація майна – процедури, час та витрати на реєстрацію комерційної нерухомості.

5. Отримання кредиту – міць юридичних прав, глибина кредитної інформації.

6. Захист прав інвесторів – відкритість фінансових показників, відповідальність керівництва та легкість судових позовів від інвесторів.

7. Сплата податків – кількість податків, час на підготовку податкових звітів, загальний податок як частка прибутку.

8. Міжнародна торгівля – кількість документів, витрати та час необхідний для експорту та імпорту.

9. Забезпечення контрактів – процедури, час та витрати на примушення сплати боргу.

10. Закриття підприємства – відсоток відшкодувань, час та додаткові витрати на закриття неплатоспроможної фірми [170, с. 310].

На рис. 3.16 представлені дані щодо місця України в рейтингу легкості ведення бізнесу у 2006-2020 рр.

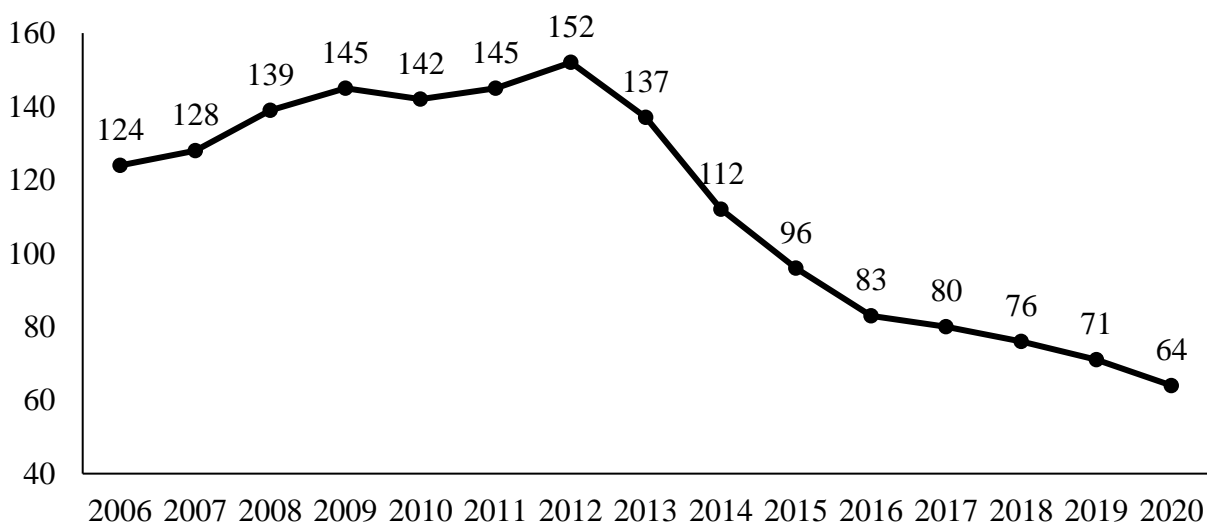

Рис. 3.16. Індекс легкості ведення бізнесу в Україні у 2006-2020 рр.

Джерело: [74; 231].

Отже, аналізуючи показники індексу легкості ведення бізнесу за 2006-2020 рр., можна однозначно стверджувати, що протягом цього періоду в Україні значно покращилися умови для здійснення підприємницької діяльності. При цьому було докладено багато змін для покращення інституційного забезпечення, інформатизації роботи державних інституцій. Проте протягом останніх 5 років зміна в рейтингу не була настільки швидкою, як до цього. Зміни відбулися з 83-го по 64-е місце, тобто на 19 позицій. При цьому у складні економічні умови, які були після 2014 року, зазначений індекс змінився більш кардинально, Україна у рейтингу піднялася з 112-го місця по 83-є місце, тобто на 29 позицій. Таким чином, спостерігаємо дещо уповільнення впровадження нових норм для спрощення ведення підприємницької діяльності. Така ситуація звичайно позитивно впливає і на розвиток системи електронного бізнесу.

Варто зазначити, що саме нові інформаційно-комунікаційні технології мають потенціал не лише розвивати економіку, сприяти активізації підприємницької діяльності на основі їх використання, такі технології також дають можливість удосконалювати роботу інститутів, мінімізувати втручання людини у процеси прийняття рішень, що сприяє і зниженню корупції та підвищенню якості нормативно-правового забезпечення. Саме використання цифрових технологій є важливою складовою трансформації не лише національної економіки, але і принципів підходів та особливостей функціонування системи державного регулювання господарства країни. Сучасні тенденції інформаційного простору, у якому здійснюють свою діяльність виробники електронної продукції, будуть розглянуті в наступному підрозділі монографії.

3.3. Сучасні тенденції функціонування інформаційного середовища розвитку системи електронного бізнесу України

Розвиток системи електронних послуг залежить від значної кількості чинників, які у сукупності формують для неї сприятливий простір для функціонування. Проте, як вже зазначалося неодноразово, об'єктивно на здійснення підприємницької діяльності у цій сфері впливає рівень розвитку саме сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Враховуючи, що однією з ознак віднесення такої діяльності до електронного бізнесу є здійснення її операційної діяльності, використовуючи зазначені технології, залежність від таких технологій є дійсно високою.

Відповідно розвиток інформаційно-комунікаційних технологій визначає і розвиток системи електронного бізнесу і є одним з найбільш вагомих чинників, які впливають на її функціонування. У попередньому підрозділі монографії нами були розглянуті особливості формування в Україні бізнес-середовища. У межах поточного підрозділу проведемо дослідження інформаційного середовища, у якому здійснюють свою діяльність підприємства на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій.

У табл. 3.4 представлено інформацію про кількість підприємств у 2018-2019 рр., які використовували комп'ютери у своїй роботі. За даних таблиці 3.4 видно, що на кінець 2018 р. в Україні таких суб'єктів господарювання нараховувалося близько 44,13 тис. од., у 2019 р. – 44,53 тис. од. Тобто можемо спостерігати збільшення цього показника.

Відсутність даних щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій вітчизняними підприємствами раніше 2018-2019 рр. не дозволяє більш глибоко проаналізувати тенденції використання таких технологій у роботі суб'єктів підприємницької діяльності. Така ситуація зумовлена не проведенням збору статистичної інформації про розвиток інформаційного середовища в Україні раніше 2018 р. Проте, навіть дані за 2018-2019 рр. уже дають певне уявлення про особливості використання окреслених технологій суб'єктами господарювання.

Таблиця 3.4

*Кількість підприємств, які використовували комп'ютери
за видами економічної діяльності*

Види економічної діяльності	Кількість підприємств, які використовували комп'ютери			
	одиниць		у % до загальної кількості підприємств	
	2018	2019	2018	2019
Усього	44133	44532	89,7	87,9
Переробна промисловість	11089	11279	91,7	91,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	706	714	93,9	93,0
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1147	1152	95,2	93,6
Будівництво	4871	4971	89,5	85,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10912	10889	89,3	87,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3542	3626	89,9	89,7
Тимчасове розміщення й організація харчування	1312	1286	83,5	78,8
Інформація та телекомунікації	1962	1961	90,6	89,9
Операції з нерухомим майном	2787	2763	90,5	88,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	2688	2729	90,2	88,6
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3052	3103	83,0	80,2
Ремонт комп'ютерів і обладнання зв'язку	65	59	95,6	88,1

Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України [192].

Проте дані рис. 3.4 також засвідчують і той факт, що питома вага підприємств, які використовують комп'ютери у загальній кількості таких суб'єктів підприємницької діяльності у 2019 р. зменшилася з 89,7 до 87,9 %, що свідчить про зниження використання інформаційно-комунікаційних технологій у різних галузях національного господарства.

Розглянемо структуру кількості підприємств, які використовують комп'ютери за окремими видами економічної діяльності. За даних табл. 3.4 видно, що у 2019 р. найбільше використовували комп'ютери підприємства саме переробної промисловості (11,28 тис. од.), оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (10,88 тис. од.). Найменше комп'ютери використовувалися на підприємствах, які займаються постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (714 од.), тимчасовим розміщенням і організацією харчування (1286 од.), ремонтом комп'ютерів і обладнання зв'язку (59 од.). Однак також варто зазначити, що досить невисокий рівень використання комп'ютерів підприємствами в окреслених галузях не свідчить про те, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у них розвивається повільно. Така ситуація зумовлена специфікою функціонування таких галузей, незначною кількістю економічних суб'єктів, які здійснюють свою діяльність в їхніх межах. Це підтверджує показник питомої ваги підприємств, які використовують комп'ютери, у загальній кількості таких суб'єктів господарювання. І тут спостерігаємо інші тенденції. Саме в галузі постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря понад 93,0 % усіх підприємств використовують сучасні інформаційно-комунікаційні технології, у галузі оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 87,3 %, а в галузі ремонту комп'ютерів і обладнання зв'язку – 88,1 %. Більш того, впевнені, що при підрахунку отаких показників були статистичні неточності, оскільки складно уявити ситуацію, коли у галузі ремонту комп'ютерів і обладнання зв'язку існують підприємства, які не використовують сучасну комп'ютерну техніку.

Також зниження питомої ваги підприємств, які використовують комп'ютерну техніку, у загальній кількості таких підприємств загалом в країні обумовлюється найбільшим зменшенням такого показника у таких галузях національної економіки: будівництво (з 89,5 до 85,4 %); тимчасове розміщення й організація харчування (з 83,5 до 78,8 %); діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (з 83,0 до 80,2 %), і знову ж таки в галузі ремонту комп'ютерів і обладнання зв'язку (з 95,6 до 88,1 %).

Проведемо тепер аналіз використання вітчизняними підприємствами мережі Інтернет у своїй діяльності. Зазначимо, що на сьогодні інформаційно-комунікаційні технології в обов'язковому порядку створюються на основі використання таких технологій, що прискорює розвиток такої мережі, активізує підтримку органів державної влади у багатьох країнах прискорення впровадження нових стандартів мережі Інтернет з метою збільшення як швидкості інтернет-зв'язку, так і доступності такої мережі для всіх громадян. Ученими доведено, що розвиток мережі Інтернет у сучасних умовах стимулює економічний розвиток країни та підвищує якість життя громадян. Уявити наше життя без використання цієї мережі сьогодні не можливо.

Доречно зауважують Л. О. Чорна, О. В. Бородавченко, Н. О. Чорна в контексті дослідження інтеграційної системи електронного бізнесу для підприємств харчової промисловості, що за останні роки глобальна мережа Інтернет перетворилася в явище світового масштабу. Мережа, що донедавна використовувалася обмеженим колом учених, державних службовців і працівників освітніх установ у професійній діяльності, стала доступною для великих корпорацій, малих підприємств і навіть для індивідуальних користувачів. Глобальні масштаби мережі Інтернет є основою її активного використання учасниками ЗЕД. Можливості одержання та передачі інформації через Інтернет привели до бурхливого зростання електронного бізнесу – сфери економіки, яка включає всі фінансові та торгові трансакції, що проводяться за допомогою комп'ютерних мереж, та бізнес-процеси, пов'язані з проведенням цих трансакцій [283, с. 28].

Отже, інформація про кількість підприємств, які у своїй роботі використовують мережу Інтернет і мали доступ до неї, представлена в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

*Кількість підприємств, які мали доступ до мережі Інтернет
за видами економічної діяльності у 2018-2019 роках*

Види економічної діяльності	Кількість підприємств, які мали доступ до мережі Інтернет			
	одиниць		у % до загальної кількості підприємств	
	2018	2019	2018	2019
Усього	43303	43785	88,0	86,4
Переробна промисловість	10878	11089	90,0	89,5
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	701	709	93,2	92,3
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1130	1138	93,8	92,4
Будівництво	4783	4883	87,9	83,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10759	10742	88,1	86,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3462	3553	87,8	87,9
Тимчасове розміщування й організація харчування	1279	1261	81,4	77,2
Інформація та телекомунікації	1949	1946	90,0	89,2
Операції з нерухомим майном	2704	2697	87,8	86,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	2636	2685	88,4	87,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2958	3024	80,4	78,2
Ремонт комп'ютерів і обладнання зв'язку	64	58	94,1	86,6

Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України [192].

Отже, на кінець 2019 р. в Україні користувалися мережею Інтернет 43,78 тис. підприємств, що більше аналогічного показника за 2018 рік на 480 тис. од. Проте при цьому зменшилася питома вага тих суб'єктів господарювання, які використовували окреслену мережу, у загальній кількості підприємств. Якщо у 2018 р. такий показник становив 88,0 %, то вже у 2019 р. – 86,4 %. Таким чином,

отримуємо ситуацію, коли при збільшенні підприємств загалом за цим показником, кількість їх, які використовують можливості мережі Інтернет, зменшилася, тобто зниження є ще більш суттєвим.

Якщо розглядати структуру показника питомої ваги кількості підприємств, що мають доступ до мережі Інтернет, то зменшення цього показника відбулося за рахунок його зменшення в таких галузях національного господарства: будівництво (з 87,9 до 83,9 %;), тимчасове розміщування й організація харчування (з 81,4 до 77,2 %), ремонт комп'ютерів і обладнання зв'язку (з 94,1 до 86,6 %). Загалом тренд зазначеного показника повторює тренд показника питомої ваги підприємств, які використовують взагалі комп'ютери у своїй діяльності.

Важливою умовою використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є залучення відповідних спеціалістів, які мають здатність як підтримувати використання таких технологій, так і здійснювати їх розробку з метою забезпечення ефективного розвитку підприємств. Зауважимо, що тримати у штаті відповідних фахівців можуть собі дозволити як правило великі та частково середні за розмірами підприємства, оскільки їхні послуги є досить дорогими. При цьому малий бізнес користується або вже розробленими інформаційно-комунікаційними технологіями, або віддає їх на аутсорсинг відповідним компаніям. Представлені висновки підтверджують і статистичні показники насамперед показник кількості підприємств, які мали фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідна інформація представлена у табл. 3.6.

Отже, у 2019 р. в Україні було зафіксовано 10,95 тис. підприємств, які мали у своєму штаті фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Кількість таких працівників в цілому у порівнянні з цим показником 2018 р. дещо знизилася, але зменшення є несуттєвим.

Варто зауважити, що в цілому показник кількості підприємств із фахівцями у сфері інформаційно-комунікаційних технологій в Україні є досить несуттєвим. У 2019 р. всього 21,6 % підприємств мали таких фахівців, у 2018 р. – 22,3 %, тобто спостерігаємо ще і зменшення кількості таких фахівців.

Таблиця 3.6

Кількість підприємств, які мали фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій за видами економічної діяльності у 2018-2019 роках

Види економічної діяльності	Кількість підприємств, які мали фахівців у сфері ІКТ			
	одиниць		у % до загальної кількості підприємств	
	2018	2019	2018	2019
Усього	10973	10953	22,3	21,6
Переробна промисловість	2732	2699	22,6	21,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	251	241	33,4	31,4
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	209	203	17,3	16,5
Будівництво	608	622	11,2	10,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2918	2938	23,9	23,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	668	676	17,0	16,7
Тимчасове розміщення й організація харчування	226	222	14,4	13,6
Інформація та телекомунікації	1274	1282	58,8	58,8
Операції з нерухомим майном	546	546	17,7	17,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	954	936	32,0	30,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	555	559	15,1	14,5
Ремонт комп'ютерів і обладнання зв'язку	32	29	47,1	43,3

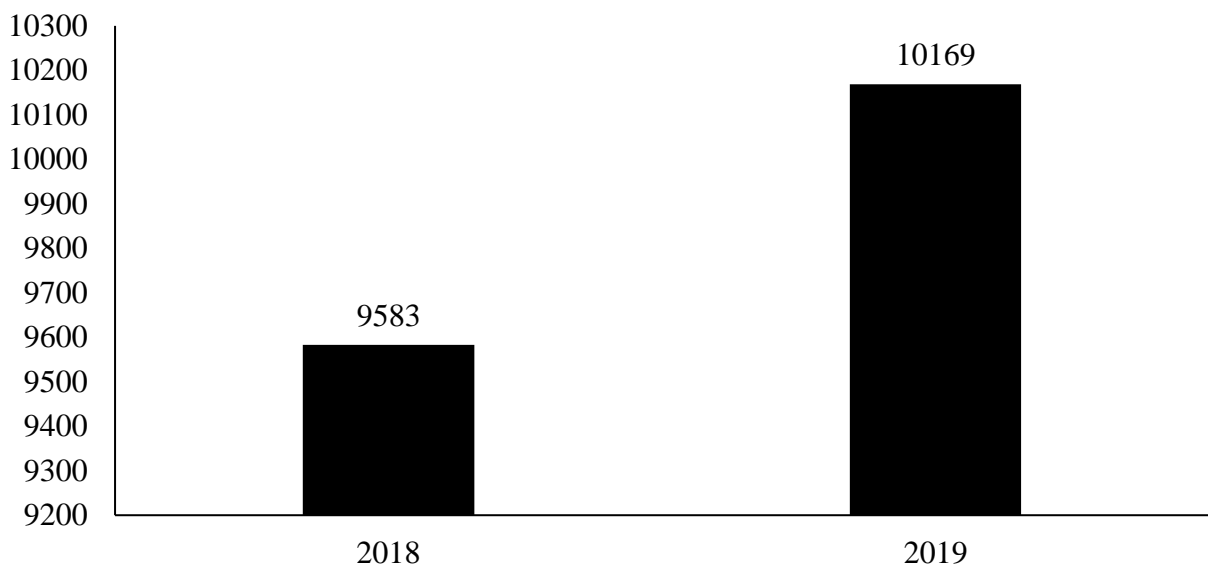
Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України [192].

Найбільша кількість підприємств, які мали фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, у 2019 році була в таких галузях національного господарства: переробна промисловість (2,7 тис. чол.), оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (2,9 тис. чол.), інформація та телекомунікації (1,27 тис. чол.), найменша – у галузі водопостачання;

каналізація, поводження з відходами (203 тис. чол.), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (241 тис. чол.), ремонт комп'ютерів і обладнання зв'язку (29 тис. чол.).

При цьому найменша питома вага підприємств, які мають фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, у загальній кількості підприємств була зафіксована у таких галузях: професійна, наукова та технічна діяльність (з 32,0 до 30,4 %), ремонт комп'ютерів і обладнання зв'язку (з 47,1 до 43,3 %). Також помітне зниження окресленого показника спостерігалось у переробній промисловості (з 22,6 до 21,8 %), водопостачанні; каналізації, поводження з відходами (з 17,3 до 16,5 %), тимчасовому розміщуванні й організації харчування (з 14,4 до 13,6 %).

Проведемо дослідження економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності, які використовують інформаційно-комунікаційні технології у своїй діяльності. На рис. 3.17 представлено дані про кількість таких суб'єктів, які здійснювали закупівлі товарів або послуг через мережу Інтернет.

*Рис. 3.17. Кількість підприємств, що здійснювали закупівлі
товарів або послуг через мережу Інтернет*

Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України [192].

Отже, враховуючи дані рис. 3.17, можна констатувати, що на кінець 2019 р. в Україні майже 10,17 тис. підприємств здійснювали закупівлю товарів і послуг, використовуючи можливості мережі Інтернет. У 2018 р. таких суб'єктів було 9,58 тис. Тобто у 2019 році відбулося зростання даного показника на 590 од., що свідчить у зацікавленості суб'єктів підприємницької діяльності здійснювати такі закупки. Вважаємо, що у 2020 р. таких суб'єктів було ще більше, враховуючи значний вплив COVID-19 на обсяги внутрішньої та зовнішньої торгівлі в Україні.

У табл. 3.7 наведено інформацію про кількість підприємств, які використовували мережу Інтернет для придбання окремих видів товарів, послуг у 2018-2019 рр. за окремими напрямками економічної діяльності. Розглянемо таку інформацію більш детально.

Отже, у 2018-2019 рр. найбільше здійснювали купівлю товарів та послуг через мережу Інтернет підприємства, які працюють у таких галузях господарства: інформація та телекомунікації (28,0 %), ремонт комп'ютерів і обладнання зв'язку (34,3 %), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (25,0 %) і водопостачання; каналізація, поводження з відходами (27,1 %). Зауважимо, що в більшості випадків підприємства, які працюють у цих сферах, закуповують відповідне обладнання, яке не виробляється в Україні і є обов'язковим для використання в діяльності цих суб'єктів господарювання. Особливо такі закупівлі є важливим для сфери інформатизація та телекомунікації, яка розвивається виключно на постійному оновленні цифрової інфраструктури, програмного забезпечення новими зразками, які розробляють світові лідери у цьому напрямку. Також зазначимо, що протягом 2018-2019 рр. серед усіх представлених напрямів економічної діяльності зменшення питомої ваги обсягів придбання товарів і послуг на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій у загальному обсязі спостерігається лише в галузі ремонту комп'ютерів і обладнання зв'язку (зниження відбулося з 39,7 до 34,3 %).

Таблиця 3.7

Кількість підприємств, що здійснювали закупівлі товарів або послуг через мережу Інтернет (за винятком замовлень, надісланих електронною поштою) за видами економічної діяльності у 2018-2019 роках

Види економічної діяльності	Кількість підприємств, що здійснювали закупівлі товарів або послуг через мережу Інтернет			
	одиниць		у % до загальної кількості підприємств	
	2018	2019	2018	2019
Переробна промисловість	2440	2616	20,2	21,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	190	192	25,3	25,0
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	314	334	26,1	27,1
Будівництво	1073	1155	19,7	19,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2288	2404	18,7	19,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	701	726	17,8	18,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	254	268	16,2	16,4
Інформація та телекомунікації	587	618	27,1	28,3
Операції з нерухомим майном	382	408	12,4	13,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	686	737	23,0	23,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	641	688	17,4	17,8
Ремонт комп'ютерів і обладнання зв'язку	27	23	39,7	34,3

Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України [192].

Також, аналізуючи дані табл. 3.7, доцільно зауважити, що порівняння кількості підприємств, які здійснювали придбання товарів, послуг у 2018-2019 рр., є досить умовним, оскільки, наприклад, у сфері ремонту комп'ютерів і обладнання зв'язку у 2019 році зменшення відбулося лише на два підприємства, проте

відносний показник зміни є суттєвим (-4,77 %), однак в інших сферах, де кількість суб'єктів підприємницької діяльності вимірюється сотнями, окремі зміни обумовлені зміною десятків підприємств, що є більш значним для галузі.

Проаналізуємо тепер обсяг реалізованої підприємствами продукції у 2018-2019 рр. за рахунок використання інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідна інформація представлена на рис. 3.18.

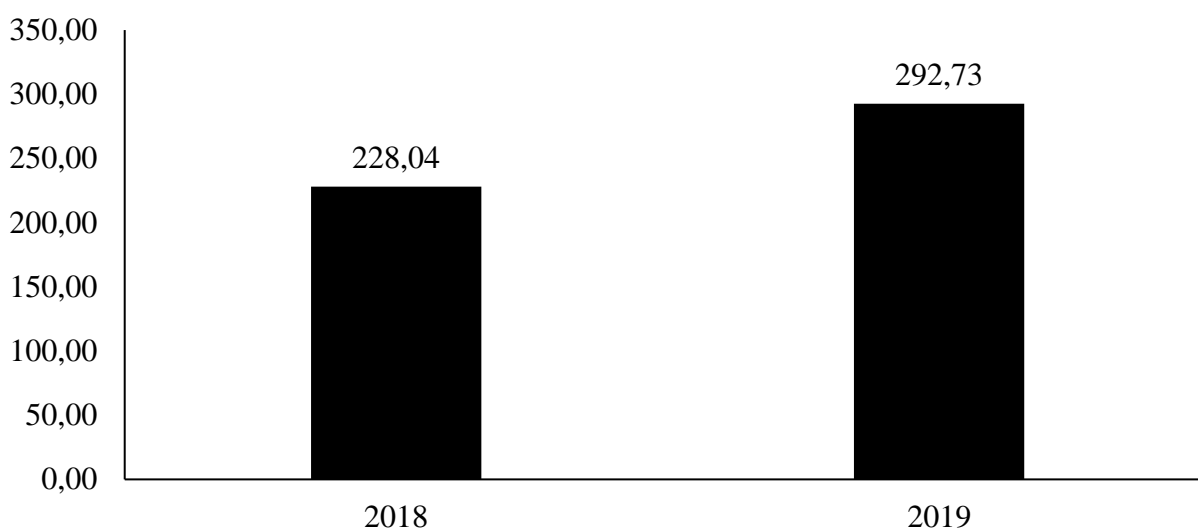

Рис. 3.18. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), отриманий від торгівлі через вебсайти або прикладні програми (додатки), млрд грн

Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України [192].

Таким чином, з даних рис. 3.18, видно, що обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), отриманий від торгівлі через вебсайти або прикладні програми (додатки) у 2019 році становив 292,73 млрд грн. Це більше аналогічного показника за 2018 р. на 64,69 млрд грн. Отже, можна зробити висновок, що процес розвитку системи електронного бізнес відбувається досить активно в Україні. Загалом зростання у 2019 році становило понад 28,0 %, що є досить значним збільшення обсягів проданої суб'єктами підприємницької діяльності продукції на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Безумовно важливу роль у такому збільшенні відіграв COVID-19 та його наслідки для економіки країни.

Взагалі COVID-19 сприяв значним трансформаціям в інформаційно-комунікаційній сфері. Попит на нові продукти, які б дозволяли організувати віддалену роботу працівників, переводити операційні процеси в режим онлайн став колосальним. Фактично окреслені технології почали надзвичайно швидко проникати у всі економічні сфери, де можливо було замінити фізичну присутність працівників на їх діяльність у форматі онлайн. Нового імпульсу до власного розвитку отримала сфера освіти, знову ж таки інформаційно-комунікаційних технологій, продажів, маркетингу і т. д. Коронакриза фактично призвела до революційних змін у розвитку електронного бізнесу й загалом життя багатьох громадян.

У табл. 3.8 представлено інформацію про обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), отриманий від торгівлі через вебсайти або прикладні програми (додатки) за видами економічної діяльності. Розглянемо її детальніше.

Таблиця 3.8

*Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), отриманий від торгівлі
через вебсайти або прикладні програми (додатки)
за видами економічної діяльності, млрд грн*

Види економічної діяльності	2018	2019	Зміна
Переробна промисловість	52,60	56,30	3,70
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	0,44	0,34	-0,10
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,09	0,17	0,08
Будівництво	1,36	1,93	0,58
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	128,50	104,07	-24,43
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	31,26	117,60	86,34
Тимчасове розміщування й організація харчування	2,11	2,74	0,64
Інформація та телекомунікації	3,99	5,07	1,07
Операції з нерухомим майном	1,04	0,11	-0,93
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,12	1,71	-0,41
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	4,51	2,67	-1,83
Ремонт комп'ютерів і обладнання зв'язку	0,02	0,01	0,00

Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України [192].

Отже, з даних табл. 3.8 можна зробити висновок, що найбільший обсяг продукції у 2019 році реалізували через вебсайти та додатки підприємства, які працюють у таких галузях: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (104,07 млрд грн), транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (117,6 млрд грн), переробна промисловість (56,3 млрд грн).

Також відмітимо, що у порівнянні з 2018 роком, у 2019 році найбільше зростання обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), який отриманий від торгівлі через вебсайти або прикладні програми (додатки), спостерігалось у сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності. Зростання відбулося на більш ніж 86,34 млрд грн, з 31,26 млрд грн до 117,6 млрд грн. Знову однією з причин такого становища є вплив COVID-19 на економічний розвиток у країнах, проведення періодів локдауну і т. ін. При цьому також варто відмітити, що найбільше зниження окресленого показника відбулося у сфері оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів, зменшення було з 128,5 млрд грн до 104,07 млрд грн. Це можна пояснити зниженням купівельної спроможності громадян в наслідок деструктивного впливу коронакризи на рівень їхніх доходів, втрату робочих місць тощо.

Таким чином, нами проведений аналіз загальних тенденцій у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій підприємствами в Україні у 2018-2019 рр. Проте для ґрунтовного вивчення базових тенденцій розбудови інформаційного середовища в країні та його впливу на функціонування системи електронного бізнесу доцільно також проаналізувати місце України у світових рейтингах, в рамках яких проводиться оцінка особливостей розвитку цифрової економіки в країнах, рівня інноваційного їх розвитку і т. ін. Саме тому далі здійснимо такий аналіз.

У таблиці 3.9 представлено інформацію про показники рейтингу цифрової конкурентоспроможності країн у 2020 р. Цей рейтинг характеризує рівень сприятливого інституційного, економічного клімату для розробки і впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах суспільства в різних країнах світу.

Таблиця 3.9

Рейтинг цифрової конкурентоспроможності у 2020 р.

Рейтинг	Назва країни	Рейтинг	Назва країни
1	Сполучені Штати Америки	11	Тайвань
2	Сінгапур	12	Канада
3	Данія	13	Велика Британія
4	Швеція	14	Об'єднані Арабські Емірати
5	Гонконг	15	Австралія
6	Швейцарія	16	Китай
7	Нідерланди	17	Австрія
8	Південна Корея	18	Німеччина
9	Норвегія	19	Ізраїль
10	Фінляндія	20	Ірландія

Джерело: [74].

Таким чином з таблиці 3.8 отримуємо інформацію, що найвище місце за рейтингом цифрової конкурентоспроможності у світі посідають Сполучені Штати Америки, на другому місці – Сінгапур, а на третьому – Данія. Загалом провідні позиції в цьому рейтингу посідають скандинавські країни (Данія – 3-є місце, Швеція – 4-е місце; Норвегія – 9-е місце; Фінляндія – 10-е місце). Розвиваючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології окреслені країни стимулюють таким чином економічний розвиток, залучають нові інвестиції для використання таких технологій з метою забезпечення зростання конкурентоспроможності країн на зовнішніх ринках капіталів, сировини та товарів з високим рівнем доданої вартості. Україна у 2020 р. у цьому рейтингу посіла 58-е місце, після Філіппін (57-е місце) та перед Аргентиною (59-е місце). Зауважимо, що попри численні напрацювання вітчизняних науко-

вців, впровадження дедалі більшої кількості інноваційних продуктів у роботі органів державної влади, Україна поки залишається країною з посереднім рівнем цифрового розвитку, наявністю значних перешкод у використанні інформаційно-комунікаційних технологій всіма суб'єктами господарювання.

Розглянемо тепер місце України в рейтингу країн за індексом інновацій. Цей рейтинг також є світовим і визначається фактично для всіх країн. Значення місця в рейтингу відповідає рівню розвитку інноваційної діяльності в країні, сформованого середовища для продукування, використання та експорту передових технологій, включаючи інформаційно-комунікаційні. Відповідна інформація про цей рейтинг представлена в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Рейтинг країн світу за індексом інновацій у 2020 р.

Рейтинг	Назва країни	Рейтинг	Назва країни
1	Швейцарія	11	Гонконг
2	Швеція	12	Франція
3	Сполучені Штати Америки	13	Ізраїль
4	Велика Британія	14	Китай
5	Нідерланди	15	Ірландія
6	Данія	16	Японія
7	Фінляндія	17	Канада
8	Сінгапур	18	Люксембург
9	Німеччина	19	Австрія
10	Південна Корея	20	Норвегія

Джерело: [74].

Отже, в рейтингу країн світу за індексом інновацій у 2020 р. Перше місце посіла Швейцарія. Саме в цій країні створені найкращі умови для продукування інновацій, сформована інноваційна культура. Загалом за окресленим індексом перші місця переважно займають європейські країни, які активно стимулюють розвиток інноваційної діяльності, володіючи необхідними фінансовими ресурсами для цього. Важливу роль у цьому процесі відіграє держава та раціонально побудована державна політика забезпечення інноваційного розвитку. Сьогодні більшість

європейських країн мають прийняті стратегії цифрового розвитку суспільства, які поступово впроваджуються в життя. Україна в рейтингу країн світу за індексом інновацій посіла 45-е місце, після Таїланду та перед Румунією.

Розглянемо тепер рейтинг країн світу за індексом мережевої готовності. Про цей рейтинг Доцільно зазначають О. М. Сазонець та О. І. Качан, а саме: вимірювання економічного і соціального впливу цифрової економіки має важливе значення для прийняття відповідних політичних рішень як в розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Індекс мережевої готовності є цінним інструментом для надання допомоги керівникам державного і приватного сектора в мобілізації потенціалу технології [238, с. 11]. У табл. 3.11 представлено дані цього рейтингу за 2020 р.

Таблиця 3.11

Рейтинг країн світу за індексом мережевої готовності у 2020 р.

Рейтинг	Назва країни	Рейтинг	Назва країни
1	Швеція	11	Люксембург
2	Данія	12	Австралія
3	Сінгапур	13	Канада
4	Нідерланди	14	Південна Корея
5	Швейцарія	15	Японія
6	Фінляндія	16	Нова Зеландія
7	Норвегія	17	Франція
8	Сполучені Штати Америки	18	Австрія
9	Німеччина	19	Ірландія
10	Велика Британія	20	Бельгія

Джерело: [74].

Індекс мережевої готовності є одним з найбільш важливих індексів для визначення можливостей країни до власного інноваційного розвитку, здійснення досліджень у сфері високих технологій і цифрової економіки. Аналізуючи дані табл. 3.11, бачимо, що знову лідерами в цьому рейтингу є скандинавські країни та окремі країни з високим рівнем економічного розвитку. Україна в цьому рейтингу у 2020 р. посіла 64-е місце, після Мексики (63-е місце) та перед

Білоруссю (65-е місце). Розглянемо структуру цього індексу уважніше й з'ясуємо, які перешкоди існують в Україні при забезпеченні належного рівня мережевої готовності країни. Відповідна інформація про структуру рейтингу представлена в табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Рейтинг країн світу за індексом мережевої готовності в Україні у 2020 р.

№ п.п.	Назва показника	Значення
A	ТЕХНОЛОГІЇ	62
1	<i>Доступ</i>	79
2	<i>Контент</i>	46
3	<i>Технології майбутнього</i>	53
B	ЛЮДИ (ВИКОРИСТАННЯ)	65
1	<i>Особисте</i>	63
2	<i>Бізнесом</i>	52
3	<i>Урядом та державними органами</i>	71
C	УПРАВЛІННЯ	58
1	<i>Довіра</i>	49
2	<i>Регулювання</i>	83
3	<i>Підключення</i>	72
D	ВПЛИВ	79
1	<i>Економіка</i>	62
2	<i>Якість життя</i>	77
3	<i>Вклад в реалізацію ЦСР ООН</i>	91
	ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА В РЕЙТИНГУ	64

Джерело: [74].

Отже індекс мережевої готовності формується на основі 4 основних груп показників: технології, люди, управління та вплив. Якщо переглянути результати визначення таких показників у 2020 р., то можемо зробити висновок, що найкращі показники в Україні є у сфері управління. Це досягнуто за рахунок досить непоганих показників довіри до цифрових технологій з боку громадян та нескладної процедури підключення до мережі Інтернет. Проте у розрізі регулювання Україна отримала рейтинг 83, що є надзвичайно низьким показником для сучасної розвинутої країни і обумовлюється насамперед показником якості законодавства (87-е місце).

Найгіршим компонентом індексу мережевої готовності є показник Впливу. У межах цього параметру аналізуються дані щодо економічного розвитку країни у частині розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, якість життя та вклад у реалізацію цілей сталого розвитку ООН. За показником Якості життя Україна посіла 77-е місце, за показником Економіка – 62-е місце, а за показником участі у досягненні цілей сталого розвитку – 91-е місце, що обумовлюється низьким рівнем доступності енергії та розвитком чистої енергії (128-е місце).

Проаналізуємо наступний рейтинг – світовий рейтинг талантів, який складається щороку. У 2020 р. його було проведено серед 63 країн. Результати ранжування представлені в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Рейтинг талантів країн у 2020 р.

Рейтинг	Назва країни	Рейтинг	Назва країни
1	Швейцарія	11	Німеччина
2	Данія	12	Фінляндія
3	Люксембург	13	Австралія
4	Ісландія	14	Гонконг
5	Швеція	15	Сполучені Штати Америки
6	Австрія	16	Бельгія
7	Норвегія	17	Кіпр
8	Канада	18	Ірландія
9	Сінгапур	19	Естонія
10	Нідерланди	20	Тайвань

Джерело: [74].

Отже, у першій десятці країн за рейтингом талантів перебувають, насамперед, розвинуті країни світу, які здатні як самостійно вирощувати кваліфікованих працівників, які спроможні створювати нові креативні інформаційні продукти, так і мають можливість створювати умови для залучення таких працівників з інших країн.

Зауважимо, що у світі відбувається сьогодні складна боротьба між країнами за таланти, оскільки саме кваліфіковані працівники у сфері інновацій є найбільш важливою та необхідно умовою для здійснення інноваційної діяльності, а отримати таких працівників досить складно. Для відповідної підготовки необхідні

роки навчання, що вимагає і відповідних фінансових витрат. Саме тому найбільш кваліфіковані працівники в галузі інформаційно-комунікаційних технологій сьогодні є бажаними цілями для керівників HR-відділів у багатьох корпораціях.

Україна у рейтингу талантів у 2020 р. посіла 42 місце. В країні відбувається досить ефективна підготовка відповідних кадрів для розвитку сфери інформаційно-комунікаційних технологій, проте значна їх кількість або працює на зарубіжні корпорації, або виїздить за межі країни з метою постійного проживання в більш розвинутих країнах.

У табл. 3.14 представлено рейтинг країн світу за рівнем свободи Інтернету. Розглянемо його докладніше.

Таблиця 3.14

Рейтинг країн світу за рівнем свободи інтернету у 2020 р.

Рейтинг	Назва країни	Рейтинг	Назва країни
1	Ісландія	10	США
2	Естонія	11	Японія
3	Канада	12	Вірменія
4	Німеччина	13	Аргентина
5	Велика Британія	14	Угорщина
6	Франція	15	Південна Африка
7	Італія	16	Кенія
8	Австралія	17	Колумбія
9	Грузія	18	Південна Корея

Джерело: [74].

Результати представленого рейтингу є досить цікавими, враховуючи, що перші місця в ньому не посідають країни-центри інноваційної діяльності у світі. Взагалі рейтинг свободи Інтернету – це дослідження, яке фокусується на оцінці таких показників, як можливість поширення в Інтернеті власних думок громадянами, наявність діючих систем захисту прав споживачів, доступу до мережі Інтернет всіх громадян та ін. Лідером у цьому рейтингу є Ісландія, яка набрала 95 балів у 2020 р. і це відповідає рівню вільного Інтернету в країні. Знову в першій

десятці перебувають у більшості країни Європи, у яких на високому рівні забезпечується дотримання прав людини, її свободи, права на самореалізацію та можливість висловлювати власні думки. Україна у цьому рейтингу у 2020 р. отримала 61 бал, що відповідає позиції частково вільного Інтернету.

Проаналізуємо також рейтинг країн світу за рівнем розвитку е-урядування у 2020 р. Відповідна інформація представлена в табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Рейтинг країн світу за рівнем розвитку е-урядування у 2020 р.

Рейтинг	Назва країни	Рейтинг	Назва країни
1	Данія	11	Сінгапур
2	Південна Корея	12	Ісландія
3	Естонія	13	Норвегія
4	Фінляндія	14	Японія
5	Австралія	15	Австрія
6	Швеція	16	Швейцарія
7	Велика Британія	17	Іспанія
8	Нова Зеландія	18	Кіпр
9	США	19	Франція
10	Нідерланди	20	Литва

Джерело: [74].

Зауважимо, що розвиток державних інститутів у країні є важливою умовою і розвитку електронного бізнесу як і загалом підприємницької діяльності. Саме тому у більшості розвинутих країн цим питанням відводиться вагома увага. На сьогодні такі країни також активно використовують сучасні інформаційно-комунікаційні технології для підвищення ефективності своєї діяльності, здійснення державного регулювання економічних та соціальних процесів.

Аналіз даних табл. 3.15 засвідчує, що лідерами за запровадженням цифрових технологій у сфері роботи органів державної влади є європейські країни. Проте, до їх також віднесено інші держави англосаксонського світу (Австралія, Нова Зеландія, США). Україна в цьому рейтингу посідає 69-е місце. Незважаючи

на значну роботу, яку здійснює Міністерство цифрової трансформації України у сфері цифровізації українського суспільства, питань та перешкод для подальшого вирішення залишається достатньо.

Проведемо дослідження окремих аспектів здійснення підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. На рис. 3.19 представлена кількість підприємств, які займалися в Україні електронною торгівлею.

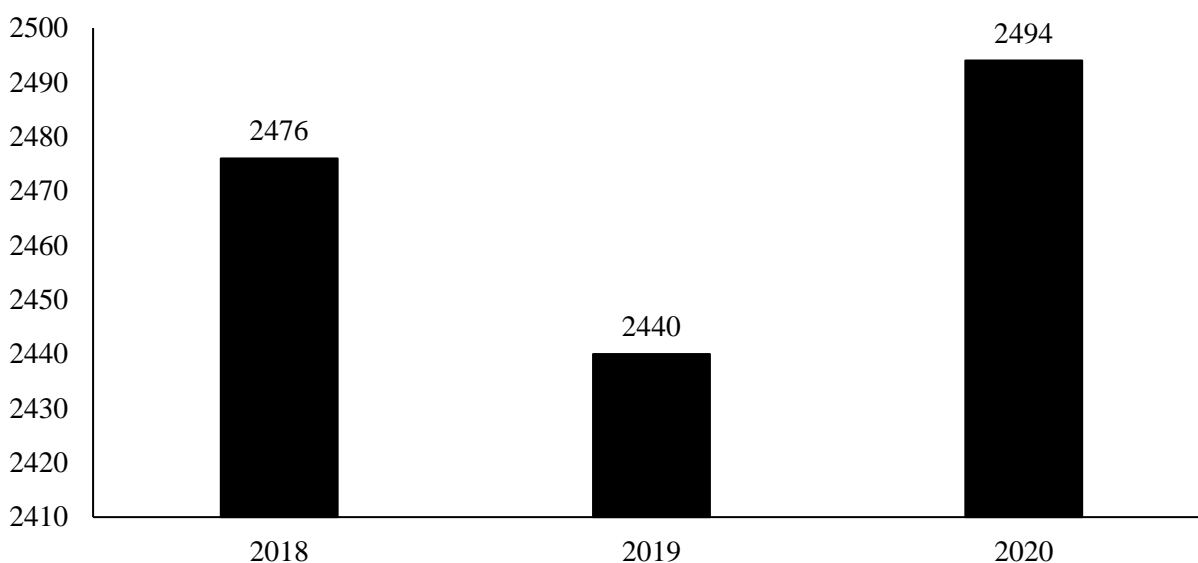
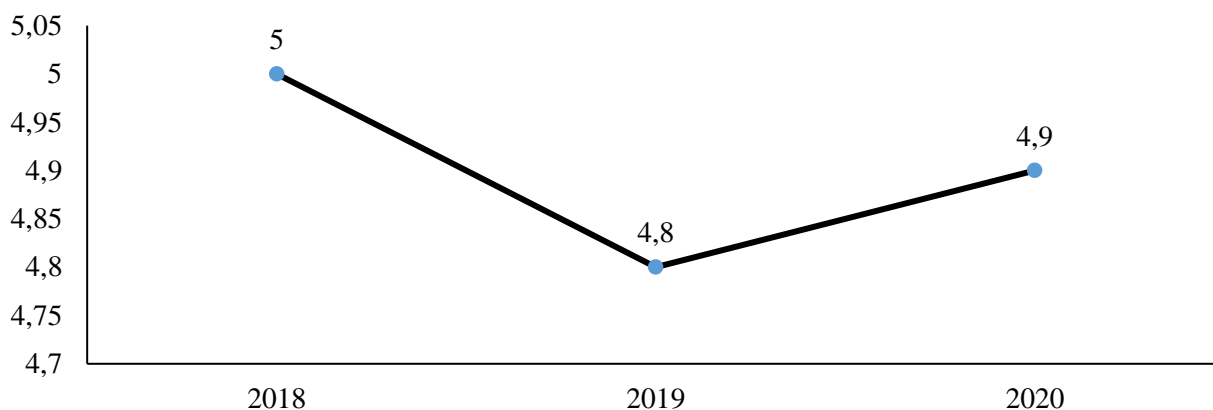

Рис. 3.19. Кількість підприємств, які здійснювали електронну торгівлю

Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України [192].

Таким чином на кінець 2020 р. в Україні майже 2,5 тис. підприємств займалися електронною торгівлею та активно використовували сучасні цифрові технології у власній діяльності. Зауважимо, що в цьому році відбулося зростання кількості таких підприємств з 2440 од. у 2019 році. Фактично спостерігаємо поступове зростання зацікавленості підприємців в можливостях електронного бізнесу. Якщо проаналізувати відсоткові показники діяльності таких суб'єктів господарювання, то у 2020 р. їхня питома вага в загальній кількості підприємств становила 4,9 %, у 2019 р. було 4,8 %, а у 2018 р. – 5 % (рис. 3.20). Більш ніж впевнені, що в майбутньому кількість підприємств у сфері електронної торгівлі

буде лише зростати, оскільки вже сьогодні, як зазначалося, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є необхідною складовою забезпечення розвитку підприємств та підвищення їхньої конкурентоспроможності.

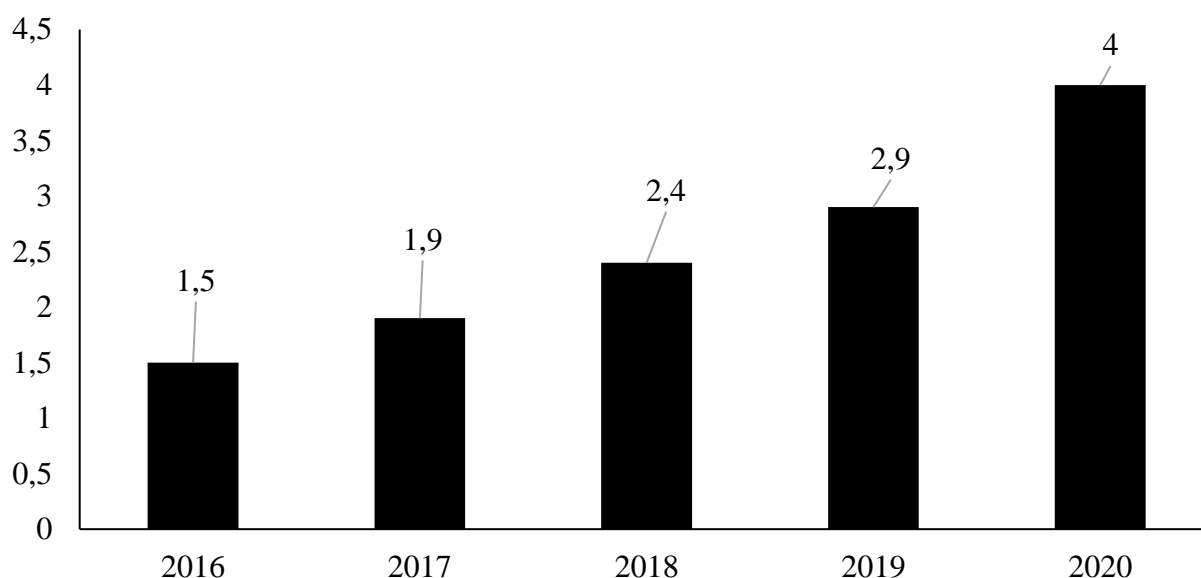

*Рис. 3.20. Питома вага кількості підприємств
у % до загальної кількості підприємств*

Джерело: складено авторкою за даними Державної служби статистики України [192].

Показником розвитку системи електронного бізнесу є сьогодні також інформація про розвиток окремих видів підприємницької діяльності на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Найбільшу роль у функціонуванні цієї системи відіграє зараз електронна торгівля та зокрема ринки електронної комерції.

Електронна комерція – це вид електронного бізнесу, якому притаманний еволюційний спосіб розвитку і функціонування якого пов’язано з еволюцією інформаційних систем. Нині цей вид комерції активно розвивається в усьому світі, що відбувається на основі активного виходу на міжнародні ринки товарів, послуг великих торговельних мереж, які здійснюють свою діяльність виключно в онлайн режимі (Amazon, Alibaba, eBay та ін.). Сьогодні в більшості країн світу вся система внутрішньої торгівлі безпосередньо залучена до світової системи електронної комерції. На рис. 3.21 представлено інформацію про обсяги електронної комерції в Україні у 2016-2020 рр.

*Рис. 3.21. Обсяг ринку електронної комерції в Україні
у 2016-2020 рр., млрд дол. США*

Джерело: [74].

Таким чином, аналізуючи дані рис. 3.7, можемо констатувати, що у 2020 р. в Україні обсяг електронної комерції склав 4,0 млрд дол. США, що більше за аналогічний показник 2019 р. на 1,1 млрд дол. США. Загалом з 2016 року обсяги електронної комерції в Україні збільшилися більше ніж у 2 рази, що свідчить про зацікавленість як виробників електронних послуг, так і споживачів у їх використанні. Зауважимо, що темпи збільшення обсягів електронної комерції є досить вагомими, фактично кожного року обсяг збільшувався на 400-500 млн дол., а у 2020 р. аж на більше ніж 1,0 млрд дол.

Про активний розвиток електронної комерції також свідчить і постійне зростання її частки у загальному обсязі роздрібною торгівлі в Україні. Відповідна інформація представлена на рис. 3.22. Якщо у 2020 р. зазначений показник становив 8,8 %, то ще у 2019 р. – 6,9 %. Протягом 2016-2020 рр. зазначена частка збільшилася з 3,3 до 8,8 %, тобто у 2,6 рази. Лише за 2020 р. зростання становило майже 2,0 %.

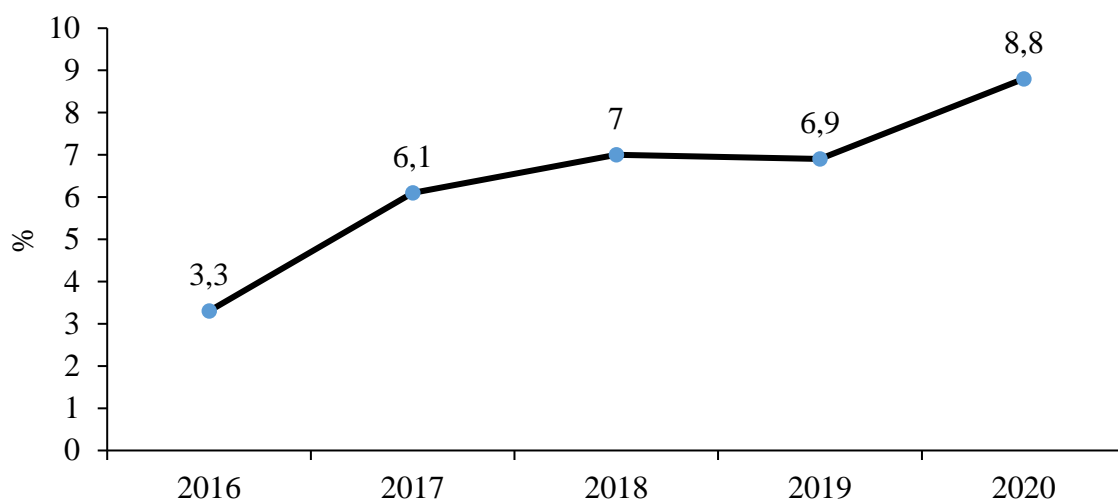

Рис. 3.22. Частка електронної комерції в обсязі роздрібною торгівлі в Україні у 2016-2020 рр.

Джерело: [74].

Також для дослідження світових тенденцій у розвитку електронної комерції проводиться рейтингування країн світу за рівнем розвитку цього виду електронного бізнесу. Розглянемо цей рейтинг більш детально. Інформація про нього представлена в табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Рейтинг країн світу за рівнем розвитку електронної комерції у 2020 р.

Рейтинг	Назва країни	Рейтинг	Назва країни
1	Швейцарія	11	Нова Зеландія
2	Нідерланди	12	Сполучені Штати Америки
3	Данія	13	Канада
4	Сінгапур	14	Естонія
5	Велика Британія	15	Швеція
6	Німеччина	16	Австралія
7	Фінляндія	17	Франція
8	Ірландія	18	Південна Корея
9	Норвегія	19	Австрія
10	Гонконг	20	Японія

Джерело: [74].

Таким чином, аналізуючи дані табл. 3.16, можна констатувати, що електронна комерція найбільшими темпами розвивається в розвинутих країнах світу, в яких рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій також є високим. Зазначимо, що саме такі країни продукують нові інновації у сфері здійснення різних видів електронного бізнесу і поступово експортують їх в інші країни, які перебувають на етапі свого поступового розвитку. При цьому між цими країнами відбувається постійна конкурентна боротьба за нових клієнтів, ринки збуту продукції.

Більш ніж впевнені, що з часом в Україні темпи розвитку електронної комерції будуть лише зростати, враховуючи всі переваги електронного бізнесу для суб'єктів підприємницької діяльності, які його здійснюють. У свою чергу, такий розвиток також буде впливати позитивно на функціонування інших видів підприємницької діяльності на основі інформаційно-комунікаційних технологій.

Отже, у межах поточного підрозділу монографії було проаналізовано сучасний стан інноваційного середовища України, у якому здійснюють свою діяльність суб'єкти системи електронного бізнесу. Загалом статистичні дані підтверджують поступовий розвиток такого середовища, зростання кількості економічних суб'єктів, які активно починають використовувати інформаційно-комунікаційні технології у власній діяльності. Проте, з іншого боку, окреслений розвиток є досить неоднорідним, спостерігаються періоди зниження його темпів. Аналітичні дані щодо економічної поведінки суб'єктів підприємницької діяльності демонструють наслідки впливу COVID-19 на здійснення такої діяльності й загальний розвиток системи електронного бізнесу в Україні.

У межах третього підрозділу монографії було ґрунтовно проаналізовано основні тенденції функціонування макроекономічного середовища, бізнес-середовища та інформаційного середовища, в якому розвивається система електронного бізнесу. Загалом було встановлено, що для України притаманним є неоднорідність економічного розвитку, досить складна ситуація зі створенням

ефективно діючих інститутів для регулювання підприємницької діяльності та забезпечення розвитку інформаційних технологій більш прискореними темпами. Результати проведеного дослідження підтверджують наявність значного потенціалу в країні до використання технологій електронного бізнесу, нерозвиненість окремих його видів у порівнянні з розвинутими країнами світу.

Проведений рейтинговий аналіз якості бізнес-середовища та інформаційного середовища підтверджують необхідність продовження подальших реформ з метою прискорення темпів економічного розвитку, становлення цифрової економіки. Важливу роль у цих процесах повинна відігравати ефективна та довгострокова державна економічна політика, яка повинна, враховуючи наявні в суспільстві можливості, сприяти їх використанню для поступового виходу країни на нову траєкторію стабільного економічного розвитку з урахуванням викликів сучасного інформаційного суспільства. Питання функціонування окремих інститутів та інституцій, які є невід'ємною складовою забезпечення зазначеного розвитку, будуть розглянуті в наступному розділі монографії.

РОЗДІЛ 4

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

4.1. Інституціональне середовище функціонування системи електронного бізнесу

Інституціональне середовище відіграє одну з ключових ролей у розвитку системи електронного бізнесу. Якість такого середовища, сприятливі умови для його удосконалення та трансформації визначають основні умови, у яких функціонує та розвивається окреслена система. Саме тому важливим є розуміння не лише фрагментарних компонентів сформованого інституціонального середовища, але й важливим залишається впровадження комплексного підходу до його розгляду.

У попередньому параграфі монографії нами були розглянуті аналітичні особливості розвитку системи електронного бізнесу, а в межах поточного підрозділу сфокусуємо основну увагу на дослідженні саме особливостей сформованого інституціонального середовища, у якому така система розвивається. Для цього також скористаємося методологічними положеннями інституціонального аналізу, які були розглянуті в підрозділі 2.1 монографії.

Розпочнемо наше дослідження з конкретизації змісту категорії «інституціональне середовище». Середовище в загальному розумінні – це сукупність умов існування людини та суспільства, а соціальне середовище – навколишній зовнішній соціальний світ (соціум) – норми, закони, правила, традиції, які впливають на людину або соціальну групу [208, с. 27].

Представимо декілька наукових підходів до розгляду категорії «інституціональне середовище»:

1) інституціональне середовище – це сукупність основних політичних, соціальних та юридичних правил, які утворюють базис для виробництва, обміну й розподілу [179, с. 5-6; 172];

2) інституціональне середовище – субординована та комплементарна система інститутів як норм і правил матеріальної та духовної сфер суспільного виробництва, у яких вони формуються [236, с. 161];

3) інституціональне середовище – сукупність формальних (конституції, закони, адміністративні акти, судові прецеденти) і неформальних норм (традиції, звичаї, звички і різного роду соціальні й соціально-психологічні умовності), а також механізм, що забезпечує дотримання цих норм (суди, поліція та подібні установи) [72];

4) інституціональне середовище – сукупність взаємопов'язаних та взаємобумовлених соціокультурних, політичних і правових інститутів, які впливають на характер економічної діяльності людей та формування стійких структур їх взаємодії в межах соціально-економічної системи [146];

5) інституціональне середовище – сукупність діючих в суспільстві інститутів», що «утворює обмежувальні суспільні рамки для прийняття індивідуальних рішень, задає систему позитивних і негативних стимулів, спрямовуючи діяльність людей у певне русло» [288];

6) інституціональне середовище – це сукупність формальних та неформальних соціальних, економічних, політичних та технологічних інститутів, які в сукупності забезпечують функціонування соціально-економічної системи [256, с. 117];

7) інституційне середовище – це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають рамкові умови функціонування та розвитку економічних суб'єктів [237].

Зауважимо, що в межах наукових робіт досить часто такі терміни, як «інституційне середовище» та «інституціональне середовище» розглядають як тожні поняття. Проте, на наш погляд, між ними є, хоч і незначна, але відмінність.

Інституціональне середовище являє собою простір усіх інститутів, інституцій, які впливають на функціонування економічних об'єктів та інших суспільних систем. При цьому інституційне середовище – середовище, у якому функціонують насамперед базові інститути, при цьому інституції до цього середовища прийнято не відносити. У межах монографії нами розглядається передусім інституціональне середовище функціонування і розвитку системи електронного бізнесу, тобто досліджуються як особливості функціонування базових інститутів у цій сфері, так і специфічні риси формування основних інституцій, які також здійснюють вплив на розбудову такої системи.

Враховуючи представлені наукові концепції розгляду сутності інституціонального середовища, визначимо його специфічні змістовні ознаки. До їх числа варто віднести такі:

1) інституціональне середовище – це комплекс, сукупність певних інститутів, інституцій;

2) інституціональне середовище складається з різних за своєю природою компонентів, серед яких виділяють не лише економічні інститути та інституції, але й політичні, соціальні, психологічні та ін.;

3) інституціональне середовище є одночасно й універсальним простором, у якому функціонують і розвиваються економічні та інші суспільні системи, а також є унікальним середовищем, яке для будь-якої з окреслених систем є власним, враховуючи специфічні риси їх функціонування та взаємодію із зовнішнім середовищем;

4) інституціональне середовище являє собою значний комплекс неоднорідних та досить часто непорівнюваних у своїх специфічних рисах функціонування інститутів та інституцій, які формують єдиний простір для розвитку економічних об'єктів;

5) інституціональне середовище будь-якої суспільної системи, включаючи економічну, пізнати вичерпано дуже складно, враховуючи значну кількість його компонентів, їх постійну трансформацію та зміну в результаті впливу зовнішніх чинників;

6) інституціональне середовище – середовище, у якому існують певні, не завжди чітко формалізовані, межі, що визначаються компонентами такого середовища та їх взаємодією між собою;

7) інституціональне середовище – це комплекс формальних і неформальних інститутів, які і складають його ядро.

Таким чином, враховуючи представлені наукові концептуальні положення щодо сутності та особливостей функціонування інституціонального середовища як універсального простору для розвитку економічних систем, можна констатувати, що інституціональне середовище розвитку електронного бізнесу – простір, у якому функціонують, розвиваються та взаємодіють між собою інститути, інституції, природа яких визначає особливості такого простору та умови, у яких здійснюється підприємницька діяльність на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Набір, кількість таких інститутів та інституцій може бути різною та залежить від рівня економічного розвитку в країні. На рис. 4.1 представлено модель такого середовища. Розглянемо її більш детально.

Таким чином систему електронного бізнесу у її функціонуванні оточують об'єктивно різні інститути та інституції, якість існування і розвитку яких, прямо впливає і на існування такої системи. Інституціональний розвиток будь-якої економічної системи визначається економічним розвитком. Метою інститутів є зменшення невизначеності [209, с. 25]. У сукупності інститути та інституції також формують інституціональну систему. Відмінність між інституціональним середовищем та інституціональною системою є досить незначна. Саме окреслена система складається з інституцій та інститутів, натомість інституціональне середовище – це вже результат функціонування таких інститутів. Розглянемо сутність такої системи докладніше.

Рис. 4.1. Інституціональне середовище розвитку системи електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою з урахуванням [91; 92; 136; 186].

Представимо декілька підходів до розгляду сутності інституціональної системи:

1) інституціональна система є сукупністю ієрархічних рівнів інститутів: на першому рівні знаходяться культурні традиції (пов'язані з відтворенням стійких практик поведінки, які увійшли в звичку, закріплені в місцевих звичаях) та цінності (стандарти поведінки, які регулюють широкі галузі цієї спільноти і характеризують світогляд окремих великих груп); другий рівень становлять неформальні правила (представлені соціальними нормами, а на рівні окремих учасників ринку – їхніми діловими домовленостями); третій рівень (найвищий) складають формальні правила (фіксуються в правових актах, а на рівні окремих компаній – в укладених ними ділових контрактах) [208, с. 28-29];

2) інституціональна система – сукупність і взаємодія діючих у країні формальних та неформальних принципів, правил, норм і процедур економічної діяльності, санкціонованих законом або звичаєм, а також організації та установи, політичні та адміністративні структури, які контролюють дотримання економічними суб'єктами законодавчих норм в інтересах усієї суспільної системи [232, с. 85-86];

3) динамічна система кооперативних контрагентних взаємодій макроскопічних інституційних структур, економічних, політичних і адміністративних організацій і установ, об'єднаних єдиною місією (загальною метою), взаємодії яких здатні породжувати позитивні синергетичні ефекти й формувати нову якість системи [123, с. 18];

4) інституціональна система – особливий взаємозв'язок соціально-економічних інститутів, інституціоналізованих організацій і особливих інституціональних інструментів, під впливом яких здійснюється формування, функціонування і вдосконалення суспільно важливих властивостей і якостей людської особистості [235];

5) інституціональна система – сукупність взаємопов’язаних та взаємодіючих формальних і неформальних комплементарних інститутів, що діють у суспільстві, дуальний характер якої виражається у створенні як основи людської діяльності взаємодії, так і її обмежувальних рамок [256, с. 304];

6) інституціональна система – група взаємопов’язаних інститутів, що функціонують у межах соціально-економічних об’єктів різного рівня: від підприємств до країни загалом та спрямовані на забезпечення економічного зростання [304, с. 110];

7) інституціональна система будь-якої країни – це результат синергії специфічного шляху її історичного розвитку, географічного положення, політичної системи, культури і традицій, рівня її економічного розвитку, ступеня її участі в міжнародних організаціях і міжнародному співробітництві. Функціональним призначенням інституціональної системи є забезпечення умов спільної життєдіяльності господарюючих суб’єктів [198, с. 383].

Таким чином, можна стверджувати, враховуючи представлені різні підходи до розгляду сутності категорії «інституціональна система», що така система:

1) сукупність інститутів та інституцій, які гармонійно між собою взаємодіють;

2) має свою ієрархічну структуру або інституціональну структуру, основу якої складають формальні «правила гри» або «норми», що визначають рамкові умови функціонування і розвитку економічних суб’єктів [208];

3) динамічна система, яка постійно розвивається в результаті впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, формуючи компоненти екзогенного середовища для інших суспільних систем;

4) формується еволюційним або революційним шляхом через поступове зародження і формування окремих інституцій у суспільстві, створення базових інститутів;

5) визначає умови функціонування всіх суспільних систем, зокрема й економічних.

Враховуючи представлені положення побудуємо модель інституціональної системи електронного бізнесу, яка на сьогодні сформована в Україні. Така модель представлена на рис. 4.2.

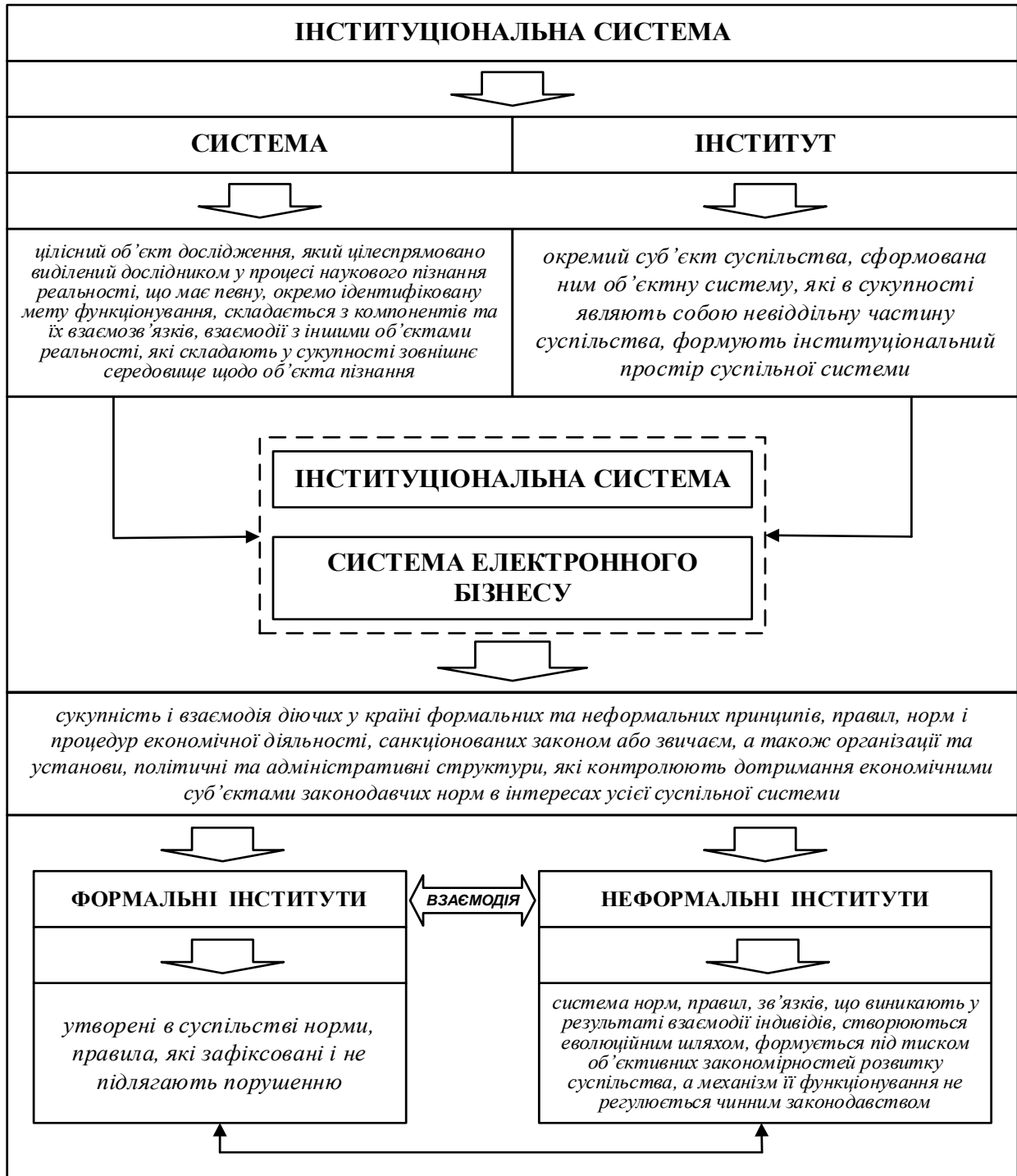

Рис. 4.2 Інституціональна система розвитку електронного бізнесу в Україні

Джерело: складено авторкою з урахуванням [83; 310].

Аналізуючи дані рис. 4.2, можемо констатувати, що інституціональна система розвитку електронного бізнесу являє собою сукупність формальних та неформальних інститутів, які взаємодіють між собою, формуючи умови функціонування підприємницької діяльності, яка заснована на використанні інформаційно-комунікаційних технологій. Розглянемо структуру такої системи докладніше. Зазначимо, що інституційна структура являє собою систему певних формальних і неформальних інститутів та механізмів взаємодії в суспільстві, які включають у себе також формальні та неформальні інститути економічної влади, які впливають на формування ефективної економічної системи [171]. Таким чином, приділимо увагу опису природи формальних та неформальних чинників та їхньої ролі в розвитку системи електронного бізнесу.

Розглянемо сутність формальних інститутів. Зазначимо, що такі інститути є невід'ємною складовою функціонування будь-якої інституціональної системи й відіграють одну з ключових ролей у розвитку різних типів суспільних систем. Завдяки формальним інститутам такі системи набувають упорядкованого, гармонійного та збалансованого характеру. Розглянемо декілька наукових підходів розуміння сутності цього виду інститутів:

1) формальні інститути – правила, які зафіксовано в знаковій формі (і використовуються в явному вигляді як обмежувач набору виборів індивідів) і забезпечені легальним захистом із боку держави [180, с. 20];

2) формальні інститути – зафіксовані в нормах писаного права й обов'язкові для виконання всіма членами суспільства, для дотримання процедури їх виконання існують механізми примусу і покарання за недотримання діючих формальних норм [255, с. 21];

3) формальні інститути – зафіксовані в законах і різного роду письмових розпорядженнях, що є обов'язковими для виконання на певній території. Основними принципами їх реалізації є всезагальність, публічність, обґрунтованість, прозорість, чіткість, зрозумілість та наявність примусу до їх реалізації [243, с. 121];

4) формальні інституції можуть бути творінням політичних діячів (як у випадку з писаними конституціями), або ж вони можуть бути формалізованим результатом еволюційного процесу (як у випадку із прецедентним правом) [227, с. 26].

Отже, можна вважати, що формальні інститути являють собою утворені в суспільстві норми, правила, які зафіксовані й не підлягають порушенню. У разі їх недотримання відбувається вже відповідальність порушника відповідно до встановлених норм. Відповідно формальні інститути являють собою сукупність нормативних, правових норм, які регулюють здійснення підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу. Ці інститути формуються досить часто саме революційним способом, приймаючи відповідні норми законодавчими органами влади. Складність дослідження формальних інститутів полягає в тому, що загалом їхня назва є збірною назвою для значної кількості норм, правил, підходів, сутність та склад яких розкривається залежно від природи об'єкта, який досліджується.

Неформальні інститути на противагу формальним не закріплені правовими нормами і розвиваються стихійно, еволюційно і досить часто хаотично. Розглянемо декілька концепцій розгляду природи цих інститутів.

Н. П. Рижова стверджує, що неформальні інститути (до яких належать традиції, цінності та релігія, а також звичні норми поведінки будь-яких економічних агентів), у свою чергу, є результатом тривалого історичного розвитку, тому вони практично не піддаються змінам [234]. О. Ю. Сидорович зазначає, що неформальні інститути є продуктом еволюційного розвитку, відображають хронологію взаємодії індивідів і виконують функції контролю, управління, «страхування» та самозбереження [243]. А. Чухно пропонує неформальні інститути розглядати як сукупність норм і правил, які відбивають соціально-культурну й соціально-психологічну сторону економіки й суспільства. Вони містять норми та правила поведінки людей у процесі господарської діяльності, які регулюють ці процеси [285]. Наведемо ще декілька підходів до розгляду сутності неформальних інститутів:

1) неформальні інститути являють собою утворені історично соціальні механізми та правила (етики) взаємодії структур різних рівнів, економічні цінності. Виходить, що фактично неформальні інститути виконують роль господарської етики в економічній системі, як засіб координації економічних агентів та неформального обмеження суб'єктів економічної влади [171];

2) неформальні інститути – ті правила, які також є обмежувачами поведінки, але не зафіксовані (а частина з них, за Ф. Хайєком, і не може бути зафіксована) у знаковій формі, а також захищені іншими механізмами (відмінними від держави) [180, с. 20];

3) неформальні інститути: процедурні механізми політичного процесу, інструменти й методи прийняття політичних рішень; ціннісні, звичаєві політичні установки спільноти [21];

4) неформальні інститути – система норм, правил, зв'язків, що виникають у результаті взаємодії індивідів, створюються еволюційним шляхом, формується під тиском об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, а механізм її функціонування не регулюється чинним законодавством [82, с. 102].

Таким чином, за своєю природою та особливостями виникнення і становлення в суспільстві неформальні інститути є складнішими об'єктами пізнання, ніж формальні, піддаються складній формалізації та опису. Проте і формальні, і неформальні інститути й інституції є невід'ємними складовими розвитку будь-якої суспільної системи, включаючи кожний економічний об'єкт пізнання. Значну роль ці інститути відіграють у розвитку всіх економічних суб'єктів і фактично визначають особливості та можливості їхнього розвитку.

У межах системи електронного бізнесу можна виокремити такі особливості функціонування неформальних інститутів:

1) система електронного бізнесу тривалий час розвивалась виключно в результаті дії неформальних інститутів, оскільки формальні правила та норми були відсутніми;

2) система електронного бізнесу сьогодні значною мірою визначається насамперед неформальними інститутами, оскільки розвиток такої системи відбувається в усьому світі, незалежно від якості інституційного законодавства; при цьому рівень розбудови різний;

3) сьогодні відсутні загальноприйняті підходи до побудови системи формальних інститутів, які дозволяють найкращим чином побудувати інституційну основу для розвитку електронного бізнесу; кожна країна намагається формувати власний сприятливий простір для покращення підприємницької діяльності в цій сфері;

4) неформальні інститути досить сильно впливають на розвиток різних видів підприємницької діяльності в системі електронного бізнесу в різних країнах, що пов'язано з відмінністю економічних, соціальних і політичних умов ведення бізнесу;

5) розвиток системи електронного бізнесу залежить значною мірою від неформальних інститутів, наявність яких у суспільстві передусім сприяє розвитку індивідуальних здібностей людини, ефективному використанню її креативного потенціалу, людського капіталу, оскільки інформаційно-комунікаційні технології у своєму розвитку залежать від здатності продукувати нові ідеї, створювати технології та інновацій у цій сфері.

Таким чином, враховуючи нетривалий у порівнянні з іншими економічними системами історичний період розвитку системи електронного бізнесу, сьогодні роль неформальних інститутів є набагато важливою в розбудові такої системи. Поступове зростання саме ролі формальних чинників у цьому процесі сприятиме формуванню екзогенного потенціалу до її розвитку. На рис. 4.3 представлено окремі інституціональні положення функціонування та розвитку системи електронного бізнесу в Україні.

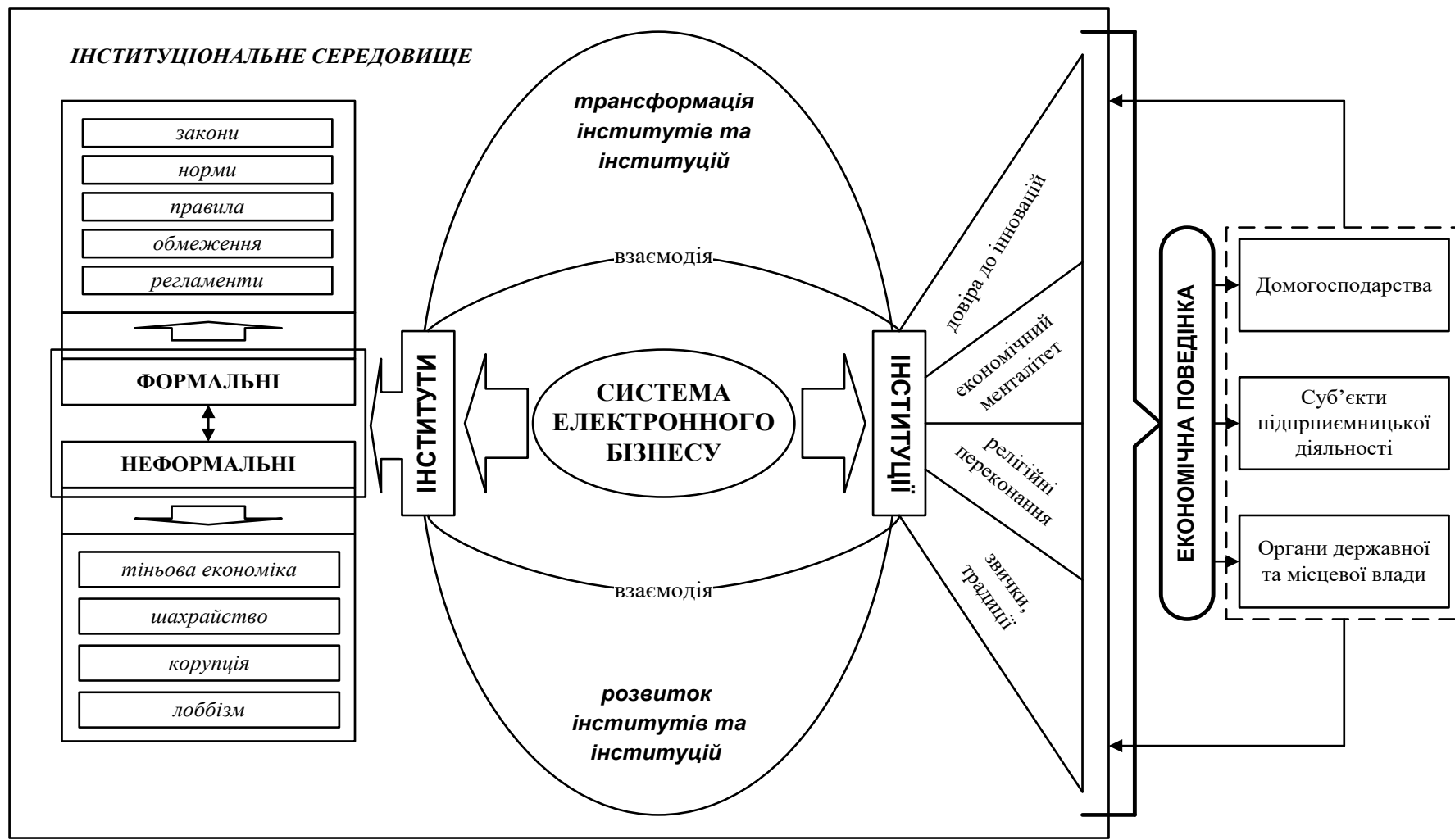

Рис. 4.3. Інституціональні положення розвитку системи електронного бізнесу в Україні

Джерело: складено авторкою на основі [200].

Таким чином, аналізуючи дані рис. 4.3, можна констатувати, що інституції та інститути, які беруть участь у формуванні інституціонального середовища для функціонування системи електронного бізнесу, тісно пов'язані між собою складними, не завжди явними зв'язками. Цілком зрозуміло, що зазначений вид простору є складним полотном різних типів суспільних відносин, які, тісно переплітаючись, формують середовище, у якому розвиваються економічні відносини.

Система електронного бізнесу як і будь-які економічні системи, перебуває у просторі активного функціонування та розвитку формальних і неформальних інститутів. Нормативи, правила та норми визначають умови для здійснення підприємницької діяльності в цій сфері, неформальні чинники неоднорідно впливають на неї, стимулюючи та досить часто стримуючи розбудову такої системи. Відповідно активний розвиток саме формальних інститутів і унеможливлення здійснення потужного впливу окремими типами неформальних чинників є важливою умовою формування сприятливого інституціонального середовища для здійснення електронного бізнесу.

Специфіка функціонування інститутів та інституцій у суспільному просторі полягає в тому, що їх формування і розвиток можливий через окремо вже функціонуючі інститути, інституції, але досить часто вони виникають на основі одних систем, наприклад, політичних, соціальних, а потужний вплив здійснюють на розвиток інших систем (господарських, наприклад). Тобто передумови формування і розвитку інститутів, зародження інституцій є надзвичайно складними, і це обумовлює складність формування інституціонального середовища. Проте властивість до трансформації, розвитку такого середовища сприяє потенційній можливості його зміни, впливаючи на окремі чинники, фактори, що його детермінують. Важливу роль у цьому процесі відіграють формальні інститути, які покликані через трансформаційні процеси забезпечувати системність та гармонійний розвиток усіх без винятку суспільних систем, сприяти їх ефективній взаємодії між собою.

Загалом інститути та інституції впливають на розвиток насамперед не самої системи електронного бізнесу, а на поведінку економічних суб'єктів, які причетні до функціонування такої системи. Саме цілеспрямований вплив на їхню поведінку щодо надання і використання послуг, які здійснюються в межах такої системи, і формує фундамент зазначеної системи, визначає особливості її функціонування у стохастичному середовищі. Виступаючи або виробниками відповідних послуг, їхніми споживачами, господарюючи суб'єкти продукують значну кількість різних типів моделей власної економічної поведінки, які формуються в межах інституціонального середовища. Здійснення впливу на процес побудови таких моделей є можливим способом визначати й розвиток системи електронного бізнесу. При цьому заходи впливу на діяльність різних економічних суб'єктів повинні бути різними.

Роль інститутів та інституцій у формуванні моделей економічної поведінки є визначальною та об'єктивно детермінуючою. Саме тому варто розуміти, що, незважаючи на якість сформованих у суспільстві інститутів, наявність специфічних інституцій, окреслені моделі будуть формуватися обов'язково, а їхня сутність впливатиме на поточний стан функціонування системи електронного бізнесу.

Отже, у межах поточного підрозділу монографії було розглянуто сутність інституціонального середовища для розвитку системи електронного бізнесу, детально проаналізовано основні формальні й неформальні інститути, які впливають на здійснення підприємницької діяльності в цьому напрямку. Проте для кращого розуміння особливостей функціонування зазначеної системи в сучасних умовах цифровізації всіх суспільних систем, актуальними стають питання щодо проведення додаткових досліджень процесів формування нового простору для здійснення господарської діяльності економічними суб'єктами, виникнення цифрового бізнесу і його ролі в розвитку системи електронного бізнесу. Ці питання будуть досліджені в наступному підрозділі монографії.

4.2. Екосистема електронного бізнесу та особливості її формування в умовах становлення цифрової економіки

Цифровізація сьогодні є базовим трендом розвитку господарських відносин. Диджиталізація – це передусім явище, що спричиняє послідовні трансформації соціокультурного коду, об'єднані загальним вектором розвитку. Сьогодні експоненціальне зростання цифрових технологій тягне за собою і зростання по експоненті кількості та якості інтеграційних змін у системі комунікації в суспільстві, що склалась в індустріальну епоху. Поява таких технічних засобів, як Інтернет і мобільні пристрої, що дозволяють членам суспільства перебувати в постійній комунікації один з одним, є першою сходинкою диджиталізації і, відповідно, провісником глобальних модифікацій соціальних інститутів і вектора розвитку суспільства загалом [148, с. 170].

Впровадження цифрових технологій у діяльність суб'єктів підприємницької діяльності вже є частиною процесу забезпечення їхньої конкурентоспроможності, необхідною умовою їхнього подальшого розвитку. Саме активний розвиток зазначених технологій і сприяє процесам цифровізації, формуванню нового типу економіки – цифрової економіки, у якій інформаційно-комунікаційні технології сприяють забезпеченню ефективності основних господарських процесів, а саме виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Цифрові технології вже сьогодні відіграють важливу роль у розвитку бізнесу, дозволяють забезпечити підвищення якості надання послуг, оптимізувати бізнес-процеси, підвищити ефективність роботи підприємств, сприяти раціональному використанню сировини [108; 328, с. 420]. Таким чином, зазначені технології частково змінюють середовище, у якому розвиваються підприємства, уже проникли фактично в усі сфери та галузі національного господарства. У попередньому підрозділі монографії основна увага була приділена розгляду інституціональних положень функціонування системи електронного бізнесу. Проте, як уже зазначалося, процеси цифровізації також позитивно впливають

і на трансформацію цієї системи, формуючи новий імпульс для її розбудови. Відповідно проведення досліджень у цьому напрямку також є актуальним.

Однак процеси цифровізації у своєму розвитку поступово сприяли також створенню досить потужних зв'язків між різними економічними суб'єктами, які в сукупності поступово сприяли формуванню нового зовнішнього середовища для удосконалення та розвитку системи електронного бізнесу. Частиною такого середовища є екосистема електронного бізнесу, яка утворилась поступово навколо інноваційно розвинутих центрів продукування інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідно розуміння особливостей розвитку такої екосистеми є важливою складовою дослідження інституціонального забезпечення розвитку електронного бізнесу, особливо в період цифровізації економічних відносин та зокрема підприємницької діяльності. Тому в межах поточного підрозділу монографії розглянемо питання розвитку системи електронного бізнесу в умовах становлення цифрової економіки, теоретичні аспекти зародження цифрового бізнесу та особливості функціонування екосистеми саме електронного бізнесу.

Дослідження розпочнемо з обґрунтування сутності категорії «цифрова економіка» та опису впливу цифрових технологій на трансформацію бізнес-середовища, у якому функціонують суб'єкти підприємницької діяльності.

Конкретизувати зміст цифрової економіки є одночасно досить як простим, так і складним завданням. З одного боку, можливо чітко зафіксувати, що цифрова економіка – це економіка, у якій провідну роль відіграють цифрові технології в розвитку економічних систем. З іншого боку, окреслене визначення є досить поверховим, оскільки виникає питання щодо природи процесів цифровізації, які технології варто вважати цифровими, коли саме почала формуватися цифрова економіка. Сфокусуємо увагу на поглибленні розуміння сутності цифрової економіки та її основних специфічних рис, які впливають як на трансформацію, так і на розвиток підприємницької діяльності. Сьогодні в науковій літературі існує значна кількість різних трактувань сутності цього виду економіки. У табл. 4.1 представлені окремі з них. Зауважимо, що наукові напрацювання в цьому напрямку вже тривають з 90-х років ХХ ст.

Таблиця 4.1

Наукові концепції розгляду сутності категорії «цифрова економіка»

Зміст	Автори
1	2
Цифрова економіка – економічна діяльність, яка виникла лише завдяки новітнім цифровим технологіям та базується на використанні нових цифрових бізнес-моделей і в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані як числові, так і текстові [139, с. 39]	Кузнецова А., Чмерук Г.
Цифрова економіка – економіка, що базується на цифрових комп’ютерних технологіях, яку іноді називають інтернет-економікою, новою економікою, або вебекономікою: виробництво, продаж і постачання продуктів за допомогою комп’ютерних мереж [277, с. 49]	Фролова Л., Бойко І.
Цифрова економіка – всі частини економіки, які використовують технологічні зміни, спрямовані на трансформацію ринків, бізнес-моделей. моделей споживання: потужний системоутворюючий фактор соціально-економічного розвитку, джерело високоліквідного запасу міцності та гарантія політичної стабільності в суспільстві [134, с. 63]	Козлов В., Томашевська Т.
Цифрова економіка – інноваційна динамічна економіка, що базується на активному впровадженні інновацій та інформаційно-комунікаційних технологій в усі види економічної діяльності та сфери життєдіяльності суспільства. що дозволяє підвищити ефективність та конкурентоспроможність окремих компаній, економіки та рівень життя населення [129, с. 14]	Карчева Г., Огородня Д., Опенько В.
Цифрова економіка – особлива стадія економічного розвитку, основними характеристиками якої є масове використання цифрової інформації, повсюдним впровадженням багатосторонніх (мережевих) бізнес-моделей і, взагалі, відкриття нових можливостей для існування людини, суспільства та держави [246, с. 14]	Сірко А.
Цифрова економіка – автоматизоване управління господарством на основі передових інформаційних технологій: нові економічні відносини, що засновані на ефективному інформаційному управлінні системою виробництва в межах міста, регіону, країни, економічного союзу кількох держав [224, с. 134]	Пуцентейло П., Гуменюк О.
Цифрова економіка – система соціальних, культурних, економічних та технологічних відносин між державою, бізнесом та громадянами, що функціонує у глобальному інформаційному просторі, за допомогою широкого використання мережевих технологій, що генерує цифрові види та форми виробництва та просування до споживача продукції та послуг, що призводять до безперервних інноваційних змін методів управління та технологій з метою підвищення ефективності соціально-економічних процесів. Розвиток цифрової економіки спричинив цифрову трансформацію всіх аспектів людської діяльності [174, с. 409]	Назарова Г., Руденко В.
Цифрова економіка – сукупність соціально-економічних процесів, які значною мірою засновані на передачі даних, які завдяки можливості їх генерування, аналізу і наступного прийняття рішень перетворюються на цінний ресурс [142, с. 25]	Лазебник Л., Войтенко В.

Закінчення табл. 4.1

1	2
Цифрова економіка – окремий сектор економіки, у якому господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання шляхом застосування інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, де основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані (як числові, так і текстові) [282, с. 95]	Чмерук Г.
Цифрова економіка – складова частина економіки, у якій домінують знання суб'єктів та нематеріальне виробництво – основний показник під час визначення інформаційного суспільства [183, с. 10]	Онищенко Ю.
Цифрова економіка – новий сектор економічного функціонування, в якому основними засобами виробництва є цифрові пристрої, дані, інновації, технології та комунікації: формує частку в структурі ВВП країни і, водночас, завдяки впровадженню процесів цифровізації, здійснює безпосередній вплив на функціонування всіх інших, традиційних секторів та сфер економічного життя країни, трансформуючи їх із економіки, що споживає, в економіку, що створює ресурси, забезпечуючи нову якість економічного відтворення, додаткової вартості, конкурентоспроможності та зростання ефективності соціально-економічного розвитку [299, с. 94]	Штець Т.
Цифрова економіка – економіка, що застосовує цифрові технології та є найважливішим двигуном впровадження інновацій і забезпечення конкурентоспроможності та ефективного розвитку [3]	Апалькова В.

Джерело: складено авторкою.

Отже, враховуючи окреслені підходи щодо розгляду сутності категорії «цифрова економіка», можна виокремити такі її риси:

- 1) функціонує та розвивається насамперед на основі розробки, удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій;
- 2) основними засобами (факторами) виробництва в межах такого виду економіки є цифрові дані;
- 3) у переважній більшості випадків економічні відносини між основними суб'єктами відбуваються за допомогою цифрових технологій, наявність віртуального середовища для спілкування;
- 4) формування значних обсягів цифрової інформації у сферах національної економіки;
- 5) значний розвиток нематеріального виробництва, зростання ролі інтелектуальних ресурсів у формування стабільних умов функціонування економіки;

6) виникнення та розвиток нових галузей та сфер національного господарства, які стосуються розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, зберігання, обробки та аналізу управлінської та інших видів інформації, активна розбудова електронної промисловості та галузі телекомунікації;

7) кардинальні зміни на ринку праці, виникнення нових професій, поступове зникнення вже наявних, зростання безробіття в короткостроковому періоді;

8) розвиток моделі роботи працівників у режимі онлайн, що впливає на зміну підходів до організації робочого місця працівників;

9) поступова трансформація систем освіти, охорони здоров'я, культури тощо на основі впровадження цифрових технологій;

10) складні трансформації на рівні суб'єктів підприємницької діяльності, зміна не лише бізнес-моделей розвитку, але й мислення підприємців і власників компаній;

11) виникнення потреби в нових компетенціях, що формує нові вимоги до сфери освіти;

12) підвищення рівня конкуренції між продавцями, оскільки для всіх покупців доступним стає світовий ринок товарів та послуг, активне впровадження концепцій клієнтоорієнтованості;

13) значний розвиток сфери послуг, цифровізація фінансових послуг, підвищення якості надання послуг;

14) підвищення рівня співпраці між компаніями з різних країн;

15) персоналізація на споживчому ринку, зміна моделі продажу товарів і послуг, впровадження систем цифрового маркетингу в роботу торговельних, виробничих підприємств та ін. [76; 78; 106; 323; 258; 313; 321].

Відповідно, з розвитком цифрових технологій трансформуються фактично всі економічні системи, поступово впроваджуються такі технології в усі виробничі процеси, змінюється і бізнес-середовище, у якому працюють суб'єкти підприємницької діяльності та розвивається цифровий бізнес. Можна однозначно стверджу-

вати, що цифровізація змінює підходи до ведення бізнесу та використання інформаційних технологій у різних сферах життєдіяльності суб'єктів господарювання [94, с. 215]. Досить аргументовано зауважують Ю. О. Нікітін, О. І. Кульчицький, що цифрова економіка ставить багато вимог до сучасних підприємств, а цифровий бізнес перетворився на більше, ніж продажі в Інтернеті. Багаторічні цикли планування замінюються динамічними стратегіями. Продуктові цикли розробки товарів та послуг значно скоротилися та дедалі більшої популярності набувають гнучкі підходи до розробки товарів і послуг. Конкуренти з'являються швидшими темпами і за непередбачених обставин. Цифрові перетворення на підприємствах вимагають фундаментальних змін у тому, як підприємство веде бізнес, та передбачають перегляд вимог до: інфраструктури, операційних функцій, технологічної стратегії, бізнес-процесів, бізнес-моделі, організаційної структури, навичок персоналу [178, с. 77].

Розглянемо сутність цифрового бізнесу та передумови його зародження в сучасному економічному світі.

Варто зазначити, що в науковій літературі питання конкретизації сутності цифрового бізнесу не розглядаються вичерпано. Більшість авторів під час дослідження впливу процесів цифровізації на розвиток суб'єктів підприємницької діяльності акцентує увагу на тих трансформаціях, які відбуваються в межах підприємств при впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій [18; 182; 259]. Таких змін багато, а враховуючи складність процесу цифровізації, різні темпи його впровадження на окремих підприємствах, специфіку використання інформаційно-комунікаційних технологій, що обумовлюється сферами та галузями, у яких такі суб'єкти господарювання функціонують, то досліджувати такі зміни дуже складно.

Проте сьогодні серед науковців є чітка узгодженість поглядів щодо таких аспектів процесу цифровізації бізнесу:

- 1) процеси цифровізації є об'єктивними і будуть відбуватися у суспільстві незалежно від бажання окремих економічних суб'єктів;
- 2) для збереження конкурентоспроможності підприємства повинні використовувати можливості інформаційно-комунікаційних для власного розвитку;

3) процес цифровізації є складним, а тому його вплив на трансформацію окремих підприємств є довгостроковим та багатоаспектним;

4) для кожного підприємства притаманна своя модель цифрової трансформації, яка повинна бути збалансованою, гармонійною, враховувати поточний стан функціонування підприємства, наявний його цифровий потенціал та можливості впровадження цифрових технологій [79; 121; 248; 331].

Доречно зауважують І. О. Варіс, О. І. Кравчук, С. А. Завгородня, що цифрова трансформація бізнесу – це впровадження сучасних технологій у бізнес-процеси підприємства. За трансформації відбувається не лише встановлення нового обладнання чи програмного забезпечення, але і зміни підходів до управління компанією як на корпоративному рівні, так і на рівні зовнішніх комунікацій. Як наслідок такої трансформації бізнесу, підвищується індивідуальна продуктивність працівників та загальний рівень задоволення клієнтів. При цьому компанія зазвичай отримує репутацію прогресивної та сучасної [26, с. 50].

Зупинимося на розгляді сутності цифрового бізнесу, розкрити зміст якого є складним завданням, оскільки процеси цифровізації, цифрової трансформації за своєю природою є непростими. З одного боку, доцільно стверджувати, що цифровий бізнес – це підприємницька діяльність, яка будується на використанні цифрових технологій. Проте такий підхід, на наш погляд, є досить спрощеним, оскільки сьогодні значна частина суб'єктів підприємницької діяльності вже використовує сучасні інформаційно-комунікаційні технології в різних галузях економіки й констатувати, що такий бізнес є цифровим недоречно.

Отже, можна виокремити декілька можливих варіантів розгляду сутності цифрового бізнесу:

1) цифровий бізнес – діяльність, яка спрямована на продукування нових технологій та інформаційно-комунікаційних інновацій для розвитку інших підприємств;

2) цифровий бізнес – характеристика для підприємницької діяльності, у межах реалізації якої використовуються цифрові технології;

3) цифровий бізнес – діяльність, у межах якої за допомогою використання цифрових технологій здійснюється операційна діяльність і отримується основна частина доходу компанії [22; 112; 176; 189; 196; 197; 199; 296; 297].

Зазначимо, що поняття цифрового бізнесу корелює з поняттям електронного бізнесу. Історично склалося, що електронний бізнес почав свій активний розвиток у 90-х роках ХХ ст., коли і виникали перші наукові праці у сфері цифрової економіки, проте моделі такої економіки не існувало в жодній країні світу. Сутність електронного бізнесу у спрощеному вигляді можна охарактеризувати як економічну діяльність, яка здійснюється передусім за допомогою використання сучасних інформаційних технологій з метою отримання прибутку [35, с. 61]. Отже, можна констатувати, що цифровий бізнес є складовою електронного бізнесу, або більш якісним етапом його розвитку. Різниця між електронним та цифровим бізнесом загалом полягає в технологіях, які використовуються при здійсненні підприємницької діяльності. Цифрові технології за своєю природою є більш складними електронними технологіями й базуються на зборі та опрацюванні значної кількості інформації, створенні алгоритмів для їх аналізу, впровадженні систем автоматизації та штучного інтелекту. Для електронного бізнесу на початку його зародження притаманними були простіші системи збору інформації, відсутні були складні підходи до її систематизації та обробки.

Цифровий бізнес використовує технологію для створення нової цінності в бізнес-моделях, досвіді клієнтів та внутрішніх можливостях, що підтримують його основні операції. Термін включає в себе як цифрові бренди, так і традиційні компанії, які трансформують свій бізнес за допомогою цифрових технологій. Цифровий бізнес відрізняється від електронного бізнесу тим, що електронний залишає існуючі бізнес-моделі недоторканими, просто використовує технологію для підвищення ефективності або усунення надмірностей. Цифровий бізнес більше зосереджується на тому, як технологія дозволяє компаніям створювати нову цінність та досвід, що відрізняє компанії та надає їм конкурентну перевагу [178, с. 78-79].

Таким чином, *цифровий бізнес* – це нова форма електронного бізнесу, який полягає у використанні *цифрових технологій* для здійснення основної діяльності підприємства, яка приносить йому найбільший обсяг доходу.

Зазначимо, що в сучасних умовах становлення цифрової економіки відбувається на основі використання насамперед електронних технологій. Саме це позитивно впливає на розвиток всієї електронної індустрії в усьому світі. Проте у своєму розвитку цифрові технології базуються більше на використанні можливостей віртуального інформаційного простору, автоматизації процесів створення нових інформаційних інновацій. Також варто розуміти, що сьогодні електронний бізнес, який розвивається протягом вже тридцяти років, досяг у своєму розвитку значних масштабів у всьому світі. Проте цифровий бізнес не є характерним для значної кількості підприємств, які займаються електронним бізнесом, багато з них лише починають поступово впроваджувати елементи цифровізації у власній бізнес-моделі, а деякі не вбачають доцільності у використанні цифрових технологій для власного бізнесу. Процеси цифровізації бізнесу є досить суб'єктивними та індивідуальними, оскільки вимагають здійснення власниками підприємств додаткових витрат і тому вимагають обґрунтування доцільності їх впровадження.

Зупинимося на дослідженні особливостей розвитку системи електронного бізнесу в умовах становлення цифрової економіки. Зазначимо, що інституціональний аналіз функціонування і розвитку такої системи зумовив важливість виокремлення базових допоміжних елементів, які формують умови для її функціонування, та розгляд їх як цілісного утворення, у межах якого взаємодіють різні підсистеми та притаманні їм інститути й інституції. З цією метою вважаємо за доцільне розглянути сутність поняття «*екосистема електронного бізнесу*». Для цього конкретизуємо зміст «*екосистема*».

Екосистему як поняття вчені почали використовувати насамперед для дослідження біологічних систем та середовища, у якому вони розвиваються. Поступово, як це буває досить часто, термін був запозичений економістами для опису

економічного простору, у якому формуються та функціонують уже господарські системи. Уперше термін «екосистема» у 1930-х роках використав англійський учений Артур Танслі для опису спільноти організмів, які постійно взаємодіють між собою, і різними елементами середовища, що їх оточує, а саме: повітрям, водою, землею тощо. Науковець використовував термін «екосистема» для обґрунтування важливості для різних організмів співпраці, взаємодії з метою пристосування до екзогенних чинників, які здійснюють вплив на їхню життєдіяльність.

Також, використовуючи представлений вище підхід, можливо розширити та уніфікувати розуміння сутності екосистеми таким чином: екосистеми – спільноти, що складаються з різноманітних суб'єктів, які динамічно розвиваються, створюють і набувають нового змісту у процесі як взаємодії, так і конкуренції [306, с. 33]. У такому випадку розглядати екосистему можна не лише в межах природних систем, але й узагалі будь-яку систему, яка розвивається в мінливому зовнішньому середовищі.

Сьогодні в наукових роботах є різні підходи до розуміння сутності поняття «екосистема бізнесу». Розглянемо їхній зміст детальніше та представимо декілька концепцій трактування зазначеного поняття:

1) екосистема бізнесу – це мережа організацій, включаючи постачальників, дистриб'юторів, споживачів, конкурентів, державні установи тощо, що беруть участь у наданні конкретного товару чи послуги як за допомогою конкуренції, так і за допомогою співпраці. Ідея полягає в тому, що кожна сутність в екосистемі впливає і зазнає впливу інших, створюючи відносини, що постійно розвиваються, у яких кожна сутність повинна бути гнучкою та пристосованою, щоб вижити, як у біологічній екосистемі [275];

2) бізнес-екосистему як цифрову бізнес-екосистему (business digital ecosystem), що базується на використанні інформаційно-комп'ютерних технологій та забезпечує спільне використання ресурсів з метою створення та розвитку

бізнесу, знань, інфраструктури. Головними суб'єктами цифрової бізнес-екосистеми є: науково-дослідні, освітні, інноваційні центри; підприємства та їхні асоціації; органи місцевого самоврядування та державного управління [317].

Також у науковому просторі трапляються підходи і до розуміння сутності екосистеми електронного бізнесу – техніко-соціальна розподілена система виробництва, зберігання і розподілу електронного продукту або/чи продукту з різним рівнем електронно-інформаційної компоненти, агентів електронної економіки (діючих осіб, вебсистем, організацій електронного бізнесу) і середовища їх функціонування в єдності та взаємодії.

Отже, зважаючи на представлені підходи до розгляду сутності екосистеми, можна деталізувати її особливості, а саме:

- 1) екосистема – це об'єднання суб'єктів, підсистем, компонентів;
- 2) екосистема – сукупність складних взаємовідносин між її окремими компонентами, у якій зв'язок між ними за природою є двополярним;
- 3) екосистема – сукупність відносин, які постійно розвиваються, змінюються, ускладнюються, що відбувається досить часто непрогнозовано, на основі наявного ендогенного потенціалу до трансформації таких відносин;
- 4) екосистема – система, в якій існують складні перешкоди для залучення нових компонентів, оскільки в її межах вже всі підсистеми працюють ефективно, злагоджено і продукують необхідний результат;
- 5) екосистема – система, розвиток якої обумовлюється розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, їх постійним удосконаленням; особливо це стосується розвитку цифрового бізнесу та самої системи електронного бізнесу;
- 6) екосистема – занадто складний механізм, щоб намагатися керувати ним «зверху вниз» і контролювати все з однієї точки. Замість цього тут використовують механізми координації – передусім через упровадження загальних стандартів, правил і процесів [16, с. 79-80].

Таким чином, враховуючи представлені вище теоретичні положення щодо розгляду сутності екосистеми, її особливостей функціонування пропонуємо «екосистему електронного бізнесу» розглядати як сукупність базових інститутів, інституцій та інших об'єктів, що активно беруть участь у розвитку електронного бізнесу, формують умови для його активної розбудови на всіх стадіях підприємницької діяльності у цій сфері. На рис. 4.4 представлено концептуальну модель екосистеми електронного бізнесу.

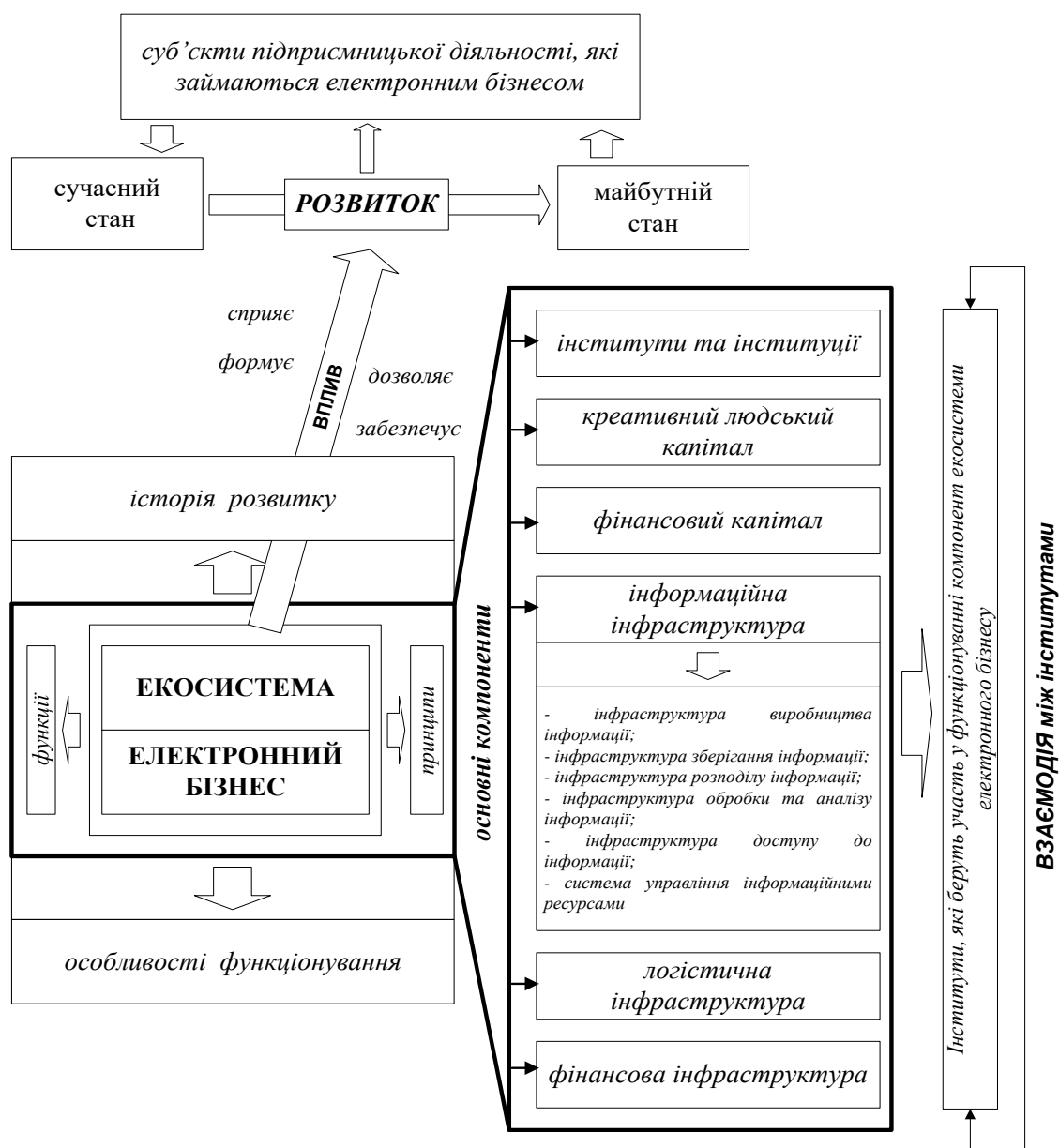

Рис. 4.4. Екосистема електронного бізнесу

Джерело: розроблено авторкою на основі [79; 99; 163; 86].

Отже, розглянемо докладніше модель екосистеми електронного бізнесу, яка представлена на рис. 4.4.

Як уже зазначалося, система електронного бізнесу та її екосистема невіддільно пов'язані між собою. Проте саме екосистема є складно побудованою, гармонійною сукупністю відносин між окремими компонентами, які функціонують і результатом такої взаємодії є сприятливий простір для здійснення підприємницької діяльності на основі інформаційно-комунікаційних технологій. Саме тому екосистема формує, сприяє, дозволяє та забезпечує розвиток такої діяльності. Враховуючи необхідність відповідних інформаційних інновацій для розвитку системи електронного бізнесу, екосистема також включає і взаємодію між суб'єктами, які ці технології розробляють, тестують, впроваджують та підтримують.

Складність екосистеми електронного бізнесу також полягає в тому, що у структурі такої системи існує значна кількість підсистем, які також є складними об'єктами й розвиваються у складному динамічному середовищі. Проте їх наявність є об'єктивно необхідною для функціонування всіх без винятку видів електронного бізнесу. До їх числа, на нашу думку, належать такі:

1) інститути та інституції, які формують, як уже зазначалося в підрозділі 4.1 монографії, інституціональний простір для розбудови системи електронного бізнесу;

2) креативний людський капітал – основа для функціонування будь-якої екосистеми, оскільки її розвиток можливий лише на основі активного використання залучених фахівців, їхньої здатності продукувати нові ідеї та створювати інновації;

3) фінансовий капітал – необхідність фінансових ресурсів для функціонування екосистеми, фінансування нових ідей, що пов'язано зі значними ризиками;

4) інформаційна інфраструктура – складна система технічних і програмних засобів, які використовуються для роботи з інформацією, яка лежить в основі здійснення електронного бізнесу;

5) логістична інфраструктура – переважно фізична інфраструктура, наявність якої є необхідною для доставки товарів, функціонування інформаційних систем, наявності систем зв'язку і т. ін.;

б) фінансова інфраструктура – у такому випадку розглядається сукупність засобів та технологій для здійснення фінансових розрахунків, розвитку платіжної системи.

Враховуючи теоретико-методологічні положення функціонування екосистеми електронного бізнесу, забезпечити розвиток такого бізнесу без окресленої системи неможливо. При цьому забезпечити його саме стратегічний розвиток неможливо без пошуку і впровадження нових підходів до активізації підприємницької діяльності в цій сфері, які, зважаючи на специфічні риси розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, не завжди пов'язані з традиційними заходами активізації економічної діяльності (удосконалення законодавства, підвищення якості державного регулювання, надання державної підтримки, покращення інвестиційного клімату в країні тощо).

Розглянемо детальніше функції екосистеми електронного бізнесу. До них належать такі:

1) стимулююча – екосистема має здатність створювати умови для стимулювання підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу, створюючи нові технології, здійснюючи їх поширення серед суб'єктів господарювання;

2) регулююча – розробка, впровадження тих або інших інформаційно-комунікаційних технологій може впливати на розвиток різних видів електронного бізнесу;

3) розвитку – екосистема формує частину зовнішнього простору, в якому розвивається система електронного бізнесу, а тому й частково визначає її вектор розбудови, і є невід'ємною компонентою функціонування такої системи.

У межах поточного підрозділу монографії було проведене дослідження розвитку системи електронного бізнесу в умовах становлення цифрової економіки. Також, враховуючи сучасні тренди розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, проведено дослідження особливостей формування екосистеми

електронного бізнесу в умовах цифровізації економічних відносин. Отже, ґрунтовний аналіз інституціонального середовища функціонування зазначеної системи дозволяє виокремити та розглянути базові перешкоди, які сьогодні існують у розвитку підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій в Україні. Ці питання будуть розглянуті в наступному підрозділі монографії.

4.3. Основні перешкоди розвитку системи електронного бізнесу в Україні

Розвиток інформаційної економіки, що відбувається швидкими темпами сьогодні в усьому світі, обумовлює також і зміну базових принципів функціонування вже усталених протягом тривалого періоду часу традиційних економічних систем. Цифрові трансформації поступово змінюють фактично всі сфери нашого буття, сучасні інноваційні технології, враховуючи насамперед їхній позитивний вплив, дозволяють підвищити ефективність функціонування різних сфер, забезпечити новий поштовх до їхнього подальшого розвитку.

Цифрові технології сьогодні вже є невід'ємною складовою розвитку сучасного суспільства і впливають на всі види підприємницької діяльності, особливо ті, які активно використовують сучасні інформаційно-комунікаційні інновації. Доречно зауважує І. В. Струтинська, що в епоху стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та інновацій важливого значення набувають процеси цифровізації діючих бізнес-процесів, які і є відповідними «точками зростання» бізнесу [259].

Сьогодні цифрова економіка, яка активно розвивається в усьому світі, формує новий простір для господарської діяльності для всіх економічних суб'єктів. Окреслений тип економіки створює нові продукти, формує нові потреби, а швидкість і обсяг отримання інформації збільшуються з кожним днем. Усі ці процеси

відкривають значні можливості для створення і розвитку бізнесу, заснованого на нових технологічних рішеннях або бізнес-моделях, які не застосовувалися раніше. На сучасному етапі розвитку світової економіки все більше уваги приділяється цифровим технологіям та електронному бізнесу. Сюди спрямовуються інвестиційні потоки та тут накопичуються людські та фінансові ресурси світу [17].

Розвиток електронного бізнесу в усьому світі є закономірним етапом становлення інформаційного суспільства і активного використання сучасних цифрових технологій. Світ змінюється досить швидко, що в першу чергу обумовлюється швидким поширенням нових технологій у всі сфери суспільства. Новітні інформаційні технології сьогодні відіграють важливу роль у житті більшості людей у всьому світі. Особливо такі технології використовуються активно в економічно розвинутих країнах.

Система електронного бізнесу є сферою поєднання інформаційних та цифрових технологій із господарськими відносинами, які виникають між економічними суб'єктами. Фактично новітні технології проникли вже в усіх сфери та галузі національного господарства, проте саме в межах окресленої системи вони відіграють вирішальну роль і забезпечують загалом її функціонування.

У попередньому підрозділі монографії було проведено детальний аналіз розвитку системи електронного бізнесу в умовах становлення цифрової економіки, розглянуто питання формування екосистеми такого бізнесу. У поточному підрозділі роботи сфокусуємо увагу на виявленні та конкретизації базових перешкод, які існують в Україні і стримують подальший розвиток підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Враховуючи, що система електронного бізнесу розвивається сьогодні у просторі цифровізації суспільних процесів, функціонування суспільних систем, спочатку проведемо аналіз тих загальних перешкод, які стримують становлення цифрової економіки в Україні. До їх числа можна віднести такі:

1) недостатній рівень розвитку мережі Інтернет, виникнення та поглиблення цифрових розривів (відмінності між сільським та міським доступом до Інтернету; соціально-економічні відмінності між людьми різних рас, доходів та освіти, що впливає на їхню можливість доступу до Інтернету; відмінності країн, що розвиваються, та країн, що розвиваються, щодо доступності Інтернету [302]);

2) недостатня кількість висококваліфікованих фахівців, які здатні продукувати нові інноваційні інформаційні технології для їх подальшого використання; при цьому значна кількість ІТ-фахівців надають свої послуги зарубіжним компаніям;

3) відсутність достатніх обсягів фінансування для здійснення державою інвестицій у фундаментальні дослідження, що призводить до існування моделі імпорту інформаційно-комунікаційних технологій з подальшою їх адаптацією;

4) значний рівень конкуренції на світовому рівні за висококваліфікованих спеціалістів і, як наслідок, відтік фахівців у зарубіжні країни, у яких створені кращі умови для їх самореалізації та роботи, при цьому відбувається втрата кадрового потенціалу нації, а інші країни отримують готових фахівців, навчання яких у великій кількості випадків було здійснено за рахунок України;

5) необхідність розвитку цифрової інфраструктури, що вимагає відповідних фінансових ресурсів та пошуку механізмів залучення інвесторів для створення ефективно діючої такої інфраструктури;

6) низький рівень цифрових навичок громадян, що значно ускладнює процес розвитку цифрових технологій; цифрові навички – це вміння людини користуватися інформаційними технологіями. Такі вміння стосуються не лише професійних кадрів сфери інформаційно-комп'ютерних технологій, але і громадян загалом. Саме цифрові навички мають сприяти використанню технологій у повсякденному житті [110, с. 57].

7) недостатній рівень захисту та безпеки в цифрових мережах;

8) низький рівень цифрової довіри в українському суспільстві; *цифрова довіра* – необхідність у глобальній економіці, яка залежить від постійно зростаючого підключення, використання даних і нових інноваційних технологій. Щоб заслугувати на довіру, технологія має бути безпечною (забезпечувати конфіденційність, цілісність і доступність підключених систем), а також використовуватись відповідально [309].

Електронний бізнес у розвинутих країнах є одним зі стратегічних векторів розвитку національної економіки та потенційним джерелом податкових надходжень [158, с. 154]. Система електронного бізнесу в Україні сьогодні поступово формується та набуває рис системності і цілісності. Відбуваються процеси залучення інформаційних технологій до діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, розширюється перелік сфер економіки, у яких активно починають функціонувати підприємства електронного бізнесу. Значний імпульс до розвитку окресленої системи в країні здійснила коронакриза, яка активізувала зусилля підприємців щодо організації власного бізнесу в режимі онлайн для забезпечення його виживання. Саме це актуалізує питання проведення нових наукових досліджень у цьому напрямку, здійснення аналізу потенційних можливостей та загроз для ведення підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу в Україні.

Важливість розвитку системи електронного бізнесу не викликає сумнівів, оскільки така система у багатьох країнах виступає сферою формування інноваційних технологій, нових ідей та рішень для забезпечення ефективного розвитку підприємств різних галузей господарства. Однак уже сьогодні можна констатувати наявність країн-експортерів таких технологій та тих держав, які ці країни використовують. Цілком справедливо зазначити, що сфера застосування інформаційно-комунікаційних технологій в економіці є надзвичайно широкою і інновації у цій сфері розробляються фактично в усіх країнах. Проте проривні технології, які змінюють усталене уявлення про функціонування окремих сфер

економіки, здійснюються в межах невеликої групи країн. Однак навіть така ситуація сприяє активному розвитку інформаційних технологій у всьому світі, їх швидкому поширенню, використанню в роботі різних підприємств.

Система електронного бізнесу – це лише окремий напрям використання інформаційних технологій в економіці, який із кожним роком відіграє дедалі більшу роль у розвитку національних економік. Електронний бізнес – це бізнес, операційна діяльність якого залежить виключно від інформаційно-комунікаційних технологій, що є невід’ємною його складовою. Саме ця ознака досить чітко дозволяє, з одного боку, зрозуміти напрями підприємницької діяльності, які варто віднести до системи електронного бізнесу, а з іншого – ускладнює цей процес, оскільки в реальності вже значна кількість суб’єктів підприємницької діяльності поєднують традиційний та електронний способи ведення бізнесу.

Україну, яка засвідчують результати проведено в розділі 3 монографії аналізу, сьогодні доцільно віднести до країн, у яких поки що відбуваються процеси становлення інформаційного суспільства, а отже, і відбувається поступовий розвиток системи електронного бізнесу. Унаслідок пандемії і активного імпорту цифрових технологій, окреслена система отримала досить потужний імпульс для активної розбудови і за декілька років пройшла період, який інші країни проходили за триваліший час. Звичайно, важливою умовою такого стану є наявність і значного потенціалу у використанні інформаційно-комунікаційних технологій суб’єктами підприємницької діяльності, який, на відміну від розвинутих країн, залишається невикористаним.

Сьогодні в Україні можливо придбати товари та іншу продукцію фактично в усіх сферах економіки, особливо фізичними особами. Ефективно побудована та оперативно працює платіжна система, стрімкими темпами розвивається сфера електронних фінансових послуг. Залучення сучасних та розробка нових інформаційних технологій відбувається дуже швидкими темпами у всіх напрямках господарської діяльності. Одним із тригерів такого процесу також є те, що в системі електронного

бізнесу стартовий капітал для початку підприємницької діяльності необхідно невеликий, на відміну від фізично існуючих підприємств. Також у цій сфері зупинити підприємницьку діяльність можливо досить швидко, враховуючи змінність законодавства, складнопрогнозовані умови економічного розвитку країни.

Ще однієї з умов зручності ведення такого бізнесу є високий рівень тіньової економіки, за якого не досить ретельно відстежуються платежі, які отримують фізичні особи у сфері електронного бізнесу. Відсутність відповідних документів, які б фіксували взаємодію між покупцем та продавцем (наприклад, фіскальні чеки) не дозволяє аналізувати операції купівлі/продажу товарів, послуг. Досить часто реклама продукції здійснюється за допомогою мережі інтернет, а розрахунок відбувається готівкою при отриманні товару, або шляхом переказування коштів на картковий рахунок продавця. Можливостей здійснювати підприємницьку діяльність і навіть бути не оформлений як суб'єкт господарювання також достатньо. Усе окреслене формує як імпульси для розвитку системи електронного бізнесу, так і створює досить деструктивні чинники для функціонування підприємств в межах такої системи [158; 277].

Перед тим як перейти до виокремлення і опису базових перешкод у розвитку системи електронного бізнесу в Україні, проведемо з початку SWOT-аналіз поточного стану її функціонування. Такий аналіз є одним з найпоширеніших методів оцінки середовища – це групування факторів середовища функціонування підприємства на зовнішні й внутрішні, їх аналіз з позиції визначення позитивного чи негативного впливу на діяльність підприємства [5]. SWOT-аналіз – це своєрідна форма; він не містить остаточної інформації для прийняття управлінських рішень, але дає змогу впорядкувати процес обмірковування всієї наявної інформації з використанням власних думок та оцінок [4, с. 22]. Для проведення такого аналізу використаємо наукові результати, які були отримані у третьому розділі монографії та аналітичні результати, які були отримані недержавними організаціями під час дослідження окремих напрямків підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу.

На рис. 4.5 представлено SWOT-аналіз стану розвитку системи електронного бізнесу в Україні.

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – значний потенціал розвитку системи електронного бізнесу, низький рівень розвитку значної кількості компонентів цієї системи; – значна чисельність населення, що формує підвищений попит на відповідні послуги; – розвинута ІТ індустрія, яка продовжує розвиватися швидкими темпами; – значний рівень конкуренції серед підприємств, які займаються електронним бізнесом; – значна кількість населення з достатнім рівнем цифрової грамотності; – наявність відповідної поштової та логістичної інфраструктури; – розвинута та ефективно діюча платіжна система. 	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень доходів громадян, що стримує попит на значну кількість товарів, продукції та послуг; – низький рівень довіри населення до купівлі товарів через мережу Інтернет; – недостатній рівень цифрової грамотності підприємців щодо можливостей використання сучасних інформаційних технологій для розвитку бізнесу; – неефективно діюча система захисту прав споживачів, яка не сприяє формуванню довіри між економічними суб'єктами в системі електронного бізнесу; – низький рівень захисту персональних даних, фінансової інформації;
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – зростання попиту на купівлю та продаж товарів, послуг за допомогою використання мережі інтернет; – поступово зростають доходи громадян та існує потенціал залучення нових споживачів відповідних товарів та послуг; – активний розвиток ІТ-індустрії в країні; – поглиблення роботи міжнародних компаній у сфері електронного бізнесу; – постійний розвиток нових інформаційних технологій, які сприяють трансформації підприємницької діяльності, винайденню нових способів ведення бізнесу, підвищення його ефективності в різних галузях національного господарства; 	<ul style="list-style-type: none"> – виникнення політичної нестабільності, погіршення умов ведення підприємницької діяльності; – макрофінансова нестабільність та погіршення рівня фінансового забезпечення громадян; – ймовірність викрадення персональних даних клієнтів, підвищення доступу різних суб'єктів до них, що відбувається у результаті купівлі, продажу товарів і послуг; – зміна інституційного середовища щодо підтримки розвитку галузі ІТ-технологій; – зростання конкуренції з іноземними суб'єктами господарювання в межах даної системи і т. ін.

Рис. 4.5. SWOT-аналіз стану функціонування системи електронного бізнесу в Україні

Джерело: складено авторкою на основі [1; 34; 41; 289; 107; 116; 117; 244; 290; 329].

Таким чином, аналізуючи результати SWOT-аналізу розвитку системи електронного бізнесу в Україні, можна констатувати, що здійснення підприємницької діяльності в цьому напрямку є досить привабливим видом бізнесу в Україні, ураховуючи недостатній розвиток застосування інформаційно-комунікаційних технологій вітчизняними підприємствами. Базові перешкоди для здійснення такої діяльності, безпосередньо пов'язані з ефективністю роботи інститутів.

Проте поступово в Україні формуються умови для розвитку системи електронного бізнесу, зароджується екосистема підприємницької діяльності в цій сфері, що обумовлюється внутрішнім наявним у цій діяльності потенціалом, який не притаманний іншим видам бізнесу. Електронний бізнес як уже неодноразово наголошувалося в межах монографії, має низку власних переваг, які його відрізняють від інших видів господарської діяльності, є неповторюваними, їх неможливо відтворити або замінити іншими концепціями ведення бізнесу, і саме тому його розвиток відбуватиметься і надалі. Темпи такого розвитку, його залежність від іноземних інформаційних інновацій, місце країни в цій сфері визначатимуться насамперед формуванням сприятливого інституціонального середовища для ведення бізнесу в цьому напрямку та ефективним використанням уже наявних можливостей у цій сфері для суб'єктів підприємницької діяльності.

Цілком логічним є те, що найкраще сфера інформаційних технологій розвивається в тих країнах, де створені сприятливі умови для розвитку підприємств, залучення інвестицій для їх подальшого розвитку. До таких країн передусім належать Швейцарія, США, Велика Британія, Скандинавські країни і т. д.

Доречно зауважує Н. Г. Голіонко, що подальше розширення сфери електронного бізнесу визначатиметься передовсім розвитком техніки, інтернет-технологій і систем, залежатиме від сприятливих умов доступу до мережі Інтернет та від конкретних переваг, які отримає бізнес-сектор від використання інструментів

електронного бізнесу у власній діяльності. Проте переведення бізнесу підприємств традиційних секторів економіки на «електронні рейки» стримується через складність вирішення проблем законодавчого, інфраструктурного та соціально-психологічного характеру [65, с. 336].

Грунтовний аналіз сучасних тенденцій розвитку системи електронного бізнесу, окремих її компонентів, екосистеми такого виду бізнесу дозволили виокремити основні перешкоди, які сьогодні існують в Україні та стримують розвиток зазначеної системи. До них варто віднести такі:

- у межах *макроекономічного середовища*: нестабільність економічного розвитку, перманентні економічні та політичні кризові ситуації; макрофінансова нестабільність, а саме нестабільність національної валюти;

- *бізнес-середовища*: швидка змінність нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності; відсутність ефективної державної політики щодо підтримки розвитку електронного бізнесу, впровадження цифрових технологій у підприємницьку діяльність; відсутність доступних позикових фінансових ресурсів для розвитку бізнесу та використання нових цифрових технологій;

- *інформаційного середовища*: низький рівень цифрової грамотності та відсутність узгодженої державної політики в цьому напрямку; недовіра громадян до сучасних цифрових технологій, що стримує залучення нових споживачів до сфери електронного бізнесу; недостатній рівень взаємодії між економічними суб'єктами в межах екосистеми електронного бізнесу; недостатня обізнаність підприємців про нові можливості інформаційно-комунікаційних технологій для здійснення господарської діяльності та ін.

Узагальнюючи погляди науковців щодо базових перешкод, які стримують розвиток системи електронного бізнесу в Україні, проведемо їх систематизацію та групування. На рис. 4.6 представлено сукупність таких проблем та деструктивних чинників.

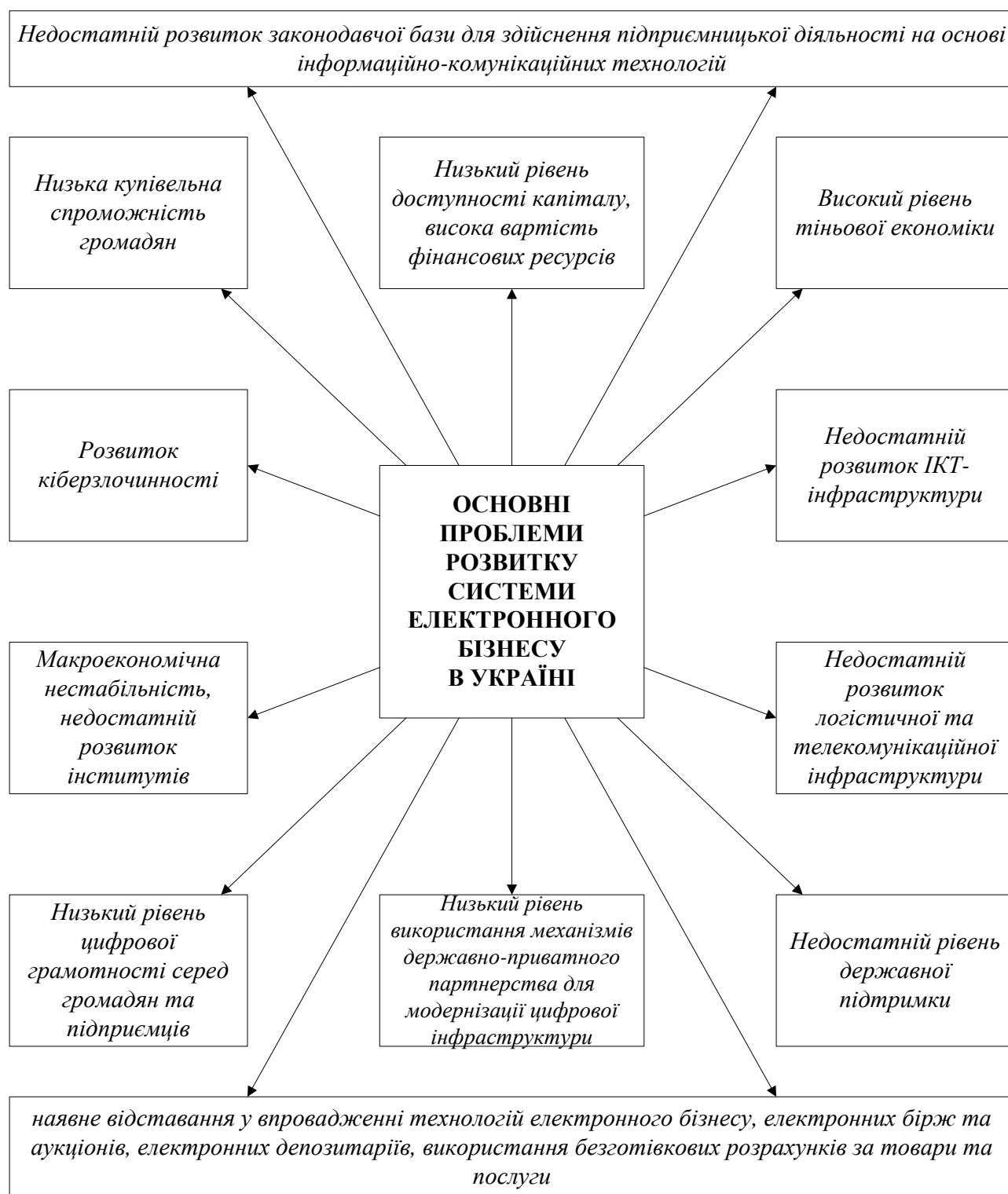

Рис. 4.6. Ключові перешкоди розвитку системи електронного бізнесу в Україні

Джерело: узагальнено авторкою на основі [140, с. 32; 24, с. 366; 29; 238, с. 11; 75, с. 12-13; 68, с. 166-168; 47; 80; 89; 175; 42].

Отже, аналізуючи перелік базових перешкод, які стримують розвиток системи електронного бізнесу в Україні, варто зауважити, що значна їх кількість є макросистемними, які впливають на функціонування будь-яких економічних об'єктів у країні. Вагома частина перешкод пов'язана також з інфраструктурними об'єктами, які активно залучаються для здійснення підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Використання сучасних технологій, незважаючи на значний рівень цифровізації господарських процесів, потребує наявності фізичної цифрової інфраструктури, побудова якої є складним завданням і вимагає значних обсягів фінансових ресурсів. Саме це також ускладнює і гальмує розбудову процесів інформатизації суспільства і впливає на всі аспекти використання сучасних цифрових технологій у межах економічних систем.

Також серед окреслених перешкод в активізації підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій важливу роль відіграють фактори неекономічної, інституційної природи, наявність яких сприяла формуванню окремих типів моделей виробників, споживачів послуг в системі електронного бізнесу. Вичерпано їх описати дуже складно, проте ідентифікувати та визначити причини їх виникнення можливо.

Як вже зазначалося в підрозділі 4.1, інституціональні чинники, які є результатом системних тривалих процесів у суспільстві, здійснюють потужний вплив на функціонування економічних систем, зокрема й ведення підприємницької діяльності. Проте вплив таких інститутів може бути деструктивним, а тому завжди існує потреба у впровадженні заходів, які б нівелювали такий негативний вплив і сприяли створенню, насамперед, ефективно діючих формальних інститутів.

Однією з найскладніших проблем забезпечення розвитку системи електронного бізнесу в Україні є ефективність державного регулювання загалом підприємницької діяльності та підтримки інноваційних форм здійснення такої діяльності. Фактично сьогодні більшість суб'єктів системи електронного бізнесу

функціонують, зважаючи на власні можливості та адаптуючись під постійно змінні умови інституційного середовища. Як уже зазначалося, система електронного бізнесу є тією сферою, яка досить швидко у своєму функціонуванні має здатність враховувати різні чинники у своєму розвитку і використовувати механізми для пом'якшення впливу негативних факторів. Однією з особливостей такої системи є те, що при недостатньо ефективному інституційному середовищі, значна кількість видів підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу розвивається стихійно і не завжди легально. Нові можливості, які надаються сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, дозволяють суб'єктам підприємницької діяльності бути досить гнучкими до екзогенних умов, частково не реєструючись як суб'єкти господарювання, не повністю сплачувати необхідні податки та ін. Відповідно формування та впровадження ефективних механізмів державного регулювання, державної підтримки в цій сфері є важливою складовою отримання національною економікою нових імпульсів до розвитку, забезпечення легального працевлаштування, зниження рівня тіньової економіки, нелегального ввезення товарів, продукції із-за кордону і т. ін.

Напрямок ведення підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій дуже багато і, звичайно, сформувавши відповідну державну політику щодо регулювання таких видів бізнесу не можливо. Проте, як свідчить досвід розвинених країн, формування загальних, сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності з однієї сторони, та підтримка процесів цифровізації на різних рівнях розробки і впровадження сучасних цифрових технологій дозволяють сформувавши нову інституційну основу для поступового розвитку системи електронного бізнесу.

На рис. 4.7 представлено інституційну модель розвитку системи електронного бізнесу. Розглянемо її більш детально.

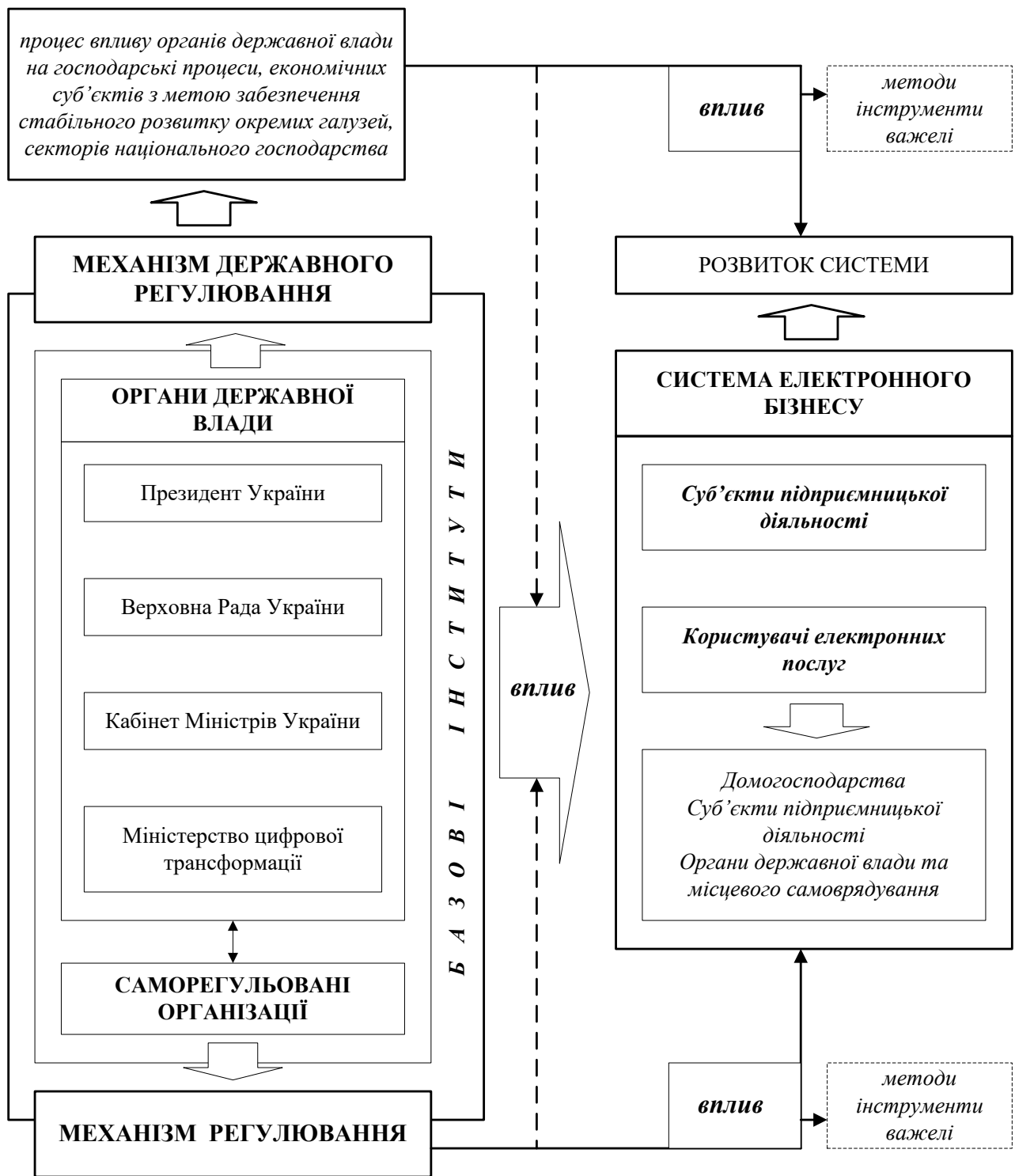

Рис. 4.7. Інституційна модель державного регулювання системи електронного бізнесу

Джерело: побудовано авторкою на основі [12; 98; 186; 268; 273; 322; 307; 311].

Отже, аналізуючи дані рис. 4.7, можна констатувати, що в Україні сьогодні відбувається процес становлення і розвитку інституціональної системи розвитку електронного бізнесу, відбувається поступове формування нормативно-правового забезпечення для здійснення підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Якщо проаналізувати вже діючі законодавчі акти в цій сфері, то до їх числа можна віднести наступні: Закон України «Про телекомунікації» [222]; Закон України «Про радіочастотний ресурс» [221]; Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [210]; Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [220]; Закон України «Про електронну комерцію» [213]; Закон України «Про електронні довірчі послуги» [212]; Закон України «Про захист прав споживачів» [216]; Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [214]; Закон України «Про електронний цифровий підпис» [211]; Закон України «Про захист персональних даних» [215] та ін. [266; 57].

Зауважимо, що незважаючи на те, що значна кількість нормативно-правових актів, які зазначені вище, були прийняті досить давно в Україні, інституційно-правове оформлення розвитку цифрової економіки розпочалося в 2013 році, коли Кабінет Міністрів України видав розпорядження «Про схвалення стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні». У червні 2015 року Україна приєдналася до Декларації першого засідання міністрів «Східного партнерства ЄС» з питань цифрової економіки. Наступним кроком стало розроблення концептуальних засад «Цифрового порядку денного України – 2020», який визначав ключові завдання, першочергові сфери, ініціативи та проекти «цифровізації» України на найближчі три роки [110, с. 57].

Проте, незважаючи на постійне вдосконалення законодавчого поля для здійснення підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій, становлення загалом цифрової економіки в Україні, існують значні системні проблеми у інституційному забезпеченні окреслених процесів. До їх числа варто віднести такі:

1) стандарти і законодавча база недостатньо розроблені для забезпечення стабільного розвитку системи електронного бізнесу, недостатня нормативно-правова база в питаннях розвитку мережі Інтернет, інформаційних ресурсів та інтелектуальної власності, що не сприяє розвитку ринку Інтернет-послуг;

2) недостатній рівень розвитку сфери надання електронних адміністративних послуг. За даними рейтингу країн світу за рівнем розвитку е-урядування у 2020 році Україна посіла 69-е місце. При цьому варто зазначити, що процес цифровізації державних інститутів постійно відбувається. Кадровий потенціал українських ІТ-фахівців залишається високим. Однак побудувати якісну та ефективну систему надання державних послуг поки що не вдається. Лідерами за цим рейтингом є Данія (1-е місце); Південна Корея (2-е місце); Естонія (3-е місце); Фінляндія (4-е місце) та Австралія (5-е місце) [270];

3) рівень державної підтримки виробництва засобів інформатизації, програмних засобів та впровадження ІКТ є недостатнім;

4) недостатня співпраця між органами державної влади та саморегульованими організаціями щодо участі в розвитку електронного бізнесу, впровадження базових правил, підходів до надання відповідних послуг, їхньої якості із забезпеченням прав як їх виробників, так і споживачів;

5) недостатньо розроблена система збору статистичної інформації про здійснення підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. На сьогодні в цьому напрямку в Україні спостерігаються певні зміни, проте розвиток електронного бізнесу є настільки швидким, що окреслена система повинна бути більш гнучкою та акумулювати інформацію не лише про випадки використання підприємствами цифрових технологій, але й дані про підприємницьку діяльність загалом, яка заснована виключно на застосуванні цих технологій.

Таким чином, проблема розвитку електронного бізнесу в Україні ставить питання щодо необхідності не лише врегулювання тих проблемних моментів, що сповільнюють або унеможливають ту чи іншу форму електронного бізнесу, але

й необхідності зміни правової політики у цій сфері, яка б дозволяла прогнозувати основні тенденції розвитку сфери регулювання електронного бізнесу й максимально швидко реагувати на ці зміни. Це пов'язано з тим, що належне регулювання сфери електронного бізнесу не лише підвищує якість ведення бізнесу та комфортність економічної діяльності, а й дозволяє реагувати на появу нових способів економічного шахрайства із застосуванням інструментів інформаційно-комунікаційних технологій.

Отже, у межах поточного підрозділу монографії було виокремлено та конкретизовано сутність основних перешкод, які існують в Україні у сфері розвитку системи електронного бізнесу. Було встановлено, що визначені перешкоди мають різну природу виникнення та впливу на функціонування такої системи. Також розглянуто інституційну модель державного регулювання зазначеної системи, що дозволило конкретизувати основні проблеми в її функціонуванні.

У четвертому розділі монографії основна увага була сфокусована на здійсненні інституціонального аналізу розвитку системи електронного бізнесу, дослідженні сформованої в Україні моделі інституціонального середовища, в якому така система функціонує, аналізу особливостей створення в країні екосистеми зазначеного виду бізнесу. У підсумку все це дозволило провести ґрунтовний аналіз базових перешкод, які сьогодні стримують активізацію та здійснення підприємницької діяльності на основі інформаційно-комунікаційних технологій в Україні. Наявність таких проблем вимагає розробки нових наукових та прикладних підходів до їх вирішення з метою формування сприятливих умов для ведення електронного бізнесу. Ці питання будуть розглянуті в наступному розділі монографії.

РОЗДІЛ 5

НАУКОВО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

5.1. Науково-концептуальні положення забезпечення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу

Забезпечити стабільний розвиток економіки країни без розвитку малих та середніх підприємств, як свідчить досвід розвинутих країн, неможливо. Саме діяльність таких суб'єктів підприємницької діяльності створює міцний фундамент для активізації господарської діяльності в країні, зростання рівня стійкості економіки до впливу деструктивних екзогенних чинників.

Розвиток малого та середнього підприємництва сьогодні в усіх країнах пов'язаний з активним використанням сучасних цифрових технологій, які дозволяють оптимізувати роботу підприємств, забезпечити їхню конкурентоспроможність. Значна кількість суб'єктів господарювання здійснюють свою діяльність виключно в мережі Інтернет, що дозволяє їм швидше розвиватися, отримувати додаткові імпульси до розширення власної діяльності.

Розвиток системи електронного бізнесу в сучасних умовах є важливою складовою розбудови національного господарства, невід'ємною складовою забезпечення його конкурентоспроможності. Система електронного бізнесу пов'язана зі значною кількістю інших господарських систем, які також або мають здатність формувати умови для її розвитку, або активно функціонують у результаті розвитку такої системи. Сьогодні зазначена система гармонійно розвивається в загальній структурі національної економіки, що й зумовлює важливість забезпечення її подальшого стратегічного розвитку, що, у свою чергу, потребує поглиблення як практичних заходів активізації підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу, так і розробки, удосконалення наукових положень активізації такого розвитку.

У попередньому розділі монографії було розглянуто інституціональні положення розвитку системи електронного бізнесу та виявлені базові перешкоди, які стримують здійснення підприємницької діяльності в цьому напрямку. Звичайно значна кількість окреслених перешкод є макросистемними й визначаються поточними тенденціями економічного розвитку країни, проте значна кількість конкретизованих проблем стосуються саме системи електронного бізнесу, окремих її складових та забезпечення розбудови такої системи. Визначені перешкоди потребують власного вирішення, що вимагає впровадження заходів з метою активізації зацікавленості суб'єктів підприємницької діяльності у здійсненні відповідного бізнесу. Окреслені заходи та науково-концептуальні положення їх впровадження будуть розглянуті в межах цього розділу монографії.

У поточному підрозділі насамперед розглянемо наукові аспекти розробки та впровадження стратегічних заходів для розвитку системи електронного бізнесу. Дослідження почнемо з обґрунтування важливості сутності та особливостей розробки і впровадження саме універсальних стратегічних детермінант активізації підприємницької діяльності в межах зазначеної системи. Відповідно спочатку розглянемо сутність категорії «стратегія» для кращого розуміння специфіки розробки заходів саме стратегічного розвитку зазначеного виду бізнесу.

Слово «стратегія» походить від давньогрецького слова *stratos* (мистецтво керівництва суспільною, політичною боротьбою) [9, с. 13]. У таблиці 5.1 представлено наукові підходи до розгляду змісту дефініції «стратегія».

Таблиця 5.1

Наукові підходи до розгляду сутності категорії «стратегія»

Сутність	Джерело, автор
1	2
Стратегія – мистецтво керувати соціально-економічними процесами, визначення головного напрямку у досягненні кінцевого результату	Економічний словник. URL: https://ekonomichnij-slovnik.slovaronline.com/search?s=%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F [97]

Закінчення табл. 5.1

1	2
Стратегія – модель поведінки, спрямованої на досягнення поставлених цілей, набір правил для пошуку і використання можливостей	Свистович М. Б. Сутність та основні поняття стратегічного планування. <i>Державне управління: теорія та практика</i> . 2013. № 2. С. 37–43. [240, с. 40]
Стратегія – модель певних рішень, дій, довгостроковий план підприємства, мистецтво мати необхідних фахівців та активи з метою досягнення конкурентних переваг	Стадник В. В., Йохна М. В. Менеджмент: підручник. Київ: Академвидав, 2007. 472 с. [252, с. 211]
Стратегія – серйозна ділова концепція в сукупності з реальними подіями, що може привести цю ділову концепцію (бізнес-концепцію) до створення реальної конкретної переваги, спроможної зберігати тривалий час	Карачина Н. П. Сутність поняття «стратегія зовнішньоекономічної діяльності» та особливості її формування. <i>Економічний простір</i> . 2016. № 110. С. 17–26. [128, с. 18-19]
Стратегія – це план дій організації з виявлення основних напрямів її ефективного функціонування на основі максимальної реалізації наявного науково-технічного потенціалу у взаємозв'язку з внутрішньовиробничими резервами і зовнішнім середовищем	Фролова В. Ю. Стратегічний підхід в управлінні конкурентоспроможністю підприємства. <i>Вісник Донецького національного університету</i> . 2012. № 1. С. 177–182. [276, с. 179]
Стратегія – абстрактний документ (комплекс заходів), у якому наводяться лише орієнтовні плани, цілі, заходи, напрямки та очікування	Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 668 с. [82, с. 427]
Стратегія – система формалізованих і неформалізованих управлінських рішень, що формується в межах обраного напрямку діяльності, орієнтована на досягнення довгострокових цілей підприємства, сформованих з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища та досягнутого потенціалу підприємства	Саух І. Оцінка наукових підходів до трактування сутності стратегії підприємства та її змістовні характеристики. <i>Соціально-економічні проблеми і держава</i> . 2016. Вип. 1(14). С. 145-151. [239, с. 148]
Стратегія – детермінанта системної ітерації рішень та дій, спрямованих на посилення внутрішнього потенціалу та формування навколишнього оточення, що дозволить сформувати конкурентні переваги і забезпечити випереджальні темпи розвитку підприємства в порівнянні з конкурентами	Мікловда В. П., Брітченко І. Г., Кубіній Н. Ю., Дідович Ю. О. Ефективність стратегічного управління підприємствами: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2013. 218 с. [102, с. 36]
Стратегія – результат, як сукупність взаємозалежних рішень, що визначають пріоритетні напрямки використання ресурсів, зусиль підприємства для реалізації його місії, забезпечення довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках, як засіб реалізації інтересів підприємства	Кравченко О. В. Поняття стратегії розвитку підприємства. <i>Вісник Сумського національного аграрного університету</i> . 2007. № 1(22). С. 267-272. [138]

Джерело: складено авторкою.

Таким чином, аналізуючи дані таблиці 5.1, варто констатувати наявність значної кількості різних за своїм змістом підходів до розгляду сутності категорії «стратегія». Одночасно можна стверджувати, що більшість науковців стратегію розглядають як систему заходів, рішень, напрямів, які необхідні для трансформації певної системи, процесу, об'єкта тощо з метою досягнення цілей його функціонування. Наприклад, О. Гудзь, розглядаючи питання стратегічного розвитку підприємств як окремих економічних суб'єктів, у теоретичній частині дослідження пропонує стратегію розвитку підприємства розглядати як довгостроковий гнучкий план дій інноваційного спрямування з відповідним рівнем ризику, який базується на детальному аналізі внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, залежить від людських чинників та потребує інвестицій для досягнення ефективних результатів, підвищення конкурентоспроможності продукції і підприємства [73, с. 347]. О. Тур розглядає стратегію розвитку підприємства як комплекс управлінських рішень (системи управлінських заходів, сукупність цільових програм, плани розвитку), спрямованих на формування позитивних перспектив, пріоритетів і напрямів розвитку соціально-економічної системи господарюючого суб'єкта, як результат забезпечення динамічного і сталого розвитку підприємства [269, с. 44-45]. Тобто навіть на рівні окремих економічних суб'єктів питання їхнього стратегічного розвитку, розробки відповідних стратегій також ученими розглядаються по-різному. Саме така ситуація зумовлює складність дослідження загалом питань про стратегічний розвиток, оскільки саме поняття стратегії є досить широким та ґрунтовним і стосується здебільшого розвитку всіх економічних систем.

Враховуючи сутність представлених концепцій розгляду дефініції «стратегія», можна виокремити такі особливості для розробки заходів стратегічного розвитку системи електронного бізнесу.

1. Стратегія розвитку системи електронного бізнесу повинна узгоджуватися з діючою стратегією економічного розвитку країни, окремих стратегій її інноваційного розвитку. Варто зауважити, що наявність окремої стратегії розви-

тку електронного бізнесу не є обов'язковою умовою формування інституціонального забезпечення для його функціонування. Цілком можливий варіант, коли в декількох національних стратегіях розкриваються всі базові питання, що стосуються становлення цифрової економіки та розвитку електронного бізнесу. Проте досвід розвинутих країн свідчить, що темпи становлення окресленого типу економіки сьогодні є настільки швидкими, що доцільним є розробка національних стратегій цифровізації суспільства, яка взаємоузгоджена загалом із національною стратегією розвитку суспільства. Наприклад, в Австралії сьогодні реалізують Australian National Digital Economy Strategy [317], у Великій Британії – Digital Economy Act 2017 [308] і т. ін. Зауважимо, що розвинуті країни вже декілька років тому розробили й активно реалізують національні стратегії у сфері побудови інформаційного суспільства, цифрової економіки.

В Україні також була прийнята подібна стратегія ще у 2007 році – Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [219], але більшість цілей та завдань у цій стратегії так і залишилися не реалізованими. До того ж у зазначеному законодавчому акті більша увага приділялася питанням розвитку саме інформаційного суспільства в частині поширення нових технологій у всі сфери життєдіяльності, а економічним питанням відведено другорядну роль, що знизило рівень уваги саме до розробки заходів сприяння інформатизації економічних відносин у країні.

2. Стратегія розвитку електронного бізнесу повинна враховувати сучасний стан становлення цифрової економіки в суспільстві, особливості ментального простору сприйняття нововведень населенням. Саме розуміння важливості впливу інституціональних чинників є запорукою створення реальної, не відірваної від життя стратегії, положення якої дійсно можливо реалізувати та отримати очікувані результати.

3. Стратегія розвитку електронного бізнесу повинна будуватися з урахуванням світового досвіду як у частині створення подібних стратегій, окремих їхніх ас-

пектів, так і в частині особливостей реальних наслідків розвитку цифрових технологій у розвинутих країнах. Варто чітко усвідомлювати, що нові проривні технології сьогодні створюються насамперед у розвинутих країнах, і вже потім експортуються в інші країни. Це результат історичного, поступового формування інноваційних моделей розвитку таких країн. Наприклад, в Україні нема такого досвіду й не було стільки часу для побудови потужної інноваційно спрямованої економіки. Відповідно, врахування досвіду зазначених країн є важливою складовою розвитку системи електронного бізнесу, прискорення її активного функціонування.

4. Стратегія розвитку системи електронного бізнесу, на наше переконання, повинна мати у своїй структурі, крім загальних заходів стимулювання активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій суб'єктами підприємницької діяльності, також національний вектор підтримки конкретних напрямів у цій сфері, у яких країна поступово планує посісти провідні світові позиції. Цілком зрозуміло, що інформаційно-комунікаційні технології вже проникли в усі сфери економічних відносин і будуть активно розвиватися незалежно від підтримки з боку держави. Спектр таких технологій є різним. Однак розвивати всі сфери, створити сприятливі умови для бізнесу в усіх галузях України, наприклад, як країна з досить обмеженими фінансовими ресурсами, не може. Саме це зумовлює об'єктивну потребу в пошуку національної ідеї з подальшим створенням умов для того, щоб посісти перші позиції в певних сферах, галузях, напрямках економіки та у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Лише такий підхід дозволить країні поступово перейти в окремих видах інформаційних інновацій від імпортера до експортера передових технологій, а саме до їх створення та поширення в усьому світі.

Таким чином, враховуючи сутність категорії «стратегія» та представлені особливості формування стратегічних детермінант розвитку підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій можна запропонувати розглядати *стратегічний розвиток системи електрон-*

ного бізнесу як процес формування позитивних трансформацій у функціонуванні системи електронного бізнесу, її інфраструктури з метою забезпечення її переходу до якісно нового стану власного розвитку.

Цілком зрозуміло, що з наукового погляду розробка та впровадження стратегічних заходів щодо розвитку будь-якої економічної системи базується на певній системі основних положень, яких дотримуються при проведенні такої роботи. Ці положення гармонійно пов'язані між собою і в сукупності формують певний механізм, використання якого дозволяє отримати бажаний результат.

Стратегічний розвиток системи електронного бізнесу, враховуючи недостатній рівень навіть теоретичного опису такої системи, безпосередньо можливий лише при ефективно побудованому механізмі розробки та впровадженні низки заходів, які в сукупності формували б сприятливий простір для ведення підприємницької діяльності в цьому напрямку. Саме тому науковці при дослідженні економічних систем різної природи значну увагу приділяють питанням саме удосконалення механізмів забезпечення розвитку таких систем, оскільки без їхньої ефективної роботи впровадити заходи й отримати очікувані результати від їх реалізації неможливо.

Відповідно з метою забезпечення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу важливими є питання дослідження відповідного механізму забезпечення такого розвитку. Для цього доцільно конкретизувати також сутність таких понять як «механізм», «економічний механізм», що дозволить виокремити базові компоненти механізмів розвитку економічних систем та детально їх розглянути.

Категорія «механізм» є універсальною і використовується в межах багатьох наук. В економіці, в якій досліджуються нематеріальні, а суспільні системи, підходи до розуміння механізмів різного змісту значно відрізняються від їх використання, наприклад, у технічних науках. Представимо декілька концепцій універсальних підходів до розуміння сутності категорії «механізм»:

1) «механізм» як систему, що з'ясовує порядок якого-небудь виду діяльності [265];

2) механізм – це сукупність структурованих компонентів, застосування яких приводить до досягнення певного результату [223, с. 51];

3) механізм – сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [249];

4) «механізм» розглядається як «пристрій, що передає або перетворює рух; прилад; внутрішня будова, система чого-небудь, сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище...» [28, с. 665];

5) механізм – це система, простір, спосіб, що визначає порядок будь-якої діяльності, системи взаємодії певних ланок та елементів або внутрішню будову, систему, сукупність станів та процесів, з яких складається певне явище [149, с. 146-147].

6) механізм можна розглядати як невід'ємну складову системогенезу будь-якого об'єкта, сукупність взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують можливість реалізації такого процесу та дають змогу в разі їх зміни трансформувати майбутній стан зазначеного об'єкта [82, с. 446];

7) механізм – спосіб функціонування, система засобів впливу [233, с. 12].

Таким чином, аналіз представлених підходів до розгляду сутності категорії «механізм» дає змогу підтвердити універсальність цієї категорії та зауважити, що механізм – це система, а отже, і сукупність компонентів та різних підсистем, які взаємопов'язані між собою і реалізують спільну мету. Універсальність зазначеної категорії виявляється не лише в тому, що вона використовується в межах усіх без винятку наук, але й у тому, що в межах кожної з них механізми можуть характеризувати різні аспекти, процеси розвитку, функціонування, адаптації тощо об'єктів дослідження. Відповідно в економічній науці досить часто використовуються науковцями такі поняття, як «механізм розвитку», «механізм функціонування», «механізм регулювання» і т. ін.

Проте в межах економіки науковці більшу увагу приділяють дослідженню похідної категорії «економічний механізм», яка вже за своєю онтологічною природою відображає саме господарські відносини, що виникають та розвиваються в суспільстві. Розглянемо сутність цієї категорії, враховуючи, що механізм розвитку системи електронного бізнесу також ураховує всі принципи функціонування економічного механізму.

І. С. Плющ стверджує, що економічний механізм – це практичний вираз системи виробничих відносин, який включає засновану на інтересах (відповідальності) сукупність економічних важелів і регуляторів виробництва [204, с. 3]. У свою чергу, Й. С. Завадський економічний механізм розуміє як складовий елемент господарського механізму, що включає економічні стимули (державні економічні стимули виробництва й матеріальні стимули праці) та важелі (планування, госпрозрахунок, фінансування, умови реалізації продукції, виробничо-технічне обслуговування, умови господарювання, різні ліміти, собівартість продукції, рентабельність виробництва тощо) [113, с. 81]. А. Соколова, аналізуючи організаційно-економічний механізм функціонування кооперативів в Україні, дає наступне визначення цієї дефініції – цілеспрямована та керована відкрита система організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, які формують і впливають на порядок здійснення кооперативної діяльності в економіці України, що сприятиме досягненню економічних, соціальних, екологічних та інших результатів [250, с. 89].

Представимо ще декілька наукових концепцій розгляду сутності категорії «економічний механізм»:

1) економічний механізм – зв'язок, що встановлюється між різними фазами кругообігу капіталу [233, с. 128];

2) економічний механізм забезпечує формування і визначення сприятливих економічних, організаційних, правових та інших умов розвитку економіч-

ного потенціалу й підвищення ефективності його використання, а також надання державної цінової, фінансової та інших видів допомоги національним товаровиробникам [115, с. 25];

3) економічний механізм – сукупність, система елементів впливу на економічні інтереси суб'єктів господарювання, яка враховує особливості його зовнішнього та внутрішнього середовища [149, с. 147];

4) економічний механізм – система реалізації управлінської праці, що у процесі свого функціонування використовує економічні інструменти, важелі, явища та процеси [284].

Таким чином, можна констатувати, що економічний механізм відображає взаємодію між різними господарськими системами. Наявність економічного механізму є об'єктивним процесом та невід'ємною складовою розвитку економічних відносин.

У межах дослідження системи електронних послуг, враховуючи представлені концепції розгляду сутності економічного механізму, можна визначити такі специфічні риси функціонування такого механізму:

1) економічний механізм в межах системи електронного бізнесу повинен бути побудований таким чином, щоб його функціонування формувало сприятливі умови для активізації підприємницької діяльності у цій сфері;

2) економічний механізм повинен враховувати наявні ресурси та можливість щодо розвитку системи електронного бізнесу;

3) економічний механізм – це система, за допомогою якої можливо здійснювати вплив на розвиток різних видів підприємницької діяльності в системі електронного бізнесу;

4) економічний механізм – складна система господарських відносин між різними економічними суб'єктами, яка містить свої елементи, інструменти та важелі.

На рис. 5.1 представлено адаптаційний механізм стратегічного розвитку системи електронного бізнесу. Розглянемо його сутність детальніше.

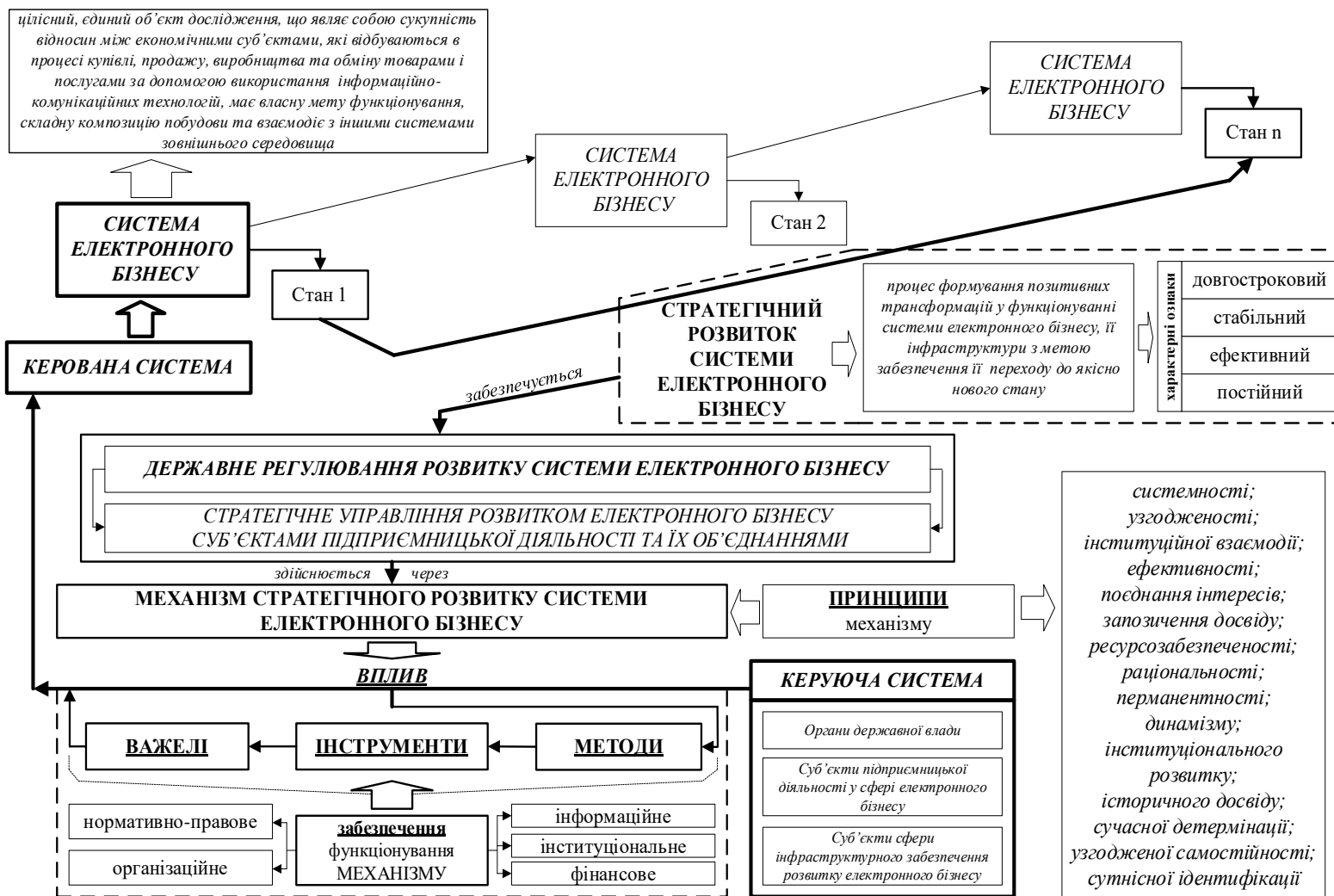

Рис. 5.1. Адаптаційний механізм стратегічного розвитку системи електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою.

Таким чином, аналізуючи інформацію рис. 5.1, можна констатувати, що механізм стратегічного розвитку системи електронних послуг є єдиним способом забезпечити перехід системи до власного рівня розвитку, зважаючи на внутрішні та зовнішні умови, у яких розвивається підприємницька діяльність у цьому напрямку. Для такого механізму притаманними ознаками є довгостроковість, стабільність, ефективність та постійність. Саме механізм також являє собою сукупність різних управлінських інструментів, за допомогою яких керуюча система, у цьому випадку органи державної та місцевої влади, саморегульовані організації, суб'єкти, що формують інфраструктуру, мають здатність впливати на керовану систему, тобто систему електронного бізнесу.

Також зауважимо, що загалом механізм розвитку системи електронного бізнесу складається з двох важливих складових:

1) державне регулювання розвитку системи електронного бізнесу – сукупність різних методів, інструментів та важелів, які впливають на здійснення підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій;

2) стратегічне управління розвитком електронного бізнесу суб'єктами підприємницької діяльності та їх об'єднаннями – це механізм внутрішнього розвитку системи електронного бізнесу, який повністю полягає у прийнятті рішень суб'єктами підприємницької діяльності щодо розвитку власного бізнесу; у цьому випадку використовується спектр відповідних внутрішніх інструментів, які доступні таким суб'єктам, які дозволяють формувати внутрішній потенціал розвитку такої діяльності.

Зазначимо, що в реальності, окреслені частини тісно поєднані між собою і у сукупності формують єдину модель забезпечення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу, їх гармонійне поєднання є умовою ефективності такого розвитку, його стабільності в довгостроковій перспективі.

Розглянемо сутність саме адаптаційного механізму розвитку системи електронного бізнесу та з'ясуємо, у чому зміст його адаптації. Для цього конкретизуємо сутність категорії «адаптація». У Великій українській енциклопедії зазначається, що адаптація – процес пристосування організму; сукупність морфологічних, фізіологічних, поведінкових та інших особливостей організму, які дають йому змогу вести оптимальний спосіб життя в наявних умовах існування, наприклад, адаптація зорова, адаптація слухова, адаптація нервових центрів та ін. [27]. В Енциклопедії сучасної України надається таке визначення: адаптація – процес пристосування об'єкта (адаптаціогенез); стан пристосованості об'єкта (результат адаптаціогенезу); дія, спрямована на об'єкт з метою його пристосування до визначених вимог, пристосування об'єкта до використання в конкретних умовах [101]. В. А. Гросул, Т. Т. Аскеров стверджують, що адаптація – процес своєчасного пристосування до зовнішніх нестабільних умов діяльності шляхом визначення негативних наслідків відхилень системи управління підприємством для забезпечення стійкості його функціонування та розвитку в довгостроковій перспективі [71].

Таким чином, категорія «адаптація» була залучена науковцями до економічної теорії з інших наук, оскільки необхідно було пояснити роль економіки в розвитку суспільства та впливу суспільних систем на функціонування економічних відносин. У межах економіки адаптація є одним з ключових понять забезпечення розвитку господарських систем і полягає в забезпечення складної сукупності різних процесів для її здійснення.

К. Б. Козак, досліджуючи питання функціонування механізму адаптації підприємств агропромислового виробництва до траєкторії сталого економічного розвитку, зауважує, що адаптація в соціально-економічному середовищі – це процес пристосування внутрішніх властивостей підприємства до вимог динамічного зовнішнього середовища на основі використання організаційно-економічних і соціальних регуляторів із метою забезпечення стійкості функціонування в довгостроковій перспективі [133, с. 32].

Отже, враховуючи окреслене, можна констатувати, що адаптація – це об'єктивно існуючий компонент і невід'ємна складова забезпечення розвитку економічних систем у зовнішньому стохастичному середовищі. Відповідно, це стосується і розвитку системи електронних послуг. Зміст адаптаційного механізму забезпечення стратегічного розвитку зазначеної системи полягає в наступному.

Система електронних послуг, пройшовши тривалий еволюційний процес, за своєю специфікою може продукувати власний внутрішній потенціал для розвитку, оскільки процеси інформатизації суспільства є об'єктивними й не залежать уже від зовнішніх суб'єктів, які мають здатність впливати на цю систему. Проте в такому випадку вона розвивається стохастично, непередбачувано, адаптуючись ситуативно під ринкові умови власного функціонування. Відповідно, забезпечити стратегічний розвиток зазначеної системи неможливо. Саме поєднання зазначеного потенціалу та можливостей органів державної влади впливати на здійснення підприємницької діяльності в цьому напрямку може сформувати найбільш сприятливі умови для її реалізації. Отже, функціонуючи в зовнішньому середовищі і розвиваючись частково під впливом механізмів державного регулювання економічних відносин, система електронного бізнесу повинна враховувати та адаптуватися і до сформованих у державі економічних умов ведення бізнесу. Таким чином, адаптаційний механізм зазначеної системи полягає в наступному:

- 1) адаптація під ринкові умови здійснення підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій;
- 2) адаптація під сформовані умови зовнішнього середовища, яке сформувалося в країні і в якому здійснюють свою діяльність інші суб'єкти підприємницької діяльності;

При цьому в межах зазначених видів адаптації відбуваються також такі процеси:

- 3) адаптація під внутрішні умови здійснення бізнесу, наявні ресурси та можливості для його розвитку;

4) адаптація під постійно розвиваючі інформаційно-комунікаційні технології, врахування їхнього потенціалу для здійснення власної діяльності, враховуючи світові тенденції у цьому напрямку.

Отже, у межах адаптаційного механізму розвитку системи електронного бізнесу повинні гармонійно поєднуватися окреслені види адаптації, що дозволить забезпечити міцну основу для функціонування такої системи. Однак забезпечити ефективну роботу такого механізму можливо лише за умов дотримання базових принципів його використання. Значна їх кількість є класичними, об'єктивно необхідними для функціонування будь-якого економічного механізму. Проте забезпечити стратегічний розвиток системи електронного бізнесу в сучасних умовах неможливо без перегляду таких принципів, впровадження нових підходів до формування сприятливого середовища розвитку підприємницької діяльності у цій сфері.

Таким чином, систему принципів адаптаційного механізму стратегічного розвитку системи електронного бізнесу послуг доцільно розширити новим *принципом узгодженої самостійності*, сутність якого можливо пояснити таким чином: поєднання всіх інтересів суб'єктів, які залучені до процесу створення умов для розвитку електронного бізнесу, до яких варто віднести саморегульовані організації (в кожному з видів електронного бізнесу) та органи державної влади. Саме поєднання їхніх зусиль може забезпечити створення єдиного сприятливого економічного простору для активізації електронного бізнесу в країні, залучення нових суб'єктів підприємницької діяльності до цієї сфери. При цьому в кожній зі сторін мають бути чітко визначені межі повноважень та відповідальності у процесі формування такого простору.

Отже, у межах поточного підрозділу монографії розглянуто науково-концептуальні положення забезпечення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу. Проте надактуальними також є питання конкретизації базових заходів для активного функціонування такої системи. Ці питання будуть розглядатися в наступному підрозділі монографії.

5.2. Пріоритетні напрями активізації розвитку системи електронного бізнесу в Україні

Розвиток системи електронного бізнесу сьогодні стає одним із найактуальніших завдань для активізації підприємницької діяльності в країні. Цілком зрозуміло, що забезпечити розвиток національної економіки без впровадження заходів розбудови окресленої системи не можливо. Саме тому актуальним, незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт, залишаються питання пошуку та впровадження заходів підтримки здійснення електронного бізнесу.

У попередньому підрозділі монографії було розглянуто науково-концептуальні положення забезпечення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу в Україні. У межах поточного підрозділу розглянемо актуальні до впровадження прикладні детермінанти для активізації підприємницької діяльності в межах цієї системи.

Зазначимо, що досліджувати питання розвитку системи електронного бізнесу вкрай складно, оскільки види підприємницької діяльності, які належать до цього виду бізнесу, виникали і розвивалися не лише в результаті розвитку світової економіки, окремих ринків товарів і послуг, вони виникали в результаті розвитку як економічних систем, так і інформаційних технологій. Ця особливість і визначає основу подальшого розвитку системи електронного бізнесу. Доречно зауважує О. П. Воробйова, що розширення електронних форм ведення бізнесу є результатом соціально-економічної трансформації умов розвитку та функціонування сучасного постіндустріального суспільства, у результаті чого відбувається кардинальне зміщення ринку в бік оперування нематеріальними активами (інформацією, знаннями, інтелектуальною власністю, правами й обов'язками, електронними сервісами, програмним забезпеченням) [63, с. 8-9].

Розглядаючи прикладні аспекти подальшого розвитку системи електронного бізнесу в Україні, важливо розуміти особливості такого розвитку та основні центри, в яких формуються імпульси активізації підприємницької діяльності на

основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. У монографії вже неодноразового зазначалося, що специфікою розвитку окресленої системи є те, що забезпечити її розбудову можливо не лише здійснюючи зовнішній вплив на зміну економічної поведінки основних суб'єктів такої системи, але й підтримуючи її внутрішній потенціал до саморозвитку. Розглянемо окреслені аспекти забезпечення розбудови системи електронного бізнесу більш докладно. На рис. 5.2 представлено відповідні концептуальні положення.

Аналізуючи дані рис. 5.2, можна констатувати, що для стратегічного розвитку системи електронного бізнесу важливим є поєднання зусиль, спрямованих як на використання ендogenous потенціалу, так і екзогенного потенціалу до продукування імпульсів розбудови такої системи. Варто розуміти, що звичайно в реальності окреслені підходи досить тісно взаємопов'язані між собою, проте їх гармонійне поєднання дозволяє забезпечити формування в довгостроковій перспективі сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності на основі інформаційно-комунікаційних технологій.

Система електронного бізнесу, як зазначалося, є продуктом інформаційної епохи розвитку людства, є відповіддю фактично господарських систем на активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Саме поєднання зусиль, які спрямовані, з одного боку на покращення бізнес-клімату в країні, а з іншого – на стимулювання інноваційного розвитку країни дозволяють забезпечити поступову розбудову окресленої системи, збільшити кількість видів підприємницької діяльності у цій сфері, розширити спектр послуг, якими можуть скористуватися клієнти й загалом підвищити якість життя громадян.

Електронний бізнес є новим видом послуг, який дає змогу вести комерційну діяльність підприємствам, використовуючи глобальну мережу. Завдяки цьому в межах інформаційного суспільства відкриваються кардинально нові можливості для малих та середніх підприємств, що стимулює економічне зростання

й інвестування компаніями інноваційних технологій, підвищується конкурентоспроможність промисловості, а громадяни опановують нові форми взаємодії з відповідними інституційними структурами, які беруть на себе зобов'язання надавати відповідні економічні послуги [63, с. 9].

Рис. 5.2. Науково-концептуальні положення забезпечення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою з урахуванням [90; 166; 226; 313; 327; 320].

Розглянемо детальніше базові детермінанти розбудови системи електронного бізнесу в Україні, впровадження яких дозволяє активізувати підприємницьку діяльність у цій сфері. Спочатку розглянемо ті напрями, які можливо віднести до заходів зовнішнього впливу й реалізація яких формує ендогенний потенціал для розвитку зазначеної системи. Зауважимо, що в науковій літературі нині є різні думки науковців щодо доцільності запровадження зазначених заходів.

Наприклад, А. М. Одарченко, К. В. Сподар, Я. Дадьо зазначають, що для активного включення України в міжнародний електронний бізнес необхідно: активне впровадження базового устаткування, комп'ютерів і телекомунікацій, у тому числі й у сільській місцевості, що забезпечить розширення комп'ютерної грамотності населення і належний рівень розвитку інфраструктури; стимулювання швидкого розвитку інфраструктури мережі: розвиток інтернет-магазинів, мережних бізнес-структур, операторів мережі та створення декілька великих вітчизняних інтернет-порталів; навчання професійним і загальним навичкам роботи в Інтернеті на всіх рівнях освітньої системи, включаючи держслужбовців; розвиток внутрішнього споживчого ринку, підвищення купівельної спроможності шляхом досягнення стабільного економічного росту [181, с. 344; 116].

Водночас Л. Р. Наливайко, О. С. Чепік-Трегубенко, розглядаючи особливості розвитку соціально-орієнтованого бізнесу в національній економіці, зауважують, що становлення електронного бізнесу пришвидшить темпи розвитку економічної та соціальної систем суспільства шляхом розвитку малого та середнього бізнесу. Необхідним у цьому напрямі нині є спільна робота громадськості, парламентаріїв, науковців, бізнесменів та інших у напрямі вдосконалення вже існуючої нормативно-правової бази та розробки нових законодавчих проєктів [176, с. 18]. Цілком погоджуємося з науковцями, що забезпечити ефективний розвиток системи електронного бізнесу можливо лише через поєднання зусиль усіх стейкхолдерів, які мають здатність впливати на умови, у яких ця система розвивається. Проте це можливо реалізувати виключно через побудову стабільно функціонуючої інституційної системи, заходи щодо удосконалення роботи якої будуть розглянуті далі.

О. П. Воробйова констатує, що електронний бізнес полегшить інтеграцію України у світову економіку, забезпечить надходження нових технологій, сприятиме розвитку малого та середнього бізнесу. Відповідно до цього необхідно розвивати й удосконалювати норми чинних законів таким чином, щоб більше сприяти становленню та розвитку електронного бізнесу й виходу його на світовий ринок. Зокрема, потребують уточнення положення, що стосуються реклами в Інтернеті, захисту особистих даних, включаючи електронну адресу, забезпечення надійного захисту інтересів споживача в електронних угодах, тощо [63, с. 12].

Однак у значній кількості наукових робіт досить часто науковці розглядають напрямки підвищення ефективності здійснення окремих видів підприємницької діяльності в системі електронного бізнесу. Особлива увага приділяється розвитку електронної торгівлі, електронної комерції як найбільш розвинутих напрямків електронного бізнесу в Україні. Наприклад, М. І. Попова та інші науковці зазначають, що для найшвидшого включення України в міжнародні системи електронної торгівлі необхідно сконцентрувати зусилля суспільних інститутів і урядових структур у досягненні певних умов, без яких неможливий розвиток України в галузі електронної комерції:

а) наявність достатнього числа користувачів Інтернет на рівні 10 % населення, що, на підставі закордонного досвіду, може вважатися критичною масою подальшого росту користувачів, попиту на інтернет-послуги, росту реклами й електронної торгівлі;

б) широке впровадження базового устаткування, комп'ютерів і телекомунікацій, що забезпечить належний рівень розвитку інфраструктури телекомунікацій, ступінь персоналізації телекомунікацій, нарощування їхньої потужності;

в) досягнення світових стандартів у галузі програмного середовища, мережних протоколів, програмних мов передачі й опрацювання даних;

г) стимулювання якнайшвидшого розвитку інфраструктури мережі: розвиток інтернет-магазинів, мережевих бізнес-структур у всіх сферах бізнес-операцій, операторів мережі на базі законодавчих і регламентуючих заходів, створення двох-трьох великих національних інтернет-порталів;

д) якнайшвидше впровадження професійних та загальних знань і навичок роботи в мережі Інтернет на всіх рівнях освітньої системи;

є) розвиток внутрішнього споживчого ринку, поліпшення купівельної спроможності населення шляхом досягнення стійкого економічного росту [207; 196, с. 126; 141; 243; 200, с. 270].

Аналізуючи напрацювання дослідників у сфері функціонування системи електронного бізнесу, виокремимо окремі, найбільш важливі заходи забезпечення її подальшого розвитку. Їх перелік представлений на рис. 5.3. Розглянемо їхню сутність більш детально.

Насамперед варто зазначити, що незважаючи на досить уже тривалий період розробки та впровадження законодавства у сфері функціонування системи електронного бізнесу, питання його удосконалення та розширення залишаються актуальними для України. Важливим компонентом забезпечення окресленої системи є забезпечення ефективності законодавства саме у сфері протидії кіберзлочинності, шахрайства, введення додаткових видів відповідальності.

Серед всіх заходів активізації підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій звичайно важливу роль відіграють, як це зазначалося, макроекономічна стабільність, фінансова стабільність, ефективна робота фінансових установ. Ці умови можливо забезпечити звичайно лише в контексті реалізації загалом системної державної економічної політики, що є досить складним завданням, враховуючи перманентні кризові події в економічній історії України. Попри це, як засвідчує досвід розвитку електронного бізнесу в період COVID-19, такий вид підприємницької діяльності активно розвивався, темпи такого розвитку були надвисокі, враховуючи виклики коронакризи.

Таким чином система електронного бізнесу, незважаючи на свою складну структуру видів, недостатньо ефективні механізми її регулювання, може самостійно розвиватися і підтримувати господарські зв'язки в країні навіть у складні періоди економічної турбулентності.

Рис. 5.3. Основні детермінанти забезпечення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу в Україні

Джерело: систематизовано авторкою на основі [36; 37; 40; 51; 118; 141; 319; 324].

Також важливою складовою забезпечення розвитку системи електронного бізнесу є впровадження заходів, які б сприяли розвитку супутніх економічних суб'єктів, які залучені до надання послуг клієнтам у сфері такого бізнесу. До їх числа насамперед доцільно віднести платіжну систему, сферу логістики, зв'язку. Незважаючи на інноваційний характер підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечити можливість її здійснення без фізичної, зокрема цифрової інфраструктури складно. На цьому напрямку доцільно здійснити наступне:

- сприяти покращенню якості Інтернету, запровадженню 5-G в країні, що дозволить підвищити території охоплення та якість, у цьому контексті варто розглянути механізми державно-приватного партнерства для створення відповідної інфраструктури;

- переглянути сформовану в країні систему оподаткування підприємств сфери ІКТ, тих суб'єктів підприємницької діяльності, які залучені до розробки, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, їх експорту. Також доцільно впровадити податкові пільги для тих підприємств, які змінюють, оновлюють та удосконалюють цифрову інфраструктуру в країні;

- переглянути чинне антимонопольне законодавство в частині підвищення конкуренції у сфері поштових відправлень, надання якісних інтернет-послуг;

- переглянути сформовану систему управління та регулювання функціонування критичної цифрової інфраструктури з метою підвищення її стабільної роботи;

- сприяти підвищенню інвестиційної привабливості телекомунікаційної інфраструктури, залученню міжнародних інвесторів до фінансування її модернізації;

- переглянути умови ввезення до країни телекомунікаційного обладнання та ін.

Отже, аналізуючи дані рис. 5.3, можна стверджувати, що розвиток системи електронних послуг залежить від значної кількості напрямків активізації підприємницької діяльності, які в поступовому їх впровадженні дозволяють створити міцний фундамент для розбудови такої системи саме в довгостроковому періоді. Важливу

роль серед всіх представлених заходів відводиться саме організації державної підтримки здійснення зазначеного типу діяльності. Безпосередньо ефективність такої підтримки залежить від якості функціонування основних інститутів, у межах яких відбувається розробка нових правил та підходів до здійснення державного регулювання системи електронних послуг. Попри очевидну необхідність становлення е-бізнесу в Україні, нормативного оформлення ведення та управління ним, проблема державного регулювання та політики у цій сфері стоїть гостро та є надактуальною [231, с. 52]. Розглянемо більш докладно сутність та напрями підвищення якості інституційного забезпечення функціонування окресленої системи.

Розвиток державних інститутів та їх вплив на економічну діяльність в країні насамперед визначається основними засадами інституціональної політики, яка впроваджується в певний період в країні. Досить часто науковці та представники органів державної влади приділяють незначну увагу даному виду політики, оскільки не до кінця розуміють її сутність та роль у всій системі державного регулювання економіки.

Проте, як уже зазначалося в монографії, однією з проблем подальшого розвитку системи електронного бізнесу, є проблема ефективного функціонування базових інститутів, які здійснюють вплив на цю систему. Забезпечити їх раціональну, злагоджену роботу можливо лише при розробці та поступовому впровадженню ефективної інституціональної політики. Розглянемо сутність цієї політики більш детально. Представимо декілька підходів до розгляду її змісту. Наприклад, в Економічній енциклопедії за редакцією С. В. Мочерного інституціональну політику пропонують розглядати як заходи та дії держави, спрямовані на формування нових або трансформацію існуючих інститутів власності, а також фінансових, соціальних, політичних правових та інших інститутів які впливають на розвиток економічної системи суспільства [96, с. 109]. Д. М. Душейко зазначає, що інституціональна політика – заходи, які проводяться державою, дії з фо-

рмування нових, усуненню старих або трансформації наявних власницьких, трудових, фінансових, соціальних та інших економічних інститутів [93, с. 109]. Таким чином, інституціональну політику можна охарактеризувати як:

- 1) політика, які в обов'язковому порядку здійснюється державою;
- 2) політика, реалізація якої вимагає тривалого періоду змін з метою трансформації, побудови інститутів та формування нових інституцій;
- 3) політика, яка за своєю природою пов'язана із іншими складовими економічної політики країни;
- 4) політика, впровадження якої вимагає ґрунтовного аналізу сучасних тенденцій функціонування і розвитку суспільства, розуміння доцільності формування нових інститутів та потенційного їх впливу на функціонування вже діючих інститутів та інституцій;
- 5) політика, яка тісно пов'язана з постійними змінами в суспільстві, і не лише в економічній сфері.

Отже, інституціональна політика є невід'ємною компонентною розвитку економічних систем, особливо тих з них, які поступово зароджуються і починають активно розвиватися, підвищуючи власну роль в економічних процесах в країні. Сьогодні система електронного бізнесу вже невіддільна від усієї сфери торгівлі, фінансових послуг і т. ін. Відповідно, у зв'язку з цим в Україні вже сформовані та продовжують формуватися нові інститути та виникати нові інституції. Основна функція держави полягає у наступному:

- 1) забезпечення ефективно діючої основи для розвитку формальних інститутів;
- 2) унеможливлення руйнування вже створених і працюючих у суспільстві інститутів;
- 3) забезпечити трансформацію неформальних, сформованих стихійно в процесі еволюції економічних систем, у формальні інститути;
- 4) підвищити рівень транспарентності роботи інститутів як одного з ключових чинників забезпечення їх ефективного функціонування;

5) впроваджувати модель мінімального втручання в інституціональні зміни, які відбуваються в економічному розвитку держави, а лише формувати умови для їх реалізації.

На рис. 5.4 представлено концептуальні положення реалізації інституціональної політики держави у частині регулювання розвитку системи електронного бізнесу.

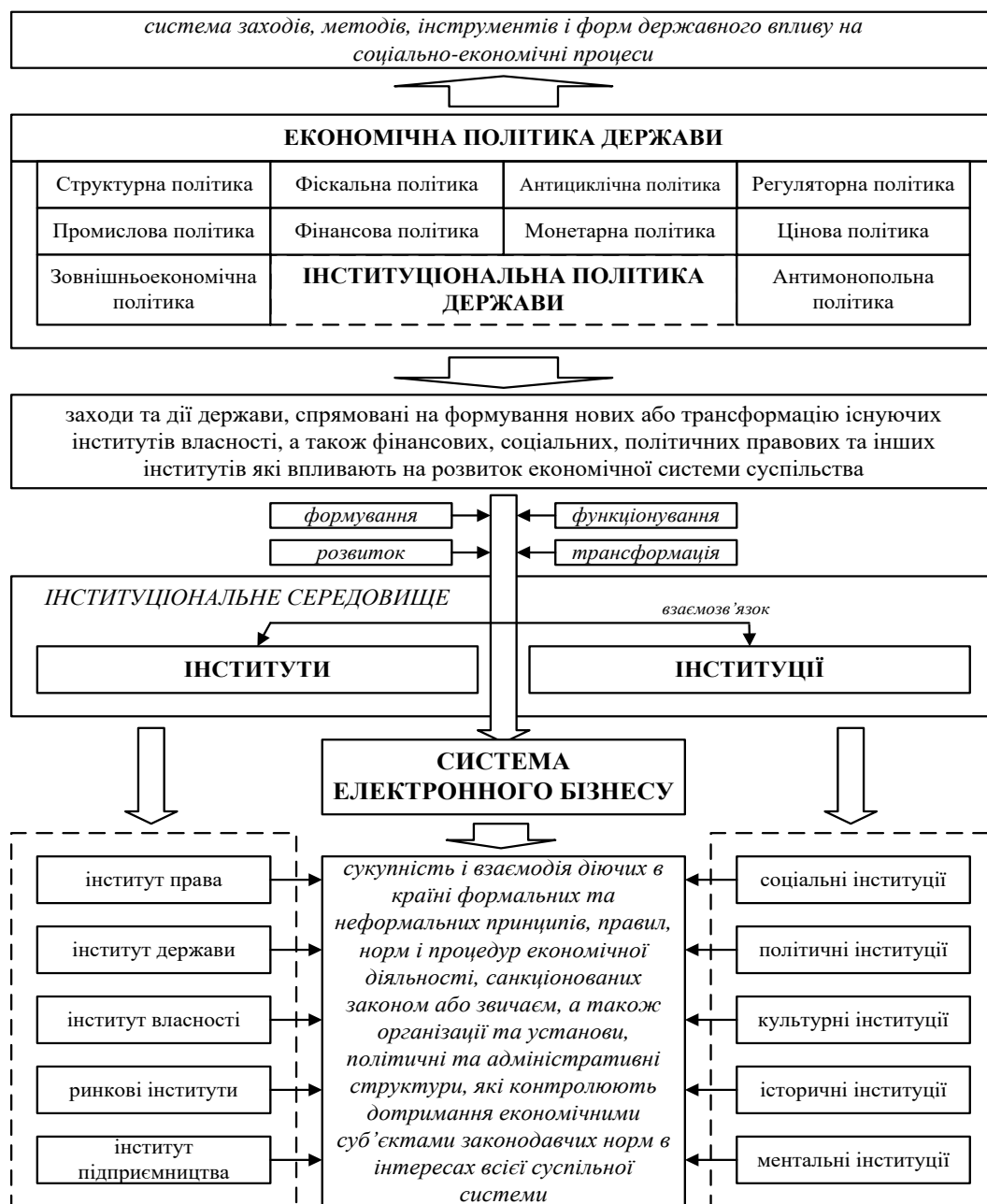

Рис. 5.4. Концептуальні положення здійснення інституціональної політики розвитку системи електронного бізнесу

Джерело: складено авторкою.

Отже, в Україні існує нагальна проблема побудови ефективно діючої інституціональної системи, яка б сприяла формуванню умов для розвитку електронного бізнесу. У цьому контексті мова йде не лише про удосконалення діючого законодавства у сфері підтримки розвитку всієї ІТ-індустрії, впровадження інформаційних технологій суб'єктами підприємницької діяльності. Також актуальними є питання побудови та удосконалення роботи самої системи державних інституцій, які сьогодні впливають на господарську діяльність у окресленій сфері.

Якщо аналізувати базові заходи, які варто реалізувати у контексті підвищення якості інституціонального забезпечення, то, на нашу думку, необхідно здійснити наступне:

- підвищити якість взаємодії між основними інститутами, які відіграють важливу роль у забезпеченні функціонування системи електронного бізнесу (органами державної влади, саморегульованими організаціями);
- підвищити рівень транспарентності державної політики у сфері регулювання розвитку ІТ-інфраструктури;
- переглянути діючу стратегію інформатизації суспільства, освітньої сфери, сфери охорони здоров'я та ін. з урахуванням нових досягнень у сфері цифрових технологій;
- удосконалити підходи до фінансування наукової та освітньої сфер у частині підготовки необхідних кадрів;
- переглянути політику управління державним майном у сфері телекомунікацій;
- розробити програмне забезпечення, посилити гармонізацію з ЄС стандартів та імплементацію Директив ЄС щодо захисту даних, прав споживачів, якості та безпечності товарів.

Варто зазначити, що в Україні сьогодні відбуваються спроби побудови діючої інституціональної системи для активізації розвитку системи електронного бізнесу. У 2020 році було прийнята Кабінетом Міністрів України Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери. Основні положення цієї Стратегії представлені на рис. 5.5.

Рис. 5.5. Концептуальні положення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери

Джерело: складено авторкою.

Таким чином, враховуючи представлені на рис. 5.5 положення, можна констатувати, що в розвитку системи електронного бізнесу також важливу роль відіграє система освіти, яка формує та сприяє трансформації базових інституцій, які впливають на здійснення підприємницької діяльності у цій сфері. Доречно зауважують Г. І. Купалова, Т. М. Артюх, А. В. Бодяковська, що в умовах електронного бізнесу значно підвищується роль кадрів та їх інтелектуальних якостей, отже, питання управління персоналом та управління кадровим складником економічної безпеки в умовах електронної економіки є одними з першочергових [141, с. 222]. Політика щодо розвитку інноваційної екосистеми заснована на розумінні того, що основними джерелами продуктивності інноваційної екосистеми є *якість інститутів* (регулювання і базові умови для інновацій), *якість учасників* (компетенція і навички) і *якість зв'язків* (створення мереж і розвиток відповідних організаційних форм) [122].

Таким чином у сфері підготовки відповідних кадрів для розвитку системи електронного бізнесу, використання людського капіталу необхідно:

- розробити цільову програму підвищення цифрової грамотності в суспільстві, яка б включала і заходи щодо формування інституціонального середовища для розбудови системи електронного бізнесу (підвищення довіри до цифрових технологій; поступова зміна усталеної моделі споживчої та платіжної поведінки економічних суб'єктів; зростання рівня інформаційної культури в суспільстві тощо);
- сприяти оновленню освітніх програм та збільшенню інвестицій в освоєння навичок, необхідних для створення робочих місць та «ринків майбутнього»;
- стимулювати компанії до прийняття різноманітності, справедливості та інклюзивності для підвищення їх творчої активності;
- сприяти цифровим інноваціям шляхом збереження прав інтелектуальної власності;
- сприяти підвищенню цифрової грамотності малого бізнесу, ФОПів;
- сформулювати державну політику, яка спрямована на пошук талантів, формування стимулів утримання кваліфікованої робочої сили в країні;

- сприяти зростанню інвестицій в людський капітал;
- підвищити рівень залученості закладів вищої освіти до процесів підвищення цифрової грамотності громадян тощо [74].

Поступове запровадження окреслених заходів дозволить сформувати міцну основу для подальшого прискореного розвитку системи електронного бізнесу в Україні.

Таким чином, аналіз базових заходів, впровадження яких є важливим для активізації економічними суб'єктами підприємницької діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє констатувати, що враховуючи макросистемний характер електронного бізнесу, його розвиток у значній мірі залежить від тих суспільних процесів, які відбуваються в країні, особливо зараз, в умовах становлення інформаційної економіки та цифровізації всіх сфер суспільства. Проте значна кількість заходів зумовлена розвитком саме телекомунікаційної сфери, ІТ-бізнесу, які у будь-якому випадку можливо розвивати та підтримувати на рівні держави, використовуючи традиційні методи, інструменти та важелі державного регулювання економічних систем.

Розглянемо тепер також заходи, які доцільно реалізовувати самим суб'єктам підприємницької діяльності для підвищення темпів власного розвитку, зростання вартості бізнесу та збільшення прибутку. Саме ці заходи сприяють формуванню внутрішнього потенціалу таких суб'єктів до саморозвитку, що, у підсумку, у будь-якому випадку впливає і на функціонування системи електронного бізнесу. До їх числа варто віднести такі:

1) пошук та утримання кваліфікованих кадрів, залучення фахівців з інших країн;

2) використання сучасних інформаційних технологій для виходу на зовнішні ринки товарів та послуг; наприклад застосування глобальних маркетплейсів дозволяє за досить помірної вартості значно розширити рівень охоплення потенційних клієнтів;

3) розробити відповідні мобільні додатки для просування власних товарів і послуг, що також дозволить розширити обсяги товарів, послуг, які надаються; використання смартфонів вже є невід'ємною складовою життя сучасної людини і використання їх для її залучення до економічного життя є однозначно правильним підходом до побудови електронного бізнесу;

4) здійснювати глибокий аналіз власної діяльності, використовуючи сучасні інформаційні технології; світ технологій досить змінний і це впливає на рівень розвитку економічних систем, які функціонують завдяки таким технологіям, а тому важливо завжди розуміти власний стан бізнесу та постійно шукати нові вектори його розвитку;

5) використовувати у своїй роботі максимально інфографіку та візуалізувати всі процеси, які пов'язані із наданням послуг, продажу товарів, продукції;

6) постійно аналізувати діяльність конкурентів, ті технології, які вони використовують у своїй діяльності;

7) сприяти формуванню власного бренда та репутації серед клієнтів;

8) формувати ефективну систему інформаційно-консультаційної підтримки клієнтів та ін.

Отже, у межах поточного підрозділу монографії розглянуто та конкретизовано базові заходи щодо розвитку системи електронного бізнесу. Перелік окреслених детермінантів не є вичерпним і може бути розширений новими напрямкам активізації підприємницької діяльності у цій сфері. Особливої уваги заслуговують питання підвищення ефективності діяльності органів державної влади, які мають всі інструменти впливати на функціонування зазначеної системи.

5.3. Економіко-математичне моделювання розвитку системи електронного бізнесу в системі національної економіки України

Розвиток електронного бізнесу в сучасних умовах становлення цифрової економіки є важливою складовою активізації економічних відносин. Як уже зазначалося в попередніх підрозділах монографії, активна розбудова системи цього виду підприємницької діяльності в Україні сьогодні постає перед значною кількістю перешкод, деструктивний вплив яких можливо нівелювати, поступово впроваджуючи різні заходи для формування сприятливого простору для здійснення зазначеного виду діяльності.

Проте, з іншого боку, залежність розвитку системи електронного бізнесу від загальних макроекономічних параметрів є об'єктивною умовою функціонування такої системи. Враховуючи значну кількість таких параметрів та їхній різний вплив на розвиток різних економічних систем, вважаємо за доцільне провести аналіз залежності системи електронного бізнесу від впливу макроекономічних параметрів, які відображають загалом ті економічні процеси, які відбуваються в країні.

Для проведення окресленого аналізу скористаємося методикою кореляційно-регресійного аналізу, застосування якого дозволить змоделювати закономірність впливу різних за своєю природою макроекономічних показників на розвиток окремих параметрів функціонування системи електронного бізнесу. Такий підхід дає змогу за допомогою складного економетричного апарату конкретизувати алгебраїчно зазначений вплив.

Специфікою використання кореляційно-регресійного аналізу є наявність статистичних числових параметрів про розвиток економічних систем. Як уже зазначалося в монографії, однією з важливих проблем забезпечення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу є відсутність чітко сформованої методології щодо збору інформації про підприємницьку діяльність у цій сфері. Відповідно, у процесі зазначеного аналізу необхідно використовувати окремі показники, які характеризують або окремі підсистеми зазначеної системи, або

описують середовище, у якому вона функціонує. У нашому випадку в межах системи електронного бізнесу, як засвідчили результати проведеного у третьому розділі монографії аналізу, провідну роль відіграє підсистема електронної комерції, яка сьогодні з-поміж усіх видів системи електронного бізнесу найкраще розвинута. Саме тому при застосуванні методики кореляційно-регресійного аналізу використаємо аналітичну інформацію про розвиток зазначеної підсистеми.

Отже, на наше переконання, для більш детального дослідження впливу різних макроекономічних показників на розвиток системи електронного бізнесу доцільно визначити такі типи моделей:

- 1) вплив ВВП на обсяг ринку електронної комерції;
- 2) вплив курсу національної валюти на обсяг ринку електронної комерції;
- 3) вплив розміру середньої заробітної плати на обсяг ринку електронної комерції;
- 4) вплив обсягів банківського кредитування на обсяг ринку електронної комерції;
- 5) вплив вартості банківських позик на обсяг ринку електронної комерції.

Таким чином, необхідно побудувати п'ять економетричних моделей, кожна з яких описуватиме окремий аспект впливу одного макроекономічного чинника на розвиток електронної комерції в Україні. Аналіз статистичної інформації свідчить, що окреслений вплив можна описати за допомогою побудови однофакторних моделей. Для точності доцільно використати кубічні їх типи.

Модель кубічної однофакторної регресійної моделі з математичного погляду має такий вигляд:

$$y = a_0 + a_1x^3 + a_2x^2 + a_3x + \varepsilon, \quad (5.1)$$

де y – значення залежної змінної;

x – значення незалежної змінної;

a_0, a_1, a_2, a_3 , – параметри;

ε – похибка.

Окреслене рівняння відображає процес функціонування моделі в реальному економічному середовищі. Проте наявність похибки не дозволяє таке рівняння розв'язати та знайти модель залежності між різними показниками. Саме тому прийнято використовувати розрахункові моделі, які приблизно описують реальні моделі. Розрахункова кубічна однофакторна модель має такий вигляд:

$$y = a_0 + a_1 \cdot x^3 + a_2 \cdot x^2 + a_3 \cdot x, \quad (5.2)$$

де \hat{y} – розрахункове значення залежної змінної (визначається в межах розрахункової моделі);

x – фактичні значення незалежної змінної (масиви статистичної інформації);

a_0, a_1, a_2, a_3 – розрахункові параметри моделі.

Порівнюючи рівняння (3.1) та (3.2), можемо записати, що помилку e можна визначити таким чином:

$$\varepsilon = y - \hat{y}. \quad (5.3)$$

Параметри a_0, a_1, a_2, a_3 , можна знайти, використовуючи метод найменших квадратів, який є класичним методом і його часто використовують для побудови різних типів економетричних моделей. Сутність методу полягає в тому, що треба знайти розрахункову модель залежності між показниками, при якій саме розмір похибки буде мінімальним. Тобто

$$\varepsilon \rightarrow \min. \quad (5.4)$$

Чим менше значення похибки, тим наближена модель буде відповідати реально функціонуючій моделі взаємозв'язків між будь-якими двома показниками. Використовуючи рівняння (5.1), (5.2) та (5.3) можна записати:

$$\sum_{i=1}^n \varepsilon = \sum_{i=1}^n \left(y_i - a_0 + a_1 \cdot x^3 + a_2 \cdot x^2 + a_3 \cdot x \right), \quad (5.5)$$

де $\sum_{i=1}^n e$ – сума відхилень у від значення тренду, який описує орієнтовну залежність

між x та y . $\sum_{i=1}^n e$ може приймати як додатні, так і від’ємні значення. Отже,

$$\sum_{i=1}^n \left(y_i - a_0 + a_1 \cdot x^3 + a_2 \cdot x^2 + a_3 \cdot x \right) \rightarrow \min. \quad (5.6)$$

Знайти параметри моделі a_0, a_1, a_2, a_3 , можна через визначення такого регресійного рівняння, при якому сума помилок $\sum_{i=1}^n e$ в моделі буде мінімальною. Необхідною умовою виконання мінімуму функції є рівність нулю похідних цієї функції. Використовуючи математичні перетворення, отримаємо, що для кубічної однофакторної моделі характерною є така система рівнянь:

$$\begin{cases} a_3 \sum x_i^3 + a_2 \sum x_i^2 + a_1 \sum x_i + na_0 = \sum y_i; \\ a_3 \sum x_i^4 + a_2 \sum x_i^3 + a_1 \sum x_i^2 + a_0 \sum x_i = \sum x_i y_i; \\ a_3 \sum x_i^5 + a_2 \sum x_i^4 + a_1 \sum x_i^3 + a_0 \sum x_i^2 = \sum x_i^2 y_i; \\ a_3 \sum x_i^6 + a_2 \sum x_i^5 + a_1 \sum x_i^4 + a_0 \sum x_i^3 = \sum x_i^3 y_i; \end{cases} \quad (5.7)$$

Використовуючи формулу (5.7) здійснимо пошук параметрів a_0, a_1, a_2, a_3 для визначення впливу курсу національної валюти на обсяг ринку електронної комерції. Статистичні дані для здійснення відповідних розрахунків представлені у таблиці А.1 додатку А. Використання методу найменших квадратів вимагає також побудови додаткових таблиць проміжних розрахунків. Для пошуку рівняння регресії було використані показники, які представлені в таблиці А.2 додатку А. Сформовану у результаті алгебраїчних перетворень систему рівнянь розв’яжемо методом Крамера з метою пошуку параметрів $a (a_1), b (a_2), c (a_3)$ і $d (a_0)$ у рівнянні кубічної регресії $y = ax^3 + bx^2 + cx + d$.

$$\Delta = \begin{vmatrix} 11864252,3816 & 86249,1795 & 645,619 & 5 \\ 1672063809,0135 & 11864252,3816 & 86249,1795 & 645,619 \\ 240297486396,8625 & 1672063809,0135 & 11864252,3816 & 86249,1795 \\ 37051884096747,81 & 240297486396,8625 & 1672063809,0135 & 11864252,3816 \end{vmatrix} =$$

$$= 1449830054152558800;$$

$$\Delta a = \begin{vmatrix} 12,7 & 86249,1795 & 645,619 & 5 \\ 1735,2873 & 11864252,3816 & 86249,1795 & 645,619 \\ 243432,9193 & 1672063809,0135 & 11864252,3816 & 86249,1795 \\ 34882516,2556 & 240297486396,8625 & 1672063809,0135 & 11864252,3816 \end{vmatrix} =$$

$$= 26836851906199,223 \Rightarrow a = \frac{\Delta a}{\Delta} = \frac{26836851906199,223}{1449830054152558800} \approx 0;$$

$$\Delta b = \begin{vmatrix} 11864252,3816 & 12,7 & 645,619 & 5 \\ 1672063809,0135 & 1735,2873 & 86249,1795 & 645,619 \\ 240297486396,8625 & 243432,9193 & 11864252,3816 & 86249,1795 \\ 37051884096747,81 & 34882516,2556 & 1672063809,0135 & 11864252,3816 \end{vmatrix} =$$

$$= -9458495815733402 \Rightarrow b = \frac{\Delta b}{\Delta} = \frac{-9458495815733402}{1449830054152558800} \approx -0,0065;$$

$$\Delta c = \begin{vmatrix} 11864252,3816 & 86249,1795 & 12,7 & 5 \\ 1672063809,0135 & 11864252,3816 & 1735,2873 & 645,619 \\ 240297486396,8625 & 1672063809,0135 & 243432,9193 & 86249,1795 \\ 37051884096747,81 & 240297486396,8625 & 34882516,2556 & 11864252,3816 \end{vmatrix} =$$

$$= 1129773048710188300 \Rightarrow c = \frac{\Delta c}{\Delta} = \frac{1129773048710188300}{1449830054152558800} \approx 0,7792;$$

$$\Delta d = \begin{vmatrix} 11864252,3816 & 86249,1795 & 645,619 & 12,7 \\ 1672063809,0135 & 11864252,3816 & 86249,1795 & 1735,2873 \\ 240297486396,8625 & 1672063809,0135 & 11864252,3816 & 243432,9193 \\ 37051884096747,81 & 240297486396,8625 & 1672063809,0135 & 34882516,2556 \end{vmatrix} =$$

$$= -42720356945538100000 \Rightarrow d = \frac{\Delta d}{\Delta} = \frac{-42720356945538100000}{1449830054152558800} \approx -29,4658.$$

Отже, початкове рівняння кубічної регресії має вигляд:

$$y = -0,0065x^2 + 0,7792x - 29,4658.$$

Отримуємо таке рівняння кубічної однофакторної регресії, яке описує вплив курсу ВВП на зміну обсягу ринку електронної комерції.

$$\mathbf{VE-Com = -0,0065 \cdot GDP^2 + 0,78 \cdot GDP - 29,46.}$$

VE-Com – обсяг ринку електронної комерції;

GDP – ВВП.

Залежність між двома показниками можна представити у вигляді графіка (рис. 5.6).

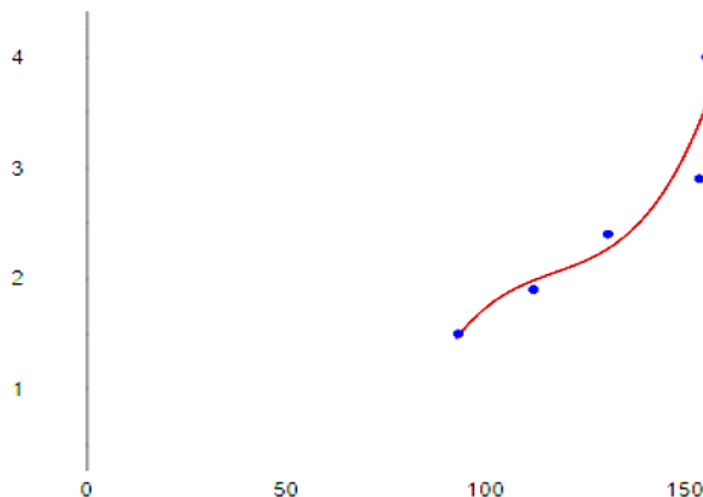

Рис. 5.6. Графік впливу зміни ВВП на зміну обсягу ринку електронної комерції

Джерело: побудовано авторкою.

Тепер необхідно провести оцінку адекватності отриманої моделі залежності, її відповідності реальним економічним процесам. Для цього необхідно визначити сукупність окремих статистичних показників та провести їх аналіз. До їх числа належать: коефіцієнт кореляції, коефіцієнт детермінації та критерій Фішера.

Коефіцієнт кореляції характеризує тісноту зв'язку між двома показниками й вказує на рівень впливу незалежної змінної на залежну змінну. Цей показник визначається за формулою:

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}}, \quad (5.8)$$

де n – кількість спостережень у вибірці;

y_i – фактичні значення залежної змінної;

y_i – оціночні значення незалежної змінної;

\bar{y}_i – середній показник оціночних значень залежної змінної.

Коефіцієнт детермінації характеризує вплив зміни залежної змінної на незалежну величину і визначається як квадрат коефіцієнта кореляції.

Для перевірки економетричних моделей на адекватність також використовують F-критерій Фішера, який прийнято визначати за такою формулою

$$F = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{n - k}{k - 1} \quad (5.9)$$

де R^2 – коефіцієнт детермінації;

n – кількість спостережень;

k – кількість параметрів оціночної моделі, $k = m + 1$;

m – кількість факторів у рівнянні регресії.

Для аналізу розрахункового значення критерію Фішера необхідно його порівняти з табличним показником при певній умовній похибці. Якщо $F_{\text{факт}} > F_{\text{табл.}}$, то можна стверджувати, що регресійна модель, яка була визначена, є значущою та максимально наближено відповідає реально функціонуючій моделі.

Для визначення кількісного значення параметрів, за допомогою яких перевіряємо економетричні моделі на адекватність, необхідно провести додаткові розрахунки. Їхні результати представлено в таблиці А.3.

Отже, розрахуємо коефіцієнт кореляції для перевірки на адекватність моделі впливу зміни ВВП на зміну обсягу ринку електронної комерції.

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}} = \sqrt{1 - \frac{0,4672}{3,772}} = 0,936.$$

Коефіцієнт кореляції повинен знаходитися в межах від -1 до 1 і при його наближенні до 1 тіснота взаємодії є сильнішою. При значенні 1 рівняння взагалі є функціональним, а не кореляційним. Отже, залежність між двома параметрами є істотною, відповідно до моделі зміна ВВП у країні призводить і до зміни темпів розвитку системи електронного бізнесу. Загалом логічна закономірність у цьому

є, враховуючи значне зростання активності суб'єктів підприємницької діяльності у сфері використання нових інформаційно-комунікаційних технологій.

Коефіцієнт детермінації дорівнює:

$$R^2 = 0,936^2 \approx 0,8761;$$

$$F_{\text{факт}} = \frac{R^2}{1-R^2} \cdot \frac{k_1}{k_2} = \frac{0,8761}{1-0,8761} \cdot \frac{1}{3} \approx 2,3577.$$

Оскільки $k_1 = m = 3$, $k_2 = n - m - 1 = 5 - 3 - 1 = 1$, при $\alpha = 0,05$.

m – це число параметрів при змінних рівняння регресії.

$$F_{\text{табл}} \approx 215,7074 \text{ при } \alpha = 0,05.$$

Оскільки $F_{\text{табл.}} > F_{\text{факт.}}$, то можна стверджувати, що побудована регресійна модель, незважаючи на високі значення коефіцієнта кореляції та детермінації, є неадекватною, що свідчить, що вплив ВВП на обсяг ринку електронної комерції не є потужним, а отже, в Україні поки що система електронного бізнесу не відіграє важливої ролі в економічному розвитку держави, що варто змінювати, підвищуючи рівень залучення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій до сфери бізнесу.

Визначимо тепер математичний вираз моделі впливу курсу національної валюти на зміну обсягу ринку електронного комерції. Зауважимо, що загалом зміна валютного законодавства в країні дійсно здійснює вплив на функціонування окремої системи, оскільки значна кількість товарів, яку купуються онлайн, закупаються в іноземних постачальників. Звичайно, це насамперед впливає на розвиток електронної комерції в країні.

Вихідні дані для здійснення такого моделювання представлені таблиці А.1, додатку А. Використовуючи формулу (5.7) здійснимо пошук відповідних параметрів a_0, a_1, a_2, a_3 . Для цього побудуємо таблицю проміжних розрахунків (таблиця А.4 додатку А). Сформовану в результаті алгебраїчних перетворень систему рівнянь розв'яжемо методом Крамера.

Знайдемо коефіцієнти a , b , c і d рівняння кубічної регресії $\hat{y} = ax^3 + bx^2 + cx + d$ із системи рівнянь.

$$\begin{cases} a\sum x_i^3 + b\sum x_i^2 + c\sum x_i + nd = \sum y_i; \\ a\sum x_i^4 + b\sum x_i^3 + c\sum x_i^2 + d\sum x_i = \sum x_i y_i; \\ a\sum x_i^5 + b\sum x_i^4 + c\sum x_i^3 + d\sum x_i^2 = \sum x_i^2 y_i; \\ a\sum x_i^6 + b\sum x_i^5 + c\sum x_i^4 + d\sum x_i^3 = \sum x_i^3 y_i. \end{cases} \Leftrightarrow$$

$$\Leftrightarrow \begin{cases} 99979,3261a + 3669,6116b + 135,18c + 5d = 12,7; \\ 2732808,4465a + 99979,3261b + 3669,6116c + 135,18d = 342,476; \\ 74912623,4731a + 2732808,4465b + 99979,3261c + 3669,6116d = 9278,2469; \\ 2058725840,5579a + 74912623,4731b + 2732808,4465c + 99979,3261d = 252414,1145. \end{cases}$$

Розв'яжемо цю систему лінійних рівнянь методом Крамера:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 99979,3261 & 3669,6116 & 135,18 & 5 \\ 2732808,4465 & 99979,3261 & 3669,6116 & 135,18 \\ 74912623,4731 & 2732808,4465 & 99979,3261 & 3669,6116 \\ 2058725840,5579 & 74912623,4731 & 2732808,4465 & 99979,3261 \end{vmatrix} = 27,6149;$$

$$\Delta a = \begin{vmatrix} 12,7 & 3669,6116 & 135,18 & 5 \\ 342,476 & 99979,3261 & 3669,6116 & 135,18 \\ 9278,2469 & 2732808,4465 & 99979,3261 & 3669,6116 \\ 252414,1145 & 74912623,4731 & 2732808,4465 & 99979,3261 \end{vmatrix} =$$

$$= 44,9947 \Rightarrow a = \frac{\Delta a}{\Delta} = \frac{44,9947}{27,6149} \approx 1,6294;$$

$$\Delta b = \begin{vmatrix} 99979,3261 & 12,7 & 135,18 & 5 \\ 2732808,4465 & 342,476 & 3669,6116 & 135,18 \\ 74912623,4731 & 9278,2469 & 99979,3261 & 3669,6116 \\ 2058725840,5579 & 252414,1145 & 2732808,4465 & 99979,3261 \end{vmatrix} =$$

$$= -3549,5895 \Rightarrow b = \frac{\Delta b}{\Delta} = \frac{-3549,5895}{27,6149} \approx -128,5388;$$

$$\Delta c = \begin{vmatrix} 99979,3261 & 3669,6116 & 12,7 & 5 \\ 2732808,4465 & 99979,3261 & 342,476 & 135,18 \\ 74912623,4731 & 2732808,4465 & 9278,2469 & 3669,6116 \\ 2058725840,5579 & 74912623,4731 & 252414,1145 & 99979,3261 \end{vmatrix} =$$

$$= 93089,3815 \Rightarrow c = \frac{\Delta c}{\Delta} = \frac{93089,3815}{27,6149} \approx 3370,9813;$$

$$\Delta d = \begin{vmatrix} 99979,3621 & 3669,6116 & 135,18 & 12,7 \\ 2732808,4465 & 99979,3621 & 3669,6116 & 342,476 \\ 74912623,4731 & 2732808,4465 & 99979,3621 & 9278,2469 \\ 2058725840,5579 & 74912623,4731 & 2732808,4465 & 252414,1145 \end{vmatrix} =$$

$$= -811278,4959 \Rightarrow d = \frac{\Delta d}{\Delta} = \frac{-811278,4959}{27,6149} \approx -29378,2663.$$

Отже, початкове рівняння кубічної регресії має вигляд:

$$y = 1,6294x^3 - 128,5388x^2 + 3370,9813x - 29378,2663.$$

У результаті проведення відповідних розрахунків отримуємо таке рівняння регресії кореляції між курсом національної валюти та об'ємом ринку електронної комерції.

$$VE-Com = 1,62 ExR^3 - 128.54 ExR^2 + 3370.98 ExR - 29378.27;$$

ExR – курс національної валюти.

Цю залежність можна ілюструвати графічно, її вигляд представлений на рис. 5.7.

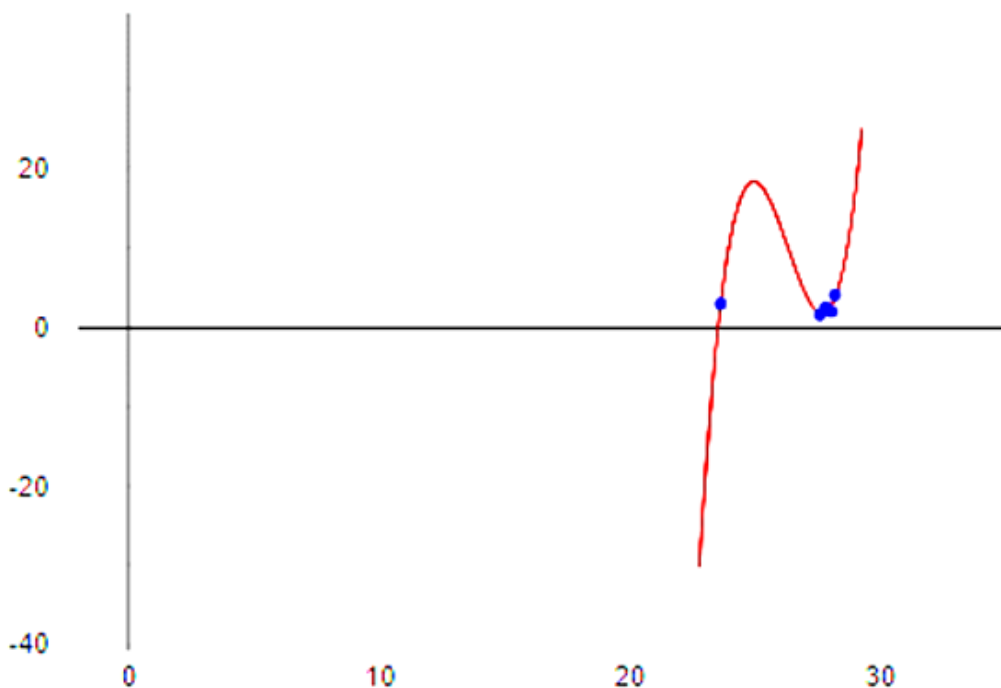

Рис. 5.7. Графік впливу ВВП на обсяг ринку електронної комерції

Джерело: побудовано авторкою.

Необхідно провести оцінювання адекватності отриманої залежності. Це знову здійснимо за рахунок визначення таких показників: коефіцієнт кореляції, коефіцієнт детермінації та критерій Фішера. Для цього проведемо додаткові розрахунки. Їхні результати представлено в таблиці А.5.

Розрахуємо коефіцієнт кореляції для перевірки на адекватність модель впливу показнику ВВП України на рівень бюджетної безпеки.

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}} = \sqrt{1 - \frac{1,2456}{3,772}} = 0,8184.$$

Отже, між двома параметрами існує досить сильна залежність.

Коефіцієнт детермінації дорівнює:

$$R^2 = 0,8184^2 \approx 0,6698;$$

$$F_{\text{факт}} = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{k_1}{k_2} = \frac{0,6698}{1 - 0,6698} \cdot \frac{1}{3} \approx 0,6761.$$

Оскільки $k_1 = m = 3$, $k_2 = n - m - 1 = 5 - 3 - 1 = 1$, при $\alpha = 0,05$.

m – це число параметрів при змінних рівняння регресії.

$$F(0,05, 3, 1) \approx 215,7074 \text{ при } \alpha = 0,05.$$

Оскільки $F_{\text{табл.}} > F_{\text{факт.}}$, то можна стверджувати, що побудована регресійна модель не є значущою та надійною.

Таким чином, у межах цієї моделі вплив курсу національної валюти на обсяги ринку електронної комерції не є суттєвим та таким, який має дійсно важливий вплив на її розвиток.

Проведемо дослідження впливу **розміру середньої заробітної плати на обсяг ринку електронної комерції**. Вихідні дані для здійснення такого моделювання представлені таблиці А.1. Використовуючи формулу (5.7) здійснимо пошук відповідних параметрів a_0, a_1, a_2, a_3 . Для цього побудуємо таблицю проміжних розрахунків (таблиця А.6). Сформовану в результаті алгебраїчних перетворень систему рівнянь розв'яжемо методом Крамера.

Знайдемо коефіцієнти a , b , c і d рівняння кубічної регресії $\hat{y} = ax^3 + bx^2 + cx + d$ із системи рівнянь.

$$\begin{cases} a\sum x_i^3 + b\sum x_i^2 + c\sum x_i + nd = \sum y_i; \\ a\sum x_i^4 + b\sum x_i^3 + c\sum x_i^2 + d\sum x_i = \sum x_i y_i; \\ a\sum x_i^5 + b\sum x_i^4 + c\sum x_i^3 + d\sum x_i^2 = \sum x_i^2 y_i; \\ a\sum x_i^6 + b\sum x_i^5 + c\sum x_i^4 + d\sum x_i^3 = \sum x_i^3 y_i. \end{cases} \Leftrightarrow$$

$$\Leftrightarrow \begin{cases} 231555211,152a + 610453,52b + 1693,2c + 5d = 12,7; \\ 91287479812,9952a + 231555211,152b + 610453,52c + 1693,2d = 4646; \\ 37013512499904,83a + 91287479812,9952b + 231555211,152c + 610453,52d = 1783931,68; \\ 15309947850927518a + 37013512499904,83b + 91287479812,9952c + 231555211,152d = 710168858,768. \end{cases}$$

Розв'яжемо цю систему лінійних рівнянь методом Крамера:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 231555211,152 & 610453,52 & 1693,2 & 5 \\ 91287479812,9952 & 231555211,152 & 610453,52 & 1693,2 \\ 37013512499904,83 & 91287479812,9952 & 231555211,152 & 610453,52 \\ 15309947850927518 & 37013512499904,83 & 91287479812,9952 & 231555211,152 \end{vmatrix} =$$

$$= 3,871659821049634e + 24;$$

$$\Delta a = \begin{vmatrix} 12,7 & 610453,52 & 1693,2 & 5 \\ 4646 & 231555211,152 & 610453,52 & 1693,2 \\ 1783931,68 & 91287479812,9952 & 231555211,152 & 610453,52 \\ 710168858,768 & 37013512499904,83 & 91287479812,9952 & 231555211,152 \end{vmatrix} =$$

$$= 1903757464539382000 \Rightarrow a = \frac{\Delta a}{\Delta} = \frac{1903757464539382000}{3,871659821049634e + 24} \approx 0;$$

$$\Delta b = \begin{vmatrix} 231555211,152 & 12,7 & 1693,2 & 5 \\ 91287479812,9952 & 4646 & 610453,52 & 1693,2 \\ 37013512499904,83 & 1783931,68 & 231555211,152 & 610453,52 \\ 15309947850927518 & 710168858,768 & 91287479812,9952 & 231555211,152 \end{vmatrix} =$$

$$= -1,778056235067885e + 21 \Rightarrow b = \frac{\Delta b}{\Delta} = \frac{-1,778056235067885e + 21}{3,871659821049634e + 24} \approx -0,0005;$$

$$\Delta c = \begin{vmatrix} 231555211,152 & 610453,52 & 12,7 & 5 \\ 91287479812,9952 & 231555211,152 & 4646 & 1693,2 \\ 37013512499904,83 & 91287479812,9952 & 1783931,68 & 610453,52 \\ 15309947850927518 & 37013512499904,83 & 710168858,768 & 231555211,152 \end{vmatrix} =$$

$$= 5,659785002291932e + 23 \Rightarrow c = \frac{\Delta c}{\Delta} = \frac{5,659785002291932e + 23}{3,871659821049634e + 24} \approx 0,1462;$$

$$\Delta d = \begin{vmatrix} 231555211,152 & 610453,52 & 1693,2 & 12,7 \\ 91287479812,9952 & 231555211,152 & 610453,52 & 4646 \\ 37013512499904,83 & 91287479812,9952 & 231555211,152 & 1783931,68 \\ 15309947850927518 & 37013512499904,83 & 91287479812,9952 & 710168858,768 \end{vmatrix} =$$

$$= -5,290979821824389e + 25 \Rightarrow d = \frac{\Delta d}{\Delta} = \frac{-5,290979821824389e + 25}{3,871659821049634e + 24} \approx -13,6659.$$

Отже, початкове рівняння кубічної регресії має вигляд:

$$y = -0,0005x^2 + 0,1462x - 13,6659.$$

У результаті проведення відповідних розрахунків отримуємо таке рівняння регресії між розміром середньої заробітної плати на обсяг ринку електронної комерції.

$$VE-Com = -0,0005 AvSal^2 + 0,15 AvSal - 13,66;$$

AvSal – середня заробітна плата.

Цю залежність можна ілюструвати графічно, її вигляд представлений на рис. 5.8.

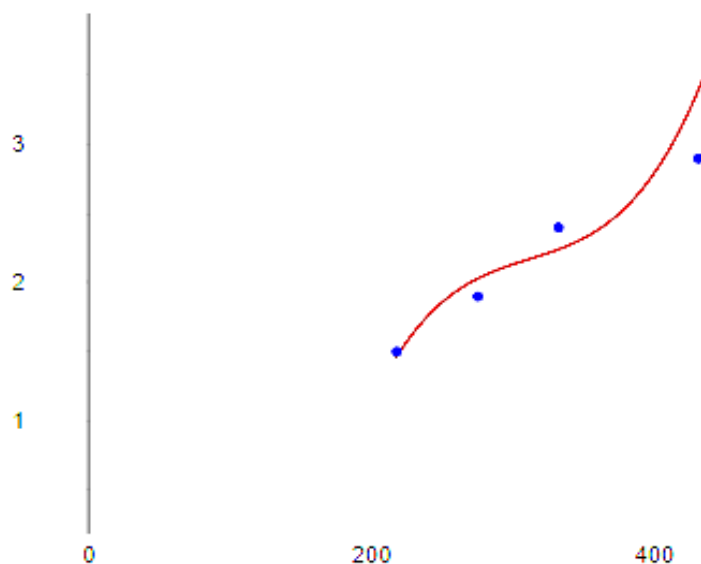

Рис. 5.8. Графік рівняння впливу розміру середньої заробітної плати на обсяг ринку електронної комерції

Джерело: побудовано авторкою.

Відповідно до методики кореляційно-регресійного аналізу необхідно провести оцінювання адекватності отриманої залежності. Це здійснимо за рахунок визначення коефіцієнта кореляції, коефіцієнта детермінації та критерію Фішера. Для цього проведемо додаткові розрахунки. Їхні результати представлено в таблиці А.7.

Розрахуємо коефіцієнт кореляції для перевірки на адекватність модель впливу обсягу депозитних ресурсів, що акумульовані банківськими установами, на рівень бюджетної безпеки.

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}} = \sqrt{1 - \frac{0,4793}{3,772}} = 0,9343.$$

Отже, між двома параметрами існує залежність. Коефіцієнт кореляції повинен знаходитися в межах від -1 до 1. Це свідчить про те, що за даними моделі існує сильний рівень впливу розміру середньої заробітної плати на обсяг ринку електронної комерції.

Коефіцієнт детермінації дорівнює:

$$R^2 = 0,9343^2 \approx 0,8729;$$

$$F_{\text{факт}} = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{k_1}{k_2} = \frac{0,8729}{1 - 0,8729} \cdot \frac{1}{3} \approx 2,2898.$$

Оскільки $k_1 = m = 3$, $k_2 = n - m - 1 = 5 - 3 - 1 = 1$, при $\alpha = 0,05$.

m – це число параметрів при змінних рівняння регресії.

$$F_{\text{табл}} = F(\alpha, k_1, k_2) \approx F(0,05, 3, 1) \approx 215,7074 \text{ при } \alpha = 0,05.$$

Оскільки $F_{\text{табл.}} > F_{\text{факт}}$, то можна стверджувати, що побудована регресійна модель не є значущою та не відповідає реальній дійсності.

Здійснимо пошук моделі впливу обсягів банківського кредитування на об'єм ринку електронної комерції. Вихідні дані для здійснення такого моделювання представлені таблиці А.1, додатку А. Використовуючи формулу (5.7) здійснимо пошук відповідних параметрів a_0, a_1, a_2, a_3 . Для цього побудуємо таблицю проміжних розрахунків (таблиця А.8). Сформовану в результаті алгебраїчних перетворень систему рівнянь розв'яжемо методом Крамера.

Знайдемо коефіцієнти a , b , c і d рівняння кубічної регресії $\hat{y} = ax^3 + bx^2 + cx + d$ із системи рівнянь.

$$\begin{cases} a\sum x_i^3 + b\sum x_i^2 + c\sum x_i + nd = \sum y_i; \\ a\sum x_i^4 + b\sum x_i^3 + c\sum x_i^2 + d\sum x_i = \sum x_i y_i; \\ a\sum x_i^5 + b\sum x_i^4 + c\sum x_i^3 + d\sum x_i^2 = \sum x_i^2 y_i; \\ a\sum x_i^6 + b\sum x_i^5 + c\sum x_i^4 + d\sum x_i^3 = \sum x_i^3 y_i. \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} 158606,3653a + 4969,233b + 156,95c + 5d = 12,7; \\ 5100540,583a + 158606,3653b + 4969,233c + 156,95d = 393,322; \\ 165173201,409a + 5100540,583b + 158606,3653c + 4969,233d = 12326,5379; \\ 5383468244,2506a + 165173201,409b + 5100540,583c + 158606,3653d = 390660,8988. \end{cases}$$

Розв'яжемо цю систему лінійних рівнянь методом Крамера:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 158606,3653 & 4969,2331 & 156,95 & 5 \\ 5100540,583 & 158606,3653 & 4969,2331 & 156,95 \\ 165173201,409 & 5100540,583 & 158606,3653 & 4969,2331 \\ 5383468244,2506 & 165173201,409 & 5100540,583 & 158606,3653 \end{vmatrix} = 56239300,8978;$$

$$\Delta a = \begin{vmatrix} 12,7 & 4969,2331 & 156,95 & 5 \\ 393,322 & 158606,3653 & 4969,2331 & 156,95 \\ 12326,5379 & 5100540,583 & 158606,3653 & 4969,2331 \\ 390660,8988 & 165173201,409 & 5100540,583 & 158606,3653 \end{vmatrix} = -799509,8968 \Rightarrow a = \frac{\Delta a}{\Delta} = \frac{-799509,8968}{56239300,8978} \approx -0,0142;$$

$$\Delta b = \begin{vmatrix} 158606,3653 & 12,7 & 156,95 & 5 \\ 5100540,583 & 393,322 & 4969,2331 & 156,95 \\ 165173201,409 & 12326,5379 & 158606,3653 & 4969,2331 \\ 5383468244,2506 & 390660,8988 & 5100540,583 & 158606,3653 \end{vmatrix} = 79249743,2241 \Rightarrow b = \frac{\Delta b}{\Delta} = \frac{79249743,2241}{56239300,8978} \approx 1,4092;$$

$$\Delta c = \begin{vmatrix} 158606,3653 & 4969,2331 & 12,7 & 5 \\ 5100540,583 & 158606,3653 & 393,322 & 156,95 \\ 165173201,409 & 5100540,583 & 12326,5379 & 4969,2331 \\ 5383468244,2506 & 165173201,409 & 390660,8988 & 158606,3653 \end{vmatrix} =$$

$$= -2599181568,9806 \Rightarrow c = \frac{\Delta c}{\Delta} = \frac{-2599181568,9806}{56239300,8978} \approx -46,2165;$$

$$\Delta d = \begin{vmatrix} 158606,3653 & 4969,2331 & 156,95 & 12,7 \\ 5100540,583 & 158606,3653 & 4969,2331 & 393,322 \\ 165173201,409 & 5100540,583 & 158606,3653 & 12326,5379 \\ 5383468244,2506 & 165173201,409 & 5100540,583 & 390660,8988 \end{vmatrix} =$$

$$= 28330539609,066 \Rightarrow d = \frac{\Delta d}{\Delta} = \frac{29330539609,066}{56239300,8978} \approx 503,7499.$$

Отже, початкове рівняння кубічної регресії має вигляд:

$$y = -0,0142x^3 + 1,4092x^2 - 46,2165x + 503,7499.$$

У результаті проведення відповідних розрахунків отримуємо таке рівняння регресії кореляції між обсягом золотовалютних резервів та рівнем бюджетної безпеки України.

$$VE-Com = -0,0142 VbL^3 + 1,41 VbL^2 - 46,22 VbL + 503,75;$$

VbL – обсяг банківського кредитування суб'єктів підприємницької діяльності.

Цю залежність можна ілюструвати графічно, її вигляд представлений на рис. 5.9.

Для перевірки на адекватність отриману модель, визначимо наступні показники: коефіцієнт кореляції, коефіцієнт детермінації та критерій Фішера. Для цього проведемо додаткові розрахунки. Їх результати представлено в таблиці А.9.

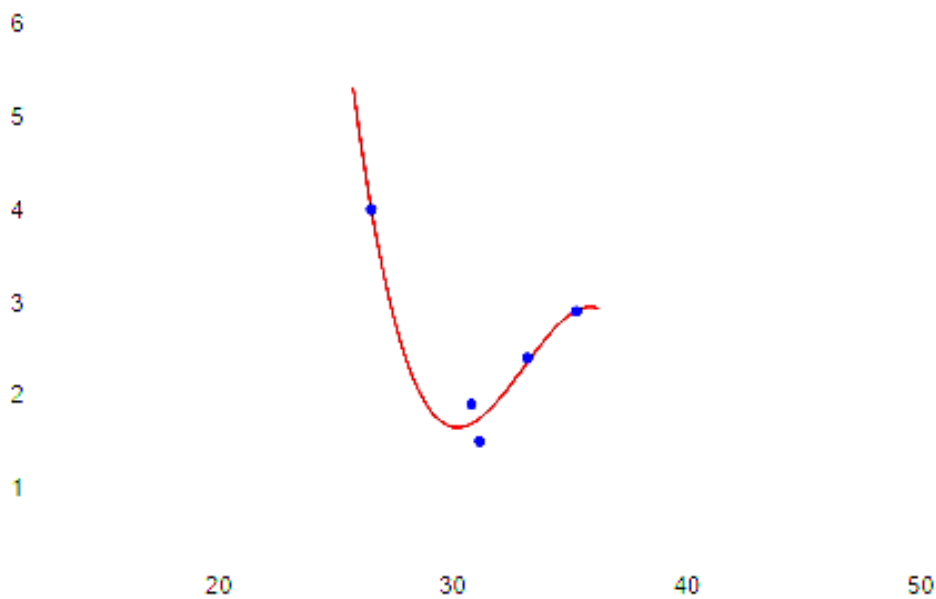

Рис. 5.9. Графічна інтерпретація впливу обсягів банківського кредитування на об'єм ринку електронної комерції

Джерело: побудовано авторкою.

Коефіцієнт кореляції між обсягом золотовалютних резервів та рівнем бюджетної безпеки України становитиме

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}} = \sqrt{1 - \frac{0,1073}{3,772}} = 0,9857.$$

Таким чином, між двома параметрами існує певна залежність, проте вона не є сильною.

Коефіцієнт детермінації дорівнює:

$$R^2 = 0,9857^2 \approx 0,9715;$$

$$F_{\text{факт}} = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{k_1}{k_2} = \frac{0,9715}{1 - 0,9715} \cdot \frac{1}{3} \approx 11,3829.$$

Оскільки $k_1 = m = 3$, $k_2 = n - m - 1 = 5 - 3 - 1 = 1$, при $\alpha = 0,05$.

m – це число параметрів при змінних рівняння регресії.

$$F_{\text{табл}} = F(\alpha, k_1, k_2) \approx F(0,05, 3, 1) \approx 215,7074 \text{ при } \alpha = 0,05.$$

Оскільки $F_{\text{табл.}} > F_{\text{факт.}}$, то можна стверджувати, що побудована регресійна модель не є значущою.

Проведемо тепер дослідження впливу **вартості банківських позик на обсяг ринку електронної комерції**. Вихідні дані для здійснення такого моделювання представлені таблиці А.1, додатку А. Використовуючи формулу (5.7) здійснимо пошук відповідних параметрів a_0, a_1, a_2, a_3 . Для цього побудуємо таблицю проміжних розрахунків (таблиця А.8). Сформовану в результаті алгебраїчних перетворень систему рівнянь розв'яжемо методом Крамера.

Знайдемо коефіцієнти a, b, c і d рівняння кубічної регресії $\hat{y} = ax^3 + bx^2 + cx + d$ із системи рівнянь.

$$\begin{cases} a\sum x_i^3 + b\sum x_i^2 + c\sum x_i + nd = \sum y_i; \\ a\sum x_i^4 + b\sum x_i^3 + c\sum x_i^2 + d\sum x_i = \sum x_i y_i; \\ a\sum x_i^5 + b\sum x_i^4 + c\sum x_i^3 + d\sum x_i^2 = \sum x_i^2 y_i; \\ a\sum x_i^6 + b\sum x_i^5 + c\sum x_i^4 + d\sum x_i^3 = \sum x_i^3 y_i. \end{cases} \Leftrightarrow$$

$$\Leftrightarrow \begin{cases} 25105,877a + 1446,99b + 84,5c + 5d = 12,7; \\ 441238,7763a + 25105,877b + 1446,99c + 84,5d = 209,12; \\ 7851719,2717a + 441238,7763b + 25105,877c + 1446,99d = 3496,53; \\ 141378628,8883a + 7851719,2717b + 441238,7763c + 25105,877d = 59396,9936. \end{cases}$$

Розв'яжемо цю систему лінійних рівнянь методом Крамера:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 25105,877 & 1446,99 & 84,5 & 5 \\ 441238,7763 & 25105,877 & 1446,99 & 84,5 \\ 7851719,2717 & 441238,7763 & 25105,877 & 1446,99 \\ 141378628,8883 & 7851719,2717 & 441238,7763 & 25105,877 \end{vmatrix} =$$

$$= 227849,8196;$$

$$\Delta a = \begin{vmatrix} 12,7 & 1446,99 & 84,5 & 5 \\ 209,12 & 25105,877 & 1446,99 & 84,5 \\ 3496,53 & 441238,7763 & 25105,877 & 1446,99 \\ 59396,9936 & 7851719,2717 & 441238,7763 & 25105,877 \end{vmatrix} =$$

$$= -3099,0442 \Rightarrow a = \frac{\Delta a}{\Delta} = \frac{-3099,0442}{227849,8196} \approx -0,0136;$$

$$\Delta b = \begin{vmatrix} 25105,877 & 12,7 & 84,5 & 5 \\ 441238,7763 & 209,12 & 1446,99 & 84,5 \\ 7851719,2717 & 3496,53 & 25105,877 & 1446,99 \\ 141378628,8883 & 59396,9936 & 441238,7763 & 25105,877 \end{vmatrix} =$$

$$= 205135,8636 \Rightarrow b = \frac{\Delta b}{\Delta} = \frac{205135,8636}{227849,8196} \approx 0,9003;$$

$$\Delta c = \begin{vmatrix} 25105,877 & 1446,99 & 12,7 & 5 \\ 441238,7763 & 25105,877 & 209,12 & 84,5 \\ 7851719,2717 & 441238,7763 & 3496,53 & 1446,99 \\ 141378628,8883 & 7851719,2717 & 59396,9936 & 25105,877 \end{vmatrix} =$$

$$= -4351891,2638 \Rightarrow c = \frac{\Delta c}{\Delta} = \frac{-4351891,2638}{227849,8196} \approx -19,0998;$$

$$\Delta d = \begin{vmatrix} 25105,877 & 1446,99 & 84,5 & 12,7 \\ 441238,7763 & 25105,877 & 1446,99 & 209,12 \\ 7851719,2717 & 441238,7763 & 25105,877 & 3496,53 \\ 141378628,8883 & 7851719,2717 & 441238,7763 & 59396,9936 \end{vmatrix} =$$

$$= 30320636,8406 \Rightarrow d = \frac{\Delta d}{\Delta} = \frac{30320636,8406}{227849,8196} \approx 133,0729.$$

Отже, початкове рівняння кубічної регресії має вигляд:

$$y = -0,0136x^3 + 0,9003x^2 - 19,0998x + 133,0729.$$

У результаті проведення відповідних розрахунків отримуємо таке рівняння регресії кореляції між вартістю банківських позик та обсягом ринку електронної комерції.

$$VE-Com = -0.014 CbL^3 + 0.90 CbL^2 - 19.09 CbL + 133.07;$$

CbL - вартість банківських позик.

Цю залежність можна ілюструвати графічно, її вигляд представлений на рис. 5.10.

Для перевірки на адекватність отриману модель, визначимо такі показники: коефіцієнт кореляції, коефіцієнт детермінації та критерій Фішера. Для цього проведемо додаткові розрахунки. Їхні результати представлено в таблиці А.9.

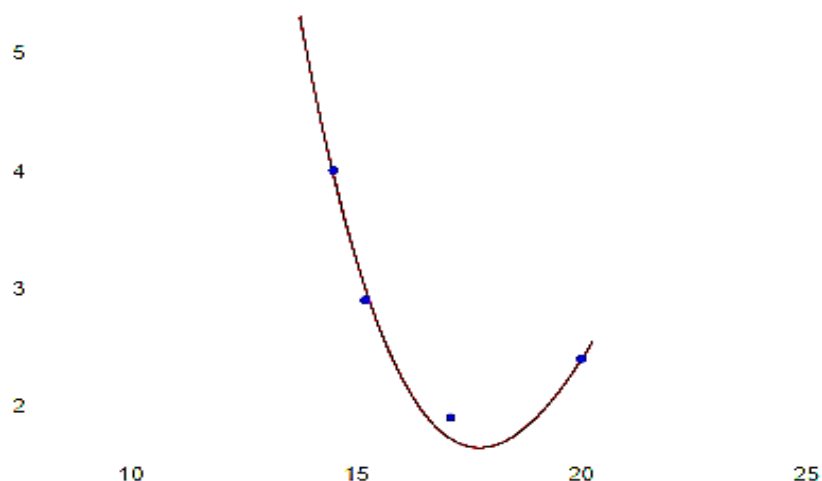

Рис. 5.10. Графічна інтерпретація впливу вартості банківських позик на обсяг ринку електронної комерції

Джерело: побудовано авторкою.

Коефіцієнт кореляції між вартістю банківських позик та об'ємом ринку електронної комерції становитиме

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}{\sum (y_i - \bar{y}_i)^2}} = \sqrt{1 - \frac{0,0661}{3,772}} = 0,9912.$$

Таким чином між двома параметрами існує сильна залежність.

Коефіцієнт детермінації дорівнює:

$$R^2 = 0,9912^2 \approx 0,9825;$$

$$F_{\text{факт}} = \frac{R^2}{1-R^2} \cdot \frac{k_1}{k_2} = \frac{0,9825}{1-0,9825} \cdot \frac{1}{3} \approx 18,7012.$$

Оскільки $k_1 = m = 3$, $k_2 = n-m-1 = 5-3-1 = 1$, при $\alpha = 0,05$.

m – це число параметрів при змінних рівняння регресії.

$$F_{\text{табл}} = F(\alpha, k_1, k_2) \approx F(0,05, 3, 1) \approx 215,7074 \text{ при } \alpha = 0,05.$$

Оскільки $F_{\text{табл.}} > F_{\text{факт.}}$, то можна стверджувати, що побудована регресійна модель не є значущою.

Окремі результати проведеного економетричного моделювання представлено на рис. 5.11.

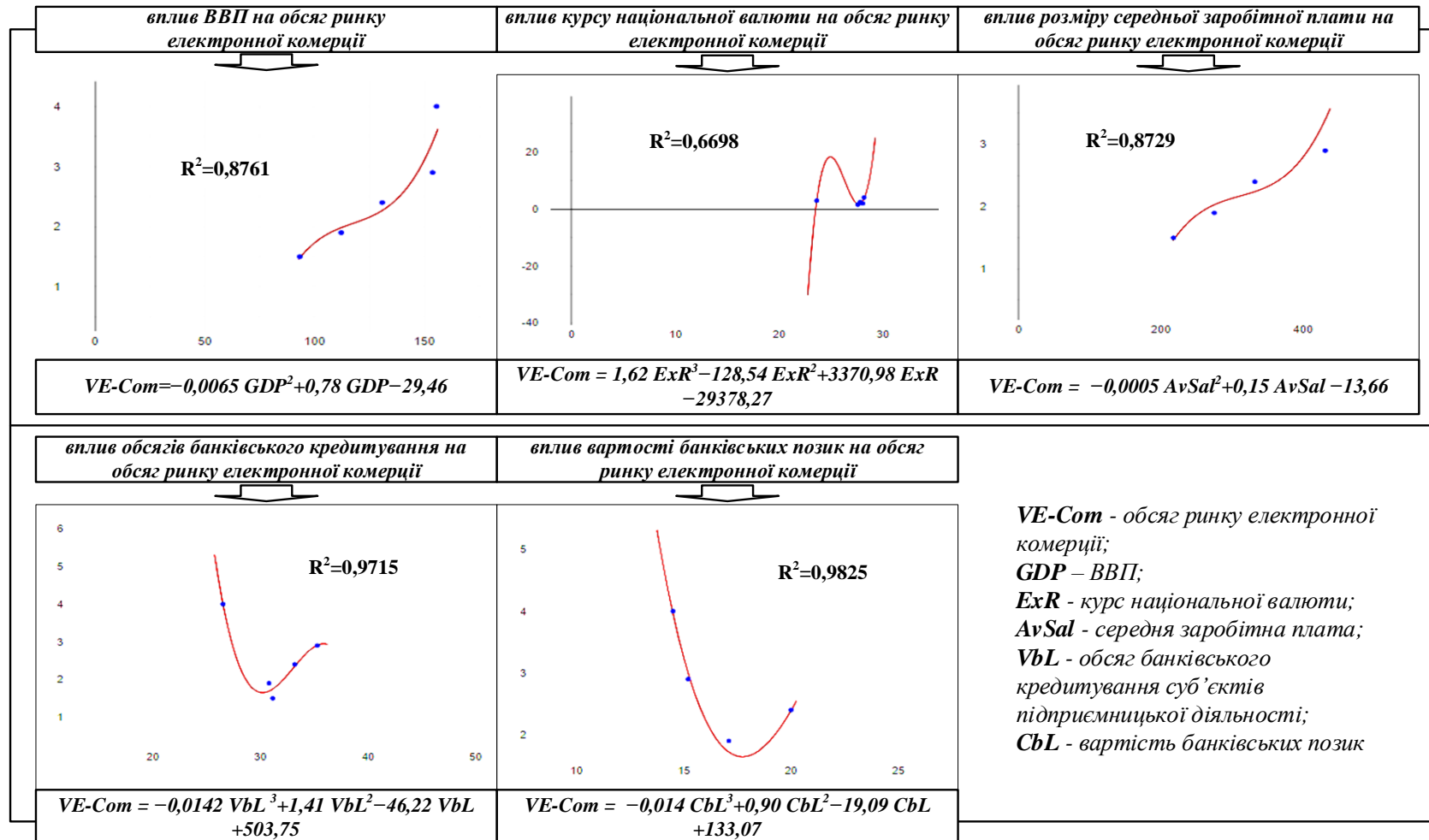

Рис. 5.11. Результати економетричного аналізу впливу окремих макроекономічних показників на розвиток електронної комерції в Україні

Джерело: побудовано авторкою.

Таким чином, як засвідчують результати аналізу, найбільший вплив на розвиток системи електронного бізнесу здійснює доступність фінансових ресурсів для суб'єктів підприємницької діяльності, які провадять електронний бізнес, їхня вартість. Також важливими стимулами для активізації цього виду бізнесу є зростання макроекономічних показників у результаті активного розвитку національного господарства.

ВИСНОВКИ

У монографії проведено вивчення актуальної наукової проблеми – необхідності поглиблення теоретико-методологічних, методичних і практичних засад забезпечення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу з метою розробки прикладних положень для активізації підприємницької діяльності в цій сфері. Результати реалізованого дослідження дали змогу зробити такі теоретико-методологічні, методичні та практичні висновки.

1. Встановлено, що електронний бізнес є невід’ємною складовою національної економіки, яка сьогодні активно розвивається на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Дослідження сутності такого бізнесу реалізовано у два етапи: здійснення аналізу супутніх економічних понять, конкретизація їхнього змісту та проведення контент-аналізу сформованих у науковій літературі підходів до розгляду сутності цього виду бізнесу. У результаті було виокремлено такі підходи до його трактування: трансформаційний, інформаційний, раціональний, конститутивний, а сутність електронного бізнесу запропоновано розглядати як економічну діяльність, яка здійснюється обов’язково за допомогою використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що залучені до реалізації всіх операційних процесів підприємства та забезпечують можливість отримання прибутку.

2. Поглиблено концептуальні положення визначення ролі системи електронного бізнесу в розвитку національної економіки та виокремлено два типи такої ролі: екзогенна взаємодія – система електронного бізнесу розглядається як окремий об’єкт дослідження, в межах якого формуються нові драйвери для активізації економічного розвитку країни, підвищення рівня її конкурентоспроможності; ендогенна взаємодія – система електронного бізнесу є одним з компонентів національної економіки, який функціонує в межах єдиного економічного простору країни, адаптуючись під основні тенденції трансформації та розвитку такого простору.

3. Обґрунтовано на основі використання системного підходу сутність системи електронного бізнесу, яку запропоновано розглядати як цілісний, єдиний об'єкт дослідження, що являє собою сукупність відносин між економічними суб'єктами, які відбуваються в процесі купівлі, продажу, виробництва та обміну товарами і послугами за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій, має власну мету функціонування, складну композицію побудови та взаємодіє з іншими системами зовнішнього середовища. У монографії конкретизовано функції такої системи (ринкова, розвитку, інноваційна, соціальна), її властивості (системність, відкритість, цілісність, емерджентність, стійкість, функціональність, безперервність, цілеспрямованість), визначено групи чинників, які здійснюють вплив на її розвиток (економічні, фінансові, інституціональні, політичні, соціальні, інституційні). Також встановлено, що в сучасних умовах становлення цифрової економіки зазначена система піддається впливу саме цифрових технологій, які поступово її змінюють, що приводить до формування нового типу бізнесу – цифрового. В межах роботи проаналізовано сутність такого виду бізнесу та особливості його розвитку в сучасних реаліях цифровізації економічного розвитку.

4. Розглянуто структуру системи електронного бізнесу на основі аналізу наукових підходів до її формування. У результаті було ідентифіковано два критерії, за якими доцільно розглядати структуру зазначеної системи: критерій змістовності (сукупність видів підприємницької діяльності у даному напрямку) та критерій суб'єктності (сукупність видів відносин між економічними суб'єктами). Використання критерію змістовності дозволило ґрунтовно виокремити та систематизувати сучасні напрямки підприємницької діяльності, функціонування яких відбувається виключно на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій.

5. Розроблено нові методологічні положення дослідження системи електронного бізнесу, які базуються на поєднанні концептуальних засад системного та інституційного підходів. У результаті було сформульовано цілісну методологічну

платформу реалізації досліджень у цьому напрямку, використання якої дає можливість ґрунтовно та послідовно провести аналіз як стану зазначеної системи, так і поточних тенденцій функціонування зовнішнього середовища, у якому така система розвивається.

6. Сформульовано методика проведення емпіричного аналізу поточного стану зовнішнього середовища функціонування системи електронного бізнесу, яка складається з трьох основних компонентів: аналізу макроекономічного середовища, бізнес-середовища та інформаційного середовища розвитку зазначеної системи. На основі цієї методики проведений відповідний аналіз та визначено основні деструктивні чинники, які перешкоджають активному розвитку підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу.

7. Систематизовано принципи формування (еволюційності, інформатизації, інноваційності розвитку, ресурсного забезпечення), функціонування (системності, структурованості, адаптивності, динамічності) та розвитку (науковості, законності, екзогенної узгодженості, трансформації) системи електронного бізнесу та обґрунтовано доцільність впровадження до їх сукупності принципу інституціонального розвитку, зміст якого запропоновано розглядати наступним чином: об'єктивна необхідність забезпечення формування умов для еволюційного та революційного зародження і функціонування нових інституцій у суспільстві, наявність яких є невід'ємною складовою для здійснення стратегічного розвитку системи електронного бізнесу.

8. Обґрунтовано та описано інституціональні положення функціонуванні і розвитку системи електронного бізнесу, а саме: базові інститути, які потенційно можуть бути залученими до формування стратегічних векторів розбудови такої системи (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство цифрової трансформації, Міністерство економіки України, саморегульовані організації у сфері електронного бізнесу, інфраструктурні інститути); інституції, а саме: довіра до інновацій, економічний менталітет, усталені звички та схильність до використання інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій,

рівень інформаційної грамотності та ін. Результати аналізу історичних передумов зародження та поширення підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу дозволили зробити висновок щодо об'єктивно важливої ролі суспільних інституцій у забезпеченні ефективного розвитку зазначеного виду бізнесу.

9. Конкретизовано сутність поняття «екосистема електронного бізнесу», яке запропоновано розглядати як сукупність базових інститутів, інституцій та інших підсистем, що активно приймають участь у розвитку електронного бізнесу, формують умови для його активної розбудови на всіх стадіях підприємницької діяльності у цій сфері. Встановлено, що розвиток зазначеної екосистеми є важливим з позиції створення сприятливого середовища з метою формування саме довгострокових передумов для стратегічного розвитку електронного бізнесу, підвищення рівня взаємодії між усіма суб'єктами в цій сфері, забезпечення зростання інтелектуального капіталу в країні та сприяння створенню необхідного інституціонального забезпечення для подальшої активізації підприємницької діяльності у даному напрямку. Встановлено, що важливу роль у сучасному розвитку екосистеми електронного бізнесу відіграють цифрові технології, які також впливають і на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, сприяючи розвитку цифрового бізнесу.

10. Поглиблено науково-концептуальні положення функціонування адаптаційного механізму стратегічного розвитку електронного бізнесу в системі національної економіки шляхом конкретизації його мети, функцій, структури, ресурсів, які необхідні для ефективного роботи такого механізму, його принципів, спектр яких був розширений новим принципом узгодженої самостійності, необхідність запровадження якого обумовлюється важливістю залучення до процесу створення умов для розвитку електронного бізнесу всіх зацікавлених у цьому суб'єктів із визначенням їхніх повноважень, відповідальності та функцій. Встановлено, що дотримання такого принципу дозволить підвищити якість інституційного забезпечення розбудови системи електронного бізнесу.

11. Запропоновано стратегічні детермінанти розвитку системи електронного бізнесу в Україні, до яких було віднесено наступні: підвищення якості нормативно-правового забезпечення здійснення підприємницької діяльності у сфері електронного бізнесу; підвищення якості взаємодії між основними інститутами, які відіграють важливу роль у функціонуванні такої системи; забезпечення зростання обсягів доступних фінансових ресурсів для розвитку бізнесу; розробка цільової програми підвищення цифрової грамотності в суспільстві, яка б включала і заходи щодо формування інституціонального середовища для розбудови системи електронного бізнесу (підвищення довіри до цифрових технологій; поступова зміна усталеної моделі споживчої та платіжної поведінки економічних суб'єктів; зростання рівня інформаційної культури в суспільстві тощо) і т. ін.

12. Визначено на основі застосування методичних положень економетричного аналізу та конкретизовано вплив окремих макроекономічних показників (ВВП; курс національної валюти; середня заробітна плата; обсяг банківського кредитування суб'єктів підприємницької діяльності; вартість банківських позик) на розвиток системи електронного бізнесу або її окремих компонентів (обсяг ринку електронної комерції). Встановлено, що найбільший вплив на функціонування цієї системи здійснюють такі параметри: обсяг банківського кредитування суб'єктів підприємницької діяльності ($R = 0,9715$) та вартість банківських позик для цих економічних суб'єктів ($R = 0,9825$).

CONCLUSIONS

In the monograph, the study of the relevant scientific problem, namely the need to deepen theoretical, methodic, methodological and practical foundations of ensuring strategic development of the e-business system aiming at the development of the applied provision for the activation of the entrepreneurial activity in this sphere, is carried out. Results of the research made it possible to draw the following theoretical-methodological, methodic and practical conclusions.

1. It is established that e-business, which is actively developing today using information and communication technologies, is an integral component of the national economy. The study of this business essence is carried out in two stages: carrying out the analysis of related economic concepts, specifying their content and conducting a content analysis of the approaches to considering the essence of this type of business formed in the scientific literature. As a result, the following approaches to its interpretation are singled out: transformation, informational, rational, constitutive, and the essence of e-business is proposed to be considered as an economic activity that is necessarily carried out with the help of modern communication and information technologies, which are involved in the implementation of all operational processes of the enterprise and provide a possibility of making profit.

2. Conceptual provisions for defining the role of the e-business system in the national economy development are deepened, and two types of this role are distinguished: exogenous interaction – the e-business system is considered as a separate object of research, within which new drivers are formed to activate economic development of the country, increase its competitiveness level; endogenous interaction - the e-business system is one of the components of the national economy, which functions within the single economic space of the country, adapting to the main trends transformation and development of this space.

3. Based on the use of the systematic approach, the essence of the e-business system, which is proposed to be considered as a complete, single object of research, which is a set of relations between economic subjects, which occur in the process of buying, selling, producing and exchanging goods and services using information and communication technologies, has its own purpose of functioning, a complex construction composition and interacts with other systems of the external environment, is substantiated. In the monograph, the functions of this system (market, development, innovation, social), its peculiarities (systemicity, openness, integrity, emergence, stability, functionality, continuity, purposefulness) are specified, groups of the factors influencing its development (economic, financial, institutional, political, social) are defined. It is also established that in current conditions of the digital economy formation, the specified system is exposed to the influence of digital technologies, which are gradually changing it, which leads to the formation of a new type of business - digital. Within the work, the essence of this type of business and features of its development in modern realities of the digitalization of economic development is analyzed.

4. The structure of the e-business system is considered based on the analysis of scientific approaches to its formation. As a result, two criteria according to which it is appropriate to consider the structure of the specified system are identified: content criterion (a set of types of entrepreneurial activity in a given direction) and a subjectivity criterion (a set of types of the relations between economic subjects). Using the meaningfulness criterion made it possible to thoroughly distinguish and systematize modern areas of the entrepreneurial activity, which functioning occurs exclusively on the basis of the use of information and communication technologies.

5. New methodological provisions for the study of the e-business system, which are based on the combination of conceptual foundations of systematic and institutional approaches, are developed. As a result, a holistic methodological platform for the implementation of the research in this direction was formulated, the use of which makes it possible to conduct a thorough and consistent analysis of both the state of the specified system and current trends in the functioning of external environment in which the system operates.

6. The methodology for conducting an empirical analysis of the current state of the external environment of the e-business system functioning, which consists of the main three components, is formulated: analysis of macroeconomic environment, business environment and informational environment of this system development. Based on this methodology, an appropriate analysis is carried out, and the main destructive factors that hinder active development of the entrepreneurial activity in the e-business sphere are determined.

7. Principles of the formation (evolutionary, informatization, innovative development, resource provision), functioning (systematicity, structuredness, adaptability, dynamism) and development (scientific, legality, exogenous coherence, transformation) of the e-business system are systematized, and expediency of introducing the principle of institutional development to their totality is substantiated, the content of which is proposed to be considered as follows: objective necessity of ensuring the formation of the conditions for evolutionary and revolutionary emergence and functioning of new institutions in society, which presence is an integral component for strategic development of the e-business system.

8. Institutional provisions for the functioning and development of the e-business system are substantiated and described, namely: basic institutions that can potentially be involved in the formation of strategic vectors for this system development (President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Ministry of Digital Transformation, Ministry of Economy of Ukraine, self-regulatory organizations in the e-business sphere, infrastructure institutions); institutions, namely: trust to innovations, economic mentality, established habits and inclinations to use information and communication technologies, level of information literacy, etc. Analysis results of historical prerequisites for the emergence and spread of the entrepreneurial activity in the e-business sphere made it possible to draw a conclusion about the objectively important role of public institutions in ensuring effective development of this type of business.

9. The essence of the “ecosystem of e-business” concept is specified, which is proposed to be considered as a set of basic institutions, institutes and other subsystems that actively participate in the e-business development, create conditions for its active development at all stages of the entrepreneurial activity in this area. It is established that the development of the mentioned ecosystem is important from the point of view of creating a favorable environment with the aim of forming long-term prerequisites for strategic development of e-business, increasing the level of interaction between all subjects in this area, ensuring the growth of intellectual capital in the country and promoting the creation of the required institutional support for further activation of the entrepreneurial activity in this direction. It is established that digital technologies play an important role in current development of the e-business ecosystem, which also influence the activities of business entities, contributing to the e-business development.

10. Scientific-conceptual provisions of the adaptive mechanism functioning of strategic development of e-business in the national economy system are deepened by specifying its purpose, functions, structure, resources, which are necessary for effective operation of such a mechanism, its principles, which spectrum is expanded by a new principle of agreed autonomy, the need for which is due to the importance of involving all interested parties in the process of creating conditions for the e-business development, with the determination of its powers, responsibilities and functions. It is established that compliance with this principle will improve the quality of institutional support for the development of the e-business system.

11. Strategic determinants of the e-business system development in Ukraine are proposed, which include the following ones: improving the quality and regulatory and legal support for the entrepreneurial activity in the e-business sphere; improving the interaction quality between the main institutions that play an important role in this system functioning; ensuring the growth of available financial resources for business development; development of a target program for increasing digital literacy in society, which will also include measures to create an institutional environment for building the

e-business system (increasing trust in digital technologies); gradual change of the established model of consumer and payment behavior of economic entities; increasing the level of information culture in society, etc.).

12. It is determined based on the application of methodological provisions of the econometric analysis and the impact of individual macroeconomic indicators (GDP, national currency rate; average wages; the volume of bank lending to business entities; costs of bank loans) on the development of the e-business system or its individual components (volume of the e-commerce market). It is established that the following parameters exert the greatest influence on this system functioning: the volume of bank lending to business entities ($R = 0,9715$) and the cost of bank loans for these economic entities ($R = 0,9825$).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова А. С. Дослідження розвитку Fintech: кейс для країн східної Європи / А. С. Абрамова, А. В. Жаворонок, М. П. Феदिшин // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. – 2020. – Вип. 1-2. – С. 8-25. – DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1-2.2020.8-25>.
2. Антошкіна Л. І. Методологія економічних досліджень : підручник / Л. І. Антошкіна, Д. М. Стеченко. – К. : Знання, 2015. – 311 с.
3. Апалькова В. В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України [Електронний ресурс] / В. В. Апалькова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Менеджмент інновацій. – 2015. – Т. 23, вип. 4. – С. 9-18. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vdumi_2015_23_4_4.
4. Багорка М. О. Swot-аналіз як основа формування маркетингових стратегій підприємств [Електронний ресурс] / М. О. Багорка, І. А. Білоткач // Агросвіт. – 2010. – № 6. – С. 17-23. – Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/6_2010/5.pdf.
5. Балабанова Л. В. Проблеми маркетингового менеджменту в умовах ринкової економіки України / Л. В. Балабанова // Торгівля і ринок України. – Донецьк: Дон ДУЕТ, 2000. – Вип. 10. – Т. 1. – С. 217–222.
6. Балик У. О. Електронна комерція як елемент системи світового господарства [Електронний ресурс] / У. О. Балик, М. В. Колісник // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика. – 2014. – № 811. – С. 11-19. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2014_811_4.
7. Бевзюк Н. А. Поняття та складові інвестиційного механізму розвитку підприємства / Н. А. Бевзюк // Міжнародний науковий журнал. Економічні науки. – 2015. – № 2. – С. 15.

8. Безшура А. Ю. Інституціональний підхід до визначення змісту поняття «організація» [Електронний ресурс] / А. Ю. Безшура // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 9. – С. 82-86. http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2013/22.pdf.
9. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку : практичний посібник [Електронний ресурс] / О. Берданова, В. Вакуленко ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія-А», 2012. 88 с. – Режим доступу: https://despro.org.ua/media/articles/04_book_berdanova_vakulenko_ctrateg_chne_planuvann.pdf.
10. Берко М. Ю. Системи електронної контент-комерції : монографія / А. Ю. Берко, В. А. Висоцька, В. В. Пасічник. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 612 с.
11. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К.: АБУ, 2002. – 480 с.
12. Білявська Ю. В. Регулювання електронної комерції в Україні / Ю. В. Білявська // Молодий вчений. – 2016. – № 10 (37). – С. 336-338.
13. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень. [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Г. О. Бірта, Ю. Г. Бургу. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 142 с. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Burhu_Yurii/Metodolohiia_i_orhanizatsiia_naukovykh_doslidzhen.pdf.
14. Богиня Д. Домогосподарство: гомеостатичний підхід / Д. Богиня, С. Бурлицький // Економічна теорія. – 2014. – № 3. – С. 60–71.
15. Бозуленко О. Ю. Застосування маркетингу в електронній комерції / О. Ю. Бозуленко, І. О. Жалба // Економіка і Суспільство. – 2017. – Вип. 13. – С. 363-367.
16. Борисова Л. Є. Фінансова екосистема як інноваційна бізнес-модель сучасного банкінгу / Л. Є. Борисова, О. О. Колесник, О. О. Шрамко // Причорноморські економічні студії. – 2021. – Вип. 68. – С. 77-80.

17. Борисюк О. В. Нові продукти фінансового ринку в умовах цифрової економіки [Електронний ресурс] / О. В. Борисюк // Розвиток фінансових відносин суб'єктів господарювання в умовах динамічного зовнішнього середовища : матеріали Інтернет-конф., м. Житомир, 15 листопада 2018 р. – Житомир, 2018. – С. 82–83. – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/82.pdf>.

18. Бортнік А. М. Цифрова трансформація бізнес-моделі підприємства [Електронний ресурс] / А. М. Бортнік // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; [редкол.: О. М. Гребешкова (голов. ред.) та ін.]. – К. : КНЕУ, 2020. – Вип. 47. – С. 16–31. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/34922?show=full>.

19. Бродський Ю. Б. Системний аналіз в економіці [Електронний ресурс] : навчальний посібник / Ю. Б. Бродський, К. В. Молодецька, О. М. Николук. – Житомир, 2014. – 173 с. – Режим доступу: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/Systemnuu_analiz_v_economitsi.pdf.

20. Буй Т. Г. Розвиток електронної комерції як інструмент підвищення конкурентоспроможності українських компаній / Т. Г. Буй, І. Я. Гаврилів // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. – 2015. – Т. 172. – С. 8-14.

21. Бульдович П. Сутність та особливості неформальних інститутів у політиці [Електронний ресурс] / Павло Бульдович // European Political And Law Discourse. – 2017. – Vol. 4, Issue 2. – Pp. 42-47. – Режим доступу: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-2/08.pdf>.

22. Бут-Гусаїм О. Г. Цифровий менеджмент: проблеми та перспективи розвитку / О. Г. Бут-Гусаїм, К. В. Ковтуненко // Бізнес Інформ. – 2020. – № 6. – С. 297-304.

23. Важинський С. Е. Методика та організація наукових досліджень [Електронний ресурс] : навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – Режим доступу: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/vajinskii-posibnyk.pdf>.

24. Валіулліна З. В. Пріоритетні форми та напрями діяльності корпорацій в інформаційному суспільстві / З. В. Валіулліна // Бізнес Інформ. – 2018. – № 6. – С. 362-368.

25. Ванькович Д. В. Теоретико-методологічні засади та механізми реалізації фінансової політики в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Д. В. Ванькович. – Львів, 2015. – 43 с.

26. Варіс І. О. Цифрова трансформація бізнесу: вибір, впровадження та вдосконалення CRM-систем / І. О. Варіс, О. І. Кравчук, С. А. Завгородня // Маркетинг і цифрові технології. – 2021. – Т. 5, № 2. – С. 48-66.

27. Велика українська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.

28. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.

29. Вербівська Л. В. Виявлення перешкод для підвищення ефективності функціонування вітчизняних підприємств в сучасних умовах / Л. В. Вербівська // Стратегія розвитку світової економіки в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 груд. 2013 р.). – Черкаси : ВД «Гельветика». 2013. – С. 13-16.

30. Вербівська Л. В. Вплив зовнішнього та внутрішнього середовища на формування кризового стану підприємства / Л. В. Вербівська // Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 22-24 листопада 2018 р., Львів. – Львів : Українська академія друкарства, 2018. – С. 150-152.

31. Вербівська Л. В. Вплив інвестиційної стратегії на регіональний розвиток [Електронний ресурс] / Л. В. Вербівська, О. В. Зибарева, П. І. Шилепницький // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Економічні науки. – 2005. – Вип. IV, ч. 2. – С. 80-92. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_27_19.

32. Вербівська Л. Дослідження економіко-математичної моделі фрактального аналізу фінансової стійкості банку / Л. Вербівська, Є. Скляр, О. Никифорак // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. – 2015. – Вип. 28, ч. 1. – С. 102-111.

33. Вербівська Л. В. Електронний бізнес: бібліометричний аналіз [Електронний ресурс] / Л. В. Вербівська // Науковий вісник Полісся. – 2021. – № 1. – С. 34-46. – Режим доступу: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/253066>.

34. Вербівська Л. В. Інвестиційна привабливість України в умовах євроінтеграції / Л. В. Вербівська, О. В. Зибарева // Проблеми і перспективи розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції та світової фінансово-економічної кризи : матер. Ювілейної між нар. наук-практ. конф. (22-23 жовтня 2009 р., Чернівці) / МФУ, БДФА та ін.; гол. ред. В. В. Прядко. – Чернівці, 2009. – С. 83-85.

35. Вербівська Л. В. Концептуальні засади обґрунтування сутності електронного бізнесу [Електронний ресурс] / Л. В. Вербівська // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 2 (26). – С. 57-64. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/244043/242025>.

36. Вербівська Л. В. Механізм реалізації інвестиційної стратегії соціально-економічного розвитку регіону в умовах інтеграції у світовий фінансовий простір / Л. В. Вербівська // Трансформація фінансових відносин в умовах економічної глобалізації : матеріали IV міжнародного Симпозіуму (10 листопада 2011 р.). – Харків : ХІФ УДУФМТ, 2011. – С. 272-273.

37. Вербівська Л. В. Напрями підвищення конкурентних переваг підприємства як основи розробки стратегії фірми / Л. В. Вербівська // Фінансово-економічні та соціальні фактори розвитку міжнародних економічних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 16-17 червня 2017 р. : у 2 ч. – Дніпро : НО «Перспектива», 2017. – Ч. 1. – С. 98-103.

38. Вербівська Л. В. Науково-концептуальні засади стратегічного розвитку системи електронного бізнесу в Україні / Л. В. Вербівська // Причорноморські економічні студії. – 2020. – Вип. 59-1. – С. 152-156. – Режим доступу: http://www.bses.in.ua/journals/2020/59_1_2020/28.pdf.

39. Вербівська Л. В. Національна економіка : навчальний посібник / за заг. ред. В. В. Прядка. – Київ : КНТ, 2011. – 296 с.

40. Вербівська Л. Необхідність підвищення ефективності функціонування вітчизняних підприємств в сучасних умовах / Л. В. Вербівська // Вісник Одеського національного університету. Серія: «Економіка». – 2013. – Вип. 4/1. – С. 62-65.

41. Вербівська Л. В. Особливості інноваційного розвитку підприємств в умовах глобалізації / Л. В. Вербівська // Інноваційні виміри розвитку економіки в умовах глобалізації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ : Технодрук, 2014. – С. 27-30.

42. Вербівська Л. В. Перешкоди ведення підприємницької діяльності в Україні та шляхи їх подолання [Електронний ресурс] / Л. В. Вербівська // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки: збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 27. – С. 113-119. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_27_19.

43. Вербівська Л. В. Підходи до класифікації конкурентних переваг підприємства / Л. В. Вербівська, Б. О. Андрицький // Регіональна економіка та управління. – 2020. – Вип. 4 (30). – С. 20-25.

44. Вербівська Л. Підходи до удосконалення діагностики мікросередовища в розробці стратегії підприємства / Л. Вербівська, Є. Скляр // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. – 2015. – Вип. 29. – С. 68-76.

45. Вербівська Л. Процес формування та ефективного використання кадрового потенціалу ТНК / Л. Вербівська, І. Баєва, Ю. Повержук // Організаційно-економічне, фінансово-кредитне і інституційно-правове забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів господарювання та територіальних громад : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції молодих вчених та студентів (24-25 березня 2011 р., Чернівці). – Чернівці, 2011. – С. 176-180.

46. Вербівська Л. В. Система електронного бізнесу [Електронний ресурс] / Л. В. Вербівська // Проблеми економіки. – 2021. – № 4 (50). – С. 150-156. – Режим доступу: <https://cutt.ly/2XSMq6S>.

47. Вербівська Л. В. Сучасні проблеми менеджменту в Україні / Л. В. Вербівська // Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – Кривий Ріг : Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2016. – С. 409-413.

48. Вербівська Л. Теоретико-методологічні положення функціонування і розвитку системи електронного бізнесу [Електронний ресурс] / Л. Вербівська // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 3(27). – С. 54-63. – Режим доступу: <http://preu.stu.cn.ua/article/view/252794>.

49. Вербівська Л. В. Теоретичні засади розвитку електронного бізнесу [Електронний ресурс] / Л. В. Вербівська // Бізнес Інформ. – 2021. – № 11. – С. 179-183. – Режим доступу: <https://cutt.ly/RXDV4J6>.

50. Вербівська Л. В. Фактори розвитку системи електронного бізнесу в Україні / Л. В. Вербівська // Причорноморські економічні студії. – 2020. – Вип. 54. – С. 273-278.

51. Вербівська Л. Формування стратегії управління лояльністю персоналу сучасного підприємства / Л. В. Вербівська // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. – 2013. – Вип. 2 (25). – С. 68-74.

52. Вильхивская О. В. Сущность понятия «электронный бизнес» и этапы его развития / О. В. Вильхивская // Бизнес Информ. – 2012. – № 8. – С. 255-262.

53. Винник Л. Основні поняття електронного бізнесу [Електронний ресурс] / Л. Винник // Сучасні тенденції веб-комунікацій. – 2014. – Режим доступу: <http://webstyletalk.net/node/960>.

54. Висоцька В. Особливості проектування і впровадження систем електронної комерції / В. Висоцька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 631: Інформаційні системи та мережі. – С. 55–77.

55. Вільхівська О. В. Удосконалення положень інноваційного розвитку підприємств на основі технологій електронного бізнесу / О. В. Вільхівська // Бізнес Інформ. – 2018. – № 2. – С. 273-277.

56. Вінарік Л. С. Механізм забезпечення онлайн-електронного бізнесу / Л. С. Вінарік, Н. Ф. Васильєва // Економіка промисловості. – 2010. – № 2. – С. 151-156.

57. Вінник О. Особливості врегулювання конфліктів/спорів у сфері цифрової економіки та електронного бізнесу / О. Вінник // Підприємство. Господарство і Право. – 2019. – № 6. – С. 73-82.

58. Вітлінський В. В. Моделювання збутової електронної логістичної підсистеми з використанням нечіткої мережі Петрі / В. В. Вітлінський, Г. В. Мельник, В. І. Скілько // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 82-87.

59. Вітюк А. В. Застосування електронних майданчиків у збуті машинобудівної продукції / А. В. Вітюк, Н. А. Коляденко // Проблеми економіки. – 2019. – № 4 (42). – С. 127-134.

60. Вовк Н. Документний супровід формальних комунікацій в інформаційному середовищі [Електронний ресурс] / Н. Вовк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. – 2016. – Вип. 1, ч. 4. – С. 154–157. – Режим доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6792/1/Vovk.pdf>.

61. Вожжов А. П. Теоретичні аспекти формування архітектури фінансового стимулювання економічного зростання / А. П. Вожжов, О. Л. Гринько // Фінанси України. – 2012. – № 10. – С. 20–33.

62. Воробйова О. Інформаційне суспільство та його вплив на становлення електронного бізнесу [Електронний ресурс] / О. Воробйова // Демократичне врядування. – 2010. – Вип. 5. – Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26624/vorobjova.pdf>.

63. Воробйова О. П. Впровадження електронного бізнесу в Україні: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. – Київ, 2013. – 20 с.

64. Воронков А. Н. Словарь по менеджменту : учебное пособие / А. Н. Воронков, Т. В. Колосова. – Н. Новгород : ННГАСУ, 2013. – 125 с.

65. Голіонко Н. Г. Проблеми і перспективи розвитку електронного бізнесу на вітчизняних підприємствах / Н. Г. Голіонко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 1, т. 2. – С. 335-339.

66. Горшенин В. Ф. Методология институционального подхода в управлении [Электронный ресурс] / В. Ф. Горшенин // Вестник ЧелГУ. – 2003. – № 1. – Режим доступа: <http://www.cyberleninka.ru/article/n/metodologiyainstitutsionalnogo-podhoda-v-upravlenii>.

67. Горячук В. Ф. Історичні витоки та етапи формування інституціоналізму [Електронний ресурс] / В. Ф. Горячук, І. О. Жиленко-Паламарчук // Економічні інновації. – 2015. – Вип. 60, книга І. – С. 91-98. – Режим доступа: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/95420/11-Goryachuk.pdf?sequence=1>.

68. Гошко Т. Перешкоди розвитку електронної комерції в Україні. Перешкоди розвитку електронної комерції в Україні [Електронний ресурс] / Т. Гошко // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. – 2014. – № 21(1). – С. 290-294. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21%281%29__56.

69. Грабченко А. І. Методи наукових досліджень [Електронний ресурс] : навч. посіб. / А. І. Грабченко, В. О. Федорович, Я. М. Гаращенко. – Х. : НТУ «ХП», 2009. – 142 с. – Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/159817923.pdf>.

70. Грехов А. М. Електронний бізнес (Е-комерція) / А. М. Грехов. – К. : Кондор, 2011. – 302 с.

71. Гросул В. А. Сущность и ключевые аспекты адаптации предприятий розничной торговли / В. А. Гросул, Т. Т. Аскеров // Интеллект XXI. – 2019. – № 2. – С. 22–26.

72. Губин В. А. Экономические противоречия институциональной среды фермерских хозяйств / В. А. Губин // Экономика образования. – 2012. – № 1. – С. 89–95.

73. Гудзь О. І. Стратегія розвитку підприємства: сутність та класифікація [Електронний ресурс] / О. І. Гудзь // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 18. – С. 346-352. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/48.pdf.

74. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cip.gov.ua/ua>.

75. Дерід І. О. Розвиток електронної торгівлі в Україні / І. О. Дерід, І. О. Ночвіна // Інфраструктура ринку. – 2021. – Вип. 56. – С. 9-14.

76. Дзюбіна А. В. Диференціація основних складових електронного бізнесу / А. В. Дзюбіна, К. О. Копець, Г. Р. Дзюбіна // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія : Проблеми економіки та управління. – 2018. – № 897, вип. 2. – С. 16-19.

77. Дідур К. М. Системний підхід до управління підприємством та персоналом підприємства [Електронний ресурс] / К. М. Дідур. – Режим доступу: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/3048/1/2.pdf>.

78. Дубина М. В. Ідентифікація сутності інформаційної економіки / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2017. – № 1 (9). – С. 99-105.

79. Дубина М. В. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства / М. В. Дубина, О. М. Козлянченко // Проблеми перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3 (19). – С. 21-32.

80. Дубина М. В. Концептуальні підходи до підвищення рівня безпечності банківського платіжного середовища України / М. В. Дубина, І. В. Садчикова, І. О. Середюк // Бізнес Інформ. – 2020. – № 3. – С. 349-359.

81. Дубина М. В. Концептуальні підходи до пізнання сутності методології як науки / М. В. Дубина // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. – 2017. – Вип. 53. – С. 178-183.

82. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика : монографія / М. В. Дубина. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – 668 с.

83. Дубина М. В. Наукові підходи до визначення сутності неформальних чинників / М. В. Дубина // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2017. – № 2 (10). – С. 22-28.

84. Дубина М. В. Науково-концептуальні положення функціонування системи електронних фінансових послуг в Україні / М. В. Дубина, А. В. Тарасенко, О. О. Тарасенко // Детермінанти соціально-економічного розвитку України в умовах трансформаційних зрушень : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – С. 276-294.

85. Дубина М. В. Особливості впровадження InsurTech та сучасні світові тенденції їх розвитку / М. В. Дубина, О. І. Панченко, Н. Губко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2019. – № 4. – Т. 3 (272). – С. 7-16.

86. Дубина М. В. Особливості функціонування ринку фінансових послуг України у просторі розвитку інформаційної економіки / М. В. Дубина // Актуальні проблеми формування та розвитку інформаційної економіки в Україні : колективна монографія. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – С. 115-133.

87. Дубина М. В. Пізнання ринку фінансових послуг на основі використання системного підходу / М. В. Дубина // Сучасні особливості шляхів вирішення економічних проблем розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 29-30 вересня 2017 року) / ГО «Львівська економічна фундація». – Львів: ЛЕФ, 2017. – С. 93-96.

88. Дубина М. Розвиток e-banking: світовий та вітчизняний досвід / М. Дубина, О. Шеремет // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 2 (18). – С. 154-162.

89. Дубина М. Роль кіберстрахування в системі ризик-менеджменту банківських установ / М. Дубина, І. Середюк, Н. Білоус // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 1 (21). – С. 183-196.

90. Дубина М. Роль фінансово-кредитних установ у стратегічному розвитку сфери охорони здоров'я / М. Дубина, М. Забаштанський, А. Роговий // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 4(24). – С. 64-73.

91. Дубина М. В. Теоретична основа інституціоналізму як наукового напрямку економічної науки / М. В. Дубина // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2017. – Вип. 27. – Ч. 1. – С. 8-11.

92. Дубина М. В. Формування інституційного середовища розвитку криптовалют в Україні / М. В. Дубина, А. В. Жаворонок, М. П. Федішин // Modern Economics. – 2019. – № 17(2019). – С. 80-85. – DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V17\(2019\)-13](https://doi.org/10.31521/modecon.V17(2019)-13).

93. Душейко Д. М. Еволюція, предмет та роль регуляторної політики у розвитку малого та середнього бізнесу [Електронний ресурс] / Д. М. Душейко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 13, ч. 4. – С. 108-111. – Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_13/152.pdf.

94. Дюбохимець Л. С. Цифрова трансформація національної економіки: сучасний стан та тренди майбутнього / Л. С. Дюбохимець, Є. М. Шпуляр // Вісник Хмельницького національного університету. – 2019. – № 4. – С. 213-217.

95. Д'яконова І. І. Методологічні засади розвитку банківського нагляду на базі системної організації банківської діяльності : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2008. – 38 с.

96. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 1. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

97. Економічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ekonomichnij-slovnik.slovaronline.com/search?s=%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F>.

98. Електронна комерція: правові засади та заходи удосконалення : монографія / В. Брижко, А. Новицький, В. Цимбалюк, М. Швець ; за ред.: члена-кореспондента АПрН України М. Швеця (заг. ред.), А. Москаленко, к.ф.м. наук О. Гладковської. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2008. – 149 с.

99. Електронна комерція: теоретико-правові засади та сучасний стан в Україні / В. М. Полях, Н. М. Кривошеєва, В. М. Клочко, О. М. Шарапова, Н. В. Чуйко // Scientific Journal «ScienceRise». – 2017. – № 5(34). – С. 11-16.

100. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.

101. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12449.

102. Ефективність стратегічного управління підприємствами: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення : монографія / В. П. Мікловда, І. Г. Брітченко, Н. Ю. Кубіній, Ю. О. Дідович. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 218 с.

103. Євтушенко Д. Д. Електронний бізнес, електронна комерція, інтернет-торгівля: сутність та взаємозв'язок понять / Д. Д. Євтушенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 184–188.

104. Єремєєва Н. С. Особливості електронного бізнесу на ринку ветеринарних препаратів / Н. С. Єремєєва, О. В. Зозульов // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2017. – № 14. – С. 299–306.

105. Єфремова К. В. Державна політика та електронний бізнес в Україні / К. В. Єфремова // Право та інновації. – 2015. – № 1. – С. 50-54.

106. Жаворонок А. В. Вплив цифрової революції на систему освіти країн ЄС / А. В. Жаворонок, Д. Г. Савчук, А. О. Вікнянська // Конкуренентоспроможність вищої освіти в умовах інформаційного суспільства : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, доц. Н. І. Холявко. – Чернігів : ЧНТУ, 2020. – Том II: Науково-практичні засади підвищення конкурентоспроможності національної системи вищої освіти. – С. 6-22.

107. Жаворонок А. В. Становлення малого і середнього підприємництва у забезпеченні соціально-економічного розвитку національної економіки / А. В. Жаворонок, Н. І. Холявко // Причорноморські економічні студії. – 2020. – Вип. 59-1. – С. 62-67. – DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.59-10>.

108. Жаворонок А. Теоретичні основи розвитку інноваційного підприємництва у національній економіці / А. Жаворонок, А. Марич // Економічний дискурс. – 2020. – Вип. 4. – С. 104-110.

109. Жарова Л. В. Системний підхід до природокористування як основа сталого просторового розвитку [Електронний ресурс] / Л. В. Жарова. – Режим доступу: <https://cutt.ly/aVKHs1n>.

110. Жекало Г. І. Цифрова економіка України: проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Г. І. Жекало // Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2019. – Вип. 26, Ч. 1. – С. 56-60. – Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/26_1_2019ua/12.pdf.

111. Жучкова И. Электронная подпись в Украине: первые шаги / И. Жучкова, А. Коноплева // Економіка. Фінанси. Право. – 2004. – № 1. – С. 17-20.

112. Забаштанська Т. В. Сутність е-маркетингу та його роль у розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Т. В. Забаштанська, Л. В. Вербівська // Інфраструктура ринку. 2019. – Вип. 35. – С. 529-535. – Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/35_2019_ukr/85.pdf.

113. Завадський Й. С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК : [підручник] / Й. С. Завадський. – К. : Вища школа, 1992. – 367 с.

114. Зайцева О. О. Електронний бізнес : навчальний посібник / Зайцева О. О., Болотинюк І. М. ; за наук. ред. Н. В. Морзе. – Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2015. – 264 с.

115. Зборовська О. М. Економічний механізм управління розвитком промислового підприємства [Електронний ресурс] / О. М. Зборовська // Інвестиції:

практика та досвід. – 2010. – № 2. – С. 24-27. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2010/7.pdf.

116. Зибарева О. В. Інвестиційна привабливість України в контексті аналізу міжнародних економічних індексів / О. В. Зибарева, Л. В. Вербівська, П. І. Шилепницький // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. – 2007. – Вип. 8. – С. 68-75.

117. Зибарева О. В. Корпоративна соціальна відповідальність в контексті сталого розвитку підприємництва [Електронний ресурс] / О. В. Зибарева, Л. В. Вербівська // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2017. – Вип. IV (68). – С. 20-35. – Режим доступу: <https://cutt.ly/8XDwkJY>.

118. Зибарева О. В. Стратегічне забезпечення економічної поведінки виробників хліба і хлібобулочних виробів України [Електронний ресурс] / О. В. Зибарева, Л. В. Вербівська, О. Б. Раца // Інфраструктура ринку. – 2018. – Вип. 20. – С. 64-71. – Режим доступу: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2018/20_2018_ukr/2.pdf.

119. Зухба О. М. Домогосподарство як інститут: функціональний аспект дослідження / О. М. Зухба // Вісник запорізького національного університету. – 2013. – № 1 (17). – С. 102–106.

120. Іванов С. М. Моделювання інтернет-бізнесу за допомогою проактивного управління / С. М. Іванов, В. О. Біленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 12. – С. 51-54.

121. Іжевський П. Г. Управління мережевою взаємодією в бізнес-системах та бізнес-процесах підприємств АПК : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / Іжевський Павло Григорович ; Подільський державний аграрно-технічний університет. – Кам'янець-Подільський, 2019. – 43 с.

122. Інноваційні екосистеми для стартапів: ключові складові успіху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eufordigital.eu/uk/innovation-ecosystems-for-start-ups-highlighting-the-key-ingredients-for-success/#:~:text=%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0>

%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8,%D1%96%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC.

123. Інституційні фактори стійкого розвитку соціально-економічних систем : монографія / В. П. Решетіло, Г. В. Стадник, І. А. Островський та ін. ; за ред. В. П. Решетіло. – Х. : ХНАМГ, 2013. – 241 с.

124. Інформаційне середовище [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jak.koshachek.com/articles/informacijne-seredovishhe-ce.html>.

125. Історія економічних учень : підручник : у 2 ч. / [В. Д. Базилевич, Н. І. Гражевська, П. М. Леоненко та ін.]; за ред. В. Д. Базилевича. – Ч. 1. – [2-ге вид.]. – К. : Знання, 2005. – 567 с.

126. Йохна М. А. Про деякі підходи до визначення інституцій / М. А. Йохна // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2007. – Вип. 31-1. – С. 126–131.

127. Калаченкова К. О. Підприємництво та бізнес: трансформація співвідношення категорій в еру інформатизації / К. О. Калаченкова // Порівняльно-аналітичне право. – 2020. – № 2. – С. 15-18.

128. Карачина Н. П. Сутність поняття «стратегія зовнішньоекономічної діяльності» та особливості її формування / Н. П. Карачина // Економічний простір. – 2016. – № 110. – С. 17–26.

129. Карчева Г. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки [Електронний ресурс] / Г. Карчева, Д. Огородня, В. Опенько // Фінансовий простір. – 2017. – № 3 (27). – С. 13-21. – Режим доступу: <https://ofp.cibs.ubs.edu.ua/files/1703/17kgttme.pdf>.

130. Касатонова І. А. Програми електронної форми взаємодії суб'єктів економічних відносин держави / І. А. Касатонова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – Вип. 23. – С. 218-223.

131. Кіндзерський В. В. Методологічні контури інституціоналізму в теорії регулювання економіки / В. В. Кіндзерський // Бізнес Інформ. – 2015. – № 8. – С. 18–23.

132. Коваленко Ю. М. Сучасне інституційне середовище фінансового сектору економіки України / Ю. М. Коваленко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 100-111.

133. Козак К. Б. Механізми адаптації підприємств агропромислового виробництва до траєкторії сталого економічного розвитку [Електронний ресурс] / К. Б. Козак // Економічний простір. – 2020. – № 162. – С. 30-36. – Режим доступу: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/5683/1/Kozak.pdf>.

134. Козлов В. В. Цифрова економіка: передумови, загрози та перспективи [Електронний ресурс] / В. В. Козлов, Т. В. Томашевська // Статистика України. – 2021. – № 2. – С. 58-66.

135. Корягін М. В. Методика оцінювання ефективності електронної комерційної діяльності підприємств / М. В. Корягін, І. Б. Плотніченко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 12. – С. 299-304.

136. Косач І. А. Фінансовий механізм інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва: сучасні аспекти / І. А. Косач, А. В. Жаворонок, А. В. Дегтярьов // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2021. – № 1. – С. 3-9. – DOI: <https://doi.org/10.12345/pmt-issue1-2021-3>.

137. Кравченко М. О. Формування системи логістики на підприємствах електронної комерції [Електронний ресурс] / М. О. Кравченко, Г. О. Манорик // Приазовський економічний вісник. – 2018. – Вип. 1(06). – С. 57-61. – Режим доступу: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2018/1_06_uk/12.pdf.

138. Кравченко О. В. Поняття стратегії розвитку підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Кравченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2007. – № 1(22). – С. 267-272. – Режим доступу: https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/kravchenko_023.pdf.

139. Кузнєцова А. Я. Теоретичні підходи до визначення цифрової економіки [Електронний ресурс] / А. Я. Кузнєцова, Г. Г. Чмерук // Проблеми системного підходу в економіці. – 2019. – Вип. 6(74). – С. 34-41. – Режим доступу: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/6_74_1_2019_ukr/5.pdf.

140. Кузьо Н. С. Електронна комерція в Україні: сучасний стан, галузеві особливості та організаційні форми / Н. С. Кузьо, Н.С. Косар, І. І. Мельниченко // Маркетинг і цифрові технології. – 2021. – Том 5, № 1. – С. 27-41.

141. Купалова Г. І. Стратегія розвитку електронної комерції в період пандемії COVID-19 / Г. І. Купалова, Т. М. Артюх, А. В. Бодяковська // Підприємництво і торгівля. – 2021. – № 28. – С. 40-48.

142. Лазебник Л. Л. Сутність, особливості та параметри цифрової економіки [Електронний ресурс] / Л. Л. Лазебник, В. О. Войтенка // Економічний вісник. – 2020. – № 1. – С. 22-29. – Режим доступу: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/1/EV20201_022-029.pdf.

143. Лапшин В. В. Бізнес: соціально-економічна сутність і проблема визначення / В. В. Лапшин // Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанукового знання : зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 3. – С. 112-116.

144. Лебеденко М. С. Основні поняття та моделі електронного бізнесу [Електронний ресурс] / М. С. Лебеденко // Ефективна економіка. – 2014. – № 12. – Режим доступу <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3836>.

145. Липов В. В. Довіра: від ціннісних засад до конкретних інституціональних форм та функцій. Формування та трансформація [Електронний ресурс] / В. В. Липов // Творення простору суспільної довіри в Україні ХХІ сторіччя : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17-19 лютого 2016

року). – Львів : Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Асоціація українських банків, 2016. – Режим доступу: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.

146. Литвиненко Н. І. Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни : монографія / Н. І. Литвиненко. – Дніпропетровськ : НГУ, 2015. – 308 с.

147. Литвиненко Н. І. Інституціональні чинники розвитку сучасної соціально-економічної системи : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет». – Дніпропетровськ, 2016. – 33 с.

148. Литвинов О. М. Діджиталізація: на порозі цифрового Дахао / О. М. Литвинов // Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака (м. Харків, 23 квітня 2020 р.). – Х. : ХНУВС, 2020. – С. 170-172.

149. Літвінов О. С. Сутність та види механізмів в економіці [Електронний ресурс] / О. С. Літвінов, С. М. Капталан // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2017. – Вип. 6(11). – С. 146-149. – Режим доступу: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/30.pdf.

150. Лозинська Т. М. До проблем вживання термінів „інститут” і „інституція” в контексті інституціонального аналізу / Т. М. Лозинська // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 8–13.

151. Ломачинська І. Вплив конвергенції фінансового та реального секторів на розвиток національної економіки України / І. Ломачинська, А. Кравцова // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2012. – Т. 17, вип. 2. – С. 139-146.

152. Макаренко І. П. Макроекономічні умови формування та управління розвитком національних інноваційних систем / І. П. Макаренко. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 320 с.

153. Макаренко І. П. Системне макроекономічне середовище і економічний розвиток [Електронний ресурс] / І. П. Макаренко // Математичне моделювання в економіці. – 2016. – № 2. – С. 52-64. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/131851/04-Makarenko.pdf?sequence=1>.

154. Макаренко Л. Л. Роль інформаційно-освітнього середовища в процесі формування інформаційної культури [Електронний ресурс] / Л. Л. Макаренко // Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Сер. : Педагогічні та історичні науки. – 2012. – Вип. 107. – С. 102-117. – Режим доступу: <http://www.enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8923/МАКАРЕНКО.pdf;jsessionid=A8B13268A5B9825298DECC3DD196F3C9?sequence=1>.

155. Макаренко Н. О. Ефективність ведення бізнесу з використанням принципів інтернет-логістики [Електронний ресурс] / Н. О. Макаренко. – Режим доступу: <http://repo.snau.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6782/%d0%9c%d0%b0%d0%ba%d0%b0%d1%80%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%9d.%20%d0%9e.%20%d0%95%d1%84%d0%b5%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%b2%d0%bd%d1%96%d1%81%d1%82%d1%8c%20%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d0%b1%d1%96%d0%b7%d0%bd%d0%b5%d1%81%d1%83.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

156. Макарова М. В. Електронна комерція : посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. В. Макарова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 272 с.

157. Максимова Т. С. Використання електронної комерції роздрібними торговельними підприємствами : зб. наук. пр. / Т. С. Максимова, Д. В. Сорочан // Торгівля і ринок України. – 2010. – № 29. – С. 273–279.

158. Малініна Н. М. Оподаткування електронного бізнесу в Україні: сучасні реалії та перспективи / Н. М. Малініна // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2016. – Т. 21. – Вип. 71(49). – С. 152-155.

159. Маловичко С. В. До питання про дефініцію електронного бізнесу / С. В. Маловичко // Економіка та держава. – 2016. – № 2. – С. 33-37.

160. Мартовой А. В. Сущность и основные характеристики электронного бизнеса, электронной коммерции, электронного и интернет-маркетинга / А. В. Мартовой // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 56, Т. 1. – С. 146-152.

161. Марусей Т. В. Основні тенденції розвитку ринку електронної комерції в Україні / Т. В. Марусей // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 14. – С. 1011–1015.

162. Марченко В. М. Структура електронного бізнесу в Україні. Східна Європа: економіка / В. М. Марченко, Д. С. Галай // Бізнес та управління. – 2016. – Вип. 5 (05). – С. 116-119.

163. Марчук О. О. Цифровий маркетинг як інноваційний інструмент управління / О. О. Марчук // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 17. – С. 296-299.

164. Масленніков Є. І. Макроекономічне середовище у функціональному аспекті [Електронний ресурс] / Є. І. Масленніков // Актуальні соціально- економічні та правові проблеми розвитку України та її регіонів : матеріали VIII Міжнародного круглого столу (05 травня 2017 року, м. Одеса). – Одеса, 2017. – С. 67-70. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/10619/1/67-70.pdf>.

165. Меджибовская Н. С. Электронный бизнес: компендиум и практикум : учебное пособие / Н. С. Меджибовская. – Одесса : ВМВ, 2013. – 200 с.

166. Мельник Б. Л. Напрями підвищення конкурентних переваг підприємства як основи розробки стратегії фірми / Б. Л. Мельник, Л. В. Вербівська // Фінансово-економічні та соціальні фактори розвитку міжнародних економічних відносин : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 16-17 червня 2017 р.) : у 2 ч. – Дніпро : НО «Перспектива», 2017. – Ч. 1. – С. 98-102.

167. Мельник М. І. Класифікація бізнес-середовища: системний підхід [Електронний ресурс] / Мельник М. І. // Регіональна економіка. – 2008. – №2(48). – С. 251-260. – Режим доступу: http://ird.gov.ua/pe/re200802/re200802_251_MelnykMI.pdf.

168. Мельник М. І. Теоретико-методологічні підходи дослідження бізнес-середовища / М. І. Мельник // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем : зб. наук. пр.). – Львів : НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2007. – Вип. 5 (67). – С. 423-436.

169. Мельниченко О. В. Теоретичні засади електронних грошей / О. В. Мельниченко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 284-290.

170. Митна енциклопедія: у двох томах. Т. 1 / редкол.: І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. – Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2013. – 472 с.

171. Моїсеєнко О. М. Роль формальних та неформальних інститутів економічної влади трансформаційної економіки [Електронний ресурс] / О. М. Моїсеєнко // Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2012 : материалы международной научно-практической конференции. – Одесса : КУПРИЕНКО, 2012. – Вып. 4. – Т. 1. – Режим доступу: <https://www.sworld.com.ua/konfer29/477.pdf>.

172. Мошинський Р. В. Інституціональне середовище системи забезпечення національної безпеки України: характеристики та рівні регулювання [Електронний ресурс] / Р. В. Мошинський // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 5. – С. 127-131. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2015/28.pdf.

173. Набока Ю. В. Бізнес-середовище: характеристика, структура, розвиток, діагностика [Електронний ресурс] / Ю. В. Набока // Економічний простір. – 2018. – № 138. – С. 192-200. – Режим доступу: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/884/Naboka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

174. Назарова Г. В. Цифрова економіка: етимологія та інституційна структура [Електронний ресурс] / Г. В. Назарова, В. О. Руденко // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 19 листопада 2021 р. – Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2021. – С. 406-410.

175. Найчук-Хрущ М. Б. Дослідження інноваційних підходів в адмініструванні електронної комерції промислових підприємств (на прикладі ПАТ «Іскра») / М. Б. Найчук-Хрущ, Л. Й. Гнилянська // Бізнес Інформ. – 2017. – № 2. – С. 72-80.

176. Наливайко Л. Р. Соціально-орієнтований бізнес як умова розвитку економічної системи суспільства в Україні: теоретико-правовий аспект / Л. Р. Наливайко, О. С. Чепік-Трегубенко // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 лютого 2018 р.). – Дніпро : ДДУВС, 2018. – С. 16-19.

177. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Знання, 2010. – 532 с.

178. Нікітін Ю. О. Цифрова парадигма як основа ви значень: цифровий бізнес, цифрове підприємництво, цифрова трансформація / Ю. О. Нікітін, О. І. Кульчицький // Маркетинг і цифрові технології. – 2019. – Т. 3, № 4. – С. 77-87.

179. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.

180. Носков В. А. Проблемы управления развитием формальных институтов / В. А. Носков, Н. О. Михаленок // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2006. – Т. 8. – № 4. – С. 956–963.

181. Одарченко А. М. Особливості електронної комерції та перспективи її розвитку в Україні / А. М. Одарченко, К. В. Сподар // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 342-346.

182. Омеляненко О. М. Стратегічні вектори трансформації бізнес-моделей підвищення економічної ефективності діяльності сфери послуг [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра філософії / Омеляненко О. М.; Сумський державний педагогічний університет. – Суми, 2021. – 302 с. – Режим доступу: https://sspu.edu.ua/images/2021/docs/dis/disertaciya_omelyanenkoom_cc833.pdf.

183. Онищенко Ю. І. Еволюція теоретичних підходів до визначення сутності дефініції «цифрова економіка» / Ю. І. Онищенко // Бізнес-навігатор. – 2018. – Вип. 6. – С. 9-13.

184. Орлик О. В. Інформаційні технології забезпечення безпеки електронного бізнесу / О. В. Орлик // Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 жовтня 2016 р. – Одеса : ОДУВС, 2016. – С. 167-169.

185. Орлова К. Є. Управління бізнесом: підручник / К. Є. Орлова. – Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка», 2019. – 319 с.

186. Орлова-Курилова О. В. Інституціональний підхід як методологічна основа дослідження системи інноваційного підприємництва / О. В. Орлова-Курилова // При чорноморські економічні студії. – 2020. – Вип. 49. – С. 34-36.

187. Основи методології та організації наукових досліджень [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с. – Режим доступу: https://biology.univ.kiev.ua/images/stories/Upload/Kafedry/Biofizyky/2014/konversky_osn_metod_ta_org_nayk_dosl.pdf.

188. Основи наукових досліджень [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» / уклад.: Г. Г. Стрелкова, М. М. Федосенко, А. І. Замулко, О. С. Іщенко. – Електронні текстові дані (1 файл: 500 Кбайт). – К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. – 120 с. – Режим доступу: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/30605/3/naukovi_doslidzhennia.pdf.

189. Особливості управління підприємствами в умовах глобальних викликів : монографія / за заг. ред. О. В. Зибаревої. – Чернівці : Технодрук, 2016. – 320 с.

190. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.

191. Оспіщев В. І. Технологія наукових досліджень в економіці : навч. посіб. / В. І. Оспіщев, В. В. Кривошей. – К. : Знання, 2013. – 255 с.

192. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

193. Офіційний сайт наукометричної бази даних Scopus («електронний бізнес») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.scopus.com/results/results.uri?sort=plf-f&src=s&st1=e-business&sid=0146f51e3c486442c3fae05c0b8bb52f&sot=b&sdt=b&sl=17&s=TITLE%28e-business%29&origin=searchbasic&editSaveSearch=&yearFrom=Before+1960&yearTo=Present>.

194. Офіційний сайт наукометричної бази даних Scopus («цифровий бізнес») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.scopus.com/results/results.uri?sort=plf-f&src=s&st1=digital+business&sid=6014b0ee4cd10211829d42059c94a8b6&sot=b&sdt=b&sl=23&s=TITLE%28digital+business%29&origin=searchbasic&editSaveSearch=&yearFrom=Before+1960&yearTo=Present>.

195. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart>.

196. Панфілова Д. А. Цифровізація бізнесу в умовах пандемії: розквіт e-commerce [Електронний ресурс] / Д. А. Панфілова // Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами круглого столу, 18 вересня 2020 р. – Х. : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. – С. 125-130. – Режим доступу: <https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/13923/1/ndipzir21.pdf>.

197. Панчук А. С. Особливості впровадження електронного торговельного порталу у діяльності підприємств сектору B2B / А. С. Панчук, Ю. М. Котельнікова // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія Економіка і управління. – 2020. – № 2, т. 30(70). – С. 19-23.

198. Папп В. В. Напрями інституційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіону [Електронний ресурс] / Папп В. В. // Наукові записки. Серія “Економіка”. – 2008. – Вип. 10. – С. 382-391. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/132275728.pdf>.

199. Писаренко Н. Л. Особливості функціонування та моделі бізнесу на ринку електронної комерції в Україні / Н. Л. Писаренко, З. Р. Євдокимова // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". – 2017. – № 14. – С. 348-355.

200. Піддубна Л. В. Діловодство як складова інфраструктури електронного бізнесу / Л. В. Піддубна // Проблеми економіки. 2014. № 3. С. 268-273.

201. Пікулик О. І. Бізнес-середовище в Україні: проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О. І. Пікулик // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2021. – № 2(119). – С. 23-26. – Режим доступу: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2021/2_2021/6.pdf.

202. Пілевич Д. С. Теоретичне підґрунтя розвитку електронного бізнесу / Д. С. Пілевич // Бізнес Інформ. – 2019. – № 5. – С. 67–72.

203. Пістунов І. М. Економічна кібернетика : навч. посіб. / І. М. Пістунов. – Дніпропетровськ : НГУ, 2009. 154 с.

204. Плющ І. С. Місцеве самоврядування та економіка (до проблеми ефективності законодавчих механізмів) / І. С. Плющ // Економіка АПК. – 2002. – № 1. – С. 3-9.

205. Поліщук О. В. Міжнародні аспекти інституціоналізації економіки України. Стратегія розвитку України / О. В. Поліщук // Економіка, соціологія, право. – 2011. – № 1. – С. 171–173.

206. Попов О. Є. Генезис та еволюція концепцій прав власності в контексті розвитку сучасної інституціональної економічної теорії [Електронний ресурс] / О. Є. Попов // Бізнес Інформ. – 2013. – № 3. – С. 6-11. – Режим доступу: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-3_0-pages-6_11.pdf.

207. Попова М. І. Електронний бізнес в Україні. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету / М. І. Попова // Економічні науки : зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 6. – С. 349-351.

208. Поченчук Г. М. Інституціональний вимір структурних характеристик економічної системи [Електронний ресурс] / Г. М. Поченчук // Проблеми системного підходу в економіці. – 2017. – Вип. 6(1). – С. 25-32. – Режим доступу: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/6_62_1_2017_ukr/4.pdf.

209. Поченчук, Г. М. Коеволюція розвитку: економіка, фінанси, інститути / Г. М. Поченчук // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – 2017. – Т. 27, № 4. – С. 20-28.

210. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України [Електронний ресурс] : Закон України від 23.02.2006 № 3475-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text>.

211. Про електронний цифровий підпис [Електронний ресурс] : Закон України від 22.05.2003 № 852-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15#Text>.

212. Про електронні довірчі послуги [Електронний ресурс] : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

213. Про електронну комерцію [Електронний ресурс] : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.

214. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах [Електронний ресурс] : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

215. Про захист персональних даних [Електронний ресурс] : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

216. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс] : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

217. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

218. Про Національну програму інформатизації [Електронний ресурс] : Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

219. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 09.01.2007 № 537-V. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#n14>.

220. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05.04.2001 № 2346-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>.

221. Про радіочастотний ресурс України [Електронний ресурс] : Закон України від 01.06.2000 № 1770-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-14#Text>.

222. Про телекомунікації [Електронний ресурс] : Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-IV#Text>.

223. Прядко І. В. Сутнісна характеристика організаційно-економічного механізму / І. В. Прядко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2017. – Вип. 24(1). – С. 51–54.

224. Пуцентейло П. Р. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки / П. Р. Пуцентейло, О. О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2018. – № 5-6. – С. 131-143.

225. Пушкар О. І. Оцінка вартості розробки технологій електронного бізнесу на підприємстві / О. І. Пушкар, О. В. Вільхівська // Бізнес Інформ. – 2016. – № 12. – С. 88-94.

226. Пушкарь А. И. Стратегическое управление развитием электронного бизнеса и информационных ресурсов предприятия (модели, стратегии, механизмы) / А. И. Пушкарь, Е. Н. Грабовский, Е. В. Пономаренко. – Харьков : ХНЭУ, 2005. – 487 с.

227. Радіонов Ю. Д. Інститути та їх роль у розвитку національної економіки [Електронний ресурс] / Ю. Д. Радіонов // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 3. – С. 24-30. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2017/6.pdf.

228. Радіонов Ю. Д. Інституціональна теорія як інструмент дослідження бюджету [Електронний ресурс] / Ю. Д. Радіонов // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 14. – С. 36-41. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/8.pdf>.

229. Раціоналізація застосування електронної комерції в Україні // Міжнародна електронна комерція (International E-Commerce) [Електронний ресурс]. – 11.09.2010. – Режим доступу: http://e-commerce2000.blogspot.com/2010/09/blogpost_2539.html.

230. Ревак І. О. Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України: проблеми теорії та практики : монографія / І. О. Ревак. – Львів : ЛДУВС, 2015. – 415 с.

231. Рейтинг України у Doing Business продовжує зростати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://auc.org.ua/novyna/reytyng-ukrayiny-u-doing-business-prodovzhuye-zrostaty#:~:text=%D0%97%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83%20Doing%20Business,6%20%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%20\(%D1%96%D0%B7%2010\)](https://auc.org.ua/novyna/reytyng-ukrayiny-u-doing-business-prodovzhuye-zrostaty#:~:text=%D0%97%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83%20Doing%20Business,6%20%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%20(%D1%96%D0%B7%2010)).

232. Решетило В. П. Институциональные системы в общественных структурах: место, роль и трансформационные функции / В. П. Решетило // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава, 2005. – Т. 2. – С. 85-90.

233. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : навч. посіб. / Є. П. Качан, Т. Є. Царик, Д. В. Ткач [та ін.] ; за ред. Є. П. Качана. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. – 704 с.

234. Рыжова Н. П. Роль институтов в международной экономической интеграции / Н. П. Рыжова // Пространственная Экономика. –2013. – № 1. – С. 72–88.

235. Савин Э. В. Воспроизводство человеческого капитала в институциональной системе // Российское предпринимательство. – 2005. – №11 (71). - С. 72-77.

236. Савицька Н. Л. Людина як суб'єкт сучасного господарського розвитку : монографія / Н. Л. Савицька. – Х. : Форт, 2012. – 352 с.

237. Савченко В. Ф. Національна економіка : [навч. посіб.] / В. Ф. Савченко. – К. : Знання, 2011. – 309 с.

238. Сазонець О. М. Тенденції розвитку інформаційного бізнесу в країнах світу / О. М. Сазонець, О. І. Качан // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 16. – С. 10-14.

239. Саух І. Оцінка наукових підходів до трактування сутності стратегії підприємства та її змістовні характеристики / І. Саух // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2016. – Вип. 1 (14). – С. 145-151.

240. Свистович М. Б. Сутність та основні поняття стратегічного планування [Електронний ресурс] / М. Б. Свистович // Державне управління: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 37–43. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2013_2_6.

241. Селезньова О.М. Теоретико-методологічне трактування окремих засадничих категорій інформаційного права / О. М. Селезньова // ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні : зб. матер. наук.-практ. конф. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2016. – С. 136–143.

242. Семенда Д. К. Перспективи запровадження моделі D2C електронної комерції в Україні / Д. К. Семенда, О. В. Семенда // Інфраструктура ринку. – 2021. – Вип. 51. – С. 209-212.

243. Сидорович О. Ю. Концептуалізаційна сутність неформальних інститутів оподаткування [Електронний ресурс] / О. Ю. Сидорович // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 16, ч. 4. – С. 120-124. – Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_16/4/31.pdf.

244. Синявська О. О. Електронна торгівля в Україні: тенденції та перспективи розвитку / О. О. Синявська // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2019. – Вип. 9. – С. 126-132.

245. Ситник І. П. Системи електронного документообігу в електронному бізнесі / І. П. Ситник, А. І. Мельниченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 4. – С. 174-178.

246. Сірко А. В. Реалії цифрової економіки: нові можливості та виклики для суспільства і держави [Електронний ресурс] / А. В. Сірко // Ефективна економіка. – 2020. – № 11. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/17.pdf.

247. Скіцько В. І. Електронна логістика як складова сучасного бізнесу / В. І. Скіцько // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 309-314.

248. Скопенко Н. С. Використання електронної комерції як напрям зменшення ризиковості бізнесу та створення конкурентної переваги / Н. С. Скопенко, Ю. В. Поліщук // Інфраструктура ринку. – 2021. – Вип. 51. – С. 214-219.

249. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/mekhanizm>.

250. Соколова А. Організаційно-економічний механізм функціонування кооперативів в Україні / А. Соколова // Вісник КТНЕУ. – 2009. – № 2. – С. 88-95.

251. Соціально-економічні інституції економічної системи України [Електронний ресурс] : монографія / за заг. ред. проф. К. С. Солонінка. – Житомир :

ЖДТУ, 2011. – 232 с. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7439/%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

252. Стадник В. В. Менеджмент [Електронний ресурс] : підручник / В. В. Стадник, М. В. Йохна. – К. : Академвидав, 2007. – 472 с. – Режим доступу: http://lubbook.org/book_308_glava_76_10.3.Pro%D1%81esualnijj_p%D1%96dkh%D1%96.html.

253. Стойка В. С. Розвиток фінансових послуг в системі електронного бізнесу / В. С. Стойка, М. І. Палощ // Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 12 (345). – С. 128-132.

254. Страхарчук В. Концептуальні засади електронного банківського бізнесу / В. Страхарчук, А. Страхарчук // Молодь і ринок. – 2012. – № 4 (87). – С. 59–64.

255. Стрижак О. О. Дихотомія формальних та неформальних інститутів [Електронний ресурс] / О. О. Стрижак // Економіка та суспільство. – 2016. – № 5. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/5_ukr/4.pdf.

256. Стрижак О. О. Інституціональні системи: сутність та складові [Електронний ресурс] / О. О. Стрижак // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2017. – Вип. 32. – С. 300-308. – Режим доступу: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7550/1/33.pdf>.

257. Стрижак О. О. Теоретичні основи дослідження інституціонального середовища людського розвитку [Електронний ресурс] / О. О. Стрижак // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. – 2016. – Вип. 4. – С. 115-123. – Режим доступу: http://www.kdu.edu.ua/PUBL/statti/2016_4_115-4-2016.pdf.

258. Струтинська І. В. Цифрова трансформація як імператив інноваційного розвитку бізнес-структур : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / Струтинська І. В. ; Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль – Запоріжжя, 2020. – 40 с.

259. Струтинська І. В. Цифрова трансформація як імператив інноваційного розвитку бізнес-структур [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра екон. наук / Струтинська І. В. ; Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль – Запоріжжя, 2020. – 487 с. – Режим доступу: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/08_2020/Strutynska_dis.pdf.

260. Ступник Я. В. Методологія системного підходу функціонування механізму протидії злочинності крізь призму нової кримінологічної парадигми [Електронний ресурс] / Я. В. Ступник // Закарпатські правові читання. – 2017. – Т. 1. – С. 375-381. – Режим доступу: [book_1.indd \(uzhnu.edu.ua\)](http://book_1.indd(uzhnu.edu.ua)).

261. Суїцько В. І. Електронна логістика як складова сучасного бізнесу / В. І. Суїцько // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 309-314.

262. Тараконич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії [Електронний ресурс] / Т. І. Тараконич // Держава і право. – 2010. – Вип. 50. – С. 12-18. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34626/02-Tarakhonych.pdf?sequence=1>.

263. Тардаскіна Т. М. Електронна комерція : навч. посіб. / Т. М. Тардаскіна, Є. М. Стрельчук, Ю. В. Терешко. – Одеса : ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011. – 244 с.

264. Тесленок І. М. Оцінка впливу факторів бізнес-середовища на підприємство сфери послуг з індивідуального пошиття одягу [Електронний ресурс] / І. М. Тесленок, Н. В. Перетокіна-Пічхая // Ефективна економіка. – 2019. – № 11. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2019/76.pdf.

265. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ozhegov.org/words/15796.shtml>.

266. Тополевський Р. Б. Правові засади ведення електронного бізнесу в Україні у контексті юридичної футурології / Р. Б. Тополевський, А. В. Дзюбіна, К. О. Дзюбіна // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – № 2. – С. 44–47.

267. Третьякова Л. І. Маркетингові аспекти застосування електронних технологій бізнесу / Л. І. Третьякова, С. Й. Чучмарьова, П. Б. Прийма // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 690: Логістика. – С. 479–483.

268. Трубін І. О. Правові засади функціонування електронних грошей у сфері електронної комерції: монографія / І. О. Трубін – К. : Алерта, 2013. – 136 с.

269. Тур О. В. Формування поняття стратегія розвитку підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Тур // Інтелект XXI. – 2015. – № 4. – С. 38-45. – Режим доступу: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2015/2015_4/5.pdf.

270. Україна піднялася на 13 місць у рейтингу готовності до запровадження електронного уряду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://everlegal.ua/ukrayina-pidnyalasya-na-13-mists-u-reytyngu-gotovnosti-do-zaprovadzhenya-elektronnoho-uryadu>.

271. Українська бібліотечна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0>.

272. Усюк Т. В. Загальне та особливе у дефініціях теорії інституціоналізму [Електронний ресурс] / Т. В. Усюк // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 5(8). – С. 169–173. – Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/2518/1/SRE_2011_5_169-173.pdf.

273. Федішин М. П. Механізм державного регулювання кризових явищ банківської галузі в умовах глобальних викликів / М. П. Федішин, А. В. Жаворонок, Н. О. Ковальчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2019. – № 28. – С. 121-125. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2019-28-53>.

274. Филин С. А. Электронный бизнес экономики информационного общества / С. А. Филин, Н. В. Никольская // Финансы и кредит. – 2006. – № 16. – С. 60-71.

275. Фінансова енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.nesrakonk.ru/business-ecosystem/>.

276. Фролова В. Ю. Стратегічний підхід в управлінні конкурентоспроможністю підприємства / В. Ю. Фролова // Вісник Донецького національного університету. – 2012. – № 1. – С. 177–182.

277. Фролова Л. В. Трансформація підприємництва в умовах цифрової економіки [Електронний ресурс] / Л. В. Фролова, І. М. Бойко // Економіка: реалії часу. – 2021. – № 2 (54). – С. 47-56. – Режим доступу: <https://economics.net.ua/files/archive/2021/No2/47.pdf>.

278. Хижняк О. С. Недоліки електронного бізнесу в Україні і шляхи їх усунення / О. С. Хижняк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 16, ч. 1. – С. 90-94.

279. Холявко Н. І. Освітні детермінанти формування ментального простору трансформації структури національної економіки: монографія / Н. І. Холявко, С. В. Гонта, М. В. Дубина. – Чернігів : Видавець Бригинець О.В., 2019. – 344 с.

280. Чекіна К. В. Інтернет та сучасні способи ведення електронного бізнесу / К. В. Чекіна, О. В. Орлик // Інформатика та інформаційні технології: студ. наук. конф., 20 квітня 2015 р.: матер. конф. – Одеса : ОНЕУ, 2015. – С. 36-39.

281. Чернышов В. Н., Чернышов А. В. Теория систем и системный анализ : учебное пособие [Электронный ресурс] / Чернышов В. Н., Чернышов А. В. // Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. 96 с. – Режим доступу: <http://window.edu.ru/resource/188/64188/files/chernyshov.pdf>.

282. Чмерук Г. Г. Цифрова економіка як окремий сектор національної економіки держави [Електронний ресурс] / Г. Г. Чмерук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2019. – Вип. 27, ч. 2. – С. 92-97.

283. Чорна Л. О. Інтеграційна система електронного бізнесу для підприємств харчової промисловості / Л. О. Чорна, О. В. Бородавченко, Н. О. Чорна // Економіка АПК. – 2010. – № 22. – С. 27-30.

284. Чорний А. В. Теоретичні аспекти методів оцінки організаційно-економічного механізму управління підприємством [Електронний ресурс] / А. В. Чорний // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 14, ч. 4. – С. 103-106. – Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_14/152.pdf.

285. Чухно А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення / А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 4–13.

286. Чухно А. А. Сучасні економічні теорії : підручники / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К. : Знання, 2007. – 878 с.

287. Шалева О. І. Електронна комерція : навч. посіб. / О. І. Шалева. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.

288. Шапкин В. В. Методологические основания институционализма [Электронный ресурс] / В. В. Шапкин // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 2(38). – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3573>.

289. Шапошников К. С. Вплив інституційного середовища на інноваційний розвиток економіки регіону / К. С. Шапошников // Причорноморські економічні студії. – 2018. – Вип. 29. – С. 34-36.

290. Шапошников К. С. Стратегії та перспективи економічної дезінтеграції інфраструктури національної економіки: досвід ЄС / К. С. Шапошников // Інфраструктура ринку. – 2017. – Вип. 3. – С. 140-143.

291. Шарапов О. Д. Економічна кібернетика : навч. посіб. / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов. – К. : КНЕУ, 2004. – 231 с.

292. Шилепницький П. І. Виклики глобалізації: за і проти [Електронний ресурс] / П. І. Шилепницький, Л. В. Вербівська, О. В. Зибарева // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2007. – Вип. 17. – С. 69-72. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/363538901_Vikliki_globalizacii_za_i_proti.

293. Шкарлет С. М. Ідентифікація сутності інформаційної економіки / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2017. – № 1 (9). – С. 99-105.

294. Шкарлет С. М. Організаційно-інфраструктурне забезпечення розвитку сільського господарства України / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина, А. В. Тарасенко. – Чернігів : ЧНТУ, 2016. – 208 с.

295. Шкарлет С. М. Світові тенденції розвитку InsurTech на ринку фінансових послуг / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина // Стратегічні засади розвитку національного господарства в умовах нестаціонарної економіки : колективна монографія. – Чернігів : ЧНТУ, 2019. – С. 85-95.

296. Шкодїна І. В. Вплив Covid-19 на впровадження міжнародним бізнесом цифрових технологій / І. В. Шкодїна, Т. В. Сердюк // Бізнес Інформ. – 2020. – № 10. – С. 227-232.

297. Шостак Л. В. Розвиток інтернет-бізнесу як важливого елемента комунікації в логістиці / Л. В. Шостак, А. М. Мохнюк // Інфраструктура ринку. – 2021. – Вип. 60. – С. 123-127.

298. Шрейдер Ю. А. Информационные процессы и информационная среда / Ю. А. Шрейдер // НТИ. Сер. 2. – 1976. – № 1. – С. 3-6.

299. Штець Т. Ф. Державне регулювання розвитку сектора цифрової економіки України [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра філос. / Т. Ф. Штець; Львівський торговельно-економічний університет. – Львів, 2021. – 240 с. – Режим доступу: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Aspirantura/Rady/Spec_vchena_rada/Anotaciji/SHtec_Disertacija.pdf.

300. Шульга О. Електронна комерція як сучасна бізнес-технологія у цифровій економіці / О. Шульга // Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку : зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-практ. конф., 29–30 берез. 2021 р. – Київ : КНЕУ, 2021. – С. 160–163.

301. Щепкина Н. Н. Электронные аукционы в условиях цифровой трансформации: достижения и просчеты / Н. Н. Щепкина // Проблемы економіки. – 2018. – № 2 (36). – С. 134-140.

302. Що таке цифровий розрив? - визначення з техопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.theastrologypage.com/digital-divide>.

303. Экономический словарь: Справочное издание. – Краснодар : Атри, 2011. – 464 с.

304. Яненкова І. Г. Сутність інституціонального забезпечення розвитку промислового комплексу [Електронний ресурс] / І. Г. Яненкова, О. О. Ляховець // Проблемы економіки. - 2014. – № 1. – С. 109-116. – Режим доступу: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2014-1_0-pages-109_116.pdf.

305. Яруліна Н. Теоретичні підходи до визначення понять «інформаційний простір», «інформаційне середовище», «інформаційно-комунікативне середовище» [Електронний ресурс] / Н. Яруліна // Актуальні проблеми державного управління. – 2019. – № 2, т. 78. – С. 26-31. – Режим доступу: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/178965>.

306. Business ecosystems come of age / Deloitte [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/co/Documents/strategy/Business%20Transformation.pdf>.

307. Comparative analysis of best practices in e-Government implementation and use of this experience by developing countries / Shkarlet S., Oliychenko I., Dubyna M., Ditkovska M., Zhovtok V. // Administratie si Management Public. – 2020. – Vol. 34. – Pp. 118-136.

308. Digital Economy Act 2017 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/30/contents/enacted>.

309. Digital Trust / The World Economic Forum [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.weforum.org/projects/digital-trust>.

310. Dubyna M. V. Research of the informal factors in the development of the financial services markets / M. V. Dubyna, S. N. Shkarlet // Innovative economics and management. – 2016. – № 1. – Pp. 199-208.

311. Economic and legal aspects of the network readiness of the enterprises in Ukraine in the context of business improving [Electronic resource] / O. Zybareva, I. Kravchuk, Ya. Pushak, L. Verbivska, O. Makeieva // Estudios de Economía Aplicada. – 2021. – Vol. 39, No. 5: Special Issue: Innovation in the Economy and Society of the Digital Age. – Accessed mode: <https://ojs.ual.es/ojs/index.php/eea/article/view/4972>.

312. Ecosystem of VAT Administration in E-Commerce: Case of the Eastern Europe Countries [Electronic resource] / Abramova A. et al. // Estudios de economía aplicada. – 2021. – Vol. 39, № 5. – Accessed mode: <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v39i5.4909>.

313. Innovation, educational, research components of the evaluation of information economy development (as exemplified by eastern partnership countries) / Shkarlet S., Kholiavko N., Dubyna M., Zhuk O. // Marketing and Management of Innovations. – 2019. – Issue 1. – Pp. 70-83.

314. Kleindl B. A. Strategic Electronic Marketing: Managing E-Business / B. A. Kleindl. – Mason : Thomson, 2002. – 428 p.

315. Krylova O. Activation of innovative entrepreneurship development / O. Krylova, K. Shaposhnykov // Three Seas Economic Journal. – 2020. – Vol. 1, No. 1. – Pp. 66-72.

316. Nachira F. Towards a network of digital business ecosystems fostering the local development. European Commission Discussion Paper / F. Nachira. – Bruxelles, 2002. – 23 p.

317. National Digital Economy Strategy / Digital Economy and Convergence Strategy Branch Department of Broadband, Communications and the Digital Economy [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2011-05/apo-nid227751.pdf>.

318. Neha Dhyani. Global Talent Competitiveness Index [GTICI] [Electronic resource] / Neha Dhyani. – Accessed mode: <https://byjusexamprep.com/current-affairs/global-talent-competitiveness-index-gtci>.

319. Priority directions of tax policy change in the information sphere [Electronic resource] / Lagovska O., Пін V., Kotsupatriy M., Ishchenko M., Verbivska L. // *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. – 2020. – № 3. – Pp. 183-190. – Accessed mode: http://www.nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2020/03/03_2020_Lagovska.pdf.

320. Shaposhnykov K. S. Business processes in the corporate sector: management in telecommunications / K. S. Shaposhnykov // *Причорноморські економічні студії: [збірник наукових праць]*. – 2016. – Вип.1. – С. 92-95.

321. Shaposhnykov K. S. Development of infocommunication sphere in the national economy / K. S. Shaposhnykov // *Приазовський економічний вісник*. – 2017. – Вип. 1. – С. 32-37.

322. Shaposhnykov K. S. Public regulation and administration in the sphere of small business / K. S. Shaposhnykov, O. P. Holovko // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2019. – Vol. 5, No 4. – Pp. 236-242.

323. Shkarlet S. M. Basic descriptors of the information economy development / S. M. Shkarlet, M. V. Dubyna, A. V. Tarasenko // *Науковий вісник Полісся*. – 2017. – № 3 (11), ч. 1. – С. 8-15.

324. Shkarlet S. Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development / Shkarlet S., Dubyna M., Zhuk O. // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2018. – Vol. 4, No. 3. – Pp. 349-357.

325. Shkarlet S. M. Peculiarities of system approach use to cognition of economic phenomena / S. M. Shkarlet, O. I. Gonta, M. V. Dubyna // *Scientific bulletin of Polissia*. – 2016. – № 4 (8), p. 1. – Pp. 9-17.

326. Shkarlet S. Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy / S. Shkarlet, M. Dubyna, K. Shtyrhun // WSEAS TRANSACTIONS on ENVIRONMENT and DEVELOPMENT. – 2020. – Vol. 16. – Pp. 413-422.

327. Strategically-oriented enterprise management through information systems [Electronic resource] / Zybareva O., Verbivska L., Lopashchuk I., Kalaman O., Derkach T., Smentyna N. // International Journal of Recent Technology and Engineering. – 2019. – Vol. 8, Issue 2. – Pp. 3014-3017. – Accessed mode: <https://www.ijrte.org/wp-content/uploads/papers/v8i2/B2900078219.pdf>.

328. Strauss, Judy and Frost, Raymond. E-marketing. – Upper Saddle River: Prentice-Hall, 2001. – 519 p.

329. The Global Talent Competitiveness Index 2021. Talent Competitiveness in Times of COVID [Electronic resource] / Editors Bruno Lanvin, Felipe Monteiro. – Accessed mode: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2021-Report.pdf>.

330. The higher education adaptability to the digital economy / Kholiavko N., Djakona A., Dubyna M., Zhavoronok A., Lavrov R. // Bulletin of national academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2020. – Vol. 4, Number 386. – Pp. 294-306.

331. Transformation of the paradigm of the economic entities development in digital economy [Electronic resource] / Shkarlet S., Dubyna M., Shtyrkhun Kh., Verbivska L. // WSEAS Transactions on Environment and Development. – 2020. – Vol. 16. – Pp. 413-422. – Accessed mode: <https://cutt.ly/zXS4cS6>.

332. Zhavoronok A. E-commerce: a Bibliographic Analysis [Electronic resource] / A. Zhavoronok, A. Alfimova // European Journal of Accounting, Finance & Business. – 2021. – Vol. 25. – Accessed mode: http://www.accounting-management.ro/getpdf.php?paperid=25_9.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Аналітична інформація для здійснення економетричного моделювання впливу
окремих макроекономічних параметрів на об'єм ринку електронної комерції**

Таблиця А.1

Вихідні дані для здійснення економетричного моделювання

Назва показника	2016	2017	2018	2019	2020
Обсяг ринку електронної комерції, млрд дол.	1,5	1,9	2,4	2,9	4,0
ВВП, млрд дол.	93,27	112,154	130,832	153,781	155,582
курс національної валюти	27,57	28,04	27,79	23,61	28,17
середня заробітна плата, дол.	217,60	275,00	332,00	431,00	437,60
обсяг виданих суб'єктам підприємницької діяльності банківських позик	31,15	30,80	33,19	35,29	26,52
вартість кредитних ресурсів	17,7	17,1	20,0	15,2	14,5

Джерело: складено авторкою на основі статистичної інформації Державної служби статистики України та Національного банку України.

Таблиця А.2

Проміжні розрахунки для пошуку рівняння впливу
ВВП на обсяг ринку електронної комерції

i	x_i	y_i	x_i^2	x_i^3	x_i^4	x_i^5	x_i^6	$x_i y_i$	$x_i^2 y_i$	$x_i^3 y_i$
1	93,27	1,5	8699,2929	811383,0488	75677696,96	7058458795,4583	658342451852,396	139,905	13048,9393	1217074,5732
2	112,154	1,9	12578,5197	1410731,3002	158219158,2458	17744911473,8995	1990162801443,7275	213,0926	23899,1875	2680389,4704
3	130,832	2,4	17117,0122	2239452,9433	292992107,4766	38332743405,374	5015149485211,891	313,9968	41080,8293	5374687,0639
4	153,781	2,9	23648,596	3636704,7355	559256090,9266	86002960918,7874	13225621333052,049	445,9649	68580,9283	10546443,7329
5	155,582	4	24205,7587	3765980,3538	585918755,4045	91158411803,3432	14182608025187,746	622,328	96823,0349	15063921,4152
$\Sigma\Sigma$	645,619	12,7	86249,1795	11864252,3816	1672063809,0135	240297486396,8625	35071884096747,81	1735,2873	243432,9193	34882516,2556

Джерело: складено авторкою.

Таблиця А.3

Додаткові дані для визначення коефіцієнтів кореляції, детермінації та показника F -критерію
 (вплив ВВП на обсяг ринку електронної комерції)

i	x_i	y_i	y_i	$y_i = \bar{y}$	$(y_i - \bar{y})^2$	ε_i	ε_i^2	A_i	$\Delta \varepsilon_i$	$(\Delta \varepsilon_i)^2$
1	93,27	1,5	1,4804	-1,04	1,0816	0,0196	0,0004	0,0131	—	—
2	112,154	1,9	1,9822	-0,64	0,4096	-0,0822	0,0068	0,0433	-0,1019	0,0104
3	130,832	2,4	2,2684	-0,14	0,0196	0,1316	0,0173	0,0548	0,2139	0,0457
4	153,781	2,9	3,4037	0,36	0,1296	-0,5037	0,2537	0,1737	-0,6353	0,4037
5	155,582	4	3,5652	1,46	2,1316	0,4348	0,189	0,1087	0,9385	0,8808
$\Sigma\Sigma$	—	—	—	—	3,772	—	0,4672	0,3936	—	1,3405

Джерело: складено авторкою.

Таблиця А.4

*Проміжні розрахунки для пошуку рівняння впливу
курсу національної валюти на обсяг ринку електронної комерції*

i	x_i	y_i	x_i^2	x_i^3	x_i^4	x_i^5	x_i^6	$x_i y_i$	$x_i^2 y_i$	$x_i^3 y_i$
1	27,57	1,5	760,1049	20956,0921	577759,459	15928828,2847	439157795,8103	41,355	1140,1574	31434,1381
2	28,04	1,9	786,2416	22046,2145	618175,8536	17333650,9341	486035572,1927	53,276	1493,859	41887,8075
3	27,79	2,4	772,2841	21461,7751	596422,7311	16574587,6976	460607792,117	66,696	1853,4818	51508,2603
4	23,61	2,9	557,4321	13160,9719	310730,5461	7336348,1937	173211180,8525	68,469	1616,5531	38166,8185
5	28,17	4	793,5489	22354,2725	629719,8567	17739208,363	499713499,5855	112,68	3174,1956	89417,0901
$\Sigma\Sigma$	135,18	12,7	3669,6116	99979,3261	2732808,4465	74912623,4731	2058725840,5579	342,476	9278,2469	252414,1145

Джерело: складено авторкою.

Таблиця А.5

*Додаткові дані для визначення коефіцієнтів кореляції, детермінації та показника F-критерію
(вплив курсу національної валюти на обсяг ринку електронної комерції)*

i	x_i	y_i	y_i	$y_i = \bar{y}$	$(y_i = \bar{y})^2$	ε_i	ε_i^2	A_i	$\Delta\varepsilon_i$	$(\Delta\varepsilon_i)^2$
1	27,57	1,5	1,7195	-1,04	1,0816	-0,2195	0,0482	0,1463	–	–
2	28,04	1,9	2,702	-0,64	0,4096	-0,802	0,6432	0,4221	-0,5825	0,3393
3	27,79	2,4	1,7751	-0,14	0,0196	0,6249	0,3905	0,2604	1,4268	2,0359
4	23,61	2,9	2,8985	0,36	0,1296	0,0015	0	0,0005	-0,6234	0,3886
5	28,17	4	3,5953	1,46	2,1316	0,4047	0,1638	0,1012	0,4032	0,1626
$\Sigma\Sigma$	–	–	–	–	3,772	–	1,2456	0,9304	–	2,9264

Джерело: складено авторкою.

Таблиця А.6

*Проміжні розрахунки для пошуку рівняння впливу
розміру середньої заробітної плати на обсяг ринку електронної комерції*

i	x_i	y_i	x_i^2	x_i^3	x_i^4	x_i^5	x_i^6	$x_i y_i$	$x_i^2 y_i$	$x_i^3 y_i$
1	217,6	1,5	47349,76	10303307,776	2241999772,0576	487859150399,7336	106158151126982,03	326,4	71024,64	15454961,664
2	275	1,9	75625	20796875	5719140625	1572763671875	432510009765625	522,5	143687,5	39514062,5
3	332	2,4	110224	36594368	12149330176	4033577618432	1339147769319424	796,8	264537,6	87826483,2
4	431	2,9	185761	80062991	34507149121	14872581271151,002	6410082527866081	1249,9	538706,9	232182673,9
5	437,6	4	191493,76	83797669,376	36669860118,9376	16046730788047,094	7022049392849409	1750,4	765975,04	335190677,504
$\Sigma\Sigma$	1693,2	12,7	610453,52	231555211,152	91287479812,9952	37013512499904,83	15309947850927518	4646	1783931,68	710168858,768

Джерело: складено авторкою.

Таблиця А.7

*Додаткові дані для визначення коефіцієнтів кореляції, детермінації та показника F-критерію
(вплив розміру середньої заробітної плати на обсяг ринку електронної комерції)*

i	x_i	y_i	y_i	$y_i = \bar{y}$	$(y_i = \bar{y})^2$	ε_i	ε_i^2	A_i	$\Delta\varepsilon_i$	$(\Delta\varepsilon_i)^2$
1	217,6	1,5	1,4649	-1,04	1,0816	0,0351	0,0012	0,0234	–	–
2	275	1,9	2,0304	-0,64	0,4096	-0,1304	0,017	0,0686	-0,1655	0,0274
3	332	2,4	2,2413	-0,14	0,0196	0,1587	0,0252	0,0661	0,2891	0,0836
4	431	2,9	3,3975	0,36	0,1296	-0,4975	0,2475	0,1716	-0,6562	0,4306
5	437,6	4	3,556	1,46	2,1316	0,434	0,1884	0,1085	0,9315	0,8678
$\Sigma\Sigma$	–	–	–	–	3,772	–	0,4793	0,4382	–	1,4094

Джерело: складено авторкою.

Таблиця А.8

*Проміжні розрахунки для пошуку рівняння впливу
обсягів банківського кредитування на об'єм ринку електронної комерції*

i	x_i	y_i	x_i^2	x_i^3	x_i^4	x_i^5	x_i^6	$x_i y_i$	$x_i^2 y_i$	$x_i^3 y_i$
1	31,15	1,5	970,3225	30225,5459	941525,754	29328527,2373	913583623,4417	46,725	1455,4837	45338,3188
2	30,8	1,9	948,64	29218,112	899917,8496	27717469,7677	853698068,8445	58,52	1802,416	55514,4128
3	33,19	2,4	1101,5761	36561,3108	1213469,9041	40275066,1168	1336729444,4162	79,656	2643,7826	87747,1458
4	35,29	2,9	1245,3841	43949,6049	1550981,5565	54734139,13	1931567769,8992	102,341	3611,6139	127453,8542
5	26,52	4	703,3104	18651,7918	494645,5187	13117999,1572	347889337,649	106,08	2813,2416	74607,1672
$\Sigma\Sigma$	156,95	12,7	4969,2331	158606,3653	5100540,583	165173201,409	5383468244,2506	393,322	12326,5379	390660,8988

Джерело: складено авторкою.

Таблиця А.9

*Додаткові дані для визначення коефіцієнтів кореляції, детермінації та показника F-критерію
(вплив обсягів банківського кредитування на об'єм ринку електронної комерції)*

i	x_i	y_i	y_i	$y_i = \bar{y}$	$(y_i = \bar{y})^2$	ε_i	ε_i^2	A_i	$\Delta\varepsilon_i$	$(\Delta\varepsilon_i)^2$
1	31,15	1,5	1,7465	-1,04	1,0816	-0,2465	0,0607	0,1643	–	–
2	30,8	1,9	1,6902	-0,64	0,4096	0,2098	0,044	0,1104	0,4563	0,2082
3	33,19	2,4	2,3506	-0,14	0,0196	0,0494	0,0024	0,0206	-0,1604	0,0257
4	35,29	2,9	2,9099	0,36	0,1296	-0,0099	0,0001	0,0034	-0,0592	0,0035
5	26,52	4	4,0029	1,46	2,1316	-0,0029	0	0,0007	0,0069	0
$\Sigma\Sigma$	–	–	–	–	3,772	–	0,1073	0,2994	–	0,2375

Джерело: складено авторкою.

Таблиця А.10

Проміжні розрахунки для пошуку рівняння впливу вартості банківських позик на обсяг ринку електронної комерції

i	x_i	y_i	x_i^2	x_i^3	x_i^4	x_i^5	x_i^6	$x_i y_i$	$x_i^2 y_i$	$x_i^3 y_i$
1	31,15	1,5	970,3225	30225,5459	941525,754	29328527,2373	913583623,4417	46,725	1455,4837	45338,3188
2	30,8	1,9	948,64	29218,112	899917,8496	27717469,7677	853698068,8445	58,52	1802,416	55514,4128
3	33,19	2,4	1101,5761	36561,3108	1213469,9041	40275066,1168	1336729444,4162	79,656	2643,7826	87747,1458
4	35,29	2,9	1245,3841	43949,6049	1550981,5565	54734139,13	1931567769,8992	102,341	3611,6139	127453,8542
5	26,52	4	703,3104	18651,7918	494645,5187	13117999,1572	347889337,649	106,08	2813,2416	74607,1672
$\Sigma\Sigma$	156,95	12,7	4969,2331	158606,3653	5100540,583	165173201,409	5383468244,2506	393,322	12326,5379	390660,8988

Джерело: складено авторкою.

Таблиця А.11

Додаткові дані для визначення коефіцієнтів кореляції, детермінації та показника F-критерію (вплив вартості банківських позик на обсяг ринку електронної комерції)

i	x_i	y_i	y_i	$y_i = \bar{y}$	$(y_i = \bar{y})^2$	ε_i	ε_i^2	A_i	$\Delta \varepsilon_i$	$(\Delta \varepsilon_i)^2$
1	17,7	1,5	1,6425	-1,04	1,0816	-0,1425	0,0203	0,095	—	—
2	17,1	1,9	1,7169	-0,64	0,4096	0,1831	0,0335	0,0964	0,3256	0,106
3	20	2,4	2,3911	-0,14	0,0196	0,0089	0,0001	0,0037	-0,1741	0,0303
4	15,2	2,9	2,9986	0,36	0,1296	-0,0986	0,0097	0,034	-0,1075	0,0116
5	14,5	4	3,9509	1,46	2,1316	0,0491	0,0024	0,0123	0,1477	0,0218
$\Sigma\Sigma$	—	—	—	—	3,772	—	0,0661	0,2414	—	0,1698

Для нотаток

Наукове видання

Людмила Василівна **Вербівська**

**СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО
БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**
Монографія

Підписано до друку 01.12.2021. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. – 18,6. Тираж 300 пр. Зам. № 10/22.

Заклад вищої освіти
«Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»
02094, м. Київ, провулок Магнітогорський, 3
Тел. (044) 353-47-07
<https://istu.edu.ua>

Виготовлювач
Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.